

॥ विष्णुस्मृतिः ॥

THE

INSTITUTES OF VISHNU

TOGETHER WITH EXTRACTS

FROM THE

SANSKRIT COMMENTARY OF NANDA PAṆḌITA CALLED VAJAYANTI;

EDITED

WITH CRITICAL NOTES, AN ANUKRAMANĪKA, AND
INDEXES OF WORDS AND MANTRAS

BY

JULIUS JOLLY, PH. D.

PROFESSOR OF SANSKRIT AND COMPARATIVE PHILOLOGY IN THE
UNIVERSITY OF WÜRZBURG.

~~~~~
CALCUTTA.

PRINTED BY J. W. THOMAS, BAPTIST MISSION,

AND PUBLISHED BY

THE ASIATIC SOCIETY, 57, PARK

BJ 91

~~349.34~~

~~W 822 S.J.~~

SL no 012.679

Page	line	for	read
६३	१६	०सम्	०समम्
६४	६	०वर्त्तनम्	०वर्तनम्
६५	८	अन्नय०	अन्नये०
६६	१२	अनुवर्त्तते	अनुवर्तते
६७	१८	०क्षयाम्	०क्षयाम्
६७	१६	०त्कारण	०त्कारणे
६६	२१	प्रतान०	प्रेतान०
१००	१३	comment	comment
१००	२२, २३	वृक्ष गल्म०	वृक्ष- गल्म०
१०४	१८	घण्टादयः	घण्टादयः
०६	१०	दश्यां	दादश्यां
११६	३२	Sā.	Sā.
११६	२०	परो०	पुरो०
१२३	१७	आकाश	आकाशे
१२३	१६	चेदम्	चेदम्
१२४	३	इ हं	इहं
१२७	१५	उवगूरयाम्	उवगूरयाम्
१३३	१	ब्राह्मं	ब्राह्मं
१३२	१२	०मत्तु	मत्तु
१३४	१	विक्रयै	विक्रयैः
१३५	११	०कुर्यात्	०कुर्यात्
१३५	२१	०दर्थम्	०दर्थम्
१३६	१८	०प्राप्तान	प्राप्तान्
१४०	१८	dele before 18	यवसोदकेर्वा all.
१४३	२०	साधु०	साधु०
१४६	६	यानासने	यानासने
१४६	२०	ब्रह्मोति	ब्रह्मोति
१५४	२२	०पूर्व०	०पूर्व०
१५६	२२	०पुत्रा०	०पुत्रा०

Corrigenda.

Page	line	for	read
2	1	1.	2.
3	23	giving	given
7	12	XIX,	XIX, 6
२	६	•सृ०	•सृ०
८	१०	पारमान्तो	पारमन्तो
११	१८	दुर्गम	दुर्गम्
२५	२२	दद्यात्	दद्यात्
३१	५	•पुत्रौ, पुत्र०	•पुत्रौ, पुत्र०
३६	१३	7	9
३९	१२	•द्धर्ष०	•धर्म०
४२	६	•द्धर्ष०, •र्महसि	•द्धर्म०, •र्महसि
७	८	वाह्यतम्	वा ह्यतम्
	१६	मात्रेण	मन्त्रेण
	६	तदत्यन्तो०	तदत्यन्तो०
	८	भैमिकैस्ते	भैमिकैस्ते
	१६	गवा	गवा-
	१	•स्वा सप्तमात्	•स्वा सप्तमात्
	१४	चतुर्दशः	चतुर्दश
	७	•मुमास्त्वैव	•मुमास्त्वैव
	११	त्वाचार्यः	त्वाचार्यः
	१३	•मित्थं	•मित्थं
	११	•शार्मध्वे	•शोर्मध्वे
	३	•निर्ऋदिषु	•निर्ऋदिषु
	२१	खगाम-	खगाम
	६	•माह्वान्ता	•माह्वान्तो

Page	line	for	read
१६४	१७	दद्यात्	दद्यात्
१६८	१८	६	९
१७६	१८	१४	१३
१८०	१६	०आङ्	०आङ्
१८१	१८	चरत्	चरत्.
१८२	१९	०सौव०	०सौव०
१८४	६	पीषी	पीषी
१८८	२	भवन्ति	भवन्ति
१९३	१८	XLV	XCV
१९३	१९	त्यक्ता	त्यक्ता
१९७	१३	पेष्ठी०	पेष्ठी०
२००	५	०स्थूलं	०स्थूलम्
२००	६	०स्रष्टं	०स्रष्टाम्
VII	२८	उद्गरयितर्	उद्गरयितर्

PREFACE.

The five MSS., which have been used for the present edition of the Vishṇu-smṛiti and of selected portions of its old Commentary, may be divided into three classes.

1. V¹ = India Office MS. 915 ; V² India Office MSS. 1544, 1545 ; and V³ = India Office MSS. 1246-48. Each of these three Devanāgarī MSS. contains the text of the Vishṇu-smṛiti together with the Commentary of Nandapandita (N.), called Vaijayantī. They are from Colebrooke's collection and appear to have been written in North-India about the end of the last or beginning of the present century. The very numerous clerical errors, omissions and other defects exhibited by them are mostly common to all the three ; and as it is tolerably clear that they cannot have been copied from one another, they must at least have been copied, either directly or very nearly so, from one and the same original. Of this rather faulty *codex archetypus*, V¹, a neatly written MS. consisting of 596 pages (299 leaves) à 15 lines à 53-56 aksharas, apparently the copy used by Colebrooke himself, would seem to be, on the whole, the best representative ; but in several places, in the Commentary particularly, the original readings have been preserved in V² and V³.*

* The statement towards the end of V¹-3. वर्षे विक्रमभास्करस्य (v. l. भास्करस्य) १९०२ .. काश्यां कैशवंनायकसख्यपतेराज्ञामवाप्य क्षुतेर्विष्णोर्व्याहृतिसाच-
विमला श्रीमद्भगवत्सुधीः, which has enabled me to fix the date of composition of the Vaijayantī at 1622 A. D. (see the Introduction to my translation, vol. VII of the Sacred Books of the East, page hii), is fully confirmed, by the biographical notices concerning Nandapandita and his family in the Introduction to Mandlik's Vyavaharīyāyūka and Yājñavalkya (Bombay 1880).

1. V*, an excellent Devanāgarī copy of the Vaijayantī in the possession of Dr. Bühler, consisting of 476 pages (239 leaves à 15—18 lines, à 40—48 aksharas, written 'sake 1775 (A. D. 1853) *punyagrāme*,' and corrected throughout. As might be expected from its southern origin, this MS., which was most kindly and liberally placed at my disposal by its owner, differs considerably from V^{1.2}, to which class, in spite of its modern date it is infinitely superior in correctness nearly throughout, its only important blemish consisting in the fact that the Commentary on chapters VII—XVII, 22 is entirely omitted, while the Commentary on V and VI is defective, and the comments on I and III show also a few lacunae. The genuineness of the corresponding portions of V^{1.2}, which luckily enough are in a tolerably satisfactory condition, is proved by their agreement with the text of chapters I—XVII as given in V*, by their similarity in point of style with the remaining parts of the Commentary, and by the reference which they contain, in the gloss on XV, 9, to an earlier work of Nandapaṇḍita. A few other passages which are found in V^{1.2} but wanting in V*, viz., part of the Introduction and the final portions of those MSS., cannot have formed part of the original work of Nandapaṇḍita, as he is repeatedly referred to in them in highly eulogistic terms.

3. v, a Devanāgarī MS. of the text only, written *sam* [vat] 1807 (A. D. 1750), probably at Benares. It was kindly lent to me, together with the three other India Office MSS., by Dr. Ross. This MS. is defective in many parts, very carelessly written, and the least valuable of all, though it is the oldest.

Besides these MSS., I have collated the two hitherto printed editions of the Viṣṇu-smṛiti. This collation has led to the result that the second edition (C²), published in Calcutta 1876, Paṇḍit Jībānanda's Dharmashāstra-sangraha, is simply a reprint of the first Calcutta edition (C¹); and that the MS. used for the latter, the evident faultiness of which had long ago determined me to undertake a new edition, must have belonged, on the whole, to the same class as v. A very considerable part of the

adings, &c., in C^{1.2} has been traced in that MS. Some of them are found in V^{1.2} as well, and there are a few other instances of special agreement between C^{1.2} and V^{1.2}, such as the highly characteristic omission of the greater part of chapter LXXXI, and the usually characteristic interpolation in LXV, 2. This interpolation is clearly due to a piece of the Commentary having crept to the text, and to the same source may be traced nearly all the other interpolations in C^{1.2}, as well as the far less numerous interpolations which the MSS. exhibit.

The Commentary, which is in most cases a running gloss on every word of the text (T.), has not only enabled me to trace interpolations and omissions, and to establish the general priority of V* over the two other classes; it has also proved an excellent check on the whole text in V¹, which has served as a basis for the present edition. In my endeavours to ascertain nearly as possible the reading commented on by Nandapaṇḍita, I have naturally derived much aid from V^{1.2} as well, and even from C^{1.2} and from v, which latter MS. has clearly been copied the rest from a copy of the Vaijayantī. The difference between the three classes is nowhere so marked as to constitute them many different recensions.

Readings opposed to the tenor of Nandapaṇḍita's Commentary (C.) have generally been giving in the notes only, the only important exception to this rule being the Vedic Mantras, many of which appear to have been altered and corrupted at a very early date. For amending these I have fully availed myself of the aid afforded by the extensive analogous sections of the Kāthaka Śhukla-sūtra, and in some cases, by the Vedic Saṃhitās and by the Śāhmanas. The Mantras in XLVIII, 9, 10 have been left as they are, though traceable to the White Yajurveda, they may have been remodelled in order to adapt them to the particular rite described in chapter XLVIII. Violations of the

g, the original locus on V, 91, 104; XI, 8; XLVII, 2; LXIV, 2; LXVIII, 16; LXIX, 3, 5; LXXV, 2, 3.

laws of *saṃdhi* have been constantly corrected in the *Mantra* but not elsewhere, where they may be viewed as archaisms. The numerous analogous and identical passages in the other law books have been carefully compared, and have occasionally determined my choice between the several traditional readings but I have very rarely admitted a reading from them, whatever its intrinsic merits, if I did not find it in one of my texts as well or if it was decidedly opposed to Nandapaṇḍita's comment. Equally sparing use has been made of the numerous quotations from the *Vishṇu-smṛiti* to be found in most other commentaries on law works. Among these, Aparārka's Commentary *Yājñavalkya-smṛiti* (Ap.) has been preferentially used, both on account of its comparative antiquity, and because it contains a greater number of quotations from the *Vishṇu-smṛiti*, than the other *Dharmanibandhas*, I know, taken together. Unfortunately Aparārka does not show himself more accurate in making quotations than Hindu jurists generally are, and among the passages taken from the *Vishṇu-smṛiti* are several which he quotes in confirmation of one doctrine in one place, and in confirmation of a totally different doctrine in another place. Readings found in the works of Aparārka, *Vijñāneśvara* and *Jagannāth* have been substituted for those given by Nandapaṇḍita in four or five cases, the only important one of which will be found in the chapter on debts (VI, 38, 39). It remains to add that in a certain number of mostly quite irrelevant cases Nandapaṇḍita's readings have been discarded in favour of readings found in MSS or prints of one or several among the three classes, simply because the former seemed decidedly less suitable, or less certain than the latter. But while I had from the first been very distrustful of my own discernment in this respect, a repeated examination of the whole text and commentary has caused me, before sending this edition to the press, to restore the readings apparently guaranteed by the authority of Nandapaṇḍita even in several places, where I had rendered different readings in the translation. It is to this cause that the majority are false

corrections subjoined at the end of this Preface (page 7) will be found to be due.

The Critical Notes given under the text will show how the principles explained above have been worked out. They contain all the vv. ll. of the MSS. and of C^{1,2} excepting palpable clerical mistakes and misprints, and a few slight omissions, and those among Aparārka's vv. ll. which agree with one of the traditional readings. By quoting all his and his brethren's vv. ll., interesting as they are, the *apparatus criticus*, already extensive, would have been swelled beyond reasonable proportions.

In making the extracts from the Commentary, which have been added at the foot of each page, I have aimed above all at brevity, giving for the most part no more than what seemed required in order to justify the way in which the more difficult passages have been rendered in the translation, and omitting all the extraneous matter, to which the great bulk of the *Vaijayantī*, justly called an entire "body or digest of law" by Colebrooke,* is mainly due. The numerous quotations from other law-books, in particular, have nearly all been left out, because full references to the analogous passages in the *Smṛitis* of Manu (M.), Yājñavalkya (Y.), Apastamba and Gautama, all of which are generally accessible through the medium of reliable editions and translations and are very important for a right understanding of the present work, have been given in the footnotes to the translation.†

The *Anukramanikā* has been taken from V*, with modifications and additions.

The first Index contains all the more remarkable terms occurring in the *Vishṇu-smṛiti*, especially those terms (including a number of epithets of Vishṇu and of remarkable compounds),

* Misc. Essays, II, p. 487.

† The Mantras are as a rule not explained by Nandapaṇḍita. For some of them Devapāla's interpretations in the *Kāthakagrihya-bhāṣya* have been quoted.

which are either not given at all in the great Peters's Dictionary, or to which it has become necessary, in the translation and notes, to assign other, or more special, or more closely defined meanings, than those given in that standard *thesaurus* of Sanskrit words. The upwards of 370 words, of which the Index is made up, will go far to prove that the Vishnu-smṛiti is perhaps hardly less important for the purposes of lexicography, than for the study of Indian Antiquities.* The most important among the words contained in the first Index have been communicated by me at various times to Dr. von Böhtlingk, and will be found inserted in their places in the hitherto published *fasciculi* of his new Dictionary; but it has been thought advisable to annex, at least, as complete a list of this kind as possible to the present publication, as a full Index of all the Sanskrit words contained in the Vishnu-smṛiti would have far exceeded the limits assigned to it.

The second Index contains the *Pratīkas* of the Vedic Mantras quoted or referred to in the Vishnu-smṛiti. Those places in the Samhitās and other Vedic works, where the entire Mantras in question may be found, have been indicated in the Notes to the Translation.

* The new meanings which have been assigned in the translation to a certain number of terms in the final and introductory and two or three other Vishnuic chapters, might perhaps seem far-fetched and objectionable from an European point of view. But their correctness is warranted by the authority of Nandapaṇḍita, S'āṅkara, Śāyaṇa, Devapāla and other native commentators, whose statements have particular weight for the interpretation of such modern and highly artificial compositions as the Vishnuic portions of the present work. For a detailed attempt at distinguishing the modern accretions to the Vishnu-smṛiti from the original stock, see the Introduction to the Translation (in Sacred Books of the East, vol. VII).

It remains for me to express my sincerest thanks to Dr. A. F. Rudolf Hoernle for his great kindness in charging himself with the final revision of each proof. I was not able to correct the proof sheets more than once myself, because they had to be sent out from India.

J. JOLLY.

Würzburg, April 2nd, 1881.

Corrections in the Translation (see above, p 5).

I, 61 (p. 11) *read* four arms—III, 74 (p. 21) *after* avarice *add* or fear—V, 1 (p. 24) *after* death *add* excepting Brähmaṇas—VIII, 1 (p. 48) *read* follow the incompetent witnesses.—XVI, 5, 9 (p. 66) *read* Pulkasa, Pulkasas—XVI, 17 (p. 67) *after* descent *add* which depends on their parents—XIX, (p. 76) *read* left to right—XXI, 19 (p. 86) *read* for the twelfth time—p. 100, last note *read* 30-32—XXXII, 3 (p. 129) *for* their *read* a and an—LI, 31 (p. 166) *read* Kapiṅgala—LI, 40 (p. 168) *for* seven *read* three—LIII, 4 (p. 174) *read* ox-cart—LIV, 16, lines 3-4 (p. 177) *read* a damsel married to one whose elder brother is not married—LXVIII, 17 (p. 219) *read* Nor in a cowering position.—XCVI, 67 and note (p. 284) *read* sthālaka—XCVII, general note (p. 287) *add* 17-21. Bhagavad-gītā XIII, 11-18.

The brackets have become misplaced : VII, 3 (p. 46) *read* in a court of judicature (on the king ordering it)—XXII, 34 (p. 90) *read* and their parents (in three nights)—XXII, 40 (p. 91) *etc. before* in—XXII, 78 (p. 93) *close after* puro—LIV, 31 (p. 180) *read* (blame or) shun.

॥ अथ श्रीविष्णुस्मृतिप्रारम्भः ॥

ब्रह्मरात्यां व्यतीतायां प्रबुद्धे पद्मसंभवे ।
विष्णुः सिस्तुर्भूतानि ज्ञात्वा भूमिं जलानुगाम् ॥ १ ॥
जलक्रीडारुचिशुभं कल्पादिषु यथा पुरा ।
वाराहमास्थितो रूपमुज्जहार वसुंधराम् ॥ २ ॥
वेदपादो यूपदंष्ट्रः क्रतुदन्तश्चितीमुखः ।
अग्निजिह्वो दर्भरोमा ब्रह्मशीर्षो महातपाः ॥ ३ ॥
अहोरात्रेक्षणो दिव्यो वेदाङ्गश्रुतिभूषणः ।
आज्यनासः सुवतुण्डः सामघोषस्वनो महान् ॥ ४ ॥
धर्मसत्यमयः श्रीमान्द्रमविक्रमसत्कृतः ।
प्रायश्चित्तमहाघोणः पशुजानुर्महाकृतिः ॥ ५ ॥

I, 3. क्रतुवक्त्रं C^{1,2}v. चिता० V¹⁻³ C^{1,2}v; Harivamśa 2227
चिती० like V⁴ N. 4. श्रवस्तुण्डः V¹⁻³; श्रवस्तुण्डः C^{1,2}; स्वस्तुण्डः v.
सामघोषमहास्वनः ॥ V¹⁻³ C^{1,2}. 5. प्रायश्चित्तमयो वारः पशुजानुर्महा-
कृतिः ॥ C^{1,2}v.

I, 3 ... महत्तपः सामर्थ्यं लच्छानुकूलं यस्य स तथेति । 4 ... वेदे
दिग्गणितदर्भमृच्छित्तौ चैष्टिकपाशुकमेदेन द्वावेव । श्रुती कर्यौ । अङ्गं
किन्तो वेदायभागः सुगादिसंमार्जनार्थः । तावेव तद्गुण्ये कुण्डले च ।
आज्यमाज्यधारा... । स्वस्तुण्डं सुखायभागः ।...

उक्ताचान्तो होमलिङ्गो बीजौषधिमहाफलः ।
 वेद्यन्तरात्मा मन्त्रस्फिग्विकृतः सोमशोणितः ॥ ६ ॥
 वेदिस्कन्धो हविर्गन्धो हव्यकव्यादिवेगवान् ।
 प्राग्वंशकायो द्युतिमः नानादीक्षाभिरन्वितः ॥ ७ ॥
 दक्षिणाहृदयो योगमहामन्त्रमयो महान् ।
 उपाकर्माष्टरुचिरः प्रवर्ग्यावर्तभूषणः ॥ ८ ॥
 नानाछन्देगतिपथो गुह्योपनिषदासनः ।
 छायापत्नीसहायो वै मणिशृङ्ग इवोदितः ॥ ९ ॥
 महीं सागरपर्यन्तां सशैलवनकाननाम् ।
 एकार्णवजलभ्रष्टामेकार्णवगतः प्रभुः ॥ १० ॥
 दंष्ट्राग्रेण समुद्धृत्य लोकानां हितकाम्यया ।
 आदिदेवो महायोगी चकार जगतीं पुनः ॥ ११ ॥
 एवं यज्ञवराहेण भूत्वा भूतहितार्थिना ।
 उद्धृता पृथिवी सर्वा रसातलगता पुरा ॥ १२ ॥

7. वेद० C^{1,2}v. ज्ञानदीक्षा० v. 9. ऽसौ for व C^{1,2}; om. v. 12. देवी for सर्वा V¹⁻⁴ (and N.?).

6 ...महाफले वृषणौ । वेदिः प्राग्वंशान्तःस्थिता । ऐष्टिकी । ...विकृतो
 विलक्षणः । ऊहेन मन्त्राणामपि वैलक्षण्यात्... 7. वेदिर्महावेदिः...
 8 ...महानदीनसत्त्वादिरूपेण विततः । उपाकर्माणी पशुस्तोत्रोपाकरणे...
 प्रवर्ग्या घर्भरूस्यावर्तः पयःसेचनेन ज्वालामालादिततिः स एव भूषण-
 मखंकारो यस्य स तथेति ॥ 9. ... उपनिषदे वेदान्तवाक्यानि ...
 11. आदिदेवश्चतुर्मुखादिषष्टा... 12 ...पुरा प्रथमत उद्धृता...

उद्धृत्य निश्चले स्थाने स्थापयित्वा तथा स्वके ।
 यथास्थानं विभज्यापस्तङ्गता मधुसूदनः ॥ १३ ॥
 सामुद्रश्च समुद्रेषु नादेयीश्च नदीषु च ।
 पल्वलेषु च पाल्वल्यः सरःसु च सरोभवाः ॥ १४ ॥
 पातालसप्तकं चक्रे लोकानां सप्तकं तथा ।
 द्वीपानामुदधीनां च स्थानानि विविधानि च ॥ १५ ॥
 स्थानपालाल्लोकपालान् नदीशैलवनस्पतीन् ।
 ऋषींश्च सप्त धर्मज्ञान्वेदान्साङ्गान्सुरासुरान् ॥ १६ ॥
 पिशाचोरगगन्धर्वयक्षराक्षसमानुषान् ।
 पशुपक्षिमृगाद्यांश्च भूतग्रामं चतुर्विधम् ॥
 मेघेन्द्रचापशम्पाद्यान्यज्ञांश्च विविधांस्तथा ॥ १७ ॥
 एवं वराहो भगवान्कृत्वैदं सचराचरम् ।
 जगज्जगाम लोकानामविज्ञातां तदा गतिम् ॥ १८ ॥

13. स्थापिता च C^{1.2}v. 14. सामुद्रश्च and पाल्वल्यः (पाल्वल्यः) all; the latter for metrical reasons. The sense and the analogy with नादेयीश्च would have required accusative forms. सरोवराः ॥ C^{1.2}; सरोभूवाः ॥ v, from the C. 16. नदीः V¹⁻⁴. 17. c om. v. °चापसम्पातान् C^{1.2}. 18. विष्णुः स्थावर-जङ्गमं । चराचरं जगत्कृत्वा तत्रैवान्तरधीयत ॥ V⁴.

13, 14...स्थापयित्वा तद्गताः पृथिवीस्थाः समुद्रजा अपः समुद्रेषु... यथास्थानं विभज्य गमयित्वा... 17. ...इन्द्रचाप इन्द्रधनुः । शम्पा विद्युत् । आदिशब्देन ग्रहनक्षत्रादीनां ग्रहणम्... 18...वराहो वराह-रूपो विष्णुरिदं चराचरं (सचरा°?) स्थावरजङ्गमं जगद्विश्वं कृत्वा लोकानां... अविज्ञातामपक्षितां गतिं स्थानं जगाम...

अविज्ञातां गतिं याते देवदेवे जनार्दने ।
 वसुधा चिन्तयामास का धृतिर्मे भविष्यति ॥ १५ ॥
 पृच्छामि कश्यपं गत्वा स मे वक्ष्यत्यसंशयम् ।
 मदीयां वहते चिन्तां नित्यमेव महामुनिः ॥ २० ॥
 एवं सा निश्चयं कृत्वा देवी स्त्रीरूपधारिणी ।
 जगाम कश्यपं द्रष्टुं दृष्टवांस्तां च कश्यपः ॥ २१ ॥
 नीलपङ्कजपद्माक्षीं शारदेन्दुनिभाननाम् ।
 अलिसंघालकां शुभ्रां बन्धुजीवाधरां शुभाम् ॥ २२ ॥
 सुभ्रूं सुस्रक्षदशनां चारुनासां नतभ्रुवम् ।
 कम्बुकण्ठीं संहतोरुं पीनोरुजघनस्थलाम् ॥ २३ ॥
 विरेजतुः स्तनौ यस्याः समौ पीनौ निरन्तरौ ।
 शक्रभकुम्भसंकाशौ शातकुम्भसमद्युतौ ॥ २४ ॥
 मृणालकोमलौ बाहू करौ किशलयोपमौ ।
 रुक्मस्तम्भनिभावूरु गूढे श्लिष्टे च जानुनी ॥ २५ ॥

21. स C^{1,2}v. 22. बन्धुपुष्या० V⁴. 23. सुशुभस्पृष्टदशनां C^{1,2};
 सुशुभदशनां v. ० स्थलं ॥ V¹⁻³; ० स्थली ॥ C^{1,2}; ० स्तनीं v. 24. विरे-
 जतुस्ततो C^{1,2}. मत्तेभकुम्भ० C^{1,2}v. 25. श्लिष्टे all; अश्लिष्टे चनभि-
 यक्तसंधिनी N.

19...मयेदानीं धृतिराधारशक्तिः का भविष्यति ॥ 23...परस्परस्पर्श-
 सुखानुबुध्मया चान्योन्यसंश्लिष्टोरुयुगलां...पीनताभूषितोरुजघनविषयाम् ॥
 24. समौ गर्वपर्वताविव स्वस्थानादचलितौ । युगपत्तुलातुलिताविवान्युना-
 धिक्परिमाणौ वा।...निरन्तरावन्योन्यसंश्लिष्टौ । शक्रभकुम्भाविवाविमुक्त-
 मुक्ताकषापौ । मदनमहाराजमहाराज्याभिषेकायासादितौ बज्जलकुङ्कमा-
 र्धितौ शातकुम्भकुम्भाविवा राजमानावुरोजौ... 25...गूढे अतिमांसलतया
 अस्पृष्टे...

जङ्घे विरोमे सुसमे पादावतिमनोरमौ ।
 जघनं च घनं मध्यं यथा केशरिणः शिशोः ॥ २६ ॥
 प्रभायुता नखास्ताम्रा रूपं सर्वमनोहरम् ।
 कुर्वाणां वोक्षितैर्नित्यं नीलोत्पलयुता दिशः ॥ २७ ॥
 कुर्वाणां प्रभया देवीं तथा वितिमिरा दिशः ।
 सुसूक्ष्मशुक्लवसनां रत्नोत्तमविभूषिताम् ॥ २८ ॥
 पदन्यासैर्वसुमतीं सपद्मानिव कुर्वतीं ।
 रूपयैावनसंपन्नां विनीतवदुपस्थिताम् ॥ २९ ॥
 समीपमागतां दृष्ट्वा पूजयामास कश्यपः ।
 उवाच तां वरारोहे विज्ञातं हृद्गतं मया ॥ ३० ॥
 धरे तव विशालाक्षि गच्छ देवि जनार्दनम् ।
 स ते वक्ष्यत्यशेषेण भाविनी ते यथा धृतिः ॥ ३१ ॥
 क्षीरोदे वसतिस्तस्य मया ज्ञाता शुभानने ।
 ध्यानयोगेन चार्वाङ्गि त्वदर्थं तत्प्रसादतः ॥ ३२ ॥
 एवमित्युक्त्वा संपूज्य कश्यपं वसुधा ततः ।
 प्रययौ केशवं द्रष्टुं क्षीरोदमथ सागरम् ॥ ३३ ॥
 सा ददर्शामृतनिधिं चन्द्ररश्मिमनेाहरंम् ।

31. स्थितिः ॥ C^{1,2}v. 32. तज्ज्ञानं C^{1,2}; तदन्नं v. 33. इत्येव-
मुक्ता V¹⁻³ C^{1,2}v; यथा भगवतोच्यते एवमित्युक्त्वा N.

26. आरोहावारोहाभ्यामतिसमौ... 27...दिशो दिग्भागाद्नीलोत्पल-
युतानिव कुर्वाणाम् ॥ 32...तत्प्रसादत इति निजयोगोपायनिर्देशः।...

पवनक्षोभसंजातवीचीशतसमाकुलम् ॥ ३४ ॥
 द्विमवच्छतसंकाशं भूमण्डलमिवापरम् ।
 वीचीहस्तैः प्रचलितैरिह्वयानमिव क्षितिम् ॥ ३५ ॥
 तैरेव शुभ्रतां चन्द्रे विदधानमिवानिशम् ।
 अन्तरस्थेन हरिणा विगताशेषकल्मषम् ॥ ३६ ॥
 यस्मात्तस्मात्तु विभ्रन्तं सुशुभ्रां तनुमूर्जिताम् ।
 पाण्डुरं खगमागम्यमधोभुवनवर्तिनम् ॥ ३७ ॥
 इन्द्रनीलकङ्काराब्धं विपरीतमिवाम्बरम् ।
 फलावलीसमुद्भूतवनसंघसमाचितम् ॥ ३८ ॥
 निर्मेकमिव शेषाहेर्विस्तोर्णं तमतीव हि ।
 तं दृष्ट्वा तत्र मध्यस्थं दृष्ट्वा केशवालयम् ॥ ३९ ॥
 अनिर्देश्यपरीमाणमनिर्देश्यर्धिसंयुतम् ।
 शेषपर्यङ्कगं तस्मिन्ददर्शं मधुसूदनम् ॥ ४० ॥
 शेषाह्निफणरत्नांशुदुर्विभाव्यमुखाम्बुजम् ।
 शशाङ्कशतसंकाशं सूर्यायुतसमप्रभम् ॥ ४१ ॥

35. °हस्तैर्धवक्षितैरा° C¹²v. 41. T. om. V¹.

35. द्विमाचलानां शतेन संकाशमानमपरं भूमण्डलमिव वीचीनां
 द्विमवदाकारत्वात् । वीचय एव हस्तास्तैरतिचपलैः क्षितिमाङ्गयानमिव ॥
 36. तैरेव क्षीरवीचीहस्तैरनिशं प्रक्षालनेन चन्द्रमसि शैःक्ष्मातिशयं
 विदधानमिव ।... 37. यस्माद्धरिणा हतकल्मषस्तस्मादतिशुद्धामूर्जितां
 स्फुरन्तीं तनुं धारयन्तम् ।... 38. ...विपरीतं भूगतमम्बरमिव तस्यादि
 गोलरत्नादिमयव्याप्तत्वात् । समुद्भूतं संजातशोभम्...

पीतवाससमक्षोभ्यं सर्वरत्नविभूषितम् ।
मुकुटेनार्कवर्णेन कुण्डलाभ्यां विराजितम् ॥ ४२ ॥
संवाह्यमानाङ्घ्रियुगं लक्ष्म्या करतलैः शुभैः ।
शरीरधारिभिः शस्त्रैः सेव्यमानं समन्ततः ॥ ४३ ॥
तं दृष्ट्वा पुण्डरीकाक्षं ववन्दे मधुसूदनम् ।
जानुभ्यामवनीं गत्वा विज्ञापयति चाप्यथ ॥ ४४ ॥
उञ्चताहं त्वया देव रसातलतलं गता ।
स्वस्थाने स्थापिता विष्णो लोकानां हितकाम्यया ॥ ४५ ॥
तत्राधुना मे देवेश का धृतिर्वै भविष्यति ।
एवमुक्त्वास्तदा देव्या देवो वचनमब्रवीत् ॥ ४६ ॥
वर्णाश्रमाचाररताः शास्त्रैकतत्परायणाः ।
त्वां धरे धारयिष्यन्ति तेषां त्वद्भार आहितः ॥ ४७ ॥
एवमुक्त्वा वसुमती देवदेवमभाषत ।
वर्णानामाश्रमाणां च धर्मान्वद सनातनान् ॥ ४८ ॥

45. स्वे स्थाने C¹²v. 47. एताः शास्त्रैकतत्पराः । V¹. 48. धर्मा-
न्मह्यं वदाशु भोः ॥ V¹ in mg. ; धर्मान्वद सनातन ॥ V¹⁻³; सना-
तनान् ॥ C¹²v ; C. defective. See 63 (शाश्वतान्).

43. ...मृदुतरैः करतलैः सखेहं संवाहितचरणजमलम् । शश्वचक्र-
गदापद्माधिष्ठात्रीभिर्देवताभिर्मूर्तिमतीभिः पार्श्वयोरुपास्यमानम् ॥ 44. ...
मधुसूदनमवलोक्यावनिहृतजानुमण्डला धारणी अभिवादानन्तरं स्वाभि-
र्मतं विज्ञापयामास ॥ 45. ...स्वस्थाने स्थापिता...

त्वत्तोऽहं श्रोतुमिच्छामि त्वं हि मे परमा गतिः ।
 नमस्ते देव देवेश देवारिबलसूदन ॥ ४९ ॥
 नारायण जगन्नाथ शङ्खचक्रगदाधर ।
 पद्मनाभ हृषीकेश महाबलपराक्रम ॥ ५० ॥
 अतीन्द्रिय सुदुष्यार देव शार्ङ्गधनुर्धर ।
 वराह भीम गोविन्द पुराण पुरुषोत्तम ॥ ५१ ॥
 हिरण्यकेश विश्वास्त यज्ञमूर्ते निरञ्जन ।
 श्लेच श्लेचन्न लोकेश सलिलार्णवशायक ॥ ५२ ॥
 मन्त्र मन्त्रवहाचिन्त्य वेदवेदाङ्गविग्रह ।
 जगतोऽस्य समग्रस्य सृष्टिसंहारकारक ॥ ५३ ॥
 धर्माधर्मज्ञ धर्माङ्ग धर्मयोने वरप्रद ।
 विष्वक्सेनामृत व्योम मधुकैटससूदन ॥ ५४ ॥
 बृहतां बृहणाज्ञेय सर्व सर्वाभयप्रद ।
 वरेण्यानघ जीमूताख्य निर्माणकारक ॥ ५५ ॥

52. सलिलान्तरं C^{1.2}v. 53. यन्त्रमन्त्रं C^{1.2}. 54. धर्म धर्मज्ञ
 C^{1.2}. 55. ०ज्ञेय C^{1.2}v. निर्माणं C^{1.2}.

51. ...सतरां दुर्ज्ञेयं पारमान्तो यस्य । सुदुष्यारिपेति पाठे दुरधिगमः ।
 देवो द्युतिमान् । 52. ... विश्वस्मिन्नक्षिणी यस्य सर्वसाक्षित्वात् । विश्वतो
 ऽक्षिणी यस्मेति वा । 53. ...मन्त्रो ऋगादिः... । ...मन्त्रं वहति पठतीति
 ज्ञेया । ...वेदा ऋगादयः । वेदाङ्गानि शिक्षादीनि । उभयं विग्रहो यस्य ।
 ... 55. बृहतां पररुमहत्परिमाणानां कालाकाशादीनाम्... । अज्ञेयो
 ज्ञातुमशक्यः । ...सर्वरूपत्वात्सर्वः । ...जगतो विश्वस्य निर्माणं करोति...

। विष्णुस्तौ १ ।

आप्यायन अपां स्थान चैतन्याधार निष्क्रिय ।
सप्तशीर्षाध्वरगुरो पुराण पुरुषोत्तम ॥ ५६ ॥
ध्रुवाक्षर सुसूक्ष्मेश भक्तवत्सल पावन ।
त्वं गतिः सर्वदेवानां त्वं गतिर्ब्रह्मवादिनाम् ॥ ५७ ॥
तथा विदितवेद्यानां गतिस्त्वं पुरुषोत्तम ।
प्रपन्नास्मि जगन्नाथ ध्रुवं वाचस्पतिं प्रभुम् ॥ ५८ ॥
सुब्रह्मण्यमनाधृष्यं वसुषेणं वसुप्रदम् ।
महायोगबलोपेतं पृथ्निगर्भं धृताचिषम् ॥ ५९ ॥
वासुदेवं महात्मानं पुण्डरीकाक्षमच्युतम् ।
सुरासुरगुरुं देवं विभुं भूतमहेश्वरम् ॥ ६० ॥
एकव्यूहं चतुर्बाहुं जगत्कारणकारणम् ।
ब्रूहि मे भगवन्धर्माश्चातुर्वर्ण्यस्य शाश्वतान् ॥ ६१ ॥
आश्रमाचारसंयुक्तान्सरहस्यान्ससंग्रहान् ।
एवमुक्तस्तु देवेशः पुनः क्षौणीमभाषत ॥ ६२ ॥

61. चतुर्वक्त्रं C¹2v.

56. आप्याययति जगदिति । ... चैतन्यस्य विज्ञानस्याधारो निवास-
स्थानम् ।... 57. सुतरां सूक्ष्माः परमाणवस्तेषामीशः क्रियादिहेतुः ...
59. ...सुतरां ब्रह्मण्य इति... । ब्रह्मण्ये वेदाय ब्राह्मणाय वा हित इति
ब्रह्मण्यः । ... पृथ्निराकाशो गर्भे यस्य । तस्मात् ... आकाशः संभूत
इति श्रुतेः । धृतान्यर्चीषि तेजांसि सूर्यादिषु येन । तेजस्तेजस्विनामहं
प्रभास्मि शशिस्वर्येयाः । इत्यादि स्मरणात् ॥ 60. ...विभुर्वापकः ... ।
61. एक एव व्यूहो विराट्स्वरूपो यस्य ।... जगत्कारणानां महाभूतानाम्...

शृणु देवि धरे धर्माश्चातुर्वर्ण्यस्य शाश्वतान् ।
 आश्रमाचारसंयुक्तान्तरहस्यान्संसंग्रहान् ॥ ६३ ॥
 ये तु त्वां धारयिष्यन्ति सन्तस्तेषां परायणान् ।
 निषणा भव वामोरु काञ्चनेऽस्मिन्वरासने ॥ ६४ ॥
 सुखासीना निबोध त्वं धर्मान्निगदतो मम ।
 शुश्रुवे वैष्णवान्धर्मान्सुखासीना धरा तदा ॥ ६५ ॥ १ ॥

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चेति वर्णाश्रित्वारः । १ ।
 तेषामाद्या द्विजातयस्त्रयः । २ । तेषां निषेकाद्यः श्मशानान्तो मन्त्रवन्क्रियासमूहः । ३ । तेषां च धर्माः । ४ ।
 ब्राह्मणस्याध्यापनम् । ५ । क्षत्रियस्य शस्त्रनित्यता । ६ ।
 वैश्यस्य पशुपालनम् । ७ । शूद्रस्य द्विजातिशुश्रूषा । ८ ।
 द्विजानां यजनाध्ययने । ९ । अथैतेषां वृत्तयः । १० ।
 ब्राह्मणस्य याजनप्रतिग्रहौ । ११ । क्षत्रियस्य क्षितिचरणम् । १२ ।
 कृषिगोरक्षवाणिज्यकुसीदयोनिषेधणानि वैश्यस्य । १३ ।
 शूद्रस्य सर्वशिल्पानि । १४ । आपद्यन्तरा वृत्तिः । १५ ।

II, 2. द्विजातयः । C¹²v.

II, 13. ...योनिर्यवव्रीह्यादिवीजं तत्प्रोषणं रक्षणम् । ... 14. शिल्पानि चित्रकरणादीनि । सर्वशब्देन वैश्यवृत्तीनां कृष्यादीनामपि गृह्यम् । ... 15. ...अनन्तरा संनिहिता कनीयसी... वृत्तिः । ...

क्षमा सत्यं दमः शौचं दानमिन्द्रियसंयमः ।

अहिंसा गुरुशुश्रूषा तीर्थानुसरणं दया ॥ १६ ॥

आर्जवं लोभशून्यत्वं देवब्राह्मणपूजनम् ।

अनभ्यसूया च तथा धर्मः सामान्य उच्यते ॥ १७ ॥ २ ॥

अथ राजधर्माः । १। प्रजापरिपालनम् । २। वर्णाश्र-
माणां स्वे स्वे धर्मे व्यवस्थापनम् । ३। राजा च जाङ्गलं
पशब्दं सस्योपेतं देशमाश्रयेत् । ४। वैश्यशूद्रप्रायं च । ५।
तत्र धन्वन्तमहीवारिवृक्षगिरिदुर्गीणामन्यतमं दुर्गमा-
श्रयेत् । ६। तत्र स्वस्वग्रामाधिपान्कुर्यात् । ७। दशा-
ध्यक्षान् । ८। शताध्यक्षान् । ९। देशाध्यक्षांश्च । १०।
ग्रामदे।षाणां ग्रामाध्यक्षः परीहारं कुर्यात् । ११। अशक्तौ
दशग्रामाध्यक्षाय निवेदयेत् । १२। सोऽप्यशक्तः शता-
ध्यक्षाय । १३। सोऽप्यशक्तो देशाध्यक्षाय । १४। देश-
ध्यक्षोऽपि सर्वात्मना दोषमुच्छिन्द्यात् । १५। आकर-
शुक्लतरनागवनेघ्रातान्नियुञ्जीत । १६। धर्मिष्ठान्धर्म-

17. आर्जवंलमलोभश्च C^{1,2} v. III, 5. °शूद्रप्रायं च । C^{1,2}; °शूद्र-
वैश्याय च । v. 7. ग्रामाध्यक्षानपि कुर्यात् । C^{1,2}; ग्रामाधियाङ्कुर्यात् । v.

III, 6. ... महीदुर्गं मद्यामेवेष्टकापषाणादिनिमित्तं दुर्गम् । मद्यैवो-
च्चावचप्रदेशप्रदेशप्रचुरदुर्गमित्यन्ये ।... 7. तत्र दुर्गे स्थितः सन् ।...
16. ... तरन्तीर्यते नद्यादि येनेति तरो नौकादिस्तज्जं शुक्लं जलजं
हृत्कामिति यावत् । नागा गजाः । वनानि अरण्यानि । शशभक्ति वना-
नीति वा । नगः पर्वतः । तत्संबन्धि नागम् । गिरिदुर्गमिति वा ।...

कार्येषु । १७ । निपुणानर्थकार्येषु । १८ । श्रुरान्संग्राम-
 कर्मसु । १९ । उग्रानुग्रेषु । २० । षण्डान्स्त्रीषु । २१ । प्रजाभ्यो
 बल्यर्थं संवत्सरेण धान्यतः षष्ठमंशमादद्यात् । २२ । सर्व-
 सस्येभ्यश्च । २३ । द्विकं शतं पशुहिरण्येभ्यो वस्त्रेभ्यश्च ।
 २४ । मांसमधुघृतौषधिगन्धपुष्पमूलफलरसदारूपत्वाजि-
 नमृद्गण्डाश्रमभाण्डवैदलेभ्यः षष्ठभागम् । २५ । ब्राह्म-
 णेभ्यः करादानं न कुर्यात् । २६ । ते हि राज्ञो धर्मक-
 रदाः । २७ । राजा च प्रजाभ्यः सुकृतदुष्कृतषष्ठांश-
 भाक् । २८ । स्वदेशपण्याच्च शुल्कांशं दशममादद्यात् ।
 २९ । परदेशपण्याच्च विंशतितमम् । ३० । शुल्कस्था-
 नादपक्रामन्सर्वापहारमाप्नुयात् । ३१ । शिल्पिनः कर्म-
 जीविनश्च शूद्राश्च मासेनैकं राज्ञः कर्म कुर्युः । ३२ ।
 स्वाम्यमात्यदुर्गकोशदण्डराष्ट्रमिचाणि प्रकृतयः । ३३ ।
 तद्दूषकांश्च हन्यात् । ३४ । स्वराष्ट्रपरराष्ट्रयोश्च चारचक्षुः

25. °पुष्प° om. C^{1,2}v. 31. सर्वापहारित्वम् C^{1,2}.

18. अर्थकार्येषु सुवर्णादिपरीक्षासु... । यद्वा ऊहापोहादिनिर्णयवत्सु
 कार्येषु निपुणान्पण्डितान्निपुणान् ॥ 23. सस्यानि वार्षिकानि श्यामाका-
 दीनि ... 27. करविषयेऽपि राज्ञो धर्मं निजाचारसंपन्नं करत्वेन
 ददति... 30. यत्पण्यं देशान्तरे ... विक्रीयते तस्मात्... 31. अप-
 क्रामन्नपसरन्नन्यमार्गेषु गच्छन्व्ययिक् । सर्वपण्यापहारमाप्नुयात् ।... 32. शि-
 ल्पिनः लोहकारादयः । कर्मोपजीविनः कारवो वर्धक्यादयः । चकारादन्धो-
 पजीविनः शूद्राश्च ... यथाह मनुः (VII, 138) ...

स्यात् । ३५ । साधूनां पूजनं कुर्यात् । ३६ । दुष्टांश्च ह-
न्यात् । ३७ । शत्रुमित्रोदासीनमध्यमेषु सामभेददान-
दण्डान्यथार्हं यथाकालं प्रयुञ्जीत । ३८ । संधिविग्रहया-
नासनसंश्रयद्वैधीभावांश्च यथाकालमाश्रयेत् । ३९ । चैत्रे
मार्गशीर्षे वा यात्रां यायात् । ४० । परस्य व्यसने वा । ४१ ।
परदेशवाप्तौ तद्देशधर्मान्नीच्छिष्यात् । ४२ । परेणाभि-
युक्तश्च सर्वात्मना स्वं राष्ट्रं गोपायेत् । ४३ । नास्ति रात्रां
समरे तनुत्यागसदृशो धर्मः । ४४ । गोब्राह्मणवृद्धपमिच-
धनदारजीवितरक्षणोद्ये हतास्ते स्वर्गलोकभाजः । ४५ ।
वर्णसंकररक्षणार्थं च । ४६ । राजा परपुरावाप्तौ तु तत्र
तत्कुलीनमभिषिञ्चेत् । ४७ । न राजकुलमुच्छिष्यात् । ४८ ।
अन्यत्राकुलीनराजकुलात् । ४९ । मृगयाक्षस्त्रीपाना-
भिरतिं परिहरेत् । ५० । वाक्पारुष्यदण्डपारुष्ये च । ५१ ।
नार्थदूषणं कुर्यात् । ५२ । आद्यद्वाराणि नोच्छिष्यात् । ५३ ।
नापात्रवर्षी स्यात् । ५४ । आकरेभ्यः सर्वमादद्यात् । ५५ ।

43. स्वं om. C^{1,2}v. 45- °लोक° om. C^{1,2}v. 47. पर° om.
C^{1,2}v. 50. °पानेष्वभिरतिं न कुर्यात् । C^{1,2}; °पानाभिरतिं न कुर्यात् । v.

38. मध्यमः शत्रुविजिगीषुमध्यवर्ती ऋषः ... 44. ...रात्रां क्षत्रि-
यानां न पार्थिवानाम्... 46. परदाराभिमर्शनेन जायमानाद्वर्णसंकरा-
द्यप्रदत्तं वर्णानां तदर्थमपि ये हता वन्दियाहजारादिभिस्तेऽपि स्वर्गलोक-
भाजो भवन्ति... 52. अर्थस्य सुवर्णादेर्दूषणं वृथाव्ययः... 53. स्वपुत्रे
परपुत्रे दुर्गेषु वा आद्यद्वाराणि पूर्वराजकृतानि तोरणगोपुरादीनि ...

निधिं लब्ध्वा तदर्धं ब्राह्मणेभ्यो दद्यात् । ५६ । द्वितीय-
 मर्धं कोशे प्रवेशयेत् । ५७ । निधिं ब्राह्मणो लब्ध्वा सर्व-
 मादद्यात् । ५८ । अत्रियश्चतुर्थमंशं राज्ञेऽपरं चतुर्थमंशं
 ब्राह्मणेभ्योऽर्धमादद्यात् । ५९ । वैश्यस्तु चतुर्थमंशं राज्ञे
 दद्याद्ब्राह्मणेभ्योऽर्धमंशमादद्यात् । ६० । शूद्रश्चावाप्तं द्वा-
 दशधा विभज्य पञ्चांशान्नाज्ञे दद्यात्पञ्चांशान्ब्राह्मणेभ्यो
 ऽंशद्वयमादद्यात् । ६१ । अनिवेदितविज्ञातस्य सर्वमप-
 हरेत् । ६२ । स्वनिहिताद्राज्ञे ब्राह्मणवर्जं द्वादशमंशं
 दद्युः । ६३ । परनिहितं स्वनिहितमिति ब्रुवंस्तत्समं
 दण्डमावहेत् । ६४ । बालानाथस्त्रीधनानि च राजा
 परिपालयेत् । ६५ । चौरहृतं धनमवाप्य सर्वमेव सर्व-
 वर्णेभ्यो दद्यात् । ६६ । अनवाप्य च स्वकोशादेव द-
 द्यात् । ६७ । शान्तिस्वस्त्ययनैर्देवोपघातान्प्रशमयेत् । ६८ ।
 परचक्रोपघातांश्च शस्त्रनिव्यतया । ६९ । वेदेतिहास-
 धर्मशास्त्रार्थकुशलं कुलीनमव्यङ्गं तपस्विनं पुरोहितं च
 वरयेत् । ७० । शुचीनलुब्धानवहिताञ्छक्तिसंपन्नान्स-
 वार्थेषु च सहायान् । ७१ । स्वयमेव व्यवहारान्पश्ये-

65. ...अनाथोऽवेक्षकरहितोऽन्धपङ्गुः... मध्येऽनाथपदप्रयोगादुभय-
 चान्वयेन बालस्त्रियोरप्यनाथत्वं गम्यते ।... 68. प्रत्युत्पन्नारिष्टप्रमनाय
 क्रियमाणं कर्म शान्तिः । यद्दशान्तिमहाशान्त्यादि । अन्त्यभारिष्टशान्त्यनु-
 त्पत्तौ क्रियमाणं कर्म स्वस्त्ययनम् ।... 69. ...शस्त्रनिव्यतया शस्त्राभि-
 योजेन... 70. ...अर्थोऽर्थशास्त्रमौशनसादि ।...

द्विद्विर्ब्राह्मणैः सार्धम् । ७२ । व्यवहारदर्शने ब्राह्मणं
वा नियुञ्ज्यात् । ७३ । जन्मकर्मव्रतोपेताश्च राज्ञा सभा-
सदः कार्या रिपौ मित्रे च ये समाः कामक्रोधभय-
लोभादिभिः कार्यार्थिभिरनाहार्याः । ७४ । राजा च
सर्वकार्येषु सांवत्सराधीनः स्यात् । ७५ । देवब्राह्मणा-
न्सततमेव पूजयेत् । ७६ । वृद्धसेवी भवेत् । ७७ । यज्ञ-
याजी च । ७८ । न चास्य विषये ब्राह्मणः क्षुधार्ता
ऽवसीदेत् । ७९ । न चान्योऽपि सत्कर्मनिरतः । ८० ।
ब्राह्मणेभ्यश्च भुवं प्रतिपादयेत् । ८१ । येषां च प्रतिपा-
दयेत्तेषां स्ववंश्यान्भुवःप्रमाणं (?) दानच्छेदोपवर्णनं च
पटे ताम्रपट्टे वा लिखितं स्वमुद्राङ्कितं चागामिन्द्रपवि-
त्रापनार्थं दद्यात् । ८२ । परदत्तां च भुवं नापहरेत् । ८३ ।

74. ०भय० om. V¹⁻³ C^{1,2}v; भयं चासः N. 82. ननु प्रतिपा-
दिताया अपि (this clause is from the Comm. on 81) भुव
प्रमाणं V¹⁻³; येषां च प्रतिपादयेत्तेषां स्ववंशानन्तरप्रमाणं C^{1,2}; ये
च प्र० स्ववंशानन्तरः प्रमाणं v. ताम्रपत्रे v.

74. जन्म विशिष्टमाहपिठतः । कर्म जातकर्मादिसंस्कारः । ...अना-
हार्या अनाकर्षणीयाः ।... 82. येषां ब्राह्मणादीनां भुवं दद्यात्तेषां वक्ष्य-
माणलक्षणं शासनपत्रं दद्यादिति संबन्धः ।... स्ववंश्यान्पित्रादीन् ।...
चकारात् ... वंश्यानात्मानं च । भुवः क्षेत्रादिकायाः प्रमाणं निवर्तनादि-
परिमाणम् । दीयत इति दानं भूम्यादि तस्य छेदोऽपहारः । ... यद्वा दानस्य
भूम्यादेः छेदोऽवच्छेदो ... पूर्वतोऽसुकनद्याः पश्चिमतोऽसुकस्थानस्येदम् ...
चकारात्प्रभृतं मेऽसुकपुत्रस्य यदत्रोपरि लेखितम् । ... पटे कार्पासिके
वृत्तखण्डे ... स्वस्य मुद्रा हंसवराहादिका ... See also Burnell,
Palaeogr. p. 95 seq., and p. 114.

ब्राह्मणेभ्यः सर्वदायान्प्रयच्छेत् । ८४ । सर्वतत्त्वात्मानं
गोपायेत् । ८५ । सुदर्शनश्च स्यात् । ८६ । विषघ्नागद-
मन्त्रधारी च । ८७ । नापरीक्षितमुपयुञ्ज्यात् । ८८ ।
स्मितपूर्वाभिभाषी स्यात् । ८९ । वध्येष्वपि न भ्रूकुटी-
माचरेत् । ९० । अपराधानुरूपं च दण्डं दण्डेषु दा-
पयेत् । ९१ । सम्यग्दण्डप्रणयनं कुर्यात् । ९२ । द्वितीय-
मपराधं न स कस्यचित्क्षमेत । ९३ । स्वधर्ममपालय-
न्नादण्डो नामास्ति राज्ञः । ९४ ।

यच्च श्यामो लोहिताक्षो दण्डश्चरति निर्भयः ।

प्रजास्तच्च विवर्धन्ते नेता चेत्साधु पश्यति ॥ ९५ ॥

स्वराष्ट्रे न्यायदण्डः स्याद्दृशदण्डश्च शत्रुषु ।

सुहृत्स्वजिह्वाः स्निग्धेषु ब्राह्मणेषु क्षमान्वितः ॥ ९६ ॥

एवं वृत्तस्य नृपतेः शीलोज्ज्वेनापि जीवतः ।

विस्तीर्यते यत्रो लोके तैलबिन्दुरिवाम्भसि ॥ ९७ ॥

प्रजासुखे सुखी राजा तद्दुःखे यश्च दुःखितः ।

स कीर्तियुक्तो लोकेऽस्मिन्प्रेत्य स्वर्गे महीयते ॥ ९८ ॥ ३ ॥

94. राज्ञां V¹⁻¹; राज्ञः C^{1.2}v; राज्ञा (V¹) or राज्ञो (V¹⁻³) N.

85. सर्वतो यानशब्दासनादिभ्योऽप्यात्मानं गोपायेन्नक्षेत् । यथाह ...
मनुः (VII, 220)... 87. विषघ्ना विषनाशका अगदा रोगनाशकाश्च ये
मन्त्रास्त्राद्वारणशीलो भवेत् ।... 95. निर्भयोऽप्रतिहतश्चरति ।...

जालस्थार्कमरीचिगतं रजस्वसरेणुसंज्ञकम् । १। त-
दष्टकं लिक्षा । २। तन्नयं राजसर्षपः । ३। तन्नयं गौर-
सर्षपः । ४। तत्षट्कं यवः । ५। तन्नयं कृष्णालम् । ६।
तत्पञ्चकं माषः । ७। तद्द्वादशमक्षार्धम् । ८। अक्षार्धमेव
सचतुर्माषकं सुवर्णः । ९। चतुःसुवर्णको निष्कः । १०।
द्वे कृष्णले समधृते रूष्यमाषकः । ११। तत्षोडशकं ध-
रणम् । १२। ताम्रकार्षिकः कार्षापणः । १३।
पणानां द्वे शते सार्धे प्रथमः साहसः स्मृतः ।
मध्यमः पञ्च विज्ञेयः सहस्रं त्वेव चोत्तमः ॥१४॥ ४ ॥

अथ महापातकिना ब्राह्मणवर्जं सर्वे वध्याः । १।
न शारीरो ब्राह्मणस्य दण्डः । २। स्वदेशाद्ब्राह्मणं
कृताङ्गं विवासयेत् । ३। तस्य च ब्रह्महत्यायामशिरस्कं
पुरुषं ललाटे कुर्यात् । ४। सुराध्वजं सुरापाने । ५।
श्वपदं स्तेये । ६। भगं गुरुतल्पगमने । ७। अन्यचापि
वध्यकर्मणि तिष्ठन्तं समग्रधनमक्षतं विवासयेत् । ८।

IV, 8. तद्द्वादशकम् C^{1,2}v Hemâdri. V, 1. ब्राह्मणवर्जं may possibly be a gloss, though N. has got it.

IV, 2. लिक्षा खेदजं यक्षाखडम् ॥ 8... द्वादशं द्वादशानां समुदायः...
. 10... समधृते तुल्यपरिमाणं... V, 1. वधोऽत्र प्राणवियोगफलको व्या-
पारः।... 6...स्तेये सुवर्णस्तेये... 8. वध्यं वधाङ्गं वधनिमित्तमिति...

क्लृप्तशासनकर्तृश्च राजा हन्यात् । ९ । क्लृप्तलेखका-
 रांश्च । १० । गरदामिदप्रसह्यतस्करान्स्त्रीवालपुरुषघा-
 तिमश्च । ११ । ये च धान्यं दशभ्यः कुम्भेभ्योऽधिकमप-
 हरेयुः । १२ । धरिममेयानां शतादभ्यधिकम् । १३ ।
 ये चाकुलीना राज्यमभिकामयेयुः । १४ । सेतुभेद-
 कांश्च । १५ । प्रसह्यतस्कराणां चावकाशभक्तप्रदांश्च । १६ ।
 अन्यत्र राजाशक्तेः । १७ । स्त्रियमशक्तभर्तृकां तदति-
 क्रमणीं च । १८ । हीनवर्णोऽधिकवर्णस्य येनाङ्गेनाप-
 राधं कुर्यात्तदेवास्य शातयेत् । १९ । एकासनेपवेशी
 कन्यां कृताङ्को निर्वास्यः । २० । निष्ठीव्योष्ठद्वयवि-
 हीनः कार्यः । २१ । अवशर्धयिता च गुदहीनः । २२ ।
 आक्रोशयिता च विजिह्वः । २३ । दर्पेण धर्मोपदेश-
 कारिणो राजा तप्तमासेचयेत्तैलमास्ये । २४ । द्रोहेण
 च नामजातिग्रहणे दशाङ्गुलोऽस्य शङ्कुर्निखेयः । २५ ।

18. °क्रमणां C^{1,2}; क्रमिणा v. 22. अवशब्दयिता C^{1,2}; अव-
 मर्भयिता v. 25. लिखेयः C^{1,2}; विखेयः v.

10. राजशासनातिरिक्तमपि व्यवहारिकं लेख्यमृगादिपक्षम् ।... 13.
 ...धरिममेयानि सुवर्णरजतादीनि ।... 17. ...राजस्यैवैरनिवारणे न
 शक्तित्वादा यामनिवासिनामात्मत्राणाय चौरादिरक्षणेऽपि न बध इत्यर्थः ।...
 18. भ्रशणादिसमर्थोऽप्यशक्तो निराङ्गुलान्यायेभ्यो भर्ता यस्यास्ताम् । तमति-
 क्रमितुं परपुरुषोपभोगलम्पटया शीलमस्यास्तां च स्त्रियं हन्यात् ।... 24.
 ...उत्तमवर्णस्य धर्मोपदेशकारिणाम्... 25. अस्य हीनवर्णस्य मुखे ज्वल-
 न्नयोमयः शङ्कुः ... 26. ...बहुवचनास्कारीरसुपणयनादिसंस्कारकर्म...

श्रुतदेशजातिकर्मणामन्यथावादी कार्पापणशतद्वयं द-
 र्दयः । २६ । काणखञ्जादीनां तथावाद्यपि कार्पापण-
 द्वयम् । २७ । गुरूनाक्षिपन्कार्पापणशतम् । २८ । परस्य
 पतनीयाक्षेपे कृते तूत्तमसाहसम् । २९ । उपपातकयुक्ते
 मध्यमम् । ३० । चैविद्यवृद्धानां क्षेपे जातिपूगानां च । ३१ ।
 ग्रामदेशयोः प्रथमसाहसम् । ३२ । न्यङ्गतायुक्ते क्षेपे
 कार्पापणशतम् । ३३ । मातृयुक्ते तूत्तमम् । ३४ । सम-
 वर्णाक्रोशने द्वादश पणान्दरदः । ३५ । हीनवर्णा-
 क्रोशने षड्दण्डः । ३६ । यथाकालमुत्तमसवर्णाक्षेपे
 तत्प्रमाणो दण्डः । ३७ । त्रयो वा कार्पापणाः । ३८ ।
 शुक्तवाक्याभिधाने त्वेवमेव । ३९ । पारजायी सवर्णा-
 गमने तूत्तमसाहसं दण्डः । ४० । हीनवर्णागमने
 मध्यमम् । ४१ । गोगमने च । ४२ । अन्त्यागमने
 वध्यः । ४३ । पशुगमने कार्पापणशतं दण्डः । ४४ ।

31. °वृद्धाक्षेपे C^{1,2}v. 33. व्यङ्गतायुक्ताक्षेपे C^{1,2}v. 34. सवर्णा°
 C^{1,2}v. 37—39 om. v. 38. तयोर्वा कार्पापणास्त्रयः । C^{1,2};
 समोत्तरवर्णाक्षेपानन्तरमाक्षिपतो हीनवर्णस्य त्रयः कार्पापणा दण्डः । N.

30. ...उपपातकं गोवधादि... । 31. ...पूगानां सन्धादिसंघानाम् ...
 33. न्यङ्गमल्लीलम् । अल्लीलं न्यङ्गसंयुतमिति नारदस्मरणात् । (Nār.
 XV, 3) ...लङ्गिनीं ग्रह्णामि चेल्लन्यां वा ... इत्यादिने ।... 37.
 कार्पापणाक्षेपकाणस्तमनतिक्रम्येति यथाकालम् ।... तत्रमात्रः षट्कार्पापण-
 प्रमाणा दण्डः कार्यः ।... 44. पशूनां गोव्यतिरिक्तानां गमनेः०

दोषमनाख्याय कन्यां प्रयच्छंश्च । ४५ । तां च विधु-
यात् । ४६ । अदुष्टां दुष्टामिति ब्रुवन्नुत्तमसाहसम् । ४७ ।
गजाश्चाङ्गगोघाती त्वेककरपादः कार्यः । ४८ । विमां-
सविक्रयी च । ४९ । ग्राम्यपशुघाती कार्षापणशतं
दण्डः । ५० । पशुस्वामिने तन्मूल्यं दद्यात् । ५१ ।
आरण्यपशुघाती पञ्चाशतं कार्षापणान् । ५२ । पक्षि-
घाती मत्स्यघाती च दश कार्षापणान् । ५३ । कीटो-
पघाती च कार्षापणम् । ५४ । फलोपगमद्रुमच्छेदी
तूत्तमसाहसम् । ५५ । पुष्पोपगमद्रुमच्छेदी मध्यमम् । ५६ ।
वल्लीगुल्मलताछेदी कार्षापणशतम् । ५७ । तृणच्छे-
द्येकम् । ५८ । सर्वे च तत्त्वामिनां तदुत्पत्तिम् । ५९ ।
हस्तिनोद्गूरयिता दश कार्षापणान् । ६० । पादेन
विंशतिम् । ६१ । काष्ठेन प्रथमसाहसम् । ६२ । पाषा-
णेन मध्यमम् । ६३ । शस्त्रेणोत्तमम् । ६४ । पादकेशां-

49, 50. °विक्रयी कार्षापणशतम् । ग्राम्यपशुघाती च । C^{1,2}v. 52.
पञ्चाशतं N. in V¹⁻³; पञ्चाशतं V¹⁻⁴ C^{1,2}v N. in V⁴ Ap. 53.
दश om. C^{1,2}v. 54 om. C^{1,2}v. 55. °च्छेदी कीटोपघाती तूत्तम-
साहसं दण्डः । C^{1,2}; °छेदी । v.

45...दोषे तु नारदः (Nâr. XII, 36)... 49. विशदमांसं श्विवि-
राहादेस्तद्विक्रयशीलो विमांसविक्रयी ।... 55. फलैरुपगम्यन्त इति फलो-
पगमाः । फलोपकारिणः पनसान्नादयः ।... 56. पुष्पैरुपगम्यन्त इति
पुष्पोपगमाः । पुष्पोपकारिणश्चम्पकादयः ।... 60. ताडनार्थं हस्तमुद्गूर्यं...
64 ...सजातीयविषयं सर्वमेतत् ।... (Sît. 19) इति सामान्यदृष्ट्यात्...

शुककरसुराणेने दश पणान्दण्ड्यः । ६५ । शोणितेन
 विना दुःखमुत्पादयिता द्वात्रिंशत्पणान् । ६६ । सह
 शोणितेन चतुःषष्टिम् । ६७ । करपाददन्तभङ्गे कर्णना-
 साविकर्तने मध्यमम् । ६८ । चेष्टाभोजनवाग्रोधे प्रहा-
 रदाने च । ६९ । नेत्रकन्धराबाहुसक्थंरसभङ्गे चोत्त-
 मम् । ७० । उभयनेत्रभेदिनं राजा यावज्जीवं बन्ध-
 नान्न विमुञ्चेत् । ७१ । तादृशमेव वा कुर्यात् । ७२ ।
 एकं बहूनां निघ्नतां प्रत्येकमुक्ताहण्डाद्द्विगुणः । ७३ ।
 उत्क्रोशन्तमनभिधावतां तत्समीपवर्तिनां संसरतां च
 । ७४ । सर्वे च पुरुषपीडाकरास्तदुत्थानव्ययं द्युः । ७५ ।
 ग्राम्यपशुपीडाकराश्च । ७६ । गोऽश्वोऽप्यगजापहार्येक-
 करपादः कार्यः । ७७ । अजाव्यपहार्येककरश्च । ७८ ।
 धान्यापहार्येकादशगुणं दण्ड्यः । ७९ । सस्यापहारी
 च । ८० । सुवर्णरजतवस्त्राणां पञ्चाशतस्त्वभ्यधिकमप-
 हरन्विकरः । ८१ । तद्वनमेकादशगुणं दण्ड्यः । ८२ ।
 सूत्रकार्पासगोमयगुडदधिक्षीरतक्रतृणलवणमृद्गन्धस्मपस्त्रि-

74. क्रोशन्तमभिधावताम् C^{1,2}; तं क्रोशन्तमभिधावतां । v.

72. तादृशं नेत्रद्वयरहितं वा कुर्यात्कारयेदित्यर्थः ।... 74. ...अभि-
 भूयमानसमीपवर्तिनां संसरतां... चानभिधावकानामपि तन्निमित्ताद्दण्ड्या-
 द्विगुणो दण्डो भवति । 79. धान्यं वार्षिकं श्यामाकादि... । 80.
 सस्यानि हेमन्तवसन्तोद्भवानि व्रीहियवादीनि ।...

मत्स्यघृततैलमांसमधुबैदलवेणुमृगमयलोहभाण्डानाम-
 पहर्ता मूल्यान्निगुणं दण्ड्यः । ८३ । पक्वान्नानां
 च । ८४ । पुष्यहरितगुल्मवन्नीलतापर्णानामपहरणे
 पञ्च कृष्णालान् । ८५ । शाकमूलफलानां च । ८६ ।
 रक्षापहार्युत्तमसाहसम् । ८७ । अनुक्तद्रव्याणामपहर्ता
 मूल्यसमम् । ८८ । स्तेनाः सर्वमपहृतं धनिकस्य
 दाप्याः । ८९ । ततस्तेषामभिहितदण्डप्रयोगः । ९० ।
 येषां देयः पन्थास्तेषामपथदायी कार्षापणपञ्चविंशतिं
 दण्ड्यः । ९१ । आसनाहस्यासनमददच्च । ९२ । पूजा-
 हर्मपूजयञ्च । ९३ । प्रातिवेश्यब्राह्मणे निमन्त्रणातिक्रमे
 च । ९४ । निमन्त्रयित्वा भोजनादायिनश्च । ९५ । निम-
 न्त्रितस्तथेत्युक्ता चाभुञ्जानः सुवर्णमाषकम् । ९६ । निम-
 न्त्रयितुश्च द्विगुणमन्नम् । ९७ । अभक्ष्येण ब्राह्मणदूषयिता
 षोडश सुवर्णान् । ९८ । जात्यपहारिणा शतम् । ९९ ।
 सुरया वध्यः । १०० । क्षत्रियं दूषयितुस्तदर्धम् । १०१ ।
 वैश्यं दूषयितुस्तदर्धमपि । १०२ । शूद्रं दूषयितुः प्रथम-
 साहसम् । १०३ । असृश्यः कामकारेण सृश्यं सृश-

91. कार्षापणानां C^{1,2}. From the C. 96. उक्तवानभुञ्जानः C^{1,2}V
 Ap. 104. असृश्यः (असृश्य V²) कामकारे ससृशन्सृश्यं वध्यः । V¹⁻³;

92. अतिथ्यादेः... 104. असृश्यश्चाण्डालादिः कामकारेण बुद्धि-
 पूर्वकं सृश्यं वैश्याकं सृप्रन्वध्यः ।...

वन्धः । १०४ । रजस्वलां शिफाभिस्ताडयेत् । १०५ ।
 पथ्युद्यानोदकसमीपेऽप्यशुचिकारी पणशतम् । १०६ ।
 तच्चापास्वात् । १०७ । गृहभूकुव्याद्युपभेत्ता मध्यमसाहसं
 दण्डः । १०८ । तच्च योजयेत् । १०९ । गृहे पीडा-
 करं द्रव्यं प्रक्षिपन्पणशतम् । ११० । साधारण्यापलापी
 च । १११ । प्रेषितस्याप्रदाता च । ११२ । पितृपुत्रा-
 चार्ययाञ्चैर्त्विजामन्योन्यापतितत्यागी च । ११३ । न
 च ताञ्जह्यात् । ११४ । शूद्रप्रव्रजितानां दैवे पित्रे
 भोजकश्च । ११५ । अयोग्यकर्मकारी च । ११६ । समुद्र-
 गृहभेदकश्च । ११७ । अनियुक्तः शपथकारी । ११८ ।
 पशूनां पुंस्त्वोपघातकारी च । ११९ । पितापुत्रविरोधे
 तु साक्षिणां दण्डपणो दण्डः । १२० । यस्तयोश्चान्तरे
 स्यात्तस्योत्तमसाहसः । १२१ । तुलामानकूटकर्तुश्च । १२२ ।

अस्पृश्यः कामकारेण स्पृशंस्पृश्यं त्रैवर्णिकं वन्धः । V⁴; कामकारेणास्पृश्य-
 स्त्रैवर्णिकं स्पृशन्वन्धः । C^{1,2}; कामकारेण अदृश्यवानवार्थवान् v. See
 the C., which shows how these vv. ll. have sprung up.

105. रजस्वलां बुद्धिपूर्वकं त्रैवर्णिकं स्पृशन्तीम्... 108. भूरङ्गना-
 दिः।... 109. ...उत्थानद्रव्यं दद्यादित्यर्थः।... 110. कण्टक०...०कार्मण-
 पुंनणिकादि द्रव्यं प्रक्षिपन्... 112. देवब्राह्मणाद्यर्थं प्रेषितस्यार्थस्य
 लोभेनाप्रदाता... 116. यदस्य योग्यं कर्म न भवति । यद्यानुपनीतस्या-
 ष्यधनम्।... 118. राज्ञा सम्भैर्वा अनियुक्तो नादिष्टः ...

तदक्लृटे क्लृटवादिनश्च । १२३। द्रव्याणां प्रतिरूपविक्रिय-
कस्य च । १२४। संभूयवणिजां पण्यमनर्घेणावरुन्ध-
ताम् । १२५। प्रत्येकं विक्रीणतां च । १२६। गृहीत-
मूल्यं पण्यं यः क्रेतुर्नैव दद्यात्तस्यासौ सोदयं दाप्यः ।
१२७। राज्ञा च पणशतं दण्डः । १२८। क्रीतमक्री-
णतो या हानिः सा क्रेतुरेव स्यात् । १२९। राज-
विनिषिद्धं विक्रीणतस्तदपहारः । १३०। तारिकः स्थलजं
शुल्कं गृह्णन्दश पणान्दण्डः । १३१। ब्रह्मचारिवानप्रस्थ-
भिस्तुगुर्विणीतीर्थानुसारिणां नाविकः शौल्किकः शुल्क-
माददानश्च । १३२। तच्च तेषां दद्यात् । १३३। द्यूते
क्लृटास्तदेविनां करच्छेदः । १३४। उपधिदेविनां संदंश-
च्छेदः । १३५। ग्रन्थिभेदकानां करच्छेदः । १३६।

124. प्रतिरूपक० V⁴; सुवर्गारजतादीनां यत्परिरूपं ... ताम्रम् N.
125. अनर्घेणा० V¹⁻³ N.; अनर्घेणा० C^{1,2}v (and Y. II, 150).
131. तारिकः V⁴. 136. ग्रन्थिभेदकानां च । उत्तेपकानां च कर-
च्छेदः । V⁴; ग्रन्थिभेदकानां राजात्तेपकानां च करच्छेदः । v. See
the C. 136. पाते त्वनापदि C^{1,2}v.

125. ये ... देशान्तरगतं पण्यमनर्घेण हीनमूल्येन प्रार्थयमाना अव-
रुन्धन्ति... 126. ये चाधिकमूल्येन विक्रीणन्ति... 131. नौकादि-
शुल्काधिकारी तारिकः ।... 134. वस्त्राश्चलबद्धं द्रव्यमुत्कृत्य येऽपहरन्ति
ते ग्रन्थिभेदकाल्लेषां करच्छेदः कार्यः । N in V¹⁻³; व० द्रव्यमुत्कृत्याप-
हरताम् । N. in V⁴. The further Sūtra, which V⁴ (see
also v) inserts in this place, is not commented upon
by Nandapaṇḍita, and seems to have crept into the
text from a passage of Yājñavalkya (II, 274), which
he quotes further on.

दिवा पशूनां वृकाद्युपघाते पाले त्वनायति पालदोषः ।
 १३७ । विनष्टपशुमूल्यं च स्वामिने दद्यात् । १३८ ।
 अननुज्ञातां दुहन्पञ्चविंशतिं कार्षापणान् । १३९ । म-
 ह्विषी चेत्सस्यनाशं कुर्यात्तत्पालस्त्वष्टौ माषान्दण्डः ।
 १४० । अपालायाः स्वामी । १४१ । अश्वस्तूष्णीं गर्दभो
 वा । १४२ । गौश्चेत्तदर्धम् । १४३ । तदर्धमजाविकम् । १४४ ।
 भक्षयित्वोपविष्टेषु द्विगुणम् । १४५ । सर्वत्र स्वामिने वि-
 नष्टसस्यमूल्यं च । १४६ । पथि ग्रामे विवीतान्ते न दोषः ।
 १४७ । अनावृते च । १४८ । अल्पकालम् । १४९ ।
 उत्सृष्टवृषभस्त्रतिकानां च । १५० । यस्तूत्तमवर्णान्दास्ये
 नियोजयेत्तस्योत्तमसाहसो दण्डः । १५१ । त्यक्तप्रव्रज्यो
 राज्ञो दास्यं कुर्यात् । १५२ । भृतकश्चापूर्णे काले भृतिं
 त्यजन्सकलमेव मूल्यं दद्यात् । १५३ । राज्ञे च पणशतं
 दद्यात् । १५४ । तद्दोषेण यदिनश्येत्तत्स्वामिने । १५५ ।
 अन्यत्र दैवोपघातात् । १५६ । स्वामी चेद्भृतकमपूर्णे
 काले जह्यात्तस्य सर्वमेव मूल्यं दद्यात् । १५७ । पणशतं
 च राजनि । १५८ । अन्यत्र भृतकदोषात् । १५९ । यः

141. अपालकायाः v Ap. 142-150 with C. om. V¹.
 146. विनष्टस्य सस्यस्य V⁴. 147. ग्रामसीमान्ते C^{1,2}v; सीमान्ते
 from the C. 149. अल्पकालं V^{2,3}; अल्पकालानां C^{1,2}v; यासमात्र
 भक्षणे न दोषः N. See Colebrooke, Dig. III, 4, XXI.

153. ...यावद्भ्युपगतं तावत्सकलमेव मूल्यं वेतनं स्वामिने दद्यात् ।...

कन्यां पूर्वदत्तामन्यस्मै दद्यात्स चौरवच्छास्यः । १६० ।
 वरदोषं विना । १६१ । निर्दोषां परित्यजन् । १६२ ।
 पत्नीं च । १६३ । अजानानः प्रकाशं यः परद्रव्यं क्री-
 णीयात्तच्च तस्यादोषः । १६४ । स्वामी द्रव्यमाप्नुयात् ।
 १६५ । यद्यप्रकाशं हीनमूल्यं च क्रीणीयात्तदा क्रोता
 विक्रोता च चौरवच्छास्यौ । १६६ । गणद्रव्यापहर्ता वि-
 वास्यः । १६७ । तत्संविदं यश्च लङ्घयेत् । १६८ । निष्ने-
 पापहार्थर्थद्विसहितं धनं धनिकस्य दाप्यः । १६९ ।
 राज्ञा चौरवच्छास्यः । १७० । यश्चानिक्षिप्तं निक्षिप्तमिति
 ब्रूयात् । १७१ । सीमाभेत्तारमुत्तमसाहसं दण्डयित्वा
 पुनः सीमां लिङ्गान्वितां कारयेत् । १७२ । जातिभ्रंश-
 करस्याभक्ष्यस्य भक्षयिता विवास्यः । १७३ । अभक्ष्यस्या-
 विक्रोयस्य विक्रयी देवप्रतिमाभेदकश्चोत्तमसाहसं दण्ड-
 नीयः । १७४ । भिषद्विथ्याचरन्नुत्तमेषु पुरुषेषु । १७५ ।

163. यः स्त्रीं च । V⁴. 172. लिङ्गान्वितां om. V^{4v}; the whole Sūtra and part of the C. is om. in V¹⁻³, the whole C. in V⁴. 175. अविचरन्नु० V¹⁻⁴; आचरन्नु० C^{1,2v} Ap.; उपचरति N.

163. ...अदुष्टां पत्नीं विवाहसंस्कृतां परित्यजत इति ।... 167. गणो ब्राह्मणसमूहस्तदर्थं राजादिप्रेषितं द्रव्यं गणद्रव्यम् ।... 173. जातिभ्रंशं यद्विहितं सत्करोति... तस्य कामतो भक्षयिता भोक्ता न तु भोजयिता । तद्व्यङ्ग्यं पूर्वसूक्तत्वात् । (Sū. 98)... 174. अविचरन्नु० सरादीनि... 175. राजसंबन्धिमनुष्येषु यो वैद्यशास्त्रपथमतिक्रम्य...उपचरति ।...

मध्यमेषु मध्यमम् । १७६ । तिर्यस्तु प्रथमम् । १७७ ।
 प्रतिश्रुतस्याप्रदायी तद्वापयित्वा प्रथमसाहसं दण्ड्यः ।
 १७८ । क्लृप्ताक्षिणां सर्वस्वापहारः कार्यः । १७९ ।
 उत्कीचोपजीविनां सभ्यानां च । १८० । गोचर्ममाचा-
 धिकां भुवमन्यस्याधीकृतां तस्मादानिर्मेच्यान्यस्य यः
 प्रयच्छेत्स वध्यः । १८१ । जनां चेत्षोडश सुवर्णा-
 न्दण्ड्यः । १८२ ।

एकोऽश्रीयाद्यदुत्पन्नं नरः संवत्सरं फलम् ।
 गोचर्ममाचा सा क्षौणी स्तोका वा यदि वा बहुः॥१८३॥
 ययोर्निक्षिप्त आधिस्तौ विवदेतां यदा नरौ ।
 यस्य भुक्तिः फलं तस्य बलात्कारं विना कृता ॥१८४॥
 सागमेन तु भोगेन भुक्तं सम्यग्यदा तु यत् ।
 आहर्ता लभते तच्च नापहार्यं तु तत्कचित् ॥ १८५ ॥
 पित्रा भुक्तं तु यद्द्वयं भुक्त्याचारेण धर्मतः ।
 तस्मिन्प्रेते न वाच्योऽसौ भुक्त्या प्राप्तं हि तस्य तत्॥१८६॥
 त्रिभिरेव तु या भुक्ता पुरुषैर्भूर्यथाविधि ।

179. सर्वापहारः V¹⁻⁴; सर्वस्वापहारः C^{1,2v} N. Ap. 183.
 बह्वः V¹⁻⁴; बहुः C^{1,2v} N. v Ap.

176. अराजसंबन्धिषु... 185. स्वन्वहेतुः प्रतिग्रहक्रयादिरागमस्तेन
 सह वर्तमानः सागमः।... 186. ...द्रव्यं गृह्येत्त्रादि... पित्र्यद्रव्यं
 पितामहस्याप्युपकल्प्यम् ।... 187...पित्रपितामहप्रपितामहे...

छेद्याभावेऽपि तां तत्र चतुर्थः समवाप्नुयात् ॥ १८७ ॥
 नखिनां शृङ्गिणां चैव दंष्ट्रिणामाततायिनाम् ।
 हस्त्यश्वानां तथान्येषां वधे हन्ता न दोषभाक् ॥ १८८ ॥
 गुरुं वा बालवृद्धौ वा ब्राह्मणं वा बहुश्रुतम् ।
 आततायिनमायान्तं हन्यादेवाविचारयन् ॥ १८९ ॥
 नाततायिवधे दोषो हन्तुर्भवति कश्चन ।
 प्रकाशं वाप्रकाशं वा मन्युस्तं मन्युमृच्छति ॥ १९० ॥
 उद्यतासिविषामिं च शापोद्यतकरं तथा ।
 आथर्वणेन हन्तारं पिशुनं चैव राजसु ॥ १९१ ॥
 भार्यातिक्रमणं चैव विद्यात्सप्ताततायिनः ।
 यशोवित्तहरानन्यानाहुर्धर्मार्थहारकान् ॥ १९२ ॥
 उद्देशतस्ते कथितो धरे दण्डविधिर्मया ।
 सर्वेषामपराधानां विस्तरादतिविस्तरः ॥ १९३ ॥
 अपराधेषु चान्येषु ज्ञात्वा जातिं धनं वयः ।

192 om. V⁴.

188. नखिनो व्याघ्रादयः । शृङ्गिणो गोव्यतिरिक्ता अजादयः । दंष्ट्रिणो
 वराहादयः । अन्येषां मेघमहिषादीनां... तेषां मर्याभिसंधिनाधावतां
 वधे... 189. गुरुराचार्यो... यद्यपि बहुश्रुत इत्यनेनैव ब्राह्मणोपलम्बि-
 ल्लघापि... ब्राह्मणस्य... पुनरुपादानम् । एवामन्यतमम्... 191...
 राजसु पिशुनं परदोषनिवेदकं विवादमन्तरेण ।... 192. भार्या परकीयाम-
 नुरक्तामतिक्रमितुं बलाङ्गेण शीलमस्यासौ ।... धर्महरस्तदादिभेदकः ।
 अपर्या मृच्छन्ति चादिस्तद्वरश्चेत्यादीनन्यानाप्याततायिनो धर्मज्ञा आहुः ।...

दण्डं प्रकल्पयेद्राजा संमन्थ ब्राह्मणैः सह ॥ १६४ ॥
 दण्डं प्रमोचयन्दण्ड्याद्विगुणं दण्डमावहेत् ।
 नियुक्तश्चाप्यदण्ड्यानां दण्डकारी नराधमः ॥ १६५ ॥
 यस्य चौरः पुरे नास्ति नान्यस्त्रीगो न दुष्टवाक् ।
 न साहसिकदण्डघ्नौ स राजा शक्रलोकभाक् ॥१६६॥५॥

अथोत्तमर्णोऽधमर्णाद्यथादत्तमर्थं गृह्णीयात् । १ ।
 द्विकं चिकं चतुष्कं पञ्चकं च शतं वर्णानुक्रमेण प्रतिमा-
 सम् । २ । सर्वे वर्णा वा स्वप्रतिपन्नां वृद्धिं दद्युः । ३ ।
 अकृतामपि वत्सरातिक्रमेण यथाविहिताम् । ४ । आ-
 धुपभोगे वृद्धभावाः । ५ । दैवराजोपघाताहते विनष्टमा-
 धिमुत्तमर्णो दद्यात् । ६ । अन्तवृद्धौ प्रविष्टायामपि । ७ ।
 न स्थावरमाधिगृते वचनात् । ८ । गृहीतधनप्रवेशा-

VI, 1. अत्रो० V⁴. 4. °विहितम् V¹⁻⁴; °विहिताम् C^{1,2} N.; °विहितात् v. 7. अन्यवृद्धौ V¹⁻⁴; अन्या० v.

195. यो दण्डाधिकारे राज्ञा नियुक्तः स त्वेदण्डमदण्डयित्वा मु-
 च्छति... VI, 2. वृद्धिपरिमाणमाह ।... इदं (इयं?) बन्धालम्बके प्रयोगे
 च वृद्धिः ।... 5. ...तत्र गोप्यत्याघेर्भोगे वृद्धिं न लभेतेत्यर्थः ॥ 7. ...
 अन्तवृद्धिर्द्वैरन्तम् ... तस्मिन्प्रविष्टे ... आधिमुत्तमर्णोऽधमर्णाद्य दद्यात् ।
 ... 8. यावद्वृद्धिशाभमेव त्वयेदमात्मवनाद्युपभोक्तव्यमिति वचनव्यक्तिं
 विना यत्र वृद्धपकरणायाम्बवनादि स्थावरमाधीकृतं तत्रान्तवृद्धिप्रवेशेऽपि
 न तदुत्तमर्णो दद्यात्किंतु तदनन्तरं भुञ्जीतैव यावन्मूलशाभम् ।...

र्थमेव यत्स्यावरं दत्तं तद्गृहीतधनप्रवेशे दद्यात् । ९ ।
 दीयमानं प्रयुक्तमर्थमुत्तमर्णस्यागृह्णतस्ततः परं न
 वर्धते । १० । हिरण्यस्य परा वृद्धिर्द्विगुणा । ११ । धान्यस्य
 चिगुणा । १२ । वस्त्रस्य चतुर्गुणा । १३ । रसस्याष्ट-
 गुणा । १४ । संततिः स्त्रीपशूनाम् । १५ । किण्वकार्पास-
 सूचश्चर्मायुषेष्टकाङ्गाराणामक्षया । १६ । अनुक्तानां द्वि-
 गुणा । १७ । प्रयुक्तमर्थं यथा कथंचित्साधयन्न राज्ञो
 वाच्यः स्यात् । १८ । साध्यमानश्चेद्राजानमभिगच्छेत्त-
 त्समं दण्ड्यः । १९ । उत्तमर्णश्चेद्राजानमियात्तद्विभावि-
 तोऽधमर्णो राज्ञे धनदशभागसंमितं दण्डं दद्यात् । २० ।
 प्राप्तार्थश्चोत्तमर्णो विंशतितममंशम् । २१ । सर्वापला-
 प्येकदेशविभावितोऽपि सर्वं दद्यात् । २२ । तस्य च
 भावनास्तिष्ठो भवन्ति लिखितं साक्षिणः समयक्रिया
 च । २३ । ससाक्षिकमाप्तं ससाक्षिकमेव दद्यात् । २४ ।
 लिखितार्थं प्रविष्टे लिखितं पाठयेत् । २५ । असमग्रदाने
 लेख्यासंनिधाने चोत्तमर्णः स्वलिखितं दद्यात् । २६ ।

14 om. C^{1,2}v. 18. तिसृष्वकथंचित् V⁴ for 'प्रयुक्तमर्थं यथाकथं-
 चित् । 25. लिखितार्थंप्रविष्टो V¹⁻³ C^{1,2}; लिखितान्ते प्रविष्टे v.

14. रसस्य तैलघृतादेः ... 16. ...एषामक्षया वृद्धिः कदापि न
 निवर्तत इत्यर्थः ।... 25. लिखितार्थो गृह्येतमर्थम् । तस्मिन्नुत्तमर्थे
 प्रविष्टे सति तद्विहितमर्थपत्रं पाठयेच्छिन्द्यात् ।...

धनग्राहिणि प्रेते प्रव्रजिते द्विदश समाः प्रवसिते वा
 तत्पुत्रपौत्रैर्धनं देयम् । २७ । नातः परमनिष्कुभिः । २८ ।
 सपुत्रस्य वाप्यपुत्रस्य वा रिक्थग्राही ऋणं दद्यात् । २९ ।
 निर्धनस्य स्त्रीग्राही । ३० । न स्त्री पतिपुत्रकृतम् । ३१ ।
 न स्त्रीकृतं पतिपुत्रौ । ३२ । न पिता पुत्रकृतम् । ३३ ।
 अविभक्तैः कृतमृणं यस्तिष्ठेत्स दद्यात् । ३४ । पैतृकमृण-
 निगतात्मनोऽपत्तृणं च । ३५ । विभक्ताश्च दायानुरूप-
 मंशम् । ३६ । गोपशौण्डिकग्नैलूपरजकव्याधस्त्रीणां पति-
 र्दद्यात् । ३७ । वाक्प्रतिपन्नं कुटुम्बिना देयम् । ३८ ।
 कस्यचित्कुटुम्बार्थं कृतं च । ३९ ।
 यो गृहीत्वा ऋणं सर्वं श्रो दास्यामीति सामकम् ।
 न दद्याल्लोभतः पश्चात्तथा वृद्धिमवाप्नुयात् ॥ ४० ॥
 दर्शने प्रत्यये दाने प्रातिभाष्यं विधीयते ।

28. अनीसुभिः । C^{1,2}v. 29. वापुत्रस्य C^{1,2} ; om. v. 38, 39.
 वा० नादेयं कस्यचित् । कुटुम्बार्थं कृतं च । all. See, however,
 Colebrooke, Dig I, 5, CXCI.

30. यदि धनाभावे रिक्थग्राही नास्ति तदा यो यदीयां स्त्रियं भार्या-
 त्वेन स्वीकरोति स तदीयमृणं दद्यात् ।... 35. विभागात्वाक्पित्रा कृत-
 मृणमविभक्तानां भ्रातृणां चकारात्पौत्राणां संभूय देयं भवति ।... 37.
 ...तदधीनवृत्तित्वात् ।... 40. यः सर्वमृणं द्विरणं धान्यादि गृहीत्वा
 श्रः परश्रो वेत्यादि कृतेऽवधौ सामकं सममेव दास्यामीति प्रतिज्ञाय
 पश्चाल्लोभादिना कृतेऽवधौ न दद्यात्...

आद्यौ तु वितथे दाप्यावितरस्य सुता अपि ॥ ४१ ॥
 बहवश्चेत्यतिभुवो दद्युस्तोऽर्थं यथाकृतम् ।
 अर्थोऽविशेषिते त्वेषु धनिकच्छन्दतः क्रिया ॥ ४२ ॥
 यमर्थं प्रतिभूर्द्द्याङ्घनिकेनोपपीडितः ।
 षण्णिकस्तं प्रतिभुवे द्विगुणं दातुमर्हति ॥ ४३ ॥ ६ ॥

अथ लेखं चिविधम् । १। राजसाक्षिकं ससाक्षिकम-
 साक्षिकं च । २। राजाधिकरणे तन्नियुक्तकायस्थकृतं
 तदध्यक्षकरचिह्नितं राजसाक्षिकम् । ३। यत्र कचन येन
 केनचिल्लिखितं साक्षिभिः स्वहस्तचिह्नितं ससाक्षि-
 कम् । ४। स्वहस्तलिखितमसाक्षिकम् । ५। तद्वलात्कारि-
 तमप्रमाणम् । ६। उपधिकृताश्च सर्व एव । ७। दूषित-
 कर्मदुष्टसाक्ष्यङ्कितं ससाक्षिकमपि । ८। तादृग्विधेन
 लेखकेन लिखितं च । ९। स्त्रीबालास्वतन्त्रमत्तोन्मत्तभीत-

VII, 9. लेखकेन om. C¹v.

42. ...यथाकृतमहमेतावदर्थं दास्यामीति स्वस्वाभ्युपगतमर्थं दद्युः । यदा
 तु समांशतया विषमांशतया वार्थो न विशेषितः संपूर्णो वा प्रत्येकमभ्युपगत-
 क्तदा प्रतिभुषु धनिकच्छन्दतो धनिकेच्छया क्रियार्थादानं भवति । यस्मादि-
 च्छेतस्माद्द्रव्योदादित्यर्थः ।... VII, 3. ...तस्यां सभायां योऽध्यक्षः प्राप्ति-
 वाक्यस्य करचिह्नेन युक्तम् ।... 4. यत्र कचनेत्यनेन राजसभाया अति-
 यमः... 7. उपधिना क्लेन कृताः सर्व एव लेख्ये (लेखा?) अप्रमाणम् ।...
 8. दूषिता सोभादिहेतुभिर्वादिना । कर्मदुष्टाश्चौर्यादिकर्मभिर्भवे स्वयमेव
 दुष्टास्तादृशैः साक्षिभिर्दक्षिणं तत्ससाक्षिकमप्यप्रमाणम् ।...

ताडितकृतं च । १० । देशाचाराविरुद्धं व्यक्ताधिविधि-
 लक्षणमलुप्तक्रमाक्षरं प्रमाणम् । ११ ।
 वर्णैश्च तत्कृतैश्चिह्नैः पत्रैरेव च युक्तिभिः ।
 संदिग्धं साधयेत्सोऽपि तद्युक्तिप्रतिरूपकैः ॥ १२ ॥
 यचर्णी धनिको वापि साक्षी वा लेखकोऽपि वा ।
 म्रियते तत्र तस्योऽपि तत्त्वहस्तैः प्रसाधयेत् ॥ १३ ॥ ७ ॥

अथासाक्षिणः । १ । न राजश्रोत्रियप्रव्रजितकितव-
 तस्करपराधीनस्त्रीबालसाहसिकातिवृद्धमत्तोन्मत्ताभि-
 शस्तपतितक्षुत्तृष्णार्तव्यसनिरागान्धाः । २ । रिपुमि-
 चार्थसंबन्धिविकर्मदृष्टदोषसहायाश्च । ३ । अनिर्दिष्टस्तु
 साक्षित्वे यश्चोपेत्य ब्रूयात् । ४ । एकश्चासाक्षी । ५ ।
 स्तैयसाहसवाग्दण्डपारुष्यसंग्रहणेषु साक्षिणो न परी-
 क्ष्याः । ६ । अथ साक्षिणः । ७ । कुलजा वृत्तवित्तसंपन्ना

11. व्यक्ताधिविधिः V¹⁻³ C^{1,2}; व्यक्ताविहितः V; व्यक्ताविहितः or
 व्यक्ताधिविधिः Nārada 4, 60. See the C. 12. प्रतिरूपितैः ॥
 V¹⁻³ C^{1,2} N. VIII, 1. अथ साक्षिणः V¹⁻³ C^{1,2}v. 3. विकर्मि-
 V¹⁻⁴.

11. ...व्यक्ताधिविधिलक्षणमिति पाठे व्यक्तस्य स्पष्टमाधिविधेराधी-
 करणस्य लक्षणं... यस्मिन्नित्यर्थः ।... 12. तत्कृतैर्वर्णैस्तत्कृतैः पत्रैश्चिह्नैः ।
 तत्कृतैः पत्रैः पत्रान्तरैश्चाक्षरसादृश्यनिष्-
 पद्येन । युक्तिभिः... अनयोरेवंविधो व्यवहारोऽस्मिन्देष्टस्मिन्नाले समा-
 व्यत(?) इत्यादिभिः । तथा तस्मिन्पत्रे या युक्तयो लिखनपरिपास(०पाच्य?)
 स्थासां प्रतिरूपितानि सद्यस्लिखनानि तैश्च साधयेत् ।...

यज्वानस्तपस्विनः पुत्रिणो धर्मज्ञा अधीयानाः सत्य-
 वन्तस्त्रैविद्यवृद्धाश्च । ८ । अभिहितगुणसंपन्न उभयानु-
 मत एकोऽपि । ९ । द्वयोर्विवदमानयोर्यस्य पूर्ववादस्तस्य
 साक्षिणः प्रष्टव्याः । १० । आधर्यं कार्यवशाद्यत्र पूर्व-
 पक्षस्य भवेत्तत्र प्रतिवादिनोऽपि । ११ । उद्दिष्टसाक्षिणि
 मृते देशान्तरगते वा तदभिहितश्रोतारः प्रमाणम् ।
 १२ । समक्षदर्शनात्साक्षी श्रवणाद्वा । १३ । साक्षिणश्च
 सत्येन पूयन्ते । १४ । वर्णिनां यत्र वधस्तत्रानृतेन । १५ ।
 तत्पावनाय कूप्पाण्डीभिर्दिजोऽग्निं जुहुयात् । १६ ।
 शूद्र एकाहिकं गोदशकस्य ग्रासं दद्यात् । १७ । स्व-
 भावविकृतौ मुखवर्णविनाशेऽसंबद्धप्रलापे च क्लृप्साक्षिणं
 विद्यात् । १८ । साक्षिणश्चाह्नयादित्योदये कृतशपथा-
 न्पृच्छेत् । १९ । ब्रूहीति ब्राह्मणं पृच्छेत् । २० । सत्यं
 ब्रूहीति राजन्यम् । २१ । गोबीजकाञ्चनैर्वैश्यम् । २२ ।
 सर्वमहापातकैस्तु शूद्रम् । २३ । साक्षिणश्च आवयेत् ।

13 om. V⁴. 15, तत्रानृतं वदन्न दुष्यति । V⁴. 18. विन्द्यात् । V⁴.

VIII, 9. अभिहितैः कुलजन्मादिभिर्गुणैः संपन्नो यद्युभाभ्यामर्धि-
 प्रत्नार्थिभ्यामप्युपगम्यते तदा एकोऽपि... 10...तत्र यो मदीयं धारयसीति
 ब्रूते स पूर्ववादी पूर्वपक्षी वादो... 11. यत्र पूर्वपक्षस्य ऋणाद्यभि-
 योगस्य कार्यवशात्प्रतिदानादिवशात्... आधर्यमधरीभावोऽसाध्यता भव-
 ति ।... 22. गोबीजकाञ्चनानि ते निष्कलानीति श्रापितं वैश्यं पृच्छेत् ।...

२४ । ये महापातकिनां लोका ये षोपपातकिनां ते
 कूटसाक्षिणामपि । २५ । जननमरणान्तरे कृतसुकृत-
 हानिश्च । २६ । सत्येनादित्यस्तपति । २७ । सत्येन भाति
 चन्द्रमाः । २८ । सत्येन वाति पवनः । २९ । सत्येन
 भूर्धारयति । ३० । सत्येनापस्तिष्ठन्ति । ३१ । सत्येनाग्निः ।
 । ३२ । खं च सत्येन । ३३ । सत्येन देवाः । ३४ । सत्येन
 यज्ञाः । ३५ ।

अश्वमेधसहस्रं च सत्यं च तुलया धृतम् ।
 अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेव विशिष्यते ॥ ३६ ॥
 जानन्नोऽपि हि ये साक्ष्ये तूष्णींभूता उपासते ।
 ते कूटसाक्षिणां पापैस्तुल्या दण्डेन चाप्यथ ।
 एवं हि साक्षिणः पृच्छेद्दर्शानुक्रमतो नृपः ॥ ३७ ॥
 यस्योचुः साक्षिणः सत्यां प्रतिज्ञां स जयी भवेत् ।
 अन्यथावादिनो यस्य ध्रुवस्तस्य पराजयः ॥ ३८ ॥
 बहुत्वं प्रतिगृह्णीयात्साक्षिद्वैधे नराधिपः ।
 समेषु च गुणोत्कृष्टान्गुणिवैधे द्विजोत्तमान् ॥ ३९ ॥
 यस्मिन्वस्मिन्विवादे तु कूटसाक्ष्यन्तं वदेत् ।
 तत्तत्कार्यं निवर्तेत कृतं चाप्यकृतं भवेत् ॥ ४० ॥ ८ ॥

26. °सुकृत° om. C^{1,2}v. 32. सत्येनाग्निस्तिष्ठति । C^{1,2}; om. v.

25. महापातकिनो ब्रह्महादयः । उपपातकिनो गोत्रादयः ।...

अथ समयक्रिया । १ । राजद्रोहसाहसेषु यथाको-
मम् । २ । निक्षेपस्तेष्वर्थप्रमाणम् । ३ । सर्वेष्वार्थजा-
तेषु मूल्यं कनकं कल्पयेत् । ४ । तत्र कृष्णलोने शूद्रं
दूर्वाकरं शपयेत् । ५ । द्विकृष्णलोने तिलकरम् । ६ ।
त्रिकृष्णलोने रजतकरम् । ७ । चतुःकृष्णलोने सुवर्ण-
करम् । ८ । पञ्चकृष्णलोने सीतोद्भृतमहीकरम् । ९ । सुव-
र्णाधीने कोशो देयः शूद्रस्य । १० । ततः परं यथाहं
घटाग्न्युदकविषाणामन्यतमम् । ११ । द्विगुणोऽर्थे यथा-
भिहिता समयक्रिया वैश्यस्य । १२ । त्रिगुणे राज-
न्यस्य । १३ । कोशवर्जं चतुर्गुणे ब्राह्मणस्य । १४ । न ब्राह्म-
णस्य कोशं दद्यात् । १५ । अन्यत्रागामिकालसमयनि-
बन्धनक्रियातः । १६ । कोशस्थाने ब्राह्मणं सीतोद्भृतम-

IX, 4. एवार्थेषु C^{1,2}; एवार्थजातेषु v. 7. ०मही० om. V⁴.
10. सुवर्णार्थे C^{1,2}.

IX, 1. ...अलौकिकं प्रमाणं समयः ।... 3. निक्षेपस्तेषु चौर्याभि-
योगे बद्धवचनात्साहसे च विप्रतिपन्नस्यार्थस्य प्रमाणं कल्पयित्वा दिव्यं
स्थापयेत् । 4. निक्षेपस्तेषु सर्वेष्वर्थजातेषु परिमाणं कल्प-
यित्वा तन्मूल्यत्वेन सुवर्णं कल्पयेत् । प्रमाणेन दिव्यव्यवस्थेति । ... 12.
ये...शपथाः शूद्रस्योक्तास्त एवैतत्परिमाणाद्विगुणपरिमाणे...हेमि क्रमा-
द्वैश्यस्य भवन्ति ।...16. आगामिकालो भावो ।...तत्र यः समयः विश्वास-
स्तन्निबन्धना तद्धेतुः क्रिया प्रमाणं तामन्यत्र विनेत्यर्थः । भावि विश्वासार्थं
ब्राह्मणस्यापि कोशो भवतीति तात्पर्यम् । यथाह पितामहः । शङ्काविश्वास-
संधाने विभागे ररिक्थनां तथा । क्रियासमूहकर्तृत्वे कोशमेव प्रदापयेत् ।...

कारमेव शापयेत् । १७ । प्राग्दृष्टदोषं स्वल्पेऽप्यर्थे
 दिव्यानामन्यतममेव कारयेत् । १८ । सत्सु विदितं सच्च-
 रित्रं न महत्यर्थेऽपि । १९ । अभियोक्ता वर्तयेच्छीर्षम् ।
 । २० । अभियुक्तश्च दिव्यं कुर्यात् । २१ । राजद्रोहसाह-
 सेषु विनापि शीर्षवर्तनात् । २२ । स्त्रीब्राह्मणविकलास-
 मर्थरोगिणां तुला देया । २३ । सा च न वाति वायौ ।
 । २४ । न कुष्ठसमर्थलोहकाराणामग्निर्देयः । २५ । शर-
 द्नीष्मयोश्च । २६ । न कुष्ठिपैत्तिकब्राह्मणानां विषं देयं ।
 । २७ । प्रादृषि च । २८ । न श्लेष्मव्याध्दितानां भीरू-
 णां श्वासकासिनामम्बुजीविनां चोदकम् । २९ । हेम-
 न्तशिशिरयोश्च । ३० । न नास्तिकेभ्यः कोशो देयः । ३१ ।
 न देशे व्याधिमरकोपसृष्टे च । ३२ ।

सचैलं स्नातमाह्वय सूर्योदय उपोषितम् ।

कारयेत्सर्वदिव्यानि देवब्राह्मणसंनिधौ ॥ ३३ ॥ ६ ॥

19. विदितसच्चरित्रं C^{1,2}; विदितसच्चरित्रो v; प्रथितं सच्चरित्रं Ap.
 26. शरद्वीष्मयोः । V¹. 29. व्याध्दितभीरूणां V¹. 30. शिशि-
 रयोः । v. 31. न om. C^{1,2}.

19. सत्सु शिष्टेषु...शिष्टत्वेन विदितम् ।... 20...शीर्षं विवादपरराजय-
 निमित्तं पयं वर्तयेदङ्गीकुर्यात् । 23. असमर्थोऽतिवार्धकेन...29...अम्बुनि
 जले जीवनं येषां कैवर्तादीनाम्... 33...ब्राह्मणानां सन्धानामन्येषां च...

अथ धटः । १ । चतुर्हस्तोच्छ्रितो द्विहस्तायतः । २ ।
 तत्र सारदृष्टोद्गवा पञ्चहस्तायतोभयतःशिक्ष्या तुला । ३ ।
 तां च सुवर्णकारकांस्यकाराणामन्यतमो विभृयात् । ४ ।
 तत्र चैकस्मिन्शिक्ये पुरुषमारोपयेद्द्वितीये प्रतिमानं
 शिलादि । ५ । प्रतिमानपुरुषौ समधृतौ सुचिह्नितौ कृत्वा
 पुरुषमवतारयेत् । ६ । धटं च समयेन गृह्णीयात् । ७ ।
 तुलाधारं च । ८ ।

ब्रह्मघ्नां ये स्मृता लोका ये लोकाः कूटसाक्षिणाम् ।
 तुलाधारस्य ते लोकास्तुलां धारयतो मृषा ॥ ९ ॥

X, 5. पुरुषं दिव्यकारिणम् V⁴. The latter word from
 the C. 9. ब्रह्मघ्नो...कूटसाक्षिणः । C^{1,2}; ब्रह्मघ्नो...v.

X, 1. धटः पादाक्षतुलादीनां समुदायस्तद्विधिरभिधीयत इति । धट-
 निर्माणप्रकारमाह । 2 ... धटोच्छ्रयायामौ लम्भोच्छ्रयायामाभ्यां भवत
 इति तावनेनेत्तौ । उच्छ्रयवचनास्त्रिखननीयभागातिरिक्तमिदं परिमाणमि-
 त्युक्तम् ।... 3. तत्र...मध्ये प्रान्तयोश्च लोहलावणय(०लम्ब०)कर्कटोपेता
 उभयतोऽवलम्बितशिक्ष्या तुलाक्षमध्यावणम्बिकर्कटोऽवलम्बनीया ।... 4. बि-
 भ्रयात्परीक्षावलं च (०सं०) समां कुर्यात् ।... 5. पुरुषं दिव्यकारिणम्...
 शिक्षादि शिलेष्टकाम्बुदाद्यारोपयेत् ।... 6. सुचिह्नितौ प्रतिमानं ब्रह्मा-
 क्षरागमापगमशङ्कानिष्टत्वे पुरुषं च वस्त्रालंकारादिन्युनाधिकशङ्कानिष्टत्वे
 राजमुद्रादिना सम्यक्चिह्नितौ कृत्वा पुरुषं...अवतारयेत् । अन्ये तु तुला-
 प्रान्तयोःवलम्बस्पष्टभागेऽप्यङ्ककरणं व्याचक्षते ।... 7...धटं तुलां समयेन
 श्रपथेन वक्ष्यमाणेन गृह्णीयात् नियमयेत् ।... 8. यः सुवर्णकाराद्यन्यतम-
 ल्लुषां धारयति तमपि श्रपथेन नियमयेत् ।...

धर्मपर्यायवचनैर्धट इत्यभिधीयसे ।

त्वमेव धट जानीषे न विदुर्यानि मानुषाः ॥ १० ॥

व्यवहाराभिश्स्तोऽयं मानुषस्तुल्यते त्वयि ।

तदेनं संशयादस्माद्धर्मतस्वातुमर्हसि ॥ ११ ॥

ततस्वारोपयेच्छिष्ये भूय एवाथ तं नरम् ।

तुलितो यदि वर्धेत ततः स धर्मतः शुचिः ॥ १२ ॥

शिक्ष्यच्छेदाक्षभङ्गेषु भूयस्वारोपयेन्नरम् ।

एवं निःसंशयं ज्ञानं यतो भवति निर्णयः ॥ १३ ॥ १० ॥

अथाग्निः । १ । षोडशाङ्गुलं तावदन्तरं मण्डलसप्तकं
कुर्यात् । २ । ततः प्राङ्मुखस्य प्रसारितभुजद्वयस्य सप्ता-
श्वत्थपत्राणि करयोर्दद्यात् । ३ । तानि च करद्वयसहि-
तानि सूत्रेण वेष्टयेत् । ४ । ततस्तत्राग्निवर्णं लोहपिण्डं
पञ्चाशत्पलिकं समं न्यसेत् । ५ । तमादाय नातिद्रुतं

10. अभिधीयते V¹⁻³ C^{1,2}v. See the C. XI, 3. ०पर्यानि V⁴.

10. धटशब्दो धर्मपर्यायस्तेनाभिधीयमानत्वाद्धर्ममर्तितया मानुषैर्दुर्विज्ञे-
यानि प्रत्यक्षतया त्वं जानीषे ।... पितामहन्तु धकाराद्धर्ममर्तित्वं टकारा-
त्कुटिलं नराम् । धृतो भावयसे यस्माद्धटस्तेनाभिधीयसे ।... XI, 3. ततो
वक्ष्यमाणश्रीहिमर्दनहस्ताङ्गकरणानन्तरम्... 4. तान्यश्वत्थपत्राण्यर्कपत्रा-
णि वा दद्यात् । द्वाभ्यां कराभ्यामङ्गुलीहताभ्यां सह श्वेतने सूत्रेण सप्तवारं
बधेत् (मथेत् ?) ।... 5. ततः...अभिमन्त्रयानन्तरम्...

नातिविलम्बितं मण्डलेषु पदन्यासं कुर्वन्व्रजेत् । ६ ।
 ततः सप्तमं मण्डलमतीत्य भूमौ लोहपिण्डं जघ्नात् । ७ ।
 यो हस्तयोः क्वचिद्दग्धस्तमशुद्धं विनिर्दिशेत् ।
 न दग्धः सर्वथा यस्तु स विशुद्धो भवेन्नरः ॥ ८ ॥
 भयाद्वा पातयेद्यस्तु दग्धो वा न विभाव्यते ।
 पुनस्तं हारयेत्सोहं समयस्याविशोधनात् ॥ ९ ॥
 करौ विमृदितव्रीहेस्तस्यादावेव लक्षयेत् ।
 अभिमन्यास्य करयोर्लोहपिण्डं ततो न्यसेत् ॥ १० ॥
 त्वमग्ने सर्वभूतानामन्तश्चरसि साक्षिवत् ।
 त्वमेवाग्ने विजानीषे न विदुर्यानि मानवाः ॥ ११ ॥
 व्यवहाराभिशस्तोऽयं मानुषः शुद्धिमिच्छति ।
 तदेनं संशयादस्माद्धर्मतस्वातुमर्हसि ॥ १२ ॥ ११ ॥

6. नाविलम्बितं C^{1,2}v. 7. लोह० om. V³ C^{1,2}v. 8. यद्यन्य-
 चिह्नितकरस्तम० C^{1,2}; यदि स स्यात्तच्चिह्नकरस्तम० v. From the C.
 9. धारयेत्पिण्डं C^{1,2}v. 10. विमृदितव्रीही इति पाठे तु स्पष्टमेव । N.

8. यो दिव्यकर्ता हस्तयोः क्वचित्पूर्वकृतेषु चिह्नेषु ततोऽन्यत्र दग्धः...
 भवति तमशुद्धं विनिर्दिशेत् ।... 10. विमृदिता व्रीहयो येनासौ विमृ-
 दितव्रीहस्तस्य करावादावेव पिण्डपक्षन्यासात्प्रागेव ब्रह्मकियतिलकादि-
 स्थानेष्वलक्षरसादिना लक्षयेदङ्गयेत् ।... लक्षयित्वा ततो न्यसेत् ।... पिण्डं
 वक्ष्यमाणैर्मन्त्रैः प्राञ्जिवाकः स्वयमभिमन्त्रा... अस्य करयोर्लोहपिण्डं न्य-
 सेत् ।... मन्त्रानाह ॥

अयोदकम् । १ । पङ्कशैवालदुष्टग्राहमत्स्यजलौका-
दिवर्जितेऽभसि । २ । तत्रानाभिमग्नस्यारागद्वेषिणः
पुरुषस्यान्धस्य जानुनी गृहीत्वाभिमन्त्रितमभः प्रवि-
शेत् । ३ । तत्समकालं च नातिक्रूरमृदुना धनुषा पुरु-
षोऽपरः शरक्षेपं कुर्यात् । ४ । तं चापरः पुरुषो जवेन
शरमानयेत् । ५ ।

तन्मध्ये यो न दृश्येत स शुद्धः परिकीर्तितः ।

अन्धया त्वविशुद्धः स्यादेकाङ्गस्यापि दर्शने ॥ ६ ॥

त्वमभः सर्वभूतानामन्तश्चरसि साक्षिवत् ।

त्वमेवाभो विजानीषे न विदुर्यानि मानुषाः ॥ ७ ॥

व्यवहाराभिश्मोऽयं मानुषस्त्वयि मज्जति ।

तदेनं संशयादस्माद्धर्तस्त्रातुमर्हसि ॥ ८ ॥ १२ ॥

अथ विषम् । १ । विषाण्यदेयानि सर्वाणि । २ । ऋते
हिमाचलोद्भवाच्छार्ङ्गात् । ३ । तस्य च यवसप्तकं घृतसु-
तमभिश्स्ताय दद्यात् । ४ ।

XII, 2. ...दुष्टाः कर्कटादयः । ग्राहाः शिशुमारादयः ।... 3...वक्ष्य-
मात्मन्वाभ्यां प्राङ्निवाकेन ... अभिमन्त्रितम् ... XIII, 3. हिमशि-
रावपि यत् । षट्शोद्भवम् । तद्विना ।... तच्च षट्शोद्भवात्तिस्रस्रनाभ-
संघकम् ।...

विषं वेगक्रमापेतं सुखेन यदि जीर्यते ।
 विभुञ्जं तमिति ज्ञात्वा दिवसान्ते विसर्जयेत् ॥ ५ ॥
 विषत्वाद्विषमत्वाच्च क्रूरं त्वं सर्वदेहिनाम् ।
 त्वमेव विष जानीषे न विदुर्यानि मानुषाः ॥ ६ ॥
 व्यवहाराभिश्नस्तोऽयं मानुषः शुद्धिमिच्छति ।
 तदेनं संग्रयादस्माद्धर्धतस्त्रातुर्महसि ॥ ७ ॥ १३ ॥

अथ कोशः । १ । उग्रान्देवान्समभ्यर्च्य तत्क्षानोद-
 कात्प्रसृतिचयं पिबेत् । २ । इदं मया न हृतमिति व्या-
 हारन्देवताभिमुखः । ३ ।

यस्य पश्येद्द्विसप्ताहान्विसप्ताहादथापि वा ।
 रोगोऽग्निर्ज्ञातिमरणं राजातङ्कमथापि वा ॥ ४ ॥
 तमभुञ्जं विजानीयात्तथा भुञ्जं विपर्यये ।
 दिव्ये च भुञ्जं पुरुषं सत्कुर्याद्भार्मिको नृपः ॥ ५ ॥ १४ ॥

XIII, 5. वेगक्रमापेतं V⁴. 6. क्रूर C^{1,2}v. XIV, 3 and 4 a
 om. V⁴; इति वदन्क्षापितदेवताभिमुखः V¹⁻³. वदन् and क्षापित
 from the C.

5. तद्भक्षितं विषं विषवेगानां सप्तानां ... तत्क्रमा रोमाश्चादयस्त्रैरपेतं
 इक्षितं यदि जीर्यते ... XIV, 2. उग्रान्दुर्गादित्यादीन् ... 3. इदमि-
 ति... ऋषयश्चत्वारि कर्म पातकं वा मया न हृतमिति वदन्क्षापितदेवताभि-
 मुखः पिबेत् ।... 5. ... सर्वेष्वपि दिव्येषु भुञ्जं पुरुषं नृपो वक्ष्यान्कारा-
 दिभिः सत्कुर्याद्योऽसौ भार्मिको धर्मनिर्णयकारोति ।...

अथ द्वादश पुत्रा भवन्ति । १ । स्त्रे श्लेचे संस्कृतायामु-
 त्यादितः स्वयमौरसः प्रथमः । २ । नियुक्तायां सपिण्डे-
 नोत्तमवर्णेन वोत्यादितः श्लेचजो द्वितीयः । ३ । पुत्रिका-
 पुत्रस्तृतीयः । ४ । यस्तस्याः पुत्रः स ने पुत्रो भवेदिति
 या पित्रा दत्ता सा पुत्रिका । ५ । पुत्रिकाविधिनाप्रति-
 पादितापि भ्रातृविहीना पुत्रिकैव । ६ । पौनर्भवश्च-
 तुर्यः । ७ । अस्रता भूयः संस्कृता पुनर्भूः । ८ । भूय-
 स्त्वसंस्कृतापि परपूर्वा । ९ । कानीनः पञ्चमः । १० ।
 पितृगृहेऽसंस्कृतयैवोत्यादितः । ११ । स च पाणिग्राह-
 स्य । १२ । गृहे च गूढोत्पन्नः षष्ठः । १३ । यस्य तल्प-
 जस्तस्यासौ । १४ । सहोढः सप्तमः । १५ । या गर्भिणी
 संक्त्रियते तस्याः पुत्रः । १६ । स च पाणिग्राहस्य । १७ ।

XV, 3. चोत्यादितः V¹⁻⁴. 5. यस्त्वस्याः V^{4v}. 6. पुत्रिका-
 विधिना प्रतिपादिता पितृभ्रातृविहीना C^{1,2}; पु० प्रतिपादितापि पितृ-
 भ्रातृविहीना v.

XV, 3. ... भार्यायां ... पुत्रोत्पत्त्यर्थं गुर्वभिर्नियुक्तायां गुर्वनुच्चातेनैव
 देवरेण कनिष्ठेन क्येष्ठेन वा भर्तुर्भ्रात्रा तदभावे सपिण्डेन तस्याप्यभावे
 समोत्रेण तस्याप्यभावे समानप्रवरेण तस्याप्यभावे उत्तमवर्णेन ब्राह्मणेन
 वोत्यादितः । ... ७. या तु संस्कारात्प्रागेव परपूर्वा परोपशुक्ता सा यद्यपि
 भूयो न संक्त्रियते क्रियमाणासंस्कारस्यैव प्रथमत्वात्तथापि पुनर्भूर्भवति पुनः-
 मिथुनीभवनात् । ... श्लेचिण्याः पुनःसंस्कारश्चोपपादितोऽस्माभिः सन्निहर्द
 मिताक्षराटोक्तायां प्रतीवाक्षरायामिति नेहोच्यते ॥

दत्तकश्चाष्टमः । १८ । स च मातापितृभ्यां यस्य दत्तः ।
 १९ । क्रीतश्च नवमः । २० । स च येन क्रीतः । २१ ।
 स्वयमुपगतो दशमः । २२ । स च यस्योपगतः । २३ ।
 अपविह्वस्त्वेकादशः । २४ । पित्रा मात्रा च परित्यक्तः ।
 २५ । स च येन गृहीतः । २६ । यत्र क्वचनोत्पादितश्च
 द्वादशः । २७ । एतेषां पूर्वः पूर्वः श्रेयान् । २८ । स एव
 दायहरः । २९ । स चान्यान्विभृयात् । ३० । अनूढानां
 स्ववित्तानुरूपेण संस्कारं कुर्यात् । ३१ । पतितक्लीबा-
 चिकित्सीरोगविकलास्त्वभागहारिणः । ३२ । रिक्थग्रा-
 ह्निभिस्ते भर्तव्याः । ३३ । तेषां चौरसाः पुत्रा भागहा-
 रिणः । ३४ । न तु पतितस्य । ३५ । पतनीये कर्मणि कृते
 त्वनन्तरोत्पन्नाः । ३६ । प्रतिलोमासु स्त्रीषु चोत्पन्ना-
 श्चाभागिनः । ३७ । तन्पुत्राः पैतामहेऽप्यर्थे । ३८ । अंश-
 ग्राह्निभिस्ते भरणीयाः । ३९ । यश्चार्थहरः स पिण्डदा-
 यी । ४० । एकोढानामप्येकस्याः पुत्रः सर्वासां पुत्र

25. ... उभाभ्यामन्यतराभावेऽवशिष्टेनान्यतरेणैव वा परित्यक्तः ।...
 27. उक्तविषयेभ्योऽन्यत्र यत्र क्वचन स्त्रीयायां परकीयायां वा सवर्णायामस-
 वर्णायां वा उढायामनूढायां वा क्षतायामक्षतायां वा इत्यादितः । संविद-
 भावेऽपि बीजिनः सर्वत्राप्यपुत्रत्वे दत्तक्रीतादीनामपि बीजिपुत्रत्वाभिधानाय
 यत्र क्वचनोत्पादितः साधारण्येनोच्यत इति न विरोधः ।... अथवा यत्र
 क्वचनेत्यनेनानूढा श्रूया विवक्षिता तस्यां जातो द्वादशः पुत्र इति था-
 ख्येयम् ।... अत एव मनुः । (IX, 178).

एव । ४१ । भ्रातृणामेकजातानां च । ४२ । पुत्रः पित्र-
विमालामेऽपि पिण्डं दद्यात् । ४३ ।

पुत्राम्बो नरकाद्यस्मात्पितरं चायते सुतः ।

तस्मान्पुत्र इति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयंभुवा । ४४ ।

कृणमस्मिन्संनयत्यमृतत्वं च गच्छति ।

पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्चैज्जीवतो मुखम् ॥ ४५ ॥

पुत्रेण क्लोकाञ्जयति पौत्रेणानन्त्यमश्नुते ।

अथ पुत्रस्य पौत्रेण ब्रध्नस्याप्नोति पिष्टपम् ॥ ४६ ॥

पौत्रदौहित्रयोर्लोके विशेषो नोपपद्यते ।

दौहित्रोऽपि ह्यपुत्रं तं संतारयति पौत्रवत् । ४७ । १५ ।

समानवर्णासु पुत्राः सवर्णा भवन्ति । १ । अनुलो-
मासु मातृसवर्णाः । २ । प्रतिलोमास्वार्यविगर्हिताः ।
३ । तत्र वैश्यापुत्रः शूद्रेणायोगवः । ४ । पुल्कसमागधौ
क्षत्रियापुत्रौ वैश्यशूद्राभ्यां । ५ । चण्डालवैदेहकसूताश्च
ब्राह्मणीपुत्राः शूद्रविट्क्षत्रियैः । ६ । संकरसंकराश्चा-
संख्येयाः । ७ । रङ्गावतरणमायोगवानाम् । ८ । व्याधता

XVI, 5, 9. पुल्कस०, पुल्कसानां V¹⁻⁴ N.; पुक्कस० V¹ in mg.;
पुक्कस०, पुक्कसानां C^{1,2} v. See the other Smritis. 6. ०सुताश्च
V¹⁻³ C^{1,2} N.; शूद्राश्च v. See 13.

XVI, 7. संकरेष्वनुलोमजेषु प्रतिलोमजेषु च वर्णोभ्यः पुनरानुलोम्येण
प्रतिलोम्येण च परस्परं ये संकरास्ते चसंख्येयाः ।

पुष्कसानाम् । ६। स्तुतिक्रिया मागधानाम् । १०। वध्य-
घातिव्यं चण्डालानाम् । ११। स्त्रीरक्षा तज्जीवनं च
वैदेहकानाम् । १२। अश्वसारथ्यं सूतानां । १३। च-
ण्डालानां बहिर्ग्रामनिवसनं मृतचैलधारणमिति वि-
शेषः । १४। सर्वेषां समानजातिभिर्व्यवहारः । १५।
स्वपितृवित्तानुहरणं च । १६।

संकरे जातयस्त्वेताः पितृमातृप्रदर्शिताः ।

प्रच्छन्ना वा प्रकाशा वा वेदितव्याः स्वकर्मभिः । १७।

ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा देहत्यागोऽनुपस्कृतः ।

स्त्रीबालाभ्युपपत्तौ च बाह्यानां सिद्धिकारणम् । १८। १६।

पिता चेन्मुचान्विभजेत्तस्य स्वेच्छा स्वयमुपार्जिते
र्ष्ये । १। पैतामहे त्वर्ष्ये पितृपुत्रयोस्तुल्यं स्वामित्वम् । २।

15. °विवाहः । V¹⁻⁴; विहाराः । C^{1,2}v. See the C. 18.
स्त्रीबालाभ्युपपत्तौ V⁴. See M. X, 62.

10. स्तुतिक्रिया सदसङ्गुणकीर्तनं मागधानां वृत्तिः । मागधानां वयिष्-
पथमिति (°थ इति) मन्ः । (X, 47). 11. वध्यानां चौरादीनाम् ।...
12. स्त्रीणां नर्तिकादीनां रक्षा पोषणादि तज्जीवनं तदुपार्जितव्यजीवनं
च... 14. ... इति प्रतिलोमजानां मध्ये चण्डालादीनां विशेषः ।...
15. ...स्वसमानजातिधर्मैः सह विवाहादिव्यवहारः । नोत्तमैः ।...
16. सर्वेषामपि प्रतिलोमजानां स्वस्वपितृव्यंशभागित्वमस्ति ।... 18. ...
बाह्यानां प्रतिलोमजानाम्... XVII, 1... यदि पिता कस्यपितृव्यस्य
...अधिकं दित्सति तदा स्वेच्छया दद्यात्...

पितृविभक्ता विभागानन्तरोत्पन्नस्य भागं दद्युः । ३ ।
 अपुत्रधनं पत्न्यभिगामि । ४ । तदभावे दुहितृगामि । ५ ।
 तदभावे पितृगामि । ६ । तदभावे मातृगामि । ७ । तद-
 भावे भ्रातृगामि । ८ । तदभावे भ्रातृपुत्रगामि । ९ ।
 तदभावे बन्धुगामि । १० । तदभावे सकुल्यगामि । ११ ।
 तदभावे सहाध्यायिगामि । १२ । तदभावे ब्राह्मणध-
 नवर्जं राजगामि । १३ । ब्राह्मणार्थो ब्राह्मणानाम् ।
 १४ । वानप्रस्थधनमाचार्यो गृह्णीयात् । १५ । शिष्यो
 वा । १६ ।

संस्तृष्टिनस्तु संस्तृष्टी सोदरस्य तु सोदरः ।

दद्यादपहरेच्चांशं जातस्य च मृतस्य च । १७ ।

पितृमातृसुतभ्रातृदत्तमध्यमुपगगतमाधिवेदनिकं बन्धु-
 दत्तं शुल्कमन्वाधेयकमिति स्त्रीधनम् । १८ । ब्राह्मा-

XVII, 4. अपुत्रस्य धनं C^{1,2}v. 13. ब्राह्मणवर्जं V⁴.

3... विभागानन्तरोत्पन्नस्य भ्रातुः... 10. तेषां भ्रातृपुत्रायामभावे
 बन्धवः सपियडास्त्वेव सगोत्रा असगोत्राश्च ।... तत्रायं क्रमः । पितृसंताने
 भ्रातृपुत्राभावे भ्रातृपौत्रस्तदभावे पितामहस्तत्पुत्रस्तत्पौत्रश्च (तत्पुत्रश्च
 V¹ sec. m. in mg.) तदभावे प्रपितामहस्तत्पुत्रस्तत्पौत्रस्तत्पुत्रश्च-
 त्त्वेवम् ... । पितृसपियडाभावे मातृसपियडा मातामहमातुलतत्सुताद्या
 गृह्णीयुः ... । तदभावे मातृव्यवसुततत्सुताद्याः ।... तेषांबान्धवानामभावे
 सकुल्यः पत्न्यादिसंततिस्तद्रामि । ...सकुल्याभावे आचार्यो गृह्णीयात्तद-
 भावे शिष्यः ।... तदभावे क इत्यत आह ॥ 13... तद्धनं राजा गृह्णीया-
 द्ब्राह्मणधनं वर्जयित्वा ।... 19... अतुर्भिर्विवाहैरुद्धायाम्... •

दिषु चतुर्षु विवाहेष्वप्रजायामतीतायां तद्गर्तुः । १६ ।
 शेषेषु च पिता हरेत् । २० । सर्वेष्वेव प्रसूतायां यद्धनं
 तद्दुहितृगामि । २१ ।
 पत्यौ जीवति यः स्त्रीभिरलंकारो धृतो भवेत् ।
 न तं भजेरन्दायादा भजमानाः पतन्ति ते ॥ २२ ॥
 अनेकपितृकाणां तु पितृतोऽंशप्रकल्पना ।
 यस्य यत्पैतृकं रिक्तं स तद्गृह्णीत नेतरः ॥ २३ ॥ १७ ॥

ब्राह्मणस्य चतुर्षु वर्णेषु चेत्युक्ता भवेयुस्ते पैतृकं रिक्तं
 दशधा विभजेयुः । १ । तत्र ब्राह्मणीपुत्रश्चतुरोऽंशाना-
 दद्यात् । २ । क्षत्रियापुत्रस्त्रीन् । ३ । द्वावंशौ वैश्यापुत्रः ।
 ४ । शूद्रापुत्रस्त्वेकम् । ५ । अथ चेच्छूद्रवर्जं ब्राह्मणस्य पुत्र-
 चयं भवेत्तदा तद्धनं नवधा विभजेयुः । ६ । वर्णानुक्र-
 मेण चतुस्त्रिभिर्भागैस्तानंशानादद्युः । ७ । वैश्यवर्ज-
 मष्टधाकृतं चतुरस्त्रीनेकं चादद्युः । ८ । क्षत्रियवर्जं सप्त-
 धाकृतं चतुरो द्वावेकं च । ९ । ब्राह्मणवर्जं षड्धाकृतं

21. तद्धनं V⁴. 23. पितृतो भागकल्पना C^{1,2} (and Y. II, 120);
 पितृभागप्रकल्पना v. XVIII, 6. ब्राह्मणपुत्रचयं v. VI¹⁻³ place
 32, 33 before 23.

22. गृहपतिना स्वपत्नैः सुवाभ्यो वा विवाहकाले योऽलंकारो दत्तस्तमि
 र्द्वैतः परिहितो भवेन्न तथैव स्थापितस्तम् ...

षीन्द्वावेकं च । १० । क्षत्रियस्य क्षत्रियावैश्याशूद्रापुत्रे-
 ष्वयमेव विभागः । ११ । अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मणक्षत्रियौ
 पुत्रौ स्यातां तदा सप्तधा कृताङ्गनाद्ब्राह्मणश्चतुरोऽंशा-
 नादद्यात् । १२ । चीन्वाजन्यः । १३ । अथ ब्राह्मणस्य ब्रा-
 ह्मणवैश्यौ तदा षड्धा विभक्तस्य चतुरोऽंशान्ब्राह्मण-
 स्त्वादद्यात् । १४ । द्वावंशौ वैश्यः । १५ । अथ ब्राह्मणस्य
 ब्राह्मणशूद्रौ पुत्रौ स्यातां तदा तद्धनं पञ्चधा विभजे-
 याताम् । १६ । चतुरोऽंशान्ब्राह्मणस्त्वादद्यात् । १७ । एकं
 शूद्रः । १८ । अथ ब्राह्मणस्य क्षत्रियस्य वा क्षत्रियवैश्यौ
 स्यातां तदा तद्धनं पञ्चधा विभजेयाताम् । १९ । चीनंशा-
 न्क्षत्रियस्त्वादद्यात् । २० । द्वावंशौ वैश्यः । २१ । अथ
 ब्राह्मणस्य क्षत्रियस्य वा क्षत्रियशूद्रौ पुत्रौ स्यातां तदा
 तद्धनं चतुर्धा विभजेयाताम् । २२ । चीनंशान्क्षत्रियस्त्वा-
 दद्यात् । २३ । एकं शूद्रः । २४ । अथ ब्राह्मणस्य क्षत्रि-
 यस्य वैश्यस्य वा वैश्यशूद्रौ पुत्रौ स्यातां तदा तद्धनं
 त्रिधा विभजेयाताम् । २५ । द्वावंशौ वैश्यस्त्वादद्यात् ।
 २६ । एकं शूद्रः । २७ । अथैकपुत्रा ब्राह्मणस्य ब्राह्म-
 णक्षत्रियवैश्याः सर्वहराः । २८ । क्षत्रियस्य राजन्य-
 वैश्यौ । २९ । वैश्यस्य वैश्यः । ३० । शूद्रः शूद्रस्य ।
 ३१ । द्विजातीनां शूद्रस्त्वेकः पुत्रोऽर्धहरः । ३२ ।

अपुत्रिक्यस्य या गतिः साचार्धस्य द्वितीयस्य । ३३ ।
 मातरः पुत्रभागानुसारेण भागापहारिण्यः । ३४ ।
 अनूढाश्च दुहितरः । ३५ । समानवर्णाः पुत्राः समा-
 नंशानादद्युः । ३६ । ज्येष्ठाय श्रेष्ठमुद्धारं दद्युः । ३७ ।
 यदि द्वौ ब्राह्मणीपुत्रौ स्यातामेकः शूद्रापुत्रस्तदा नव-
 धा विभक्तस्यार्थस्य ब्राह्मणीपुत्रावष्टौ भागानाद्याता-
 मेकं शूद्रापुत्रः । ३८ । अथ शूद्रापुत्रावुभौ स्यातामेको
 ब्राह्मणीपुत्रस्तदा षड्धा विभक्तस्यार्थस्य चतुरोऽंशा-
 न्ब्राह्मणस्त्वादद्याद्वावंशौ शूद्रापुत्रौ । ३९ । अनेन क्र-
 मेणान्यचाप्यंशकल्पना भवति । ४० ।

विभक्ताः सह जीवन्तो विभजेरन्पुनर्यदि ।

समस्तत्र विभागः स्याज्ज्यैष्ठ्यं तत्र न विद्यते ॥ ४१ ॥

अनुपन्नन्पितृद्रव्यं श्रमेण यदुपार्जयेत् ।

स्वयमीहितलब्धं तन्नाकामो दातुमर्हति ॥ ४२ ॥

33. सार्धस्य V^{1,3,4}. 38. नवधा विभक्तस्यार्थस्य om. C^{1,2}v.

XVIII, 33. अपुत्रधनं पत्न्यभिगामीत्यादिना (XVII, 4 seq.)
 येऽपुत्रधनाधिकारिणोऽभिहितास्तेनैव क्रमेणोदमर्धं गृह्णीयुः ।... 34. यष्णा-
 तीयस्य पुत्रस्य यो भाग उक्तस्तदनुसारेणैव तज्जातीया माताप्यंशं हरेत् ।
 ब्राह्मणी चतुरोऽंशानाहरेत् । क्षत्रिया त्रीन् । वैश्या द्वौ । शूद्रैकमिति ।...
 37. उद्धारं विंशोऽंशादिवज्येष्ठाय सर्वापेक्षया कनीयांसो दद्युः ।...
 42... यत्र स्वयमीहितं वाञ्छितं सम्भित्रादिभ्यो लब्धं तदक्षामोऽनिष्क-
 म्नात्रादिभ्यो दातुं नार्हति । यथाह योगेश्वरः (Y. II, 118)...

पैतृकं तु यदा द्रव्यमनवानं यदाप्नुयात् ।
 न तत्पुत्रैर्भजेत्सार्धमकामः स्वयमर्जितम् ॥ ४३ ॥
 वस्त्रं पञ्चमखंकारः कृतान्नमुदकं स्त्रियः ।
 योगक्षेमं प्रचारश्च न विभाज्यं च पुस्तकम् ॥४४॥१८॥

मृतं द्विजं न शूद्रेण निर्हारयेत् । १ । न शूद्रं द्वि-
 जेन । २ । पितरं मातरं च पुत्रा निर्हरेयुः । ३ । न
 द्विजं पितरमपि शूद्राः । ४ । ब्राह्मणमनाथं ये ब्राह्मणा
 निर्हन्ति ते स्वर्गलोकभाजः । ५ । निर्हृत्य च बान्धवं
 प्रेतं सत्कृत्याप्रदक्षिणेन चितामभिगम्यासु सवाससो
 निमज्जनं कुर्युः । ६ । प्रेतस्योदकनिर्वपणं कृत्वैकं पिण्डं
 कुशेषु दद्युः । ७ । परिवर्तितवाससश्च निम्बपत्राणि
 विदश्य द्वार्यश्मनि पदन्यासं कृत्वा गृहं प्रविशेयुः । ८ ।

43. अन्ववाप्य C^{1,2}v. XIX, 6. सत्कृत्य प्रदक्षिणेन v.

43... यच्च स्वयं विद्याश्रौरीदिनार्जितं तदकामः स्वपुत्रैः सह न वि-
 भजेत् ।... 44. ... पञ्चं वाहनं यद्येनाहृतं । ऋणादिपत्रं वा ।...
 XIX, 1. ...शूद्रेण सपियडेनासपियडेन वा न निर्हारयेत् ॥ 5. अनाथं
 सपियडादिरहितम्... 6. ... चितामप्रदक्षिणेनाभिगम्य... 7. पिण्डो-
 दकदानान्तर्यविधानेन प्रथमदिनादिकर्तव्यता बोधिता ।... .

अक्षतांश्चाग्नौ क्षिपेयुः । ९ । चतुर्थे दिवसेऽस्थिसंचयनं
 कुर्युः । १० । तेषां गङ्गाम्भसि प्रक्षेपः । ११ । यावत्संख्य-
 मस्थि पुरुषस्य गङ्गाम्भसि तिष्ठति तावद्धर्षसहस्राणि
 स्वर्गलोकमधितिष्ठति । १२ । यावदाशौचं तावत्प्रेत-
 स्योदकं पिण्डमेकं च दद्युः । १३ । क्रीतलब्धाशनाश्च
 भवेयुः । १४ । अमांसाशनाश्च । १५ । स्थण्डिलशायिनः ।
 १६ । पृथक्शायिनश्च । १७ । ग्रामान्निष्कृम्याशौचान्ते
 हतशमश्रुकर्माणस्तिलकल्कैः सर्षपकल्कैर्वा स्नाताः
 परिवर्तितवाससो गृहं प्रविशेयुः । १८ । तत्र शान्तिं
 कृत्वा ब्राह्मणानां च पूजनं कुर्युः । १९ । देवाः परोक्ष-
 देवाः प्रत्यक्षदेवा ब्राह्मणाः । २० । ब्राह्मणैर्लोका
 धार्यन्ते । २१ ।

ब्राह्मणानां प्रसादेन दिवि तिष्ठन्ति देवताः ।

ब्राह्मणाभिहितं वाक्यं न मिथ्या जायते क्वचित् । २२ ।

10. चतुर्थेऽङ्गे V¹⁻³. संचयं C^{1,2}v. 12. स्वर्गलोके महीयते v.
 See the C. 20. प्रत्यक्षा v.

12. यस्य पुरुषस्य यत्संख्यकान्यस्थिनि गङ्गातोये तिष्ठन्ति स तावद्ध-
 सहस्राणि स्वर्गलोके वसति ॥ 14. क्रीतमयाचितलब्धं वा ... 19.
 शान्तिस्तुतपाठं कृत्वा... 22. ...ब्राह्मणाभिहितशपानुग्रहादिवाक्यैर्दृष्ट-
 त्वादिग्रहशिक्षानुग्रहाभ्यामनुगृहीता जनाश्च भुवीति लोकधारणमुपपन्नम् ।
 वाक्यमात्रस्य कथं फलसाधकतेत्यत आह ॥

यद्ब्राह्मणास्तुष्टतमा वदन्ति
 तद्देवताः प्रत्यभिनन्दयन्ति ।
 तुष्टेषु तुष्टाः सततं भवन्ति
 प्रत्यक्षदेवेषु परोक्षदेवाः ॥ २३ ॥
 दुःखान्वितानां मृतवान्धवानाम्
 आश्वासनं कुर्युरदीनसत्त्वाः ।
 वाक्यैस्तु यैर्भूमि तवाभिधास्ये
 वाक्यान्यहं तानि मनोऽभिरामे ॥ २४ ॥ १६ ॥ ✓

यदुत्तरायणं तदहर्देवानाम् । १। दक्षिणायणं रात्रिः ।
 २। संवत्सरोऽहोरात्रः । ३। तत्रिंशता मासः । ४।
 मासा द्वादश वर्षम् । ५। द्वादश वर्षशतानि दिव्यानि
 कलियुगम् । ६। द्विगुणानि द्वापरम् । ७। त्रिगुणानि
 त्रेता । ८। चतुर्गुणानि कृतयुगम् । ९। द्वादश वर्षसह-
 स्राणि [दिव्यानि] चतुर्युगम् । १०। चतुर्युगानामेकसप्त-

XX, 10. वर्षसहस्राणि दिव्यानि $V^{1-4} C^{12}$; दिव्यानि seems to
 have crept in from the C. चतुर्युगं $V^{1-4} v$.

23. पूजादिना तुष्टतमा विप्रा यस्मै यत्पुत्रप्रशुधनाद्यस्त्विति वदन्ति
 तद्देवतास्तथास्त्विति वाक्यैः प्रत्यभिनन्दयन्ति । स्वार्थे णिच् । प्रत्यभिनन्द-
 न्तीत्यर्थः ।... 24. न दीनं सत्त्वं धर्मं येषां ते धैर्यवन्तः ।... XX, 8.
 ...तत्र शतद्वयं संध्यासंध्यंशयोर्वर्षसहस्रमेव च युगम् ।

तिर्मन्वन्तरम् । ११ । चतुर्युगसहस्रं च कल्पः । १२ । स
 च पितामहस्याहः । १३ । तावती चास्य रात्रिः । १४ ।
 एवंविधेनाहोरात्रेण मासवर्षगणनया सर्वस्यैव ब्रह्मणो
 वर्षशतमायुः । १५ । ब्रह्मायुषा च परिच्छिन्नः पौरुषो
 दिवसः । १६ । तस्यान्ते महाकल्पः । १७ । तावत्येवास्य
 निशा । १८ । पौरुषाणामहोरात्राणामतीतानां संख्यैव
 नास्ति । १९ । न च भविष्याणाम् । २० । अनाद्यन्तत्वा-
 त्कालस्य । २१ ।

एवमस्मिन्निरालम्बे काले सततयायिनि ।

न तद्भूतं प्रपश्यामि स्थितिर्यस्य भवेद्भुवा ॥ २२ ॥

गङ्गायाः सिकताधारास्तथा वर्षति वासवे ।

शक्या गणयितुं लोके न व्यतीताः पितामहाः ॥ २३ ॥

चतुर्दश विनश्यन्ति कल्पे कल्पे सुरेश्वराः ।

सर्वलोकप्रधानाश्च मनवश्च चतुर्दश ॥ २४ ॥

21. अनाद्यन्तता C^{1.2}v.

13. यः कल्प इत्युक्तः स एष पितामहस्य ब्रह्मणोऽहःसंज्ञो भवति ।
 15. एवंविधेन कल्पद्वयपरिमितेनाहोरात्रेण त्रिंशत्संख्येन माससैर्द्वाद-
 शभिर्मासैर्वर्षं तानि शतं वर्षाणि सर्वस्यैव यो यो यदा यदा ब्रह्मा जायते
 तदा तदा तस्य तस्यायुर्भवति ।... 22. ...निरालम्बे निरुपादानके सतत-
 यायिनि नित्ये काले भगवति न तद्भूतं पृथिव्याद्यन्यतममप्यस्ति... 23. ...
 या वा वासवे वर्षति जलधारास्ता अपि लोके गणयितुं शक्यन्ते न त्यतीताः
 पितामहा ब्रह्माणाः... 24. एकैकस्मिन्कल्पे ब्रह्मदिवसे चतुर्दश देव-
 प्रधाना इन्द्रा मनुष्यप्रधाना मनवश्च विनश्यन्ति ॥

बह्वनीन्द्रसहस्राणि दैत्येन्द्रनियुतानि च ।
 विनष्टानीह कालेन मनुजेधथ का कथा ॥ २५ ॥
 राजर्षयश्च बहवः सर्वे समुदिता गुणैः ।
 देवा ब्रह्मर्षयश्चैव कालेन निधनं गताः ॥ २६ ॥
 ये समर्था जगत्यस्मिन्सृष्टिसंहारकारणे ।
 तेऽपि कालेन लीयन्ते कालो हि दुरतिक्रमः ॥ २७ ॥
 आक्रम्य सर्वः कालेन परलोकं च नीयते ।
 कर्मपाशवशो जन्तुस्तत्र का परिवेदना ॥ २८ ॥
 जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।
 अर्थे दुष्परिहार्येऽस्मिन्नास्ति लोके सहायता ॥ २९ ॥
 शोचन्तो नोपकुर्वन्ति मृतस्येह जना यतः ।
 अतो न रोदितव्यं हि क्रियाः कार्याः स्वशक्तितः ॥३०॥

27. नीयन्ते V¹⁻⁴.

2६. एकैकस्मिन्कल्पे चतुर्दश चतुर्दशोत्थेवं कल्पानामानन्त्याद्ब्रह्मनीन्द्र-
 सहस्राणीत्युक्तस्यैव प्रपञ्चः । तथा दैत्येन्द्राणां हिरण्यकशिपुहिरण्याक्षादीनां
 नियुतानि लक्षाणि स्वस्वाधिभूतेन कालेन नष्टानि । तत्राल्यतरायुषां
 मनुजानां कथैव का... । 27. न केवलमतीतकाष्ठ एव विशिष्टा नष्टाः
 किंत्विदानीमप्यस्मिन्नगति वर्तमानेऽपि लोके सृष्टिसंहारयो उत्पत्तिविनाश-
 विधाने ये समर्थाः सोमसूर्यादयो गृह्णातेऽपि... 28. न केवलं मानुषेष्वेव
 कालप्राभवमपि तु सर्वेऽपि जन्तुरवधिसमाप्तावाक्रम्य निष्पीष्य परलोकं पञ्चत्वं
 नीयते ।... 29. ...अस्मिन्नर्थे प्रवृत्तिनिवृत्त्योः सहायता सङ्घरिता
 नास्ति । यतोऽयमर्थो दुःखेनाप्यपहरणीयः प्रारब्धकर्मणां भोगैकतावश-
 क्त्वात् ॥ 30... आद्धादिक्रियाः शतयुगसारेण कार्याः ॥

सुकृतं दुष्कृतं चोभौ सहायौ यस्य गच्छतः ।
 बान्धवैस्तस्य किं कार्यं शोचन्निरथवा न वा ॥ ३१ ॥
 बान्धवानामशौचे तु स्थितिं प्रेतो न विन्दति ।
 अतस्त्वभ्येति तानेव पिण्डतोयप्रदायिनः ॥ ३२ ॥
 अर्वाक्सपिण्डीकरणात्प्रेतो भवति यो मृतः ।
 प्रेतलोकगतस्यान्नं सोदकुम्भं प्रयच्छत ॥ ३३ ॥
 पितृलोकगतश्चान्नं आङ्गे भुङ्क्ते स्वधासमम् ।
 पितृलोकगतस्यास्य तस्माच्छाङ्गं प्रयच्छत ॥ ३४ ॥
 देवत्वे यातनास्थाने तिर्यग्योनौ तथैव च ।
 मानुष्ये च तथाप्नोति आङ्गं दत्तं स्वबान्धवैः ॥ ३५ ॥
 प्रेतस्य आङ्गकर्तुश्च पुष्टिः आङ्गे कृते ध्रुवम् ।
 तस्माच्छाङ्गं सदा कार्यं शोकं त्यक्त्वा निरर्थकम् ॥ ३६ ॥
 एतावदेव कर्तव्यं सदा प्रेतस्य बन्धुभिः ।
 नोपकुर्यान्नरः शोचन्प्रेतस्यात्मन एव वा ॥ ३७ ॥

34. स्वधामयम् । C¹;²; समंचकम् v. 37. शोकात् C¹;².

32. ...पिण्डतोयप्रदायिने बान्धवानेव... 33. वक्ष्यमाणेषु सपिण्डी-
 करणकालेषु यावत्सपिण्डीकरणं भवति तावन्मृतो जन्तुः प्रेतः क्षुत्तृष्याजनि-
 दुःखानुभववाग्भवति । 34. ...आङ्गे पार्वणादौ पुत्रादिदत्तमन्नपानादि
 स्वधया पितृभोग्येनामृतविशेषेण समं तुल्यं भुङ्क्ते ।... 37. शोकेन आङ्गम्
 उपकुर्वन्... प्रतिकूलं कुर्यात्... एतावत्पूर्वोक्तं आङ्गादि...

दृष्ट्वा लोकमनाक्रन्दं म्रियमाणांश्च बान्धवान् ।
 धर्ममेकं सहायार्थं वरयध्वं सदा नराः ॥ ३८ ॥
 मृतोऽपि बान्धवः शक्तो नानुगन्तुं नरं मृतम् ।
 जायावर्जं हि सर्वस्य याम्यः पन्था विरुध्यते ॥ ३९ ॥
 धर्म एकोऽनुयात्येनं यत्र क्वचनगामिनम् ।
 नन्वसारे नृलोकेऽस्मिन्धर्मं कुरुत माचिरम् ॥ ४० ॥
 श्वः कार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्ने चापराह्निकम् ।
 न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतं वास्य न वाक्यतम् ॥ ४१ ॥
 श्लेषापण्यृहासक्तमन्यत्रगतमानसम् ।
 दृकीवोरणमासाद्य मृत्युरादाय गच्छति ॥ ४२ ॥
 न कालस्य प्रियः कश्चिद्द्वेष्यश्चास्य न विद्यते ।
 आयुष्ये कर्मणि श्लेणे प्रसह्य हरते जनम् ॥ ४३ ॥
 नाप्राप्तकालो म्रियते विद्धः शरशतैरपि ।
 कुशाग्रेणापि संस्पृष्टः प्राप्तकालो न जीवति ॥ ४४ ॥

38. आक्रन्दः एकरक्तः मृतस्य लोके पञ्चात्रियानुष्ठानेनोपकर्ता तद्-
 हितोऽयं लोको यतः प्रतिदिनं म्रियमाणा एव बान्धवा दृश्यन्ते अतः
 खस्यासहायतां ज्ञात्वा इहामुत्र च सहायार्थं धर्ममेकं भो नराः सदा
 वरयध्वम् ॥ 39. सह मृतानामपि ...क्व सहायोपयोगः ... । जायायाः
 प्रत्येकशरीरत्वेन... ब्यासग्राही यथा ब्यासं बलादुद्धरते बिलात् । तद्वदुद्धृत्य
 सा नारीत्याद्युपकारत्वश्रवणाच्च तां विनान्यस्य सर्वस्यापि यमलोकमार्गोऽनु-
 मरणां विरुद्धमेव ।... 42...ऽहं चेदं कृतमिदमकृतमित्यादि... अन्यत्र
 पुत्रदुहित्राद्युपनयनविवाहादौ गतमानसम्... 43... तस्य प्रियः प्राप्ते
 काले रक्षणीयो देव्यश्चाप्राप्ते काले मारणीयो वा नास्ति ।

नौषधानि न मन्त्राश्च न होमा न पुनर्जपाः ।
 चायन्ते मृत्युनेोपेतं जरया वापि मानवम् ॥ ४५ ॥
 आगामिनमनर्थं हि प्रविधानशतैरपि ।
 न निवारयितुं शक्तस्तत्र का परिवेदना ॥ ४६ ॥
 यथा घेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम् ।
 तथा पूर्वकृतं कर्म कर्तारं विन्दते ध्रुवम् ॥ ४७ ॥
 अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि चाप्यथ ।
 अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिवेदना ॥ ४८ ॥
 देहिनोऽस्मिन्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।
 तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥ ४९ ॥
 गृह्णातीह यथा वस्त्रं त्यक्त्वा पूर्वघृतं नरः ।
 गृह्णात्येवं नवं देही देहं कर्मनिबन्धनम् ॥ ५० ॥
 नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
 न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ ५१ ॥
 अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च ।
 नित्यः सततगः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ ५२ ॥

45—47 om. v.

46... उपायशतैः... 49... धीरो धीमान् ।... 52... नित्योऽवि-
 नाशी । सततगः सर्वकालवर्ती । स्थाणुः स्थिरस्वरूपो रूपान्तरापत्तिशून्यः ।
 अचलः पूर्वदेहापरिव्यागी । सनातनोऽनादिः ।...

अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।

तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हथ ॥ ५३ ॥ २० ॥

अथाशौचव्यपगमे सुस्नातः सुप्रक्षालितपाणिपादः
स्वाचान्तस्त्वेवंविधान्ब्राह्मणान्यथाशक्त्युदङ्मुखान्गन्ध-
माल्यवस्त्रालंकारादिभिः पूजितान्भोजयेत् । १ । एक-
वन्मन्वानूहेदेकोद्दिष्टे । २ । उच्छिष्टसंनिधावेकमेव त-
न्नामगोत्राभ्यां पिण्डं निर्वपेत् । ३ । भुक्तवत्सु ब्राह्मणेषु
दक्षिणयाभिपूजितेषु प्रेतनामगोत्राभ्यां दत्ताश्रय्योदक-
श्चतुरङ्गुलपृथ्वीस्तावदन्तरास्तावदधःखाता वितस्थाय-
तास्तिष्ठः कर्षूः कुर्यात् । ४ । कर्षूसमीपे चाग्निचयमुप-
समाधाय परिस्तीर्य तत्रैकैकस्मिन्नाहुतित्रयं जुहुयात्
। ५ । सोमाय पितृमते स्वधा नमः । ६ । अग्नये कव्य-
वाहनाय स्वधा नमः । ७ । यमायाङ्गिरसे स्वधा नमः ।

XXI, 1. आचान्त० C^{1,2}v. 2. ऊहेतै० C^{1,2}v.

XXI, 1... तत्राशौचानन्तरदिनकर्तव्यमाह ।... सुस्नातो मन्त्रवत्क्षान्त-
स्नानः ।...तत्र संख्याविशेषविधानाय यथाशक्तीति ।... आदिशब्दाद्भूपदीपा-
दियद्दृशम् ।... 2. प्रकृतौ पार्वणे बज्रवचनान्ता मन्त्रास्ते विद्यतावेकोद्दिष्टे
एकवचनान्तत्वेनेच्छाः । वचनमुपलक्षणं तेन प्रकृतेरप्युक्तः ।... 3. प्रेतैः इष्टैर्नैव
न तत्पित्रादीनां तन्नामगोत्राभ्यामेव दद्यात्ते इति मात्रेण निवर्तयेत् ।
4... उत्तिष्ठतामित्युक्त्योदकं तेषु दत्ताभिरन्यतामिति तान्विद्वन्...
5. तेष्वाग्निश्चैकैकस्मिन्नाहुतित्रयमेादनस्य जुहुयात् । तत्र मन्त्रान्तह ॥

। ८। स्थानत्रये च प्राग्वत्पिण्डनिर्वपणं कुर्यात् । ९।
 अन्नदधिघृतमधुमांसैः कर्षूत्रयं पूरयित्वैतत्त इति जपेत् ।
 । १०। एवं सृताहे प्रतिमासं कुर्यात् । ११। संवत्स-
 रान्ते प्रेताय तत्पित्रे तत्पितामहाय तत्प्रपितामहाय च
 ब्राह्मणान्देवपूर्वान्भोजयेत् । १२। अचाभौकरणमावा-
 हनं पाद्यं च कुर्यात् । १३। संसृजतु त्वा पृथिवी
 समानी व इति च प्रेतपाद्यपात्रे पितृपाद्यपात्रत्रये यो-
 जयेत् । १४। उच्छिष्टसंनिधौ पिण्डचतुष्टयं कुर्यात्
 । १५। ब्राह्मणांश्च स्वाचान्तान्दत्तदक्षिणांश्चानुव्रज्य वि-
 सर्जयेत् । १६। ततः प्रेतपिण्डं पाद्यपात्रोदकवत्पिण्डत्रये
 निदध्यात् । १७। कर्षूत्रयसंनिकर्षेऽप्येवमेव । १८।

10. पूरयित्वैतदिति C^{1,2}v. 21. एकं च C^{1,2}v.

9... प्राग्वत्पिण्डेषु प्रेतनामगोत्राभ्यामेकैकं पिण्डं दद्यात् ॥ 10... प्रत्येकं
 कर्षूत्रयं पूरयित्वैतत्ते तत ये च त्वामत्रान्वित्याश्चलायनाद्युक्तं मन्त्रं यथाप्राखं
 जपेत् । अत्र ततप्रब्रह्मस्थाने प्रेतप्रब्रह्मस्योद्गः ।... 12... तत्र प्रेतादिभ्यस्त्रु-
 र्भ्यस्त्रुवारो वैश्वदेविके च द्वावित्येवं षड्ब्राह्मणान्प्रेतस्यैकोद्दिष्टविधिना भो-
 जयेत् ।... 13. अत्र संपिण्डीकरणान्तर्गत एकोद्दिष्टे... 14. पाद्यं च
 पात्रं च पाद्यपात्रे प्रेतपाद्यपात्रे प्रेतपाद्यं प्रेतपाद्योदकं पात्रं प्रेतार्घ्यपात्रो-
 दकं तदुभयं पितृपाद्योदकत्रये पित्रर्घ्यपात्रोदकत्रये च यथाक्रमं मन्त्राभ्यां
 योजयेत् ।... 17. यथा प्रेतपाद्योदकं पितृपाद्योदकत्रयेण प्रेतार्घ्यपात्रोदकं
 च पित्रर्घ्यपात्रोदकत्रयेण योजितं तथैव प्रेतपिण्डं त्रिधा विभज्य पित्रा-
 दिपिण्डत्रये ताभ्यामेव मन्त्राभ्यां योजयेत् । तदुक्तं काठकग्रन्थे ।...

सपिण्डीकरणं मासिकार्थवद्द्वादशाहं श्राद्धं कृत्वा चयो-
दशेऽह्नि वा कुर्यात् । १९ । मन्त्रवर्जं हि श्रुद्राणां द्वाद-
शेऽह्नि । २० । संवत्सराभ्यन्तरे यद्यधिमासो भवेत्तदा
मासिकार्थे दिनमेकं वर्धयेत् । २१ ।

सपिण्डीकरणं स्त्रीणां कार्यमेवं तथा भवेत् ।

यावज्जीवं तथा कुर्याच्छ्राद्धं तु प्रतिवत्सरम् ॥ २२ ॥

अर्वाक्षसपिण्डीकरणं यस्य संवत्सरात्कृतम् ।

तस्याप्यन्नं सोदकुम्भं दद्याद्वर्षं द्विजन्मने ॥ २३ ॥ २१ ॥

ब्राह्मणस्य सपिण्डानां जननमरणयोर्द्वादशाहमाशौ-
चम् । १ । द्वादशाहं राजन्यस्य । २ । पञ्चदशाहं वैश्य-
स्य । ३ । मासं शूद्रस्य । ४ । सपिण्डता च पुरुषे सप्तमे
विनिवर्तते । ५ । आशौचे हेमदानप्रतिग्रहस्वाध्याया
निवर्तते । ६ । नाशौचे कस्यचिदन्नमश्नीयात् । ७ । ब्रा-
ह्मणादीनामशौचे यः सकृदेवान्नमश्नाति तस्य तावद्-

19. मासिकसपिण्डीकरणयोः कालान्तरमप्याह । मासिभवं मासिकं
तदर्थः प्रेताप्यायनादिः सोऽस्त्यस्मिन्निति मासिकार्थवत् ।... द्वादशाहे द्वाद-
शस्वहःसु कृत्वा चयोदशेऽह्नि वा यथोक्तं वा सपिण्डीकरणं कुर्यात् ।...
द्वादशाह इत्याशौचान्तोपलक्षणम् ।... 22... यावज्जीवं प्रतिवत्सरं
मृताहे श्राद्धमपि वक्ष्यमाणविधिना कुर्यात् ।... XXII, 6. हेमो वैश्व-
देवः... 7. अशौचिनः सवर्गस्यासवर्गस्य वासपिण्डस्यान्नमन्यो नाश्नीयात् ।
सपिण्डस्य तु न दोषः ।

शौचं यावत्तेषाम् । ८ । आशौचापगमे प्रायश्चित्तं कुर्यात् । ९ । सवर्णस्याशौचे द्विजे भुक्त्वा सवन्तीमासाद्य तन्निमग्नस्त्रिरघमर्षणं जहोत्तीर्य गायत्यष्टसहस्रं जपेत् । १० । क्षत्रियाशौचे ब्राह्मणस्त्वेतदेवोपोषितः कृत्वा शुध्यति । ११ । वैश्याशौचे राजन्यश्च । १२ । वैश्याशौचे ब्राह्मणस्त्रिरात्रोपोषितश्च । १३ । ब्राह्मणाशौचे राजन्यः क्षत्रियाशौचे वैश्यश्च सवन्तीमासाद्य गायत्रीशतपञ्चकं जपेत् । १४ । वैश्यश्च ब्राह्मणाशौचे गायत्यष्टशतं जपेत् । १५ । शूद्राशौचे द्विजे भुक्त्वा प्राजापत्यं चरेत् । १६ । शूद्रश्च द्विजाशौचे स्नानमाचरेत् । १७ । शूद्रः शूद्राशौचे स्नातः पञ्चगव्यं पिबेत् । १८ । पत्नीनां दासानामानुलोभ्येन स्वामिनस्तुल्यमाशौचम् । १९ । मृते स्वामिन्यात्मीयम् । २० । हीनवर्णानामधिकवर्णेषु सपिण्डेषु तदाशौचव्यपगमे शुद्धिः । २१ । ब्राह्मणस्य क्षत्रिविद्वद्रेषु सपिण्डेषु षड्वाचचिराचैकराचैः । २२ । क्षत्रि-

XXII, 16. C^{1,2} read प्राजापत्यव्रतं and make a sloka of the two Sūtras 15, 16. 21, 22. सपिण्डेषु om. C^{1,2,v}.

11... पूर्वद्युत्तपोष्य परेद्युः पूर्वोक्तमेव कृत्वा शुध्यति ॥ 15. वैश्यो विप्राशौचे भुक्त्वा नदीं गत्वाष्टोत्तरशतं गायत्रीजपेत् ॥ 20. स्वामिनमर्यागन्तरं पृथगवस्थितानां वा पत्न्यादीनां स्वस्वजातीयमेवाशौचम् । 21. हीनवर्णानां क्षत्रियादीनामधिकवर्णेषु ब्राह्मणादिषु सपिण्डेषु जातेषु मृतेषु वाऽप्यदुत्तमवर्णाशौचं तदपगम एव शुद्धिः ।

यस्य विट्शूद्रयोः षड्राचचिराचाभ्याम् । २३ । वैश्यस्य
 शूद्रेषु षड्राचेण । २४ । मासतुल्यैरहोरात्रैर्गर्भेखावे । २५ ।
 जातमृते मृतजाते वा कुलस्य सद्यः शौचम् । २६ ।
 अदन्तजाते बाले प्रेते सद्य एव । २७ । नास्याग्निसंस्कारो
 नोदकक्रिया । २८ । दन्तजाते त्वकृतचूडे त्वहोरा-
 चेण । २९ । कृतचूडे त्वसंस्कृते चिराचेण । ३० । ततः
 परं यथोक्तकालेन । ३१ । स्त्रीणां विवाहः संस्कारः
 । ३२ । संस्कृतासु स्तीषु नाशौचं पितृपक्षे । ३३ । तत्र-
 सवमरणे चेत्पितृगृहे स्यातां तदैकरात्रं चिरात्रं च
 । ३४ । जननाशौचमध्ये यद्यपरं जननाशौचं स्यात्तदा
 पूर्वाशौचव्यपगमे शुद्धिः । ३५ । रात्रिशेषे दिनद्वयेन
 । ३६ । प्रभाते दिनत्रयेण । ३७ । मरणाशौचमध्ये ज्ञा-
 तिमरणेऽप्येवम् । ३८ । श्रुत्वा देशान्तरस्थो जननमरणे
 आशौचशेषेण शुध्येत् । ३९ । व्यतीतेऽशौचे संवत्सरान्त-

39. आशौच० om. C¹v.

25. यावन्तो मासा गर्भस्य तत्समसंख्यैरहोरात्रैर्गर्भेखावे माता शुध्यति ।
 ... 26. जात एव मृतो जातमृतो नाभिच्छेदात्पूर्वमेव मृत इति यावत् ।
 मृत एव जातो मृतजातः ।... 31. तत उपनयनात्परं स्वस्वकालेन
 दशाहादिना सर्वे वर्णाः शुद्धेयुः ।... 34. पित्रोस्त्रिरात्रं बन्धूनामेकरात्रं
 द्वेयम् ।... 37. प्रभाते रात्रेश्चरमे यामः ।... श्रातातपोऽपि । रात्रिशेषे
 द्वाहाच्छुद्धिर्यामशेषे त्रिहाच्छुच्चिरिति ॥ 39. आशौचमध्य इत्यनुवर्तते ।...

स्वेकराचेण । ४० । ततः परं स्नानेन । ४१ । आचार्ये
मातामहे च व्यतीते चिराचेण । ४२ ।

अनौरसेषु पुत्रेषु जातेषु च मृतेषु च ।

परपूर्वासु भार्यासु प्रसूतासु मृतासु च ॥ ४३ ॥

आचार्यपत्नीपुत्रोपाध्यायमातुलश्वशुरश्वशुर्यसहाध्या-
यिशिष्येष्वतीतेष्वेकराचेण । ४४ । स्वदेशराजनि च
। ४५ । असपिण्डे स्ववैश्वानि मृते च । ४६ । भृग्वग्न्य-
नांशकाम्बुसंग्रामविद्युन्नृपहतानां नाशौचम् । ४७ । न
राज्ञां राजकर्मणि । ४८ । न व्रतिनां व्रते । ४९ । न
सत्त्विणां सत्त्वे । ५० । न कारूणां कारुकर्मणि । ५१ । न
राजाज्ञाकारिणां तदिच्छया । ५२ । न देवप्रतिष्ठावि-
वाहयोः पूर्वसंभृतयोः । ५३ । न देशविभ्रमे । ५४ ।

43. परपूर्वासु नारीषु V⁴. 50—52 om. V¹⁻³; but 53 is
marked ५३. 51. स्वकर्मणि C^{1,2}.

40. दशाहादावाशौचकालेऽतिक्रान्ते पुनर्वर्षमध्ये चातिमरणश्रवणे
देशान्तरस्थोऽहेराचेण श्रुथेत् ।... 45. यस्मिन्देहे स्वयमुद्यते स स्वदेश-
स्तस्य राजनि प्रेते... 46. सपिण्डः पूर्वोक्तस्तद्भिन्नोऽसपिण्डस्तस्मिन्स्ववैश्वानि
मृते एकराचेण श्रुद्धिः ॥ 47. भृगुर्गिरिकुटकः ।... 48. ...राज-
कर्मणि प्रजापालनोपयुक्तहोमदानव्यवहारदर्शनादौ नाशौचम् ।... 50...
यजमानानां... सत्त्वे गवामयनाम्नसत्त्वादौ नाशौचम् ।... 53. विष्णुवादि-
मूर्तिप्रतिष्ठापने ... पूर्वमाशौचात्मभारः प्रारम्भश्चेत् ।... 54. देशोपसृष्टे
नाशौचं स्वर्गादौ तन्निमित्तशान्त्यादौ च ।...

आपद्यति च कष्टायाम् । ५५ । आत्मत्यागिनः पतिताश्च
 नाशौचोदकभाजः । ५६ । पतितस्य दासी मृताहे प-
 दापां घटमपवर्जयेत् । ५७ । उद्वन्धनमृतस्य यः पार्श्वं
 छिन्द्यात्स तप्तकृच्छ्रेण शुध्यति । ५८ । आत्मत्यागिनां
 संस्कर्ता च । ५९ । तदश्रुपातकारी च । ६० । सर्वस्यैव
 प्रेतस्य बान्धवैः सहाश्रुपातं कृत्वा स्नानेन । ६१ । अकृ-
 तेऽस्थिसंचये सचैलस्नानेन । ६२ । द्विजः श्रूद्रप्रेतानुग-
 मनं कृत्वा स्रवन्तीमासाद्य तन्निमग्नस्त्रिरधमर्षणं जम्बो-
 तीर्य गायत्र्यष्टसहस्रं जपेत् । ६३ । द्विजप्रेतस्याष्टशतम्
 । ६४ । श्रूद्रः प्रेतानुगमनं कृत्वा स्नानमाचरेत् । ६५ ।
 चिताधूमसेवने सर्वे वर्णाः स्नानमाचरेयुः । ६६ । मैथुने
 दुःस्वप्ने रुधिरोपगतकण्ठे वमनविरेकयोश्च । ६७ ।
 श्मश्रुकर्मणि कृते च । ६८ । शवस्पृशं च स्पृष्ट्वा रज-
 स्वलाचारण्डालयूपांश्च । ६९ । भक्ष्यवर्जं पञ्चनखशवं तदस्थि
 सस्नेहं च । ७० । सर्वेष्टेतेषु स्नानेषु वस्त्रं नामप्रक्षालितं
 विभृयात् । ७१ । रजस्वला चतुर्थेऽङ्घ्रि स्नानाच्छुध्यति ।

57. मृतेऽङ्घ्रि V¹ U¹v. 71. पूर्व वस्त्र U¹v.

55. कष्टापद्भिर्क्षीरोगादिस्तत्र प्रतिग्रहदानादौ नाशौचम् ।...
 57. पतितस्य मरणदिने दासी अपां घटं पदापवर्जयेत् । इदं त्वं पिबेति ।...
 63... अष्टाधिकं सहस्रं गायत्रीजपेत् ।... 64... पूर्ववदधमर्षणं
 जम्बाष्टाधिकं शतं गायत्रीजपेत् ।... 67... दुःस्वप्ने गर्धभाद्यारोहणे...
 69. शववाहकं... चाण्डालं तत्समानधर्मं श्रपचादिकं च ।...

। ७२ । रजस्वला हीनवर्णां रजस्वलां स्पृष्ट्वा न तावद-
 श्नीयाद्यावन्न शुद्धा । ७३ । सवर्णामधिकवर्णां वा स्पृष्ट्वा
 सद्यः स्नात्वा शुध्यति । ७४ । क्षुत्वा सुप्ता भुक्त्वा भोज-
 नाध्ययनेषुः पीत्वा स्नात्वा निष्ठीव्य वासः परिधाय
 रथ्यामाक्रम्य मूत्रपुरीषे हत्वा पञ्चनखास्थग्लेहं स्पृष्ट्वा
 चाचामेत् । ७५ । चाण्डालश्चेच्छसंभाषणे च । ७६ ।
 नाभेरधस्तात्पबाहुषु च कायिकैर्मलैः सुराभिर्मद्यैश्चोप-
 हतो मृत्तोयैस्तदङ्गं प्रक्षाल्य शुध्येत् । ७७ । अन्यत्रोप-
 हतो मृत्तोयैस्तदङ्गं प्रक्षाल्य स्नानेन । ७८ । वक्रोप-
 हतस्तूपोष्य स्नात्वा पञ्चगव्येन । ७९ । दशनच्छदोप-
 हतश्च । ८० ।

वसा शुक्रमसृङ्गज्जा मूत्रं विट्कर्णविरणखाः ।

श्लेष्माश्रु दूषिका स्वेदो द्वादशैते नृणां मलाः ॥ ८१ ॥

गौड्डी माध्वी च पैष्टी च विज्ञेया त्रिविधा सुरा ।

यथैवैका तथा सर्वा न पातव्या द्विजातिभिः ॥ ८२ ॥

74. सद्यः om. C^{1,2}v Ap. स्नात्वाश्रीयात् V¹⁻³ C^{1,2}. 75. सुक्ता
 om. C^{1,2}. भोजनाध्ययने C^{1,2}; भोजनेयः v. 77. सुराभिर्विपहतो
 C^{1,2}v. 79. is repeated in V^{1,2,3}.

78. उक्ताङ्गेष्वेऽन्यत्र नाभेरूर्ध्वम्... 81...मज्जा शिरोमध्ये पिण्डि-
 त(०तः) केहः (Kullūka)।... 82...माध्वी मधुविकारः... यथाह
 द्वादीतः... माध्वीकं मधुकं माध्वं मधुना संयुतास्त्रयः।...

माधुकमैक्षवं टाङ्गं कौलं खार्जूरपानसे ।
 मृद्विकारसमाध्वीके मरैयं नारिकेलजम् ॥ ८३ ॥
 अमेधानि दशैतानि मद्यानि ब्राह्मणस्य च ।
 राजन्यश्चैव वैश्यश्च सृष्ट्वैतानि न दुष्यतः ॥ ८४ ॥
 गुरोः प्रेतस्य शिष्यस्तु पितृमेधं समाचरन् ।
 प्रेताहारैः समं तत्र दशरात्रेण शुध्यति ॥ ८५ ॥
 आचार्यं स्वमुपाध्यायं पितरं मातरं गुरुम् ।
 निर्हृत्य तु व्रती प्रेतान्न व्रतेन वियुज्यते ॥ ८६ ॥
 आदिष्टी नोदकं कुर्यादा व्रतस्य समापनात् ।
 समाप्ते तूदकं कृत्वा त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ ८७ ॥
 ज्ञानं तपोऽग्निराहारो मृन्मनो वार्युपाञ्जनम् ।
 वायुः कर्माकालौ च शुद्धिकर्तृणि देहिनाम् ॥ ८८ ॥
 सर्वेषामेव शौचानामन्नशौचं परं स्मृतम् ।
 योऽन्ने शुचिः स हि शुचिर्न मृदारिशुचिः शुचिः ॥ ८९ ॥

87. त्रिरात्रेण विशुध्यति U²v. See M. v, 88.

83. माधुकं मधूकपुष्पोद्भवम् ।... टाङ्गः कपित्थविशेषः... माध्वीकं मधूद्भवं
 माध्वीक्यतिरिक्तम् । मरैयं घाटपुष्पजं गुडधान्याम्बुसहितमिति शब्दार्थे
 वाचस्पतिः ।... 84... स्पर्शः पानोपलक्षणः ।... 85... प्रेताहारैः प्रेतस-
 पियुज्यैः... 86... व्रती ब्रह्मचारी व्रतेन ब्रह्मचर्येण न वियुज्यते न भ्रश्यति ॥
 87... आदिष्टी ब्रह्मचारी प्रक्रान्तप्रायश्चित्त इत्यन्ये ।... 88. ज्ञानमाध्या-
 त्मिकं बुद्धेः शुद्धिहेतुः ।... आहारः पञ्चगव्यादीनाम् ।... कर्म संध्यादि अहो-
 रात्रकृतपापस्य ।... 89... योऽन्ने शुचिः शुच्यन्नादः स शुचिः ।... अर्थशौच-
 मिति पाठे (See M. v, 106) ऽप्याहारशुद्ध्यर्थमेवार्थशौचापेक्षिति ।...

क्षान्था शुध्यन्ति विद्वांसो दानेनाकार्यकारिणः ।
 प्रच्छन्नपापा जप्येन तपसा वेदवित्तमाः ॥ ६० ॥
 मृत्तोयैः शोध्यते शोध्द्यं नदी वेगेन शुध्यति ।
 रजसा स्त्री मनोदुष्टा संन्यासेन द्विजेत्तमाः ॥ ६१ ॥
 अङ्घ्रिर्गात्राणि शुध्यन्ति मनः सत्येन शुध्यति ।
 विद्यातपोभ्यां भूतात्मा बुद्धिज्ञानेन शुध्यति ॥ ६२ ॥
 एष शौचस्य ते प्रोक्तः शारीरस्य विनिर्णयः ।
 नानाविधानां द्रव्याणां शुद्धेः शृणु विनिर्णयम् ॥ ६३ ॥ २२ ॥

शारीरैर्मलैः सुराभिर्मद्यैर्वा यदुपहतं तदत्यन्तोप-
 हतम् । १ । अत्यन्तोपहतं सर्वं लोहभागडमग्नौ प्रक्षिप्तं
 शुध्यते । २ । मणिमयमश्ममयमब्जं च सप्तरात्रं मही-
 निखनेन । ३ । शृङ्गदन्तास्थिमयं तक्षणेन । ४ । दारवं

XXIII, 4. ०दंष्ट्रा० C¹v.

90. अकार्यं निघिद्धं तत्कारिणः ।... 91. शोध्यममेध्यादितिप्रमङ्गम् ।
 ...द्विजेत्तमा ब्राह्मणाः ।... 92. गात्राणि शरीराणि लिप्तान्यङ्घ्रिः क्षान्तेः
 शुध्यन्ति । मनः सदसत्संकल्पात्मकमसत्संकल्पादशुद्धं सत्येन सत्संकल्पेन
 शुध्यति ।... विद्यातपोभ्यां ... शुद्धिः शरीराभिमानजन्यदुरितनिवृत्तिः ।
 बुद्धिः संशयविपर्ययात्मका ज्ञानेन प्रमारूपेण... XXIII, 2. लो-
 हानि सुवर्णरजतताम्रायस्त्रपुरङ्गसोसकानि समविधा धातवः सर्वशब्दा-
 तद्विकाराः पित्तलादयश्च तन्मयं भाण्डम्... 3... अर्जं शृङ्गशुक्लादि...
 4. शृङ्गं खड्गादीनां दन्तौ गजादीनामस्थि कूर्मादीनाम्...

मृन्मयं च जह्यात् । ५ । अत्यन्तोपहतस्य वस्त्रस्य य-
त्प्रक्षालितं सद्विरज्यते तच्छिन्द्यात् । ६ । सौवर्णराजता-
ञ्जमणिमयानां निर्लेपानामद्भिः शुद्धिः । ७ । अश्वम-
यानां चमसानां ग्रहाणां च । ८ । चरसुकुसुवाणामु-
ष्णोनाम्भसा । ९ । यज्ञकर्मणि यज्ञपात्राणां पाणिना
संमार्जनेन । १० । स्फु'शूर्पशकटमुमल्लोलूखलानां प्रो-
क्षणेन । ११ । शयनयानासनानां च । १२ । बहूनां
च । १३ । धान्याजिनरज्जुतान्तववैदलसूत्रकार्पासवास-
सां च । १४ । शकमूलफलपुष्पाणां च । १५ । तृण-
काष्ठशुष्कपलाशानां च । १६ । एतेषां प्रक्षालनेन । १७ ।
अल्पानां च । १८ । उपैः कौशेयाविकयोः । १९ । अरि-
ष्टकैः कृतपानाम् । २० । श्रीफलैरंशुपट्टानाम् । २१ । गौर-

6. सद om. C²v.

7. अल्पोपघातशुद्धिमाह ।... निर्लेपानामुच्छिष्टादिमात्रस्पर्श... 8...
तेषां निर्लेपानामद्भिरेव शुद्धिः ।... 9. एतेषां चर्वादिलेपरहितानाम्...
10... कुशर्दशापवित्रेण च... संमार्जनेन ।... 12. स्पर्शशुद्धिमाह ।...
एषां चाखडालादिस्पर्शेऽपि प्रोक्षणेनैव शुद्धिः ॥ 14... वैदलं वेणुविदलकृतं
व्यजनादि ।... वासे नवमचिरयन्त्रनिर्भूतं क्षालनासहं कौसुम्भादिरक्तं
च ।... एतेषां बहूनामपि चाखडालादिस्पर्शे प्रोक्षणेन शुद्धिः ।... 16...
शुष्कं गोमयपिण्डः । पलाशं पर्णं मधुकपलाशादेः । एतेषां चाखडालादिस्पर्शे
ऽपि... 17. एतेषां शयनादीनां पलाशान्तानां विष्ठादिलिप्तानां प्रक्षालनेन क्षेपा-
पनोदकेन ब्रथाविनाशेन च क्षालनेन शुद्धिः ।... 18. येषां धान्यवासःप्रभृ-
तीनां बहूनां स्पर्शे प्रोक्षणमुक्तं तेषामेवान्यानां तत्रैव क्षालनेन शुद्धिः । नेदं
क्षेपशुद्धौ पूर्वसूत्रेणैव विधानात् ।... 21. अंशुपट्टाः वल्कलतन्तुनिर्मिताः...

सर्षपैः क्षौमाणाम् । २२ । शृङ्गास्थिदन्तमयानां च । २३ ।
 पद्माक्षैर्मृगलोमिकानाम् । २४ । ताम्ररीतिचपुसीसम-
 यानामम्बोदकेन । २५ । भस्मना कांस्यलोहयोः । २६ ।
 तक्षणेन दारवाणाम् । २७ । गोबालैः फलसंभवानाम् ।
 । २८ । प्रोक्षणेन संहतानाम् । २९ । उत्पवनेन द्रवा-
 णाम् । ३० । गुड़ादीनामिक्षुविकाराणां प्रभूतानां गृह-
 निहितानां वार्यग्निदानेन । ३१ । सर्वलवणानां च । ३२ ।
 पुनःपाकेन मृन्मयानाम् । ३३ । द्रव्यवत्कृतशौचानां
 देवतार्चानां भूयःप्रतिष्ठापनेन । ३४ । असिद्धस्यान्नस्य
 यन्मात्रमुपहतं तन्मात्रं परित्यज्य शेषस्य कण्डनप्रक्षा-
 लने कुर्यात् । ३५ । द्रोणाभ्यधिकं सिद्धमन्नमुपहतं न
 दुष्यति । ३६ । तस्योपहतमात्रमपास्य गायत्र्याभिम-

35. यावन्मात्रम् C^{1,2}. 36. द्रोणध्यधिकं V^{1,2}; द्रोणाद्यधिकं C^{1,2}.

24. मृगलोमिकानि मृगलोमोद्भवानि राङ्गवादीनि ।... 28. फलानि
 नारिकेलालाबुबिन्वादीनि तत्संभवानां पात्राणां गोबालैर्गोपुच्छकेशैर्घर्षणेन
 शुद्धिः ।... 31. कीटाद्युपहतौ शुद्धिमाह । ...द्रवाणां घृततैलदुग्धा-
 दीनाम् ।... 31... प्रभूतानां द्रोणाधिकानाम् ...वारिदानं प्रोक्षणं
 तत्पूर्वकमग्निदानं पर्यग्निकरणम् ।... 32. सर्वेषां शाम्भलसामुद्रसैन्यवसौव-
 र्चणादीनां लवणानां कीटाद्युपहतौ... 33. पुनर्लेपशुद्धिमाह ।... 34.
 देवतार्चा देवप्रतिमास्तासाममेध्यादिलेपे यद्द्रव्यं तत्प्रकृतिस्तत्तच्छुद्धिर्विहितै-
 र्मथैस्तत्तद्गीत्या कृतशुद्धीनां पुनःप्राणप्रतिष्ठया शुद्धिः पूज्यत्वम् । ...सुवर्णा-
 दिधातुप्रकृतिकायाः सुवर्णवदेव शुद्धिः ।... 36... श्वकाकाद्युपहतमन्नं न
 दुष्यति न षड्यते ।...द्रोणवचनाद्गूनस्य त्यागः ।...

निवृतं सुवर्णाभः प्रक्षिपेत् । वस्तस्य प्रदर्शयेदग्नेश्च । ३७ ।
 पक्षिजग्धं गवा घ्रातमवधूतमवक्षुतम् ।
 दूषितं केशकीटैश्च मृत्प्रक्षेपेण शुध्यति ॥ ३८ ॥
 यावन्नापैत्यमेध्याक्ताङ्गन्धो लेपश्च तत्कृतः ।
 तावन्मृद्धारि देयं स्यात्सर्वासु द्रव्यशुद्धिषु ॥ ३९ ॥
 अजाश्रं मुखतो मेध्यं न गौर्न नरजा मलाः ।
 पन्थानश्च विशुध्यन्ति सोमस्वर्यांशुमारुतैः ॥ ४० ॥
 रथ्याकर्दमतोयानि स्पृष्टान्यन्त्यश्ववायसैः ।
 मारुतेनैव शुध्यन्ति पक्वेष्टकचितानि च ॥ ४१ ॥
 प्राणिनामथ सर्वेषां मृद्भिरङ्गिश्च कारयेत् ।
 अत्यन्तोपहतानां च शौचं नित्यमतन्द्रितः ॥ ४२ ॥
 भूमिष्ठमुदकं पुण्यं वैवृष्णां यत्र गोर्भवेत् ।
 अव्याप्तं चेदमेधेन तद्देव शिलागतम् ॥ ४३ ॥
 मृतपञ्चनखात्कूपाद्यन्तोपहतात्तथा ।
 अपः समुद्धरेत्सर्वाः शेषं वस्त्रेण शोधयेत् ॥ ४४ ॥

37. वस्तस्य च प्रदर्शयेदग्नेः । C^{1,2}. 38. मृदः क्षेपेण C^{1,2}v. 44. om. C^{1,2}v.

37... हेमाम्भः प्रक्षिपेत्... अजाऽश्वोपजक्ष्णम् (See 80) 1... 38. पक्षिणः स्पृष्टाः... भक्ष्याश्च... केशेर्मानुषैः... 42... प्राणिनां मनुष्या-
 याम्... कारयेदुपदिशेदाचार्यः ॥ 43. अमेधेन केशादिना... अव्याप्त-
 मत्यन्तसंपर्करहितम्... यत्र गोरैकस्या वैवृष्णं भवेदवशिष्ये च तत् 1...
 शिलागतं पर्वतादिशिराभवम् 1... 44. मृताः शौचाः पञ्चनखा मनुष्या-
 दयोऽभक्ष्या यस्मिन् 1... शेषमपां वस्त्रेण शोधयेदपनयेत् 1...

वह्निप्रज्वालनं कुर्यात्कूपे पक्वेष्टकाचिते ।
 पञ्जगव्यं न्यसेत्पश्चान्नवतेायसमुद्भवे ॥ ४५ ॥
 जलाशयेष्वथाल्पेषु स्थावरेषु वसुंधरे ।
 कूपवत्कथिता शुद्धिर्महत्सु च न दूषणम् ॥ ४६ ॥
 चीणि देवाः पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पयन् ।
 अदृष्टमङ्घ्रिर्निर्णिकं यच्च वाचा प्रशस्यते ॥ ४७ ॥
 नित्यं शुद्धः कारुहस्तः पर्यं यच्च प्रसारितम् ।
 ब्राह्मणान्तरितं भैक्षमाकराः सर्व एव च ॥ ४८ ॥
 नित्यमास्यं शुचि स्त्रीणां शकुनिः फलपातने ।
 प्रसवे च शुचिर्वत्सः श्वा मृगग्रहणे शुचिः ॥ ४९ ॥
 श्वभिर्हतस्य यन्मांसं शुचि तत्परिकीर्तितम् ।
 ब्रव्याद्भिश्च हतस्थान्यैश्चण्डालाद्यैश्च दस्युभिः ॥ ५० ॥

45... इष्टका पाषाणोपलक्षणम् । शरादिवद्धनिरासाय ।... 46...
 अल्पेष्वथान्येषु स्थावरेषु वाप्यादिषु जलाशयेषु... । स्थावरग्रहणादलिङ्गरा-
 दिनिवृत्तिः । महत्त्वाद् न दूषणमिति दोषाभावः । तत्तीर्थपरिहारेण ।...
 47...मनस्तुष्ट्यभावे शुद्धमेतदस्त्विति ब्राह्मणानां वाचा शुध्यति ।... 48.
 कारुण्यं सूपकारादीनाम्... । यच्चापणे प्रसारितं विक्रयं पर्यं तदनेकब्रह्म-
 कलितमपि शुचि ।... ब्राह्मणेन दापितं क्षत्रियादिभैक्षमपि... शुचि श्रूनाम्
 विना ।...गुडलवणाद्युत्पत्तिस्थानानि... सुराकरातिरिक्तानि ।... 49.
 स्त्रीणां स्त्रीयानामास्यं सर्वाङ्गोपलक्षणं चुम्बनालिङ्गनादौ शुचि । काकादि-
 पक्षिणां चक्षुपघातपतितं फलं शुचि (Kullūka) ।... वत्सो वत्सवरी
 बालो वा ।... 50.... क्रव्याद्भिर्व्याघ्रप्रदमालश्रेणादिभिश्चाण्डालाद्यैः । चण्डालः
 श्वपचः क्षत्ता सूतो वैदेहकस्तथा । मागधायोगवस्त्रैव सप्तैते त्वन्धजाः
 स्मृताः ॥ इत्युक्तैर्दस्युभिर्वाधैश्च हतस्य मांसं घातस्थानातिरिक्तं शुचीति ॥

ऊर्ध्वं नाभेर्यानि खानि तानि मेध्यानि निर्दिशेत् ।
 यान्यधस्तान्यमेध्यानि देहाच्चैव मलाश्रुताः ॥ ५१ ॥
 मक्षिका विप्रुषम्हाया गौर्गजाश्चमरीचयः ।
 रजो भूर्वायुरग्निश्च मार्जारश्च सदा शुचिः ॥ ५२ ॥
 नोच्छिष्टं कुर्वते मुख्या विप्रुषोऽङ्गे पतन्ति याः ।
 न श्मश्रूणि गतान्यास्यं न दन्तान्तरवेष्टितम् ॥ ५३ ॥
 स्पृशन्ति विन्दवः पादौ य आचामयतः परान् ।
 भैमिकैस्ते समा ज्ञेया न तैरप्रयतो भवेत् ॥ ५४ ॥
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टो द्रव्यहस्तः कथंचन ।
 अनिधायैव तद्द्रव्यमाचान्तः शुचितामियात् ॥ ५५ ॥
 मार्जनोपाञ्जनैर्वैश्वं प्रोक्षणेन च पुस्तकम् ।
 संमार्जनेनाञ्जनेन सेकेनोत्सेखनेन च ॥ ५६ ॥
 दाहेन च भुवः शुद्धिर्वासेनाप्यथवा गवाम् ।
 गावः पवित्रं मङ्गल्यं गोषु लोकाः प्रतिष्ठिताः ॥ ५७ ॥
 गावो धितन्वते यज्ञं गावः सर्वाघसूदनाः ।
 गोमूत्रं गोमयं सर्पिः क्षीरं दधि च रोजचना ॥ ५८ ॥

55. न यान्ति याः V¹⁻⁴ C^{1,2}; न यन्ति याः v. See M. v, 141.

55. ऊर्ध्वमधो वा उच्छिष्टेन कथंचन प्रमादेन संस्पृष्टः ।... हस्तशब्दः
 खान्याङ्गपरः... 56... पुस्तकं ताडोपलक्षरशशादिनिर्मितम् । 57... गवा
 नेकरात्रं वासोऽवस्थानम् । अथवेति ष्वागयद्वयम् ।... 58. गावो यज्ञं
 ज्योतिष्टोमादि इविःसंपादनेन संपादयन्ति ।

षडङ्गमेतत्परमं मङ्गल्यं सर्वदा गवाम् ।
 शृङ्गोदकं गवां पुण्यं सर्वाघविनिषूदनम् ॥ ५६ ॥
 गवां कण्डूयनं चैव सर्वकल्मषनाशनम् ।
 गवां ग्रासप्रदानेन स्वर्गलोके मूह्यीयते ॥ ६० ॥
 गवां हि तीर्थे वसतीह गङ्गा
 पुष्टिस्तथासां रजसि प्रवृत्ता ।
 लक्ष्मीः करीषे प्रणतौ च धर्म-
 स्तासां प्रणामं सततं च कुर्यात् ॥ ६१ ॥ २३ ॥

अथ ब्राह्मणस्य वर्णानुक्रमेण चतस्रो भार्या भवन्ति
 । १ । तिस्रः क्षत्रियस्य । २ । द्वे वैश्यस्य । ३ । एका
 शूद्रस्य । ४ । तासां सवर्णवेदने पाणिग्रीह्यः । ५ । अस-
 वर्णवेदने शरः क्षत्रियकन्यया । ६ । प्रतोदो वैश्य-
 कन्यया । ७ । वसनदशान्तः शूद्रकन्यया । ८ । न
 सगोत्रां न समानार्धप्रवरां भार्यां विन्देत । ९ । मातृ-

61. तथा सा C^{1,2}; तथा v. प्रवृद्धा V⁴ C^{1,2}v. XXIV, 9.
 विन्देता V¹⁻³; विन्देत् C^{1,2}v.

59... गोशृङ्गोदकेन स्नानं मार्जनं च पुण्यं पुण्यजननम् ।... 61. तीर्थे
 गोमूत्रे... रजसि कुरोद्धृते... XXIV, 9. गोत्रमगस्त्याष्टमसप्तार्धपथं
 तत्समानमेकवंशप्रवर्तकं स्वस्य यस्याश्च सा सगोत्रा ।... न समानार्धेति
 भृगोरङ्गिरसश्च यदंशकरमपथं जमदग्निगौतमभरद्वाजव्यतिरिक्तमार्ष्टिषेण-
 मुद्गलादि तदार्षं समानमार्धमुक्तरीत्या यस्याः सा समानार्धा । न त्वेवं
 गोत्रार्धभेदेऽपि प्रवरैको विवाहः स्यादित्यत आह ।... प्रवरास्तत्तदंशेषु
 मन्वद्गतौ मन्वदृशौ वा ऋषयः ।... 10... पृथगयं निषेधः...

तस्त्वा पञ्चमान्पुरुषात्पितृतश्चासप्तमात् । १० । नाकु-
लीनाम् । ११ । न च व्याधिताम् । १२ । नाधिका-
ङ्गीम् । १३ । न हीनाङ्गीम् । १४ । नातिकपिलाम्
। १५ । न वाचाटाम् । १६ । अथाष्टौ विवाहा भवन्ति
। १७ । ब्राह्मो दैव आर्षः प्राजापत्यो गान्धर्व आसुरो
राक्षसः पैशाचश्चेति । १८ । आहूय गुणवते कन्या-
दानं ब्राह्मः । १९ । यज्ञस्य ऋत्विजे दैवः । २० । गो-
मिथुनग्रहणेनार्यः । २१ । प्रार्थितप्रदानेन प्राजापत्यः
। २२ । द्वयोः सकामयोर्मातापितृरहितो योगो गा-
न्धर्वः । २३ । क्रयेणासुरः । २४ । युद्धहरणेन राक्षसः । २५ ।
सुप्तप्रमत्ताभिगमनात्पैशाचः । २६ । एतेष्वाद्याश्चत्वारो
धर्म्याः । २७ । गान्धर्वोऽपि राजन्यानाम् । २८ । ब्रा-
ह्मीपुत्रः पुरुषानेकविंशतिं पुनीते । २९ । दैवोपुत्रश्चतु-
र्दशः । ३० । आर्षीपुत्रश्च सप्त । ३१ । प्राजापत्यश्चतुरः । ३२ ।

32. प्राजापत्योपुत्र० v.

11. कर्षकराजसेवकादीनां कुलमकुलम्... 13. अधिकमङ्गमङ्गल्या-
दिकं यस्यास्तां न ॥ 23. द्वयोः कन्यावरयोः सकामयोरन्योन्यान्रक्तयो-
र्मातापितृभ्यां रहितोऽननुज्ञातो योगः... 26... प्रमत्ता मदातिशयेन
नष्टचेतना तस्या अभिगमनं मैथुनं तस्मात्पैशाचः । सु० इति मनुस्मृत्यात्
(III, 34) असंविज्ञातोपसंगमनात्पैशाच इति गौतमस्मृत्याम् (IV,
13) ।... 29. ब्राह्मोऽप्युत्रो दशवरान्दश परान्दातारं पैशविंशं
पुनाति वक्ष्यमाणलोकहरान्करेति ।... 32. प्राजापत्येभवः प्राजापत्यः...

ब्राह्मणेण विवाहेन कन्यां ददद्ब्रह्मलोकं गमयति । ३३ ।
 दैवेन स्वर्गम् । ३४ । आर्षेण वैष्णवम् । ३५ । प्राजा-
 पत्येन देवलोकम् । ३६ । गान्धर्वेण गन्धर्वलोकं गच्छ-
 ति । ३७ । पिता पितामहो भ्राता सकुल्यो माता-
 महो माता चेति कन्याप्रदाः । ३८ । पूर्वाभावे
 प्रकृतिस्थः परः पर इति । ३९ ।
 ऋतुचयमुमास्यैव कन्या कुर्यात्स्वयं वरम् ।
 ऋतुचये व्यतीते तु प्रभवत्यात्मनः सदा ॥ ४० ॥
 पितृवेश्मनि या कन्या रजः पश्यत्यसंस्कृता ।
 सा कन्या वृषली ज्ञेया हरंस्तां न विदुष्यति ॥४१॥२४॥

अथ स्त्रीणां धर्माः । १ । भर्तुः समानव्रतचारित्वम्
 । २ । श्वश्रूश्चशुरगुरुदेवतातिथिपूजनम् । ३ । सुसंस्कृ-

33—37 om. v. 35 om. C^{1,2}. 39. परः परः। C^{1,2}.
 41. विदुष्यति all. XXV, 3. °देवपादवन्दनादिनातिथि° V¹⁻³.
 पादवन्दनादिना from the C.

33... ब्रह्मलोकं गमयति स्वयं च गच्छति... 37. गान्धर्वेण कन्यां
 ददद्ब्रह्मलोकं स्वयमेव गच्छति।... 41... सा वृषली तद्वर्तुः पातकं
 राजदण्डो वा नास्ति।... XXV, 2. भर्तुर्व्रतेन भर्तृसंकल्पेन समान-
 व्रतचारिणी समानसंकल्पा भवेत्। भर्तृसंकल्पानुसरणशीला स्यादित्यर्थः।...
 3... मुखध्वजादिः।... तेषां पूजां पादवन्दनादिना कुर्यात्।...

तोपस्करता । ४ । अमुक्तहस्तता । ५ । सुगुप्तभाण्डता । ६ । मूलक्रियास्वनभिरतिः । ७ । मङ्गलाचारतत्परता । ८ । भर्तरि प्रवसितेऽप्रतिकर्मक्रिया । ९ । परमृहे-
घ्ननभिगमनम् । १० । द्वारदेशगवाक्षेघ्नवस्थानम् । ११ ।
सर्वकर्मस्वस्वतन्त्रता । १२ । बाल्ययौवनवार्धक्येष्वपि
पितृभर्तृपुत्राधीनता । १३ । मृते भर्तरि ब्रह्मचर्यं तद-
न्वारोहणं वा । १४ ।

नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषितम् ।
पतिं शुश्रूषते यत्तु तेन स्वर्गे महीयते ॥ १५ ॥
पत्न्यौ जीवति या योषिदुपवासव्रतं चरेत् ।
आयुः सा हरते भर्तुर्नरकं चैव गच्छति ॥ १६ ॥
मृते भर्तरि साध्वी स्त्री ब्रह्मचर्ये व्यवस्थिता ।
स्वर्गं गच्छत्यपुत्रापि यथा ते ब्रह्मचारिणः ॥ १७ ॥ २५ ॥

सवर्णासु बहुभार्यासु विद्यमानासु ज्येष्ठया सह धर्म-

15. उपोषणम् C^{1,2}v. See M. v, 155.

4... उपस्कराः श्रुर्पादयः ।... 6... भाण्डानि ऋहोपकरणानि सुस-
लोत्सवणादीनि ।... 7. मूलक्रिया वशीकरणादिकार्मणाणि ।... 9. प्रति-
कर्मोत्प्रेरणं क्रिया क्रीडादिश्च... 10. भर्तरि प्रवसिते परेषां पितृ-
श्वशुरभ्रातृमातुलादिष्वतिरिक्तानां ऋहेघ्ननभिरुच्चागमनाभावः ।... 11.
द्वारदेशो द्वारचत्वरः ।... 16. या... स्वातंत्र्योपवासश्च व्रतं च तयोः
समाहारस्तं कुर्वीत् ।... 17... यथा ते नैष्ठिकब्रह्मचारिणः ।...

कार्यं कुर्यात् । १ । मिश्रासु च कनिष्ठयापि समान-
वर्णया । २ । समानवर्णया अभावे त्वनन्तरयैवापदि
च । ३ । न त्वेव द्विजः शूद्रया । ४ ।
द्विजस्य भार्या शूद्रा तु धर्मार्थं न भवेत्कचित् ।
रत्यर्थमेव सा तस्य रागान्धस्य प्रकीर्तिता ॥ ५ ॥
हीनजातिस्त्रियं मोहादुद्धहन्तो द्विजातयः ।
कुलान्येव नयन्त्याशु ससंतानानि शूद्रताम् ॥ ६ ॥
दैवपिव्यातिथेयानि तत्प्रधानानि यस्य तु ।
नाश्रन्ति पितृदेवास्तु न च स्वर्गं स गच्छति ॥ ७ ॥ २६ ॥

गर्भस्य स्पष्टताज्ञाने निषेककर्म । १ । स्पन्दनात्पुरा
पुंसवनम् । २ । षष्ठेऽष्टमे सीमन्तोन्नयनम् । ३ । जाते
च दारके जातकर्म । ४ । आशौचव्यपगमे नामधेयम् ।

XXVI, 3. समानवर्णाभावे C^{1,2}. च om. V¹⁻⁴v. See the C.
7. नादन्ति C^{1,2}v. See M. III, 18. XXVII, 3. ऽष्टमे वा C^{1,2}.
वा from the C. V¹⁻³ place 5—12 between 20 and 21.

XXVI, 3. सवर्णाभावे आपदि च सवर्णाप्रतीक्षणे प्रधानबाधप्रसङ्गे
चानन्तरैव विप्रस्य क्षत्रियैव क्षत्रियस्य वैश्यैव नैकान्तरा ह्यन्तरा च ॥
4. विप्रस्यैकान्तराभ्यनुज्ञायायाह ।... 7... पितृदेवा बह्वचनानादतिथ-
यश्च... XXVII, 1. गर्भो ऋतुः ।...तस्य स्पष्टतां प्रादुर्भावं ज्ञात्वा ।
निषेको गर्भादानाख्यं कर्म कार्यम् ।... इदं च क्षेत्रसंस्कारत्वात्सङ्कार्यम् ।
अथ ऋतुमत्याः प्राजापत्यमृतौ प्रथम इति परिशिष्टात् ।... 3... षष्ठे
ऽष्टमे वा मासि... यथाकुलधर्मं विवक्ष्यः ।...

। ५ । माङ्गल्यं ब्राह्मणस्य । ६ । बलवत्क्षत्रियस्य । ७ ।
 धनोपेतं वैश्यस्य । ८ । जुगुप्सितं शूद्रस्य । ९ । चतुर्थे
 मास्यादित्यदर्शनम् । १० । षष्ठेऽन्नप्राशनम् । ११ ।
 तृतीयेऽब्दे चूडाकरणम् । १२ । एता एव क्रियाः
 स्त्रीणाममन्त्रकाः । १३ । तासां समन्त्रको विवाहः । १४ ।
 गर्भाष्टमेऽब्दे ब्राह्मणस्योपनयनम् । १५ । गर्भैकादशे
 रात्रिः । १६ । गर्भद्वादशे विशः । १७ । तेषां मुञ्ज्या-
 बल्वजमयो मौञ्ज्यः । १८ । कार्पासशणाविकान्युपवी-
 तानि वासांसि च । १९ । मार्गवैयाघ्रवास्तानि चर्माणि
 । २० । पालाशखादिरौडुश्वरा दण्डाः । २१ । केशान्त-
 ललाटनासादेशतुल्याः । २२ । सर्व एव वा । २३ ।
 अकुटिलाः सत्वचश्च । २४ । भवदाद्यं भवन्मध्यं भवदन्तं
 च भैक्षचरणम् । २५ ।

आ षोडशाद्ब्राह्मणस्य सावित्री नातिवर्तते ।

आ द्वाविंशत्क्षत्रबन्धोराचतुर्विंशतेर्विशः ॥ २६ ॥

अत ऊर्ध्वं त्रयोऽप्येते यथाकालमसंस्कृताः ।

24 om. C^{1,2}. 25. तदन्तं च V⁴.

10... जन्मतश्चतुर्थे मासि... 13... एता एव जातकर्मादिकाः
 क्रियाः स्त्रीणां कन्यकानाम्... 15... गर्भाष्टमं जन्माष्टमोपलक्षणम् ।...
 23. सर्वेषां सर्व एव वा दण्डा भवन्ति ।... 25. आदिमध्यावसानेषु
 भवच्छब्दे भैक्षचरणे क्रमेण योग्यः ॥

सावित्रीपतिता ब्राह्म्या भवन्धार्यविगर्हिताः ॥ २७ ॥
 यद्यस्य विहितं चर्म यत्सूत्रं या च मेखला ।
 यो दण्डो यच्च वसनं तत्तदस्य व्रतेष्वपि ॥ २८ ॥
 मेखलामजिनं दण्डमुपवीतं कमण्डलुम् ।
 अस्सु प्रास्य विनष्टानि गृह्णीतान्यानि मन्त्रवत् ॥२९॥२७॥

अथ ब्रह्मचारिणां गुरुकुलवासः । १ । संध्यादयो-
 पासनम् । २ । पूर्वां संध्यां जपेत्तिष्ठन्पश्चिमामासीनः
 । ३ । कालद्वयमभिषेकाग्निर्कर्मकरणम् । ४ । अस्सु
 दण्डवन्मज्जनम् । ५ । आहूताध्ययनम् । ६ । गुरोः
 प्रियहिताचरणम् । ७ । मेखलादण्डाजिनोपवीतधार-
 णम् । ८ । गुरुकुलवर्जं गुणवत्सु भैक्षचरणम् । ९ ।
 गुर्वनुज्ञातं भैक्ष्याभ्यवहरणम् । १० । आङ्गत्तलवणशु-
 क्तपर्युषितनृत्यगीतस्त्रीमधुमांसाञ्जनोच्छिष्टप्राणिहंसा-

28. यस्यावेहितं V¹; यस्यावेहितं V^{2,3}. XXVIII, 1. ब्रह्मचा-
 रिणो v. गुरुकुले C^{1,2}. 11. ०शुक्ल० V¹⁻³.

27... ब्राह्मसंज्ञा भवन्ति ।... 28. यानि ब्राह्मणादीनां चर्मयज्ञो-
 पवीतमेखलादण्डवस्त्राण्युपनयनेऽभिहितानि तान्येव तेषां व्रतेषु महानास्रप्रा-
 दिषु भवन्ति ।... XXVIII, 4. कालद्वयं सायं प्रातश्चाभितः सेको-
 ऽभिषेकः परिसमूह्यनपर्युष्येने खानं तत्पूर्वकमग्नौकर्म समित्यक्षेपस्तत्कर-
 णम् ।... 5... दण्डवत्स्नानीयमन्त्रवर्जम्... 9. गुरोः कुलं स्वस्य च
 क्षातिमन्शुक्लानि वर्जयित्वा... 10...तच्च सायंप्रातः । सायंप्रातर्भुञ्जीतेति
 गौतमीयात् (Gaut. IX, 59) ।...

स्त्रीलपरिवर्जनम् । ११ । अधःशय्या । १२ । गुरोः पूर्वो-
त्यानं चरमं संवेशनम् । १३ । कृतसंध्योपासनञ्च
गुर्वभिवादनं कुर्यात् । १४ । तस्य च व्यत्यस्तकरः
पादावुपस्पृशेत् । १५ । दक्षिणं दक्षिणेनेतरमितरेण
। १६ । स्वं च नामास्याभिवादनान्ते भोःशब्दान्तं निवे-
दयेत् । १७ । तिष्ठन्नासीनः शयानो भुञ्जानः पराङ्मु-
खश्च नास्याभिभाषणं कुर्यात् । १८ ।

आसीनस्य स्थितः कुर्यादभिगच्छंस्तु गच्छतः ।

आगच्छतः प्रत्युद्गम्य पश्चाद्भावस्तु धावतः ॥ १९ ॥

पराङ्मुखस्याभिमुखः । २० । दूरस्थस्यान्तिकमुपेत्य
। २१ । शयानस्य प्रणस्य । २२ । तस्य च चक्षुर्विषये न
यथेष्टासनः स्यात् । २३ । न चास्य केवलं नाम ब्रूयात्
। २४ । गतिचेष्टाभाषिताद्यं नास्यानुकुर्यात् । २५ । यचास्य

19. आसीनस्योपस्थितः कुर्यात्तिष्ठतोऽभिगच्छन्नागच्छतः प्रत्युद्गम्य पश्चा-
द्भावन्धावतः । C^{1,2}; आसीनस्य स्थितः कुर्यात् । तिष्ठतस्त्वभिगच्छतः
प्रत्युद्गम्य पश्चाद्भावरतः प्रधावतः । v. 26. °परिवादौ V¹⁻³.

11... कृतलवणं कृत्रिमं लवणम् । शुक्तं निष्ठुरभाषणम् । शुक्ता वाच
इति गौतमीयात् (II, 19) । न तु काशेनास्त्रीभूतं पर्युषितनिषेधेन तन्नि-
षेधात् ।... उच्छिष्टमगुरोः ।... 17. अभिवादय इति शब्दान्ते भो इति
शब्दान्ते यस्य तादृशं स्वं च नाम निवेदयेत् ।... 23... यथेष्टमवसविष्णु-
क्तादिबन्धेनासनं यस्तेति स तथोक्तो न स्यात् ।... 24. अस्य गुरोः केवलं
श्रीशब्दादिशून्यं नाम न ब्रूयात् । समक्षं परेतक्षं वा ।...

निन्दापरीवादौ स्यातां न तत्र तिष्ठेत् । २६ । नास्यै-
 कासने भवेत् । २७ । ऋते शिलाफलकनौयानेभ्यः
 । २८ । गुरोर्गुरौ संनिहिते गुरुवद्वर्तेत् । २९ । अनि-
 र्दिष्टश्च गुरुणा स्वान्गुरुन्नाभिवादयेत् । ३० । बाले
 समानवयसि वाध्यापके गुरुपुत्रे गुरुवद्वर्तेत् । ३१ । नास्य
 पादौ प्रक्षालयेत् । ३२ । नोच्छिष्टमश्नीयात् । ३३ ।
 एवं वेदं वेदौ वेदान्वा स्वीकुर्यात् । ३४ । ततो वेदा-
 ङ्गानि । ३५ । यस्त्वनधीतवेदोऽन्यत्र अमं कुर्यादसौ
 ससंतानः शूद्रत्वमेति । ३६ । मातुरग्रे विजननं द्वितीयं
 मौञ्जिवन्धनम् । ३७ । तचास्य माता सावित्री भवति
 पिता त्वाचार्यः । ३८ । एतेनैव तेषां द्विजत्वम् । ३९ ।
 प्राङ्मौञ्जिवन्धनाद्विजः शूद्रसमो भवति । ४० । ब्रह्म-
 चारिणा मुण्डेन जटिलेन वा भाव्यम् । ४१ । वेदस्वी-
 करणादूर्ध्वं गुर्वनुज्ञातस्तस्मै वरं दत्त्वा स्थायात् । ४२ ।
 ततो गुरुकुल एव वा जन्मनः श्रेष्ठं नयेत् । ४३ । तचा-

37. मौञ्जि० all. 43. वा om. C¹.²

26. निन्दा असहोषख्यापनम् । परीवादो विद्यमानदेशोद्घाटनम् ।...
 28. शिलाफलकं शिलापट्टः । नौस्तुरिः ।... 30... स्वान्गुरुन्निदध्यादीन्...
 36... ऋचत्र शास्त्रादौ... 39. एतेन द्वितीयेनेपनयनाख्येन जन्मना
 तेषां चैवर्षिकानां द्विजत्वम् । एवकारो निषेकादिप्रशान्तान्तसंस्कारवतो
 ऽप्यनुपनीतस्य द्विजत्वनिरासार्थः ।... 40... शूद्रसमः शूद्रवद्देदानधिकारी...

चार्ये प्रेते गुरुवङ्गुरुपुत्रे वर्तेत । ४४ । गुरुदारेषु सवर्णेषु
वा । ४५ । तदभावेऽग्निशुश्रूषुर्नैष्टिको ब्रह्मचारी
स्यात् । ४६ ।

एवं चरति यो विप्रो ब्रह्मचर्यमतन्द्रितः ।

स गच्छत्युत्तमं स्थानं न चेहाजायते पुनः ॥ ४७ ॥

कामतो रेतसः सेकं व्रतस्थस्य द्विजन्मनः ।

अतिक्रमं व्रतस्याहूर्धर्मज्ञा ब्रह्मवादिनः ॥ ४८ ॥

एतस्मिन्नेनसि प्राप्ते वसित्वा गर्दभाजिनम् ।

सप्तागारं चरेद्भैक्षं स्वकर्म परिकीर्तयन् ॥ ४९ ॥

तेभ्यो लब्धेन भैक्षेण वर्तयन्नेककालिकम् ।

उपस्पृशंस्त्रिषवणमब्देन स विशुध्यति ॥ ५० ॥

स्वप्ने सिक्त्वा ब्रह्मचारी द्विजः शुक्रमकामतः ।

स्नात्वाकर्मचर्यित्वा त्रिः पुनर्मामितृचं जपेत् ॥ ५१ ॥

अकृत्वा भैक्षचरणसमिध्य च पावकम् ।

अनातुरः सप्तरात्रमवकीर्णिव्रतं चरेत् ॥ ५२ ॥

48 om. V¹⁻³. धर्मज्ञा ब्रह्मचारिणः ॥ V⁴ N. (in V⁴);
ब्रह्मज्ञा ब्रह्मवादिनः ॥ C¹⁻²v. See M. XI, 121. नैष्टिकम्
निष्टिकारी
V⁴ N. in V⁴. See M. XI, 123.

45... दारशब्देऽपादानं बङ्गोऽन्यतमाप्रात्यर्थम् ।... 47...यो विप्रो
ऽनसः सन्ब्रह्मचर्यं चरति स उत्तमं स्थानं... ब्रह्म गच्छति प्राप्नोति ब्रह्म-
लोकमवाप्नोति ।... 48. त्रैवर्णिकस्य ब्रह्मचारिणो बुद्धिपूर्वं स्त्रीसंगममन्त-
रेण रेतःसेकम् (स्त्रीयानौ शुक्रोत्सर्गम् Kullûka on M. XI, 121)...
51... प्रातः स्नात्वाकर्म गन्धादिभिरभ्यर्थ्य पुनर्मामैत्विन्द्रियमित्येतान्मन्त्रान्...
52....तदा वकीर्णो भवतीति तदुक्तं कुर्यात् ।...

तं चेदभ्युदियात्सूर्यः शयानं कामकारतः ।

निम्बोचेद्वाप्यविज्ञानाज्जपन्नुपवसेद्दिनम् ॥ ५३ ॥ २८ ॥

यस्तूपनीय व्रतादेशं कृत्वा वेदमध्यापयेत्तमाचार्यं
विद्यात् । १ । यस्त्वेनं मूल्यानाध्यापयेत्तमुपाध्यायमेकदर्शं
वा । २ । यो यस्य यज्ञे कर्माणि कुर्यात्तमृत्विजं विद्यात्
। ३ । नापरीक्षितं याजयेत् । ४ । नाध्यापयेत् । ५ ।
नोपनयेत् । ६ ।

अधर्मेण च यः प्राह यश्चाधर्मेण पृच्छति ।

तयोरन्यतरः प्रैति विद्वेषं वाधिगच्छति ॥ ७ ॥

धर्मार्थौ यत्र न स्यातां शुश्रूषा वापि तद्विधा ।

तत्र विद्या न वत्तया शुभं बीजमिवोषरे ॥ ८ ॥

XXIX, 3. यज्ञकर्माणि V⁴. 7. यश्च धर्मेण C^७.

53. तं ब्रह्मचारिणमविज्ञानाच्छास्त्रार्थापरिज्ञानात्कामकारतो बुद्धिपूर्वं
सप्तं सूर्यश्चाभ्युदेति... । जगसंख्या चाष्टसहस्रम् ।... XXIX, 1...

व्रतानि महानाम्नाद्यपिनिषदध्ययनाङ्गान्युपदिश्य वेदमेकां शाखां साङ्गा-
मध्यापयेत्

37. यः पुनरेनमन्येनोपनीतं मूल्याने भव्या कृत्वा वेद-
मन्वेत्था... नर-२१११ममृत्कृत्वायाद्यध्यापयेत्तम्... 3. यो... यज्ञे श्रौते

ज्योतिष्टोमादौ स्मार्ते च पाकयज्ञादौ वृते... यज्ञकर्माणि... कुर्यात्

4. कुलश्रीलक्ष्मणादिभिरपरीक्षितम्... 7. इदं मया न ज्ञायते

तदुपदेष्टव्यमिति सविनयं प्रश्नो धर्मस्तद्विपरीतः क्लेशनात्र भवद्भिः कथं

पृच्छत इत्यधर्मस्तेन यः पृच्छति यश्च तस्मै प्रष्टे... इदमेवमध्येतव्यमिति ब्रूते

तयोरैकतरः प्रैति विद्यते । उभयोः क्लेशवादित्थे हावपि विद्यते ।

विद्या ह वै ब्राह्मणमाजगाम
 गोपाय मा श्रेवधिस्ते ऽहमस्मि ।
 असूयकायानृजवेऽयताय
 न मां ब्रूया वीर्यवती तथा स्याम् ॥ ९ ॥
 यमेव विद्याः शुचिमप्रमत्तं
 मेधाविनं ब्रह्मचर्योपपन्नम् ।
 यस्ते न द्रुह्येत्कतमच्च नाह
 तस्मै मां ब्रूया निधिपाय ब्रह्मन् ॥ १० ॥ २६ ॥

श्रावण्यां प्रौष्ठपद्यां वा ह्रन्दांस्युपाकृत्यार्धपञ्चमान्मा-
 सानधीयीत । १ । ततस्तेषामुत्सर्गं बहिः कुर्यान्नानुपा-
 कृतानाम् । २ । उत्सर्जनोपाकर्माणामध्ये वेदाङ्गाध्ययनं
 कुर्यात् । ३ । नाधीयीताहोरात्रं चतुर्दश्यष्टमीषु च
 । ४ । नर्वन्तरग्रहसूतके । ५ । नेन्द्रप्रयागे । ६ । न

10. कतमांश्च C^{1,2}. XXX, 2. कुर्यात् । V¹⁻⁴v. See the C.
 3. उत्सर्जनोपाकर्माणामध्ये V⁴; उत्सर्गोपाकर्माणामध्ये C^{1,2}v. 6. नेन्द्रिय-
 प्रयागे । C^{1,2}; नेतप्रयागे v.

10... मेधाविनं धारणावन्तं ...यश्च ते तुभ्यं न द्रुह्येदनिष्टकारी न
 स्यात्कतमच्च किमप्यप्रियं प्राह न ब्रूते... XXX, 1... तेषां दिनद्वय-
 प्राप्तावुत्तरं ग्राह्यम् ।... 2. तत उपाकर्मानन्तरम् । तेन च कार्यचित्त्वकाले-
 ऽनुपाकृतत्वोत्सर्गकालप्राप्तावपि नोत्सर्गः कित्त्वोपाकर्माकारणप्रायश्चित्तपूर्वक-
 मेव... 5. ऋतूनां चतुर्मासात्मकानां त्रयाणामन्तरे संघौ द्वितीयास्त्रन-
 ध्यायः । ग्रहेऽग्रहणं तत्संभवं सूतकमशुचित्वम् । तत्र त्रिरात्रम् ।... 6. इन्द्र
 इन्द्रध्वजस्तस्य प्रयागं पातनं तेनोच्छ्रयोऽपि जह्यते । तत्रोभयत्राहोरात्रम्...

वाति षण्डपवने । ७ । नाकालवर्षविद्युत्स्तनितेषु । ८ ।
 न भूकम्पोल्कापातदिग्दाहेषु । ९ । नान्तःश्वे ग्रामे
 । १० । न शस्त्रसंपाते । ११ । न श्वसृगालगर्दभनिर्ह्नादेषु
 । १२ । न वादित्रशब्दे । १३ । न श्रुद्रपतितयोः समीपे
 । १४ । न देवतायतनश्रमशानचतुष्पथरथ्यासु । १५ ।
 नोदकान्तः । १६ । न पीठोपहितपादः । १७ । न हस्त्य-
 श्वोघ्ननौगोयानेषु । १८ । न वान्तः । १९ । न विरिक्तः
 । २० । नाजीर्णी । २१ । न पञ्चनखान्तरागमने । २२ ।
 न राजश्रोत्रियगोब्राह्मणव्यसने । २३ । नोपाकर्मणि
 । २४ । नोत्सर्गे । २५ । न सामध्वनावृग्ययुषी । २६ ।
 नापराचमधीत्य शयीत । २७ । अभियुक्तोऽप्यनध्या-
 येष्वध्ययनं परिहरेत् । २८ । यस्मादनध्यायाधीतं नेहा-
 मुत्र फलदम् । २९ । तदध्ययनेनायुषः क्षयो गुरुशिष्य-
 योश्च । ३० । तस्मादनध्यायवर्जं गुरुणा ब्रह्मलोकका-

12. °निर्ह्नादे C^{1,2}v. 29. नेह नामुत्र C^{1,2}v.

8. अकाले वर्षाकालादन्यत्र... त्रिरात्रमनध्यायः । 9. N. quotes
 M. IV, 105. 18. हस्त्याद्याहृतस्य यानप्रहृषणात्तद्युक्तरथादियानस्य
 चानध्यायः ।... 19. वान्तः कृतवमनो नाधीयीताहोरात्रम् ॥ 20...
 नाधीयीताहोरात्रम् ॥ 21. अजीर्णी यावदजीर्णपाकं नाधीयीत ॥ 22...
 अहोरात्रमनध्यायः । तत्र विशेषः ।... 23. श्रोत्रिय एकश्रावाध्यायी ।...
 यावदुपश्रमनमनध्यायः ।... 24. उपाकर्मानन्तरं न्यहमनध्यायः ।... 25.
 उत्सर्जनेऽपि न्यहम् ।... 27. तत्राधीत्य न शयीत किंतु यावत्स्वर्योदयं
 जाग्रयात् ।... 28. अभियुक्तोऽप्येन पृष्टोऽपि...

मेन विद्या सच्छिष्यक्षेत्रेषु वसन्त्या । ३१ । शिष्येण ब्रह्मा-
रम्भावसानयोर्गुरोः पादोपसंग्रहणं कार्यम् । ३२ । प्रण-
वश्च व्याहर्तव्यः । ३३ । तत्र च यदृचोऽधीते तेनास्या-
ज्येन पितृणां तृप्तिर्भवति । ३४ । यद्यजूषि तेन मधुना
। ३५ । यत्सामानि तेन पयसा । ३६ । यदार्यर्वणं तेन
मांसेन । ३७ । यत्पुराणेतिहासवेदाङ्गधर्मशास्त्राण्य-
धीते तेनास्यान्नेन । ३८ । यश्च विद्यामासाद्यास्मिंस्त्रीके
तया जीवेन्न सा तस्य परलोके फलप्रदा भवेत् । ३९ ।
यश्च विद्यया यशः परेषां हन्ति । ४० । अननुज्ञातश्चान्य-
स्मादधीयानान्न विद्यामादद्यात् । ४१ । तदादान-
मस्य ब्रह्मस्तेयं नरकाय भवति । ४२ ।

लौकिकं वैदिकं वापि तथाध्यात्मिकमेव वा ।

आददीत यतो ज्ञानं न तं द्रुह्येत्कदाचन ॥ ४३ ॥

उत्पादकब्रह्मदात्रोर्गरीयान्ब्रह्मदः पिता ।

ब्रह्मजन्म हि विप्रस्य प्रेत्य चेह च शाश्वतम् ॥ ४४ ॥

37. यक्षा० C^{1,2}v. 41. अनुज्ञात० C². 42. ब्रह्मणः स्तेयं C^{1,2}.

40. यश्च विद्यया वादजल्यभ्यां परेषां यशः पराजयेन नाशयति
तस्यापि परचाफणैव विद्या ॥ 41. गुर्वनुज्ञामन्तरेणान्यार्धमधीयानादपि
गुरोर्विद्यां नादद्यात् । आहृतस्याप्यधीतेति स्मरणात् (Y. I, 27) ॥
43. लौकिकं आद्यात्मिकारादिविषयं वैदिकं साङ्गवेदविषयम् ।...

कामान्माता पिता चैनं यदुत्पादयतो मिथः ।
 संभूतिं तस्य तां विद्याद्यद्योनाविह जायते ॥ ४५ ॥
 आचार्यस्त्वस्य यां जातिं विधिवद्देदारगः ।
 उत्पादयति सावित्रा सा सत्या साजरामरा ॥ ४६ ॥
 य आट्टणोत्यवितथेन कर्णा-
 वदुःखं कुर्वन्नमृतं संग्रयच्छन् ।
 तं वै मन्येत्पितरं मातरंच
 तस्मै न द्रुह्येत्कृतमस्य जानन् ॥ ४७ ॥ ३० ॥

त्रयः पुरुषस्थातिगुरवो भवन्ति । १ । पिता माता
 आचार्यश्च । २ । तेषां नित्यमेव शुश्रूषणा भवितव्यम्
 । ३ । यत्ते ब्रूयस्तत्कुर्यात् । ४ । तेषां प्रियहितमाचरेत्
 । ५ । न तैरननुज्ञातः किञ्चिदपि कुर्यात् । ६ ।
 एत एव त्रयो वेदा एत एव त्रयः सुराः ।
 एत एव त्रयो लोका एत एव त्रयोऽग्नयः ॥ ७ ॥

XXXI, 7. एत 'ए० त्र० सुराः । om. v. See M. II, 230.

46. वेदारगोऽखिलवेदविदाचार्य... 47. वेदाध्यापनेनैहिंकासुश्रिक-
 सकलदुःखनिरासेनाध्येतारमदुःखं कुर्वन्नेन च अमृतं मोक्षं महावाक्या-
 ध्यापनार्थप्रतिपादनद्वारा संग्रयच्छन्... अस्य कृतसुपकारं वेदाध्यापनलक्ष्यं
 जानन्... XXXI, 7... त्रयः सुरा ब्रह्मविष्णुशिवाः पृथग्वेन सुरसं-
 लयः। त्रयो लोका गरसुरब्रह्मलोकाः।...

पिता गार्हपत्योऽग्निर्दक्षिणाग्निर्माता गुरुराहवनीयः ॥ ८ ॥
सर्वे तस्याहता धर्मा यस्यैते त्रय आहताः ।

अनाहतास्तु यस्यैते सर्वास्तस्याफलाः क्रियाः ॥ ९ ॥

इमं लोकं मातृभक्त्या पितृभक्त्या तु मध्यमम् ।

गुरुशुश्रूषया त्वेव ब्रह्मलोकं समश्नुते ॥ १० ॥ ३१ ॥

राजर्त्विक्श्चोच्चियाधर्मप्रतिषेधुपाध्यायपितृव्यमाता-
महमातुलश्चशुरज्येष्ठभाटसंबन्धिनश्चाचार्यवत् । १ ।
पत्न्य एतेषां सवर्णाः । २ । मातृषसा पितृषसा ज्येष्ठा
स्वसा च । ३ । श्वशुरपितृव्यमातुलर्त्विजां कनीयसां
प्रत्युत्थानमेवाभिवादनम् । ४ । हीनवर्णानां गुरुपत्नीनां
दूरादभिवादनं न पादोपसंस्पर्शनम् । ५ । गुरुपत्नीनां
गात्रोत्सादनाञ्जनकेशसंयमनपादप्रक्षालनादीनि न कु-

XXXII, 6. °प्रक्षालनं न कुर्यात् । (U²v.)

10. मध्यमं देवलोकम्... XXXII, 1... अधर्मप्रतिषेधी निषिद्ध-
कर्मणो निवर्तकः । ... संबन्धिनौ पुत्रदुहितृश्वशुरौ ।... 5. हीनवर्णो
क्षत्रियवैश्ये बह्वचनान्मूर्धावसिक्ताद्या न श्रद्धापत्नी त्वविशेषणात्तासां
दूरादेवाभिवादनं कार्यम् न पादावुपस्पृश्य । प्रत्युत्थानं त्वनुवर्तते ।...
6... गात्राणामुत्सादनमुद्वर्तनमभ्यञ्जनं च । अञ्जनं नेत्रयोः कज्जलादिना ।...
आदिपदात्स्नापनादिग्रहणम् । नेच्छिष्टाशनस्नापनं इति गौतमीयत ।
(Gaut. II, 3४) । गुरुपत्नीनामिति शेषः ॥

र्यात् । ६ । असंस्तुतापि परपत्नी भगिनीति वाच्या
 पुत्रीति मातेति वा । ७ । न च गुरूणां त्वमिति ब्रूयात्
 । ८ । तदतिक्रमे निराहारो दिवसान्ते तं प्रसाद्याश्री-
 यात् । ९ । न च गुरूणा सह विगृह्य कथाः कुर्यात्
 । १० । न चैवास्य परीवादम् । ११ । न चानभिप्रेतम्
 । १२ ।

गुरूपत्नी तु युवतिर्नाभिवाद्येह पादयोः ।

पूर्णे विंशतिवर्षे च गुणदोषौ विजानता ॥ १३ ॥

कामं तु गुरूपत्नीनां युवतीनां युवा भुवि ।

विधिवद्वन्दनं कुर्यादसावहमिति ब्रुवन् ॥ १४ ॥

विप्रोष्य पादग्रहणमन्वहं चाभिवादनम् ।

गुरुदारेषु कुर्वीत सतां धर्ममनुस्मरन् ॥ १५ ॥

10. कथां C^{1,2}v. 11. नैव चास्य C^{1,2}v. 14. अभिवादनकं कुर्याद०
 C^{1,2}v. See M. II, 216.

7. असंस्तुता अपरिचिता ।... परपत्नी न परदास्यादिः । भगिन्यादि-
 शब्देर्वाच्या । व्यवस्थितश्चायं विकल्पः । समानवयस्का भगिनीति न्यून-
 वयस्का पुत्रीति अधिकवयस्का मातेति ।... 9. तेषां गुरूणामतिक्रमे
 त्वंकारादिवचने आहाररहितः सायं तं गुरुं प्रसाद्यापराधं क्षमाप्या-
 श्रीयात् ।... 10. गुरूणा सह विगृह्य विजिगीषया कथा जल्पवितखडवान्न
 कुर्यात् ।... 12. गुरोरनभिप्रेतं प्रतिकूलम्... 14. युवा शिष्यो युवतीनां
 भुवि पादावनुपस्युश्चनसावहमित्यभिवादयेदहं भो असुकशर्मेति स्नानम-
 निर्दिशन्विधिवद्यत्यस्तपाणिनेत्याद्युक्तरीत्या कामं यद्येच्छमभिवादनं कुर्यात् ॥

विश्वं बन्धुर्वयः कर्म विद्या भवति पञ्चमी ।
 एतानि मानस्थानानि गरीयो यद्यदुत्तरम् ॥ १६ ॥
 ब्राह्मणं दशवर्षं च शतवर्षं च भूमिपम् ।
 पितापुत्रौ विजानीयाद्ब्राह्मणस्तु तयोः पिता ॥ १७ ॥
 विप्राणां ज्ञानतो ज्यैष्ठ्यं क्षत्रियाणां तु वीर्यतः ।
 वैश्यानां धान्यधनतः शूद्राणामेव जन्मतः ॥ १८ ॥ ३२ ॥

अथ पुरुषस्य कामक्रोधलोभाख्यं रिपुत्रयं सुघोरं
 भवति । १ । परिग्रहप्रसङ्गाद्विशेषेण गृहाश्रमिणः । २ ।
 तेनायमाक्रान्ताऽतिपातकमहापातकानुपातकोपपातकेषु
 प्रवर्तते । ३ । जातिभ्रंशकरेषु संकरीकरणेषुपात्रीकर-
 णेषु च । ४ । मलावहेषु प्रकीर्णकेषु च । ५ ।
 त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।
 कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतन्नयं त्यजेत् ॥ ६ ॥ ३३ ॥

मातृगमनं दुहितृगमनं सुपागमनमित्यतिपातका-
 नि । १ ।

18. जन्मनः C¹². XXXIII, 2. गृहाश्रमिणाम् V¹.

16... बन्धुभिजनः ।.. कर्म श्रौतस्मार्तादि ।... XXXIII, 2.
 परिग्रहे गृहदारादिस्वीकारः ।... 4... असंकरं ब्राह्मणादिवर्यमपि
 संकरं संकरसमानधर्माणं कुर्वन्तीति संकरोकरणानि । पात्रं प्रतिग्रहाद्यर्ह-
 मप्यपात्रं प्रतिग्रहाद्यनर्हं कुर्वन्तीत्यपात्रीकरणानि ॥

अतिपातकिनस्त्वेते प्रविश्रेयुर्हुताशनम् ।
न ह्यन्या निष्कृतिस्तेषां विद्यते हि कथं च न ॥२॥३४॥

ब्रह्महत्या सुरापानं ब्राह्मणसुवर्णहरणं गुरुदार-
गमनमिति महापातकानि । १ । तत्संयोगश्च । २ । संव-
त्सरेण पतति पतितेन सहाचरन् । ३ । एकयानभोज-
नासनशयनैः । ४ । यौनस्त्रौवमौखैः संबन्धैस्तु सद्य एव
। ५ ।

अश्वमेधेन शुद्धेयुर्महापातकिनस्त्वमे ।
पृथिव्यां सर्वतीर्थानां तथानुसरणेन च ॥ ६ ॥ ३५ ॥

यागस्थस्य क्षत्रियस्य वैश्यस्य च रजस्वलायाश्चान्त-
र्वत्नयाश्चाचिगोचायाश्चाविज्ञातस्य गर्भस्य शरणागतस्य
च घातनं ब्रह्महत्यासमानि । १ । कौटसाक्ष्यं सुह-

XXXV, 5. यौनस्त्रौवमुखैः संबन्धैस्तु V¹⁻⁴ N.; यौनस्त्रौवमौखसंब-
न्धात्स० C^{1,2}; यौनमौखस्त्रौवसंबन्धात्स० v. मौख seems the *lectio*
doctior and corresponds to यौनस्त्रौव. See also the Pet.
Dict. 6. वा for च C^{1,2}v Ap. XXXVI, 1. अविज्ञातगर्भस्य V⁴.

XXXV, 5... सुवभवः स्त्रौवः स च पतितस्य पतितेन सह वा याज-
नम् ।... 6...चकारः साधनताससुच्यार्थः ।... XXXVI, 1...अवि-
ज्ञातः स्त्रीपुंनपुंसकत्वेनानिर्णीति। यो गर्भस्तस्य हननम् ।...

इध एतौ सुरापानसमौ । २ । ब्राह्मणस्य भूम्यपहरणं
 निक्षेपापहरणं सुवर्णस्तेयसमम् । ३ । पितृव्यमातामह-
 मातुलश्चशुरन्टपपत्न्यभिगमनं गुरुदारगमनसमम् । ४ ।
 पितृष्वस्तमातृष्वस्तस्वस्तगमनं च । ५ । श्रोत्रियत्विगुपा-
 ध्यायमिचपत्न्यभिगमनं च । ६ । स्वसुः सख्याः सगो-
 चाया उत्तमवर्णायाः कुमार्या अन्यजाया रजस्वलायाः
 शरणागतायाः प्रव्रजिताया निक्षिप्तायाश्च । ७ ।
 अनुपातकिनस्त्वेते महापातकिनो यथा ।
 अश्वमेधेन शुध्यन्ति तीर्थानुसरणेन च ॥ ८ ॥ ३६ ॥

अन्तवचनमुत्कर्षे । १ । राजगामि पैशुन्यम् । २ ।
 गुरोश्चालीकनिबन्धः । ३ । वेदनिन्दा । ४ । अभीतस्य

XXXVI, 8. वा for च V¹⁻³ C^{1,2}v. XXXII, 2. C^{1,2}v
 insert च before पैशुन्यम् ।

3. ब्राह्मणस्येति षष्ठ्यन्तस्य पृथक्करणं त्रितयेनापि संबन्धार्थम् । तेन
 ब्राह्मणस्वामिकाया भूमेर्ब्राह्मणस्वामिकस्य सुवर्णातिरिक्तनिक्षेपस्य च
 हरणं ब्राह्मणस्वामिकसुवर्णस्तेयसम् ।... 7...सख्याः पृथग्निदेशः स्वसख्या
 अपि प्राप्त्यर्थः ।... कुमारी अनृणा अनुपभुक्ता च ब्राह्मणकन्या । अन्यजा
 रजस्वादिः ।... शरणागता चाणार्थिनी । प्रव्रजिता संन्यस्ता । निक्षिप्ता
 रक्षार्थं समर्पिता ।... XXXVII, 1. स्तोत्रनिमित्तं मिथ्यावचनं मयेदं
 विहितं मयेदं दापितमित्यादि... 2. राजन्यविदिताल्पदोषख्यापनम् ।
 यत्सु राजन्यविद्यमानपरकीयमहादोषवचनं तद्ब्रह्महत्यासमम् । 3. गुरोर्जन-
 कस्यालोको मिथ्या निबन्धो दोषारोपणम् । त्वयेदं गृहकार्यं नाभितमिति ।

च त्यागः । ५ । अग्निपितृमातृसुतदारारणां च । ६ ।
 अभोज्यान्नाभक्ष्यभक्षणम् । ७ । परस्वापहरणम् । ८ ।
 परदाराभिगमनम् । ९ । अयाज्ययाजनम् । १० । वि-
 कर्मजीवनम् । ११ । असत्प्रतिग्रहश्च । १२ । क्षत्रविट्-
 शूद्रगोवधः । १३ । अविक्रोयविक्रयः । १४ । परिवि-
 त्तितानुजेन ज्येष्ठस्य । १५ । परिवेदनम् । १६ । तस्य
 च कन्यादानम् । १७ । याजनं च । १८ । ब्राह्म्यता
 । १९ । भृतकाध्यापनम् । २० । भृताञ्चाध्ययनादानम्
 । २१ । सर्वाकरेष्वधीकारः । २२ । महायन्त्रप्रवर्तनम्
 । २३ । द्रुमगुल्मवस्त्रीलतौषधीनां हिंसा । २४ । स्त्रिया

11. विकर्मणा जीवनं च C¹; वि० जीवनश्च C². 24, 25. द्रुम०
 हिंसया जीवनम् । v. 25. स्त्रीजीवनम् C¹२.

8. सुवर्णतत्समव्यतिरिक्तस्य परस्वस्य धान्यकुप्यादेरपहरणम् ।... 10.
 अयाज्या जातिकर्मदुष्टाः शूद्रब्राह्म्यादयस्तेषां याजनं पतितयाजनस्य महा-
 प्रातकत्वात् ॥ 11. विपरिवृत्तं कर्म विकर्मं यथा ब्राह्मणस्य क्षत्रिय-
 वैश्यवृत्तौ तदुपजीवनम् ।... 14. अविक्रोयं लाक्षाववणादि... 17.
 तस्य परिवेत्तुश्चकारात्परिवित्तेश्च... 19. यथाकालमनुपनयनम् ।...
 20... यद्यप्युपाध्यायकृत्तणोऽस्यानुज्ञा गम्यते तथाप्यापदिघयासौ मन्तव्या ।
 ...अनापदि भृतकाध्यापनसुपपातकमिति न विरोधः ।... 22. सर्वे च
 आकाराः सुवर्णरजताद्युत्पत्तिस्थानानि तेषां राजादेशेनाधिकारः । सर्व
 शब्दात्क्षत्रिसाणां वस्त्राद्युत्पत्तिस्थानानामपि ग्रहणम् ।... 23. एक-
 प्रयोगेनानेकहिंसाकरं नाल्यादिमहायन्त्रं तस्य प्रवर्तनं निर्माणम् । 24...
 लताः दीर्घयायिन्यो ब्राह्म्यादयः ।... हिंसा क्लेशः इन्धनाद्युद्देशेन...

जीवनम् । २५ । अभिचारबलकर्मसु च प्रवृत्तिः । २६ ।
 आत्मार्थे क्रियारम्भः । २७ । अनाहिताग्निता । २८ ।
 देवर्षिपितृऋणानामनपक्रिया । २९ । असच्छास्त्राभि-
 गमनम् । ३० । नास्तिकता । ३१ । कुशीलवता । ३२ ।
 मद्यपस्त्रीनिषेवणम् । ३३ । इत्युपपातकानि । ३४ ।
 उपपातकिनस्त्वेते कुर्युश्चान्द्रायणं नराः ।
 पराकं च तथा कुर्युर्यजेयुर्गामखेन च ॥ ३५ ॥ ३७ ॥

ब्राह्मणस्य रुजस्करणम् । १ । अग्नयमद्ययोर्घ्रातिः ।
 । २ । जैह्वाम् । ३ । पशुषु मैथुनाचरणम् । ४ । पुंसि
 च । ५ । इति जातिभ्रंशकराणि । ६ ।
 जातिभ्रंशकरं कर्म कृत्वान्यतममिच्छया ।
 कुर्यात्सांतपनं कच्छं प्राजापत्यमनिच्छया ॥ ७ ॥ ३८ ॥

29 T. om. V¹⁻⁴. अनपक्रिया C¹⁻²v; अनपक्रिया N. 35.
 गोसवेन च V¹⁻⁴ N. XXXVIII. v makes one Sūtra of 1 - 6.

26. परमरणाय जपहोमाद्यभिचारः । अनिषिद्धम्यापि परानभिमतस्य
 बलावष्टम्भेन करणं बलकर्म ।... 27. अत्र क्रियांसामान्येऽपि पचनक्रिया
 याद्व्यते । अद्यं स केवलं शुद्धे यः पचत्यात्मकारणादिति स्मरणात् (below,
 LXVII, 43) ।...30. असतां वेदबाह्यादीनां शास्त्रेष्वभिगमनमायासः ।
 35... चशब्दो विकल्पार्थः... XXXVIII, 2. अग्नयं विगमृत्वादि...
 5...चकारात्स्त्रियामप्ययानौ गमनम् । ...इति योगिस्मरणात् (Y. II,
 293).

ग्राम्यारण्यानां पशूनां हिंसा संकरीकरणम् । १ ।
संकरीकरणं कृत्वा मासमश्रीत यावकम् ।
कृच्छ्रातिकृच्छ्रमथवा प्रायश्चित्तं तु कारयेत् ॥ २ ॥ ३६ ॥

निन्दितेभ्यो धनादानं वाणिज्यं कुसीदजीवनमसत्य-
भाषणं शूद्रसेवनमित्यपाचीकरणम् । १ ।
अपाचीकरणं कृत्वा तप्तकृच्छ्रेण शुध्यति ।
शीतकृच्छ्रेण वा भूयो महासांतपनेन वा ॥ २ ॥ ४० ॥

पक्षिणां जलचराणां जलजानां च घातनम् । १ ।

XL, 2. भूमि v.

XXXIX, 1. ग्राम्या अद्यादयः । आरण्या महिषादयः ।... तत्र
गोमनुष्यवधस्योपपातकादिपरिहारात्तदितरहिंसा संकरीकरणम् । ...2.
इच्छानिच्छेनुवर्तते । तत्रेच्छया संकरीकरणं कृत्वा... यावकम्... अश्री-
यात् । अनिच्छया तत्कारणे कृच्छ्रातिकृच्छ्रं कुर्यात् । स्वस्यासामर्थ्ये ब्राह्मण-
द्वारापि कारयितुं शिचप्रयोगः ।... XL, 1. निन्दितेभ्यो क्लेशादिभ्यो
विनापि प्रतियहं दद्यादिरूपेण धनादानम् । वाणिज्यमनिषिद्धस्यापि
वस्तुनः क्रयविक्रयौ । कुसीदमनिषिद्ध्यापि दद्या जीवन् । असत्यभाषणं
साक्ष्यमन्तरेणापि । शूद्रसेवनं प्रेष्यत्वं विनाप्याज्ञाकरणं त्रैवर्णिकानाम् ।
इवेवंप्रकारमपाचीकरणमसत्यतिग्रहनिषिद्धविक्रयनिषिद्धसाक्ष्यान्वतशूद्रप्रे-
ष्यत्वानामुपपातकत्वात् ।... 2. इच्छया अपाचीकरणं कृत्वा वक्ष्यमाणेन
तप्तकृच्छ्रेण शुध्यति । अनिच्छया तत्कारणे तु शीतकृच्छ्रेण । भूयोऽभ्यासेन
तत्कारणे महासांतपनेन शुध्यति ।... XLI, 1... जलचरा ये जलं
प्रविश्य मत्स्यादीन्गृह्णन्ति ते उदादयो (उद्रा० ?) जीवविशेषाः । जलजा
मत्स्यादयः^५ । तेषां घातनम् ॥

हमिकीटानां च । २ । मद्यानुगतभोजनम् । ३ । इति
मलावहानि । ४ ।

मलिनीकरणीयेषु तप्तकृच्छ्रं विशोधनम् ।

कृच्छ्रातिकृच्छ्रमथवा प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ ५ ॥ ४१ ॥

यदनुक्तं तत्प्रकीर्णकम् । १ ।

प्रकीर्णपातके ज्ञात्वा गुरुत्वमथ लाघवम् ।

प्रायश्चित्तं बुधः कुर्याद्वाह्यगणानुमतः सदा ॥ २ ॥ ४२ ॥

अथ नरकाः । १ । तामिस्रम् । २ । अन्धतामिस्रम्
। ३ । रौरवम् । ४ । महारौरवम् । ५ । कालसूचम् । ६ ।
महानरकम् । ७ । संजीवनम् । ८ । अवीचिः । ९ ।
तापनम् । १० । संप्रतापनम् । ११ । संघातकम् । १२ ।
काकोलम् । १३ । कुड्मलम् । १४ । पूतिमृत्तिकम् । १५ ।

XLII, 2. मतो यथा ॥ V¹⁻². XLIII, 10. तपनम् । V¹⁻².
See 11; Y. III, 224; and the C. 13. काकोलः । V¹⁻².
See the P. Dict. 14. कुड्मलं । V¹⁻³; कुड्मलं । कुट्टानं । C^{1,2};
कुट्टानं v. See M. IV, 89; Y. III, 222; and the C.

3. मद्येन पूर्वोक्तेन द्वादशविधेनानुगतं सदृशं भदजनकतया जातीफलानि
तद्गुणान् । यद्वा मद्यस्य सुराया अमु पश्चाद्गतसुत्पन्नं भङ्गादि तद्गुणान् । ...
5. कामहतेषु मलिनीकरणीयेषु तप्तकृच्छ्रेषु ... अकामतः पुगसत्कार्य
कृच्छ्रेषु (कृच्छ्रातिकृच्छ्रेषु)... विशुद्धिः ॥ XLIII, 10. अग्निसंनिकर्षेण
तापानुभवः ॥ 14. गोण्यादिषु प्रक्षिप्य तन्मुखबन्धनम् ॥ 17. पुटपाकः ॥

लोहशङ्कुः । १६ । ऋचीषम् । १७ । विषमपन्यानम्
 । १८ । कण्टकशाल्मलिः । १९ । दीपनदी । २० । असि-
 पन्नवनम् । २१ । लोहचारकमिति । २२ । एतेष्वृत्त-
 प्रायश्चित्ता अतिपातकिनः पर्यायेण कल्पं पच्यन्ते । २३ ।
 महापातकिनेो मन्वन्तरम् । २४ । अनुपातकिनश्च । २५ ।
 उपपातकिनश्चतुर्युगम् । २६ । कृतसंकरीकरणाश्च संव-
 त्तरसहस्रम् । २७ । कृतजातिभ्रंशकरणाश्च । २८ । कृता-
 पात्रीकरणाश्च । २९ । कृतमलिनीकरणाश्च । ३० ।
 प्रकीर्णकपातकिनश्च बह्वन्वर्षपूगान् । ३१ ।
 कृतपातकिनः पापाः प्राणत्यागादनन्तरम् ।
 याम्यं पन्यानमासाद्य दुःखमश्नन्ति दारुणम् ॥ ३२ ॥
 यमस्य पुरुषैर्घोरैः कृष्यमाणा यतस्ततः ।
 सुकृच्छ्रेणानुकारेण नीयमानाश्च ते यथा ॥ ३३ ॥

17. ऋचीसं । V¹⁻⁴v; ऋचीसं । C^{1,2}. See the C. 25 om.
 C^{1,2}v. 26. चातुर्युगम् । V¹⁻⁴ C^{1,2}v; चतुर्युगं N. 31. ०युगान्
 C^{1,2}v. 32. सर्वे for पापाः C^{1,2}v.

23... पर्यायेण पच्यन्ते यातनामनुभवन्ति ॥ 31. बह्वन्वोन् । वर्षपूगा-
 न्वर्षशतानि ।... 32. कृतानि नवविधानि पातकानि यैस्ते । अकृतप्रायश्चित्ता
 अत एव पापाः पापाक्रान्ताः... 33. भयानकर्यमदृष्टैः समविषमेषु देशेषु
 कृष्यमाणाः कृष्टानुकारिणा करविशेषेण नरकं नीयमानास्ते यथा दुःख-
 मनुभवन्ति एवं नरकोपभोगानन्तरमपि तिर्हग्योनौ प्रपद्यन्ते दुःखानि
 विविधानि चेत्यध्यायान्तेनाम्यवः ॥

श्वभिः शृगालैः क्रव्यादैः काककङ्कवकादिभिः ।
 अग्निनुण्डैर्भक्ष्यमाणा भुजङ्गैर्दृशिकैस्तथा ॥ ३४ ॥
 अग्निना दह्यमानाश्च तुद्यमानाश्च कण्टकैः ।
 क्रकचैः पाव्यमानाश्च पीड्यमानाश्च तृष्णया ॥ ३५ ॥
 क्षुधया व्यथमानाश्च घोरैर्व्याघ्रगणैस्तथा ।
 पूयशोणितगन्धेन मूर्च्छमानाः पदे पदे ॥ ३६ ॥
 परान्नपानं लिप्सन्तस्ताड्यमानाश्च किंकरैः ।
 काककङ्कवकादीनां भीमानां सदृशाननैः ॥ ३७ ॥
 क्वचित्क्वाथ्यन्ते तैलेन ताड्यन्ते मुसलैः क्वचित् ।
 आयसीषु च वद्यन्ते शिलासु च तथा क्वचित् ॥ ३८ ॥
 क्वचिद्वान्तमथाश्नन्ति क्वचित्पूयमसृक्क्वचित् ।
 क्वचिद्विष्टां क्वचिन्मांसं पूयगन्धि सुदारुणम् ॥ ३९ ॥
 अन्यकारेषु तिष्ठन्ति दारुणेषु तथा क्वचित् ।
 क्वमिभिर्भक्ष्यमाणाश्च वह्नितुण्डैश्च दारुणैः ॥ ४० ॥
 क्वचिच्छीतेन बाध्यन्ते क्वचिच्चाभेध्यमध्यगाः ।
 परस्परमथाश्नन्ति क्वचित्प्रेताः सुदारुणाः ॥ ४१ ॥

38. विध्यन्ते C^{1,2}; पथ्यन्ते v. 41. ०मध्यमाः । V¹.

34... अग्निनुण्डे येषां ते भल्लूकादयः श्रेष्ठं प्रसिद्धम् ॥ 37... काका-
 द्याननत्वं किंकरविशेषणम् ॥ 38...वद्यन्ते पिध्यन्ते आयसीषु लोहस्थलीषु
 (०स्थालीषु ?) शिलासु च ।... 41. अभेद्यां विष्ठादि । परस्परं प्रेताः
 प्रतानश्नन्ति सुदारुणा भुञ्जन्तिशयेन ॥

क्वचिद्भूतेन ताञ्चन्ते लम्बमानास्तथा क्वचित् ।
 क्वचिन्निष्पद्यन्ति वाख्यौघैरुत्कृत्यन्ते तथा क्वचित् ॥ ४२ ॥
 कण्ठेषु दन्तपादाश्च भुजङ्गाभोगवेष्टिताः ।
 पीड्यमानास्तथा यन्त्रैः कृष्यमाणाश्च जानुभिः ॥ ४३ ॥
 भग्नपृष्ठशिरोग्रीवाः सूचीकण्ठाः सुदारुणाः ।
 क्लृटागारप्रमाणैश्च शरीरैर्यातनाक्षमैः ॥ ४४ ॥
 एवं पातकिनः पापमनुभूय सुदुःखिताः ।
 तिर्यग्योनौ प्रपद्यन्ते दुःखानि विविधानि च ॥ ४५ ॥ ४३ ॥

अथ पापात्मनां नरकेष्वनुभूतदुःखानां तिर्यग्योनये
 भवन्ति । १ । अतिपातकिनां पर्यायेण सर्वाः स्थावर-
 योनयः । २ । महापातकिनां च कृमियोनयः । ३ ।

43. कण्ठेषु V¹⁻¹ C^{1,2}v N. in V*. 44. सुदारुणाः all. No
 comment. Cf. 39, 40, 41.

42. भूतेन पूर्ववृत्तेन लम्बमाना वृक्षादौ बन्धनेन । चिप्यन्तीति पद-
 द्यत्ययः ॥ 43. कण्ठाः कण्ठशालेषु । भुजङ्गाभोगाः सर्पशरीराणि ।
 यन्त्रैस्त्रिस्तुनिष्पीडनयन्त्रैः पीड्यमानाः । कण्ठकाक्लात्पादत्वेन गमनाशक्त्या
 जानुभिः कृष्यमाणाः ॥ 44. भग्नं पृष्ठं पृष्ठभागः शिरो मस्तकं ग्रीवा
 शिरोधिर्येषां... सूचीस्थौल्यप्रमाणः कण्ठनालो वेधाम् । क्लृटाख्यमगारं
 गृहविशेषस्तत्रयोजनं । यातनाक्षमैरिति यातनासु दुःखानुभवेव्वतिस्थाना-
 न्नेव शरीराणि क्षमन्ते न सूत्राणि खल्पदुःखैरेव तेषां क्षिप्रं नाश्नाति ॥
 45. पातकिनोः नरकं नीयमाना यथा दुःखान्यनुभवन्त्येवमेव नरकेषु
 पापमनुभूय पापशेषेण... दुःखानि प्रपद्यन्ते ॥ XLIV, 3... वृत्त
 गच्छन्तार्तिका...योनयः...

अनुपातकिनां पक्षियोनयः । ४ । उपपातकिनां जलज-
योनयः । ५ । कृतजातिभंशकराणां जलधरयोनयः । ६ ।
कृतसंकारीकरणकर्मणां मृगयोनयः । ७ । कृतापाची-
करणकर्मणां पशुयोनयः । ८ । कृतमलिनीकरणकर्मणां
मनुष्येष्वसृश्ययोनयः । ९ । प्रकीर्णेषु प्रकीर्णा हिंसाः
ऋत्यादा भवन्ति । १० । अभोज्यान्नाभक्ष्याशी कृमिः
। ११ । स्तेनः श्येनः । १२ । प्रकृष्टवर्त्मापहारी बिलेशयः
। १३ । आखुर्धान्यहारी । १४ । हंसः कांस्थापहारी । १५ ।
जलं हृत्वाभिलवः । १६ । मधु दंशः । १७ । पयः
काकः । १८ । रसं श्वा । १९ । घृतं नकुलः । २० । मांसं
युध्नः । २१ । वसां मङ्गुः । २२ । तैलं तैलपायिकः । २३ ।
लवणं चीविवाक् । २४ । दधि बलाका । २५ । कौश्रेयं
हृत्वा भवति तित्तिरिः । २६ । क्षौमं दर्दुरः । २७ ।

XLIV, 4 om. C^{1,2}v. 24 T. om. V^{1,2,3}. वीचिवाक् । V²;
वीचिवाक् C^{1,2}; चारिक् v. See the C. and M. XII, 63.

9. मनुष्येष्वसृश्यास्त्रायाजादयस्तद्योनयः ॥ 10... व्याज्रादयो भवन्ति ॥
12. सुवर्णातिरिक्तद्रव्यापहारी... 13. प्रकृष्टस्य महतो वर्त्मनोऽपहारी
भूमिग्रहणेन संकोचको बिलेशयः सर्पादिः ॥ 16... अभिलवो जल-
कुक्कुटः ॥ 19. रसमिक्षादेः... 23... तैलपायिकः परीष्णीनामकः
पक्षिविशेषः (? मीक्षकाविशेषः V^{1,2,3}: for मक्षिका?) ॥ 24...
चीथनुकारिणी (वीथ V^{1,2,3}) वाग्यस्य स चोर्याख्यो मक्षिकाविशेषः ॥
25. बलाका विसकयटकः ॥

कार्पासतान्तवं क्रौञ्चः । २८ । गोधा गाम् । २९ । वा-
 ल्गुदेो गुडम् । ३० । छुच्छुन्दरिर्गन्धान् । ३१ । पन्नशकं
 बर्ही । ३२ । कृतान्नं सेधा । ३३ । अकृतान्नं शल्यकः । ३४ ।
 अग्निं बकः । ३५ । गृहकार्युपस्करम् । ३६ । रक्तवासांसि
 जीवजीवकः । ३७ । गजं कूर्मः । ३८ । अश्वं व्याघ्रः । ३९ ।
 फलं पुष्यं वा मर्कटः । ४० । ऋषः स्त्रियम् । ४१ ।
 यानमुध्रः । ४२ । पशून्युध्रः । ४३ ।

यद्वा तद्वा परद्रव्यमपहृत्य बलान्नरः ।

अवश्यं याति तिर्यक्कं जग्ध्वा चैवाहुतं हविः ॥ ४४ ॥

स्त्रियोऽप्येतेन कल्पेन हत्वा दोषमवाप्नुयुः ।

एतेषामेव जन्तूनां भार्यात्वमुपयान्ति ताः ॥ ४५ ॥ ४४ ॥

अथ नरकाभिभूतदुःखानां तिर्यक्कमुत्तीर्णानां मनु-
 ष्येषु लक्षणानि भवन्ति । १ । कुञ्चतिपातकी । २ ।

30. वान्तुदेो C^{1,2}. 33. श्वावित् । C^{1,2}v. 37. जविष्णुविकः ।
 C^{1,2}. 43. पशूनजः । प्रेतः पारजायी । C^{1,2}; पशूनजः । v. This is
 probably a correction. See Sūtra 21 and M. XII, 67.
 XLV, 1. नरकानुभूतं V¹⁻⁴. See the C.

30... वाङ्गुदेो वल्गुल्लवान्तरपक्षिविशेषः ।... 33. सेधा श्वावित् ॥
 36... गृहकार्यो चरटाश्लः कीटविशेषः ॥ 37... जीवजीवकश्चकोरः ॥
 XLV, 1. नरकेषु तामिच्छादिष्वभिः सर्वेषु भूतान्युत्पन्नानि दुःखानि
 येषाम्...मनुष्यजन्मसु वक्ष्यमाणानि क्षयादीनि लक्षणानि तत्रापि सूचकानि
 भवन्ति ।... 4...शशावः स्वभावकृष्या दशना यस्य तादृक्...

ब्रह्महा यश्मी । ३ । सुरापः श्यावदन्तकः । ४ । सुवर्ण-
हारी कुनखी । ५ । गुरुतल्पगो दुश्चर्मा । ६ । पूतिनासः
पिशुनः । ७ । पूतिवक्त्रः सूचकः । ८ । धान्यचौरोऽङ्ग-
हीनः । ९ । मिश्रचौरोऽतिरिक्ताङ्गः । १० । अन्नापह-
रकस्त्वामयावी । ११ । वागपहारको मूकः । १२ ।
वस्त्रापहारकः श्विची । १३ । अश्वापहारकः पङ्गुः । १४ ।
देवब्राह्मणाक्रोशको मूकः । १५ । लोलजिह्वो गरदः
। १६ । उन्मत्तोऽग्निदः । १७ । गुरोः प्रतिकूलोऽपस्मारी
। १८ । गोघ्नस्त्वन्धः । १९ । दीपापहारकश्च । २० । काणश्च
दीपनिर्वापकः । २१ । त्र्युचामरसीसकविक्रयी रजकः
। २२ । एकशफविक्रयी मृगव्याधः । २३ । कुण्डाशी भ-
गास्यः । २४ । घाण्टिकः स्तेनः । २५ । वार्धुषिको
भ्रामरी । २६ । मृष्टाश्येकाकी वातगुल्मी । २७ । समय-

27. मिष्टाश्येकाकी U¹²; मृष्टाश्येको v.

5. ब्राह्मणस्वामिकसुवर्णापहारी... 6... दुश्चर्मा त्वदोषी भवति ।...
10. धान्येध्वेवोत्कृष्टमपहृत्य तत्परिमाणपूरणायवकृष्टं तन्मध्ये प्रक्षिपति
स मिश्रचौरोऽतिरिक्ताङ्गः षडङ्गुल्यादिः ।... 12. अगनुज्ञाताध्यायी
पुस्तकापहारी संदेशप्रवक्ता वा... 15... देवद्विजयोगलिप्रदाता मूकः ॥
18. पिष्टप्रतिकूलकार्यपस्मारी ॥ 22... रजको वस्त्ररागकरः प्रति-
लोमजः ॥ 23. एकशफा अश्वादयः... 24. कुण्डस्यान्नं कुण्डपरिमितं
वाभ्रातीति कुण्डाशी । भगवदास्यं यस्मेति मैथुनाय मुखसमर्पकः ॥ 25.
सुवर्णातिरिक्तद्वयस्तेनो घाण्टिको वैतालिकः ॥ 27. एकाकी मृष्टाशने
वातगुल्मवान् ॥ 28. संविद्बृत्तिक्रमकारी खन्नाटः शिरश्चन्द्रिकोवान् ॥

भेत्ता खल्वाटः । २८ । स्त्रीपद्यवकीर्णी । २९ । परवृत्तिघ्नो
 दरिद्रः । ३० । परपीडाकरो दीर्घरोगी । ३१ ।
 एवं कर्मविशेषेण जायन्ते लक्षणांश्विताः ।
 रोगांश्वितास्तथान्याश्च कुञ्जखञ्जैकलोचनाः ॥ ३२ ॥
 घामना बधिरा मूका दुर्बलाश्च तथापरे ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ३३ ॥ ४५ ॥

अथ कृच्छ्राणि भवन्ति । १ । व्यहं नाश्रीयात् । २ ।
 प्रत्यहं च त्रिषवणं स्नानमाचरेत् । ३ । चिः प्रतिस्नान-
 मसु मज्जनम् । ४ । मग्नस्त्रिघमर्षणं जपेत् । ५ ।
 दिवा स्थितस्तिष्ठेत् । ६ । रात्रावासीनः । ७ । कर्मणो
 ऽन्ते पयस्विनीं दद्यात् । ८ । इत्यघमर्षणम् । ९ । व्यहं
 सायं व्यहं प्रातस्त्यहमयाचितमश्रीयाद्देष प्राजापत्यः
 । १० । व्यहमुष्णाः पिबेदपस्त्यहमुष्णां घृतं व्यहमुष्णां पय-
 स्त्यहं च नाश्रीयाद्देष तप्तकृच्छ्रः । ११ । एष एव शीतैः
 शीतकृच्छ्रः । १२ । कृच्छ्रातिकृच्छ्रः पयसा दिवसैकविंश-
 तिल्लपणम् । १३ । उदकसक्तूनां मासाभ्यवहारेणोदक-

29. श्वकीर्णी क्षतव्रतः स्त्रीपदो उच्छ्रमज्जकृच्छराः ॥ 31. निष्कारणं
 परपीडाकरोऽसाध्यव्याधिमान् ॥ 33. तथापरे... घण्टादयः । XLVI,
 8. त्रिरात्रान्ते पयस्विनीं गां ब्रह्मणाय दद्यात् ॥ 10. सायं दिवाभोजन-
 परिहारेण नक्तकाले । प्राता रात्रिभोजनपरिहारेण मध्याह्ने... दिवा रात्रौ
 वैकवारमयाचितं स्त्रीयं परकीयं वा याचनव्यतिरेकेणोपस्थितम् ।... व्यहं
 नाश्रीयादित्यनुवर्तते तेनान्ते त्रिरात्रसुपवसेत्योऽयं प्राजापत्यः । व्यहम्... इति
 मनुस्मृत्यात् (XI, 212) ... 13. एकविंशतिरात्रं पयसा दुग्धेन वर्तनं
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रः ।...

कृच्छ्रः । १४ । विसाभ्यवहारेण मूलकृच्छ्रः । १५ ।
 बिस्वाभ्यवहारेण श्रीफलकृच्छ्रः । १६ । पद्माक्षैर्वा । १७ ।
 निराहारस्य द्वादशाहेन पराकः । १८ । गोमूत्रगोम-
 यक्षीरदधिसर्पिःकुशोदकान्येकदिवसमश्रीयाद्वितीयमुप-
 वसेदेतत्सांतपनम् । १९ । गोमूत्रादिभिः प्रत्यहाभ्य-
 स्तैर्महासांतपनम् । २० । त्यहाभ्यस्तैश्चातिसांतपनम्
 । २१ । पिण्याकाचमतक्रोदकसक्तूनामुपवासान्तरितो
 ऽभ्यवहारस्तुलापुरुषः । २२ । कुशपलाशोडुम्बरपद्म-
 शङ्खपुष्पीवटब्रह्मसुवर्चलापत्नैः कथितस्याम्भसः प्रत्येकं
 पानेन पर्यंकृच्छ्रः । २३ ।

कृच्छ्राण्येतानि सर्वाणि कुर्वीत कृतवापनः ।

नित्यं त्रिषवणस्त्रायी अधःशायी जितेन्द्रियः ॥ २४ ॥

XLVI, 18. द्वादशाहेनैव C^{1,2}; °नैष v. 23. °प्राक्षोसुवर्चला°
 V¹⁻⁴ N.; °ब्रह्मसुवर्चलानां C^{1,2}; ब्रह्मसुर्चलां v. 24. कृतपा-
 वनः । C^{1,2}.

15. मृणालस्य मासं भोजनेन मूलकृच्छ्रः ।... 16. मासं बिन्वपला-
 भक्षणेन श्रीफलकृच्छ्रः ।... 17. पद्मबीजैर्मासं भक्षितैर्वा श्रीफलकृच्छ्रः ।...
 20. गोमूत्रादिभिः षड्भिर्गणैः प्रत्यहाभ्यस्तैर्महासांतपनम् । षडहसार्धं
 भवति ।... 21. तैरेव गोमूत्रादिभिः षड्भिः प्रत्येकं त्यहाभ्यस्तैरेकदशा-
 द्दिकमतिसांतपनं भवति ।... 22... दशाहिकस्तुलापुरुषः ।... 23...
 एषां सप्तानां पत्नैः कथितसम्भः सप्ताहं पीत्वा पर्यंकृच्छ्रः ।...

स्त्रीशूद्रपतितानां च वर्जयेच्चाभिभाषणम् ।
पवित्राणि जपेन्नित्यं जुहुयाच्चैव शक्तितः ॥ २५ ॥ ४६ ॥

अथ चान्द्रायणम् । १ । ग्रासानविकारानश्रीयात् ।
२ । तांश्चन्द्रकलाभिवृद्धौ वर्धयेद्धानौ ह्रासयेदमावा-
स्यायां नाश्रीयादेष चान्द्रायणो यवमध्यः । ३ । पिपी-
लिकामध्यो वा । ४ । यस्यामावास्या मध्ये भवति स
पिपीलिकामध्यः । ५ । यस्य पौर्णमासी स यवमध्यः ।
६ । अष्टौ ग्रासान्प्रतिदिवसं मासमश्रीयात्स यतिचा-
न्द्रायणः । ७ । सायं प्रातश्चतुरश्रचतुरः स शिशुचान्द्रा-
यणः । ८ । यथाकथंचित्पृष्ठोनां त्रिशतीं मासेनाश्री-
यात्स सामान्यचान्द्रायणः । ९ ।
व्रतमेतन्पुरा भूमि कृत्वा सप्तर्षयोऽमलाः ।
प्राप्तवन्तः परं स्थानं ब्रह्मा रुद्रस्तथैव च ॥ १० ॥ ४७ ॥

XLVII, 1 om. v. 3. °वृद्धौ क्रमेण व० C^{1,2}v. 9. घट्कानां
C^{1,2}; om. v. 10. प्राप्तवन्तः C^{1,2}. वरम् । C^{1,2}; उखिलाः । v.

XLVII, 3... शुक्लपक्षे यथा चन्द्रकला वर्धन्ते तथैवैकोपचयेन
ग्रासान्वर्धयेत् । प्रतिपद्येको । द्वितीयायां द्वौ । तृतीयायां त्रय इत्यादि
वृद्ध्या । पौर्णमास्यां षष्ठदश भवन्ति । ततः पुनश्चन्द्रकलाहानौ कृष्णपक्षे
एकैकापचयेन ह्रासयेत् । प्रतिपदि चतुर्दश । द्वितीयायां त्रयोदश । तृती-
यायां द्वादश इति हान्या । चतुर्दशमेको भवति । ततोऽमावास्यां नाश्रीया-
दुपवसेत्... 9. एतदुक्तविधिनेदं चान्द्रायणं पुरा कल्पान्तरे कृत्वा...

अथ कर्मभिरात्मकृतैर्गुरुमात्मानं मन्येतात्मार्षे
प्रसृतियावकं अपयेत् । १ । न ततोऽग्नौ जुहुयात् । २ ।
न चाच बलिकर्म । ३ । अशृतं अप्यमाणं शृतं चाभि-
मन्त्रयेत् । ४ । अप्यमाणे रक्षां कुर्यात् । ५ । ब्रह्मा
देवानां पदवीः कवीनां ऋषिर्विप्राणां महिषो मृगाणां
श्येनो मृधाणां स्वधितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति
रेभन्निति दर्भान्वधाति । ६ । शृतं च तमश्नीयात्पात्रे
निषिच्य । ७ । ये देवा मनोजाता मनोजुषः सुदक्षा
दक्षपितरस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यो नमस्तेभ्यः
स्वाहेत्यात्मनि जुहुयात् । ८ । अथाचान्तो नाभिमा-

XLVIII, 5. कुर्यात् and the following section up to
LI, 28 क्रयाद० is wanting in v, two leaves having been
lost.

XLVIII, 1... अत एव यावकोपक्रमे हारीतः । अयाज्ययाजनं
ह्यत्वा प्राश्य मूत्रपुरीषके । अप्रतियाह्यमादाय याजयित्वा तु निन्दितानिति
खल्लतमेव कर्माभिहितवान् । कर्मभिरयाज्ययाजनादिभिर्गुरुमात्मानं मन्येत् ।
खल्लतशुभाशुभकर्मणः खान्तरात्मसाक्षितया तत्कृतात्मगौरवलाघवैः ख-
प्रत्यक्षे तज्ज्ञानं च निमित्तमत्र दर्शितम् । यदा तुष्ठापुरघट्टोक्तप्रकारेण
परात्मप्रतिष्ठितोलने आत्मप्रतिष्ठतेर्गौरवं मन्येतेति व्याख्येयम् ।... 2...
अग्नौ होमं वैश्वदेवं न कुर्यात् । न चासंस्कृतान्नभोजनदोषः ।... 4...
व्यगमन्वैर्वक्ष्यमाणैरभिरुन्वयेत् ॥ 5... तत्र मन्त्रः ॥ 6. अनेन मन्त्रेण
चरस्थालीकण्ठे दर्भान्वधीयात् ।... 7. शृतं च चरं पात्रान्तरे निषिच्य तम-
श्नीयात् । तत्र मन्त्रः ॥ 8. अनेन मन्त्रेण चरं प्राश्नीयात् । न मन्वान्त-
रेण ।... 9. चरप्राशनोत्तरं यथोक्तमालभेत । तत्र मन्त्रः ॥

स्वभेत । ६ । स्नाताः प्रीता भवत यूयमापोऽस्माकमुदरे
 यवाः । ता अस्मभ्यमनमीवा अयश्शा अनागसः सन्तु
 देवीरमृता ऋतावृध इति । १० । त्रिरात्रं मेधार्थी ।
 ११ । षड्रात्रं पापकृत् । १२ । सप्तरात्रं पीत्वा महापा-
 तकिनामन्यतमं पुनाति । १३ । द्वादशरात्रेण पूर्वपु-
 रुषकृतमपि पापं निर्दहति । १४ । मासं पीत्वा सर्व-
 पापानि । १५ । गौनिहारमुक्तानां यवानामेकविंशति-
 रात्रं च । १६ ।

यवोऽसि धान्यराजोऽसि वारुणो मधुसंयुतः ।

निर्णोदः सर्वपापानां पवित्रमृषिभिः स्मृतम् ॥ १७ ॥

घृतमेव मधु यवा आपो वा अमृतं यवाः ।

सर्वं पुनीत मे पापं यन्मे किञ्चन दुष्कृतम् ॥ १८ ॥

10. पीता भवन्तो C^{1,2}. ता अस्ममनमीवा अयच्छा (अपच्छा V²)
 अनागसा सन्तु V¹⁻³; ता अममनमीवा अपच्छा चनागसा C^{1,2}. ऋतावृध
 V^{1,2,4} C^{1,2}. See Preface. 11. मेधावी । C^{1,2}. 14. निहन्ति
 V⁴. 16. ०निर्हार० C^{1,2}. 17. घृतं V⁴; घृतं V¹⁻³; स्मृतम् C^{1,2}
 and Baudhâyana. 18. सर्वं all; सर्वं Baudh.

10. अनेन नाभिमासभेत । उक्तकर्मणो यथाधिकारं विनियोगमाह ॥
 11. मेधा धारणवती बुद्धिस्तदर्थो त्रिरात्रं प्राश्नीयात् ॥ 13. सप्तरात्र-
 पानेन ब्रह्महादीनामेकं पुनाति ।... 14. द्वादशाहं पीत्वा पित्रादिहृत-
 मपि पापं निर्दहति ।... 15... सर्वाणि महापापोपपापादीनि सर्वेषां
 स्वस्य पित्रादीनां च पापानि निर्दहति ।... 16. गौनिहारो गोमयं तेन
 सह मुक्ताः... सर्वपापानि निर्दहति ।... 17. स्मृतमित्यौशनसे ॥

वाचा कृतं कर्मकृतं मनसा दुर्विचिन्तितम् ।
 अलक्ष्मीं कालकर्णीं च नाशयध्वं यवा मम ॥ १९ ॥
 श्वसूकरावलीढं च उच्छिष्टोपहतं च यत् ।
 मातापिचोरशुश्रूषां तन्युनीध्वं यवा मम ॥ २० ॥
 गणान्नं गणिकान्नं च शूद्रान्नं श्राद्धसूतकम् ।
 चौरस्थान्नं नवश्राद्धं पुनीध्वं च यवा मम ॥ २१ ॥
 बालधूर्तमधर्मं च राजद्वारकृतं च यत् ।
 सुवर्णस्तैन्यमव्रात्यमयाज्यस्य च याजनम् ॥
 ब्राह्मणानां परीवादं पुनीध्वं च यवा मम ॥ २२ ॥ ४८ ॥

मार्गशीर्षशुक्लैकादश्यामुपोषितो ऽदश्यां भगवन्तं
 वासुदेवमर्चयेत् । १ । पुष्यधूपानुलेपनदीपनैवेद्यैर्ब्रा-
 ह्मणतर्पणैश्च । २ । व्रतमेतत्संवत्सरं कृत्वा पापेभ्यः पूतो

20. पुनीध्वं च C^{1,2}. 21. शूद्रसूतकम् । Baudh. 22 om.
 C^{1,2}. बालवृद्धम्... अव्रात्यम् Baudh.

19. अलक्ष्मीं कालकर्णीं च सर्वं पुनीत मे यवा इत्यौशनसे ॥ 21.
 श्राद्धसहितं सूतकं तथाभक्ष्यम् । सर्वं पुनीत मे यवा इत्यौशनसे ॥ 22.
 धूर्तमित्यत्र भावप्रधानो निर्देशः । अव्रतसमूहो अव्रात्यम् । सुवर्णस्तैन्यं
 महापातकोपलक्षणम् ।... परीवादे निन्दा ॥ XLIX, 3. मार्ग-
 शीर्षशुक्लैकादशीमारभ्य कार्तिकशुक्लैकादशीपर्यन्तं द्वादशस्यपि शुक्लैकादशेषु
 पूर्वोक्तं व्रतं कृत्वातिपातकादिभ्यो नवविधेभ्यः पापेभ्यो मुक्तः पूतो भवति ।...

भवति । ३। यावज्जीवं कृत्वा श्वेतद्वीपमाप्नोति । ४।
उभयपक्षद्वादशीष्वेवं संवत्सरेण स्वर्गलोकं प्राप्नोति । ५।
यावज्जीवं कृत्वा विष्णुलोकम् । ६। एवमेव पञ्चद-
शीष्वपि । ७।

ब्रह्मभूतममावास्यां पौर्णमास्यां तथैव च ।
योगभूतं परिचरन्केशवं महदाप्नुयात् ॥ ८ ॥
दृश्येते सहितौ यस्यां दिवि चन्द्रदृहस्पती ।
पौर्णमासी तु महती प्रोक्ता संवत्सरे तु सा ॥ ९ ॥
तस्यां दानोपवासाद्यमक्षयं परिकीर्तितम् ।
तथैव द्वादशी शुक्ला या स्याच्छ्रवणसंयुता ॥ १० ॥ ४६ ॥

XLIX, 5 T. om. V¹⁻³. उभयपक्षद्वादशीष्वेवं संवत्सरेण V⁴
Ap.; उभयपक्षद्वादशीष्वेकं स्वर्गलोकं C^{1,2}. 6. विष्णुलोकम् । V⁴
Ap.; विष्णुकम् । V¹⁻³; विष्णुलोकमाप्नोति C^{1,2}; from the C.

4...श्वेतद्वीपं हरिवंशादिप्रसिद्धं भगवदधिष्ठानं प्राप्नोति ॥ 5. संवत्सरं
यावत्कृत्वाशुक्लद्वादशीष्वेवं पूर्वोक्तप्रकारकं व्रतं कृत्वा ... 6. चतुर्विंशति-
द्वादशीषु यावज्जीवमुक्तव्रताचरणे विष्णुलोकं प्राप्नोति ॥ 7. एवमेव चतु-
र्दश्यासुपौष्य पञ्चदशीषु पौर्णमासीष्वमावास्यासु च... उक्तमेव फलमा-
प्नोति ॥ 8. तत्रैव पञ्चदशीव्रते यदि ... योगभूतं योगश्रायिनं केशव-
मर्चयति तदा महद्ब्रह्मरूपतामाप्नोति ।... 9, 10. यस्मिन्संवत्सरे यस्यां
पौर्णमास्यां गुरुचन्द्राविकनक्षत्र एकरात्रौ वा दिवि दृश्येते या च शुक्ल-
द्वादशी श्रवणनक्षत्रयुक्ता भवति सोभयापि तस्मिन्संवत्सरे महतीत्युच्यते
ज्ञानदानव्रतोपवासादिरक्ष्यहेतुत्वात् ।...

वने पर्यकुटीं कृत्वा वसेत् । १ । चिषवणं स्नायात् । २ ।
 स्वकर्म चाचक्ष्णाणो ग्रामे ग्रामे भैक्षमाचरेत् । ३ । तृण-
 शयी च स्यात् । ४ । एतन्महाव्रतं । ५ । ब्राह्मणं हत्वा
 द्वादशसंवत्सरं कुर्यात् । ६ । यागस्थं क्षत्रियं वैश्यं वा । ७ ।
 गुर्विणीं रजस्वलां वा । ८ । अचिगोत्रां वा नारीम् । ९ ।
 मित्रं वा । १० । नृपतिवधे महाव्रतमेव द्विगुणं कुर्यात् ।
 ११ । पादोनं क्षत्रियवधे । १२ । अर्धं वैश्यवधे । १३ ।
 तर्द्धं शूद्रवधे । १४ । सर्वेषु श्वशिरोध्वजी स्यात् । १५ ।
 मासमेकं कृतवापनो गवानुगमनं कुर्यात् । १६ । आ-
 सीनास्वासीत । १७ । स्थितासु स्थितश्च स्यात् । १८ ।
 सन्नां चोद्धरेत् । १९ । भयेभ्यश्च रक्षेत् । २० । तासां

L, 7. वैश्यं om. C^{1,2}. च V¹. 15 C^{1,2} add सर्वेषु जीवेषु क्षमी
 स्यात् । 16. °पावनो C^{1,2}. 18. स्थितः C^{1,2}. 19. अक्सन्नां C^{1,2}.

L, 1...इदानीमकामकृतेषु प्रायश्चित्तं वक्तुं पञ्चाशत्तमेन ब्रह्महत्यायां
 तावदाह ।... 2... त्रिकालग्रहणात्त्रिकालसंध्योपासनमपि गम्यते ।...
 6. यः साक्षादकामतो ब्राह्मणं हन्ति सः...।... 7... इदं चाकामतः ।
 कामतो द्विगुणम् ... 8... तामकामतो हत्वा... 11... इदं चाका-
 मतः ।... 12. यागस्थनृपतिव्यतिरिक्तसद्गुणश्रोत्रियक्षत्रियवधे ... नव-
 वार्धिकव्रतं कुर्यात् ॥ 13. अदीक्षितसद्गुणवैश्यवधे... षडब्दं व्रतं कार्यम् ॥
 14. सद्गुणशूद्रवधे... त्र्यब्दं व्रतं कार्यम् । इदं चाकामतः । कामतो द्विगुणं
 सर्वत्र ।... 19. अनुग्रह्यमानासु गोषु या सन्ना पतिता पङ्कजघ्ना वा
 तामुद्धरेत् ।... 20. सिंहव्याघ्रादिजनितेभ्यो भयेभ्यो रक्षेत् ।...

शीतादिचाणमकृत्वा नात्मनः कुर्यात् । २१ । गोमूत्रेण
 स्नायात् । २२ । गोरसैश्च वर्तेत । २३ । एतन्नोत्रतं गोवधे
 कुर्यात् । २४ । गजं हत्वा पञ्च नीलान्वृषभान्दद्यात् ।
 २५ । तुरंगं वासः । २६ । एकहायनमनञ्चाहं खरवधे ।
 २७ । मेघाजवधे च । २८ । सुवर्णकृष्णालमुद्गवधे । २९ ।
 श्वानं हत्वा चिरात्रमुपवसेत् । ३० । हत्वा मूषकमार्जार-
 नकुलमण्डूकदुण्डुभाजगराणामन्यतममुपोषितः कृस-
 रान्नं भोजयित्वा लोहदण्डं दक्षिणां दद्यात् । ३१ ।
 गोधोलूककाकश्लषवधे चिरात्रमुपवसेत् । ३२ । हंसबला-
 काबकमङ्गुवानरश्येनभासचक्रवाकानामन्यतमं हत्वा
 ब्राह्मणाय गां दद्यात् । ३३ । सर्पं हत्वाभ्रौं कार्णाय-
 सीम् । ३४ । घण्टं हत्वा पलालभारकम् । ३५ । वराहं

21. तासां गवां शीतोष्णवातादिभ्यस्त्राणमकृत्वात्मत्राणं न कुर्यात् ।...
 22. त्रिकालं गोमूत्रेण स्नायात् । श्वानं त्रिषवर्षं तस्येति स्मरणात् ।...
 25... कामते हत्वा... 26... इदमकामतः ।... 27... इदं का-
 मतः ।... 28... अत्रापि कामादिव्यवस्था पूर्वैव ॥ 29. कामत उद्वं
 हत्वा... 30... कामविषयमिदम् ।... 31. अकामतश्चेदम् ।...
 32... इदं चाकामतः ।... 33. कामतश्चेदम् ।... 34. कार्णायसीं
 लोहमयीमभ्रौं खनित्रीं सर्पवधे दद्यात् ॥ 35. घण्टो नर्पंसकः ।... अत्र
 जातिविशेषानुपदानेऽपि समभिव्याहारात्मशुपच्छादिजातिरेव ज्ञेया । न
 गोब्राह्मणयोस्तयोर्लिङ्गविशेषानादरेण जातिमात्रवधनिषेधात् । घण्टं तु
 ब्राह्मण्यं हत्वा शूद्रहत्वात्रतं चरेदिति षट्त्रिंशन्मते प्रायश्चित्तान्तरविधा-
 नात् । तस्माद्गोब्राह्मण्यव्यतिरिक्तघण्टवधे पलालभारकं सीसमाषकं च दद्या-
 दिति ॥

हत्वा घृतकुम्भम् । ३६ । तित्तिरिं तिलद्रोणम् । ३७ ।
 शुक्रं द्विहायनं वत्सम् । ३८ । क्रौञ्चं त्रिहायणम् । ३९ ।
 क्रव्यादमृगवधे पयस्विनीं गां दद्यात् । ४० । अक्रव्याद-
 मृगवधे वत्सतरीम् । ४१ । अनुक्तमृगवधे चिराचं पयसा
 वर्तेत । ४२ । पक्षिवधे नक्ताशी स्यात् । ४३ । रूप्य-
 माषं वा दद्यात् । ४४ । हत्वा जलचरमुपवसेत् । ४५ ।
 अस्थन्वतां तु सत्त्वानां सहस्रस्य प्रमाणे ।
 पूर्णं चानस्यनस्थानां तु शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ॥ ४६ ॥
 किञ्चिदेव तु विप्राय दद्यादस्थिमतां वधे ।
 अनस्थानां चैव हिंसायां प्राणायामेण शुध्यति ॥ ४७ ॥
 फलदानां तु वृक्षाणां छेदने जप्यमृकशतम् ।
 गुल्मवल्लीखतानां च पुष्पितानां च वीरुधाम् ॥ ४८ ॥

46. अस्थिमताश्च O¹ (see M. XI, 141).

36... कृष्णाम्बे. ५. ५. ३. कामतश्चेदम् ।... 38... कामत-
 श्चेदम् । अकामतः शूद्रलिखितोक्ता वत्सतरी देया ॥ 39: कामतः क्रौञ्चवधे
 त्रिवर्षो वत्सो देयः ।... 40... इदमकामतः ।... 41... इदं चाकामतः ।...
 42... कामतश्चेदम् ।... 43. येषां पक्षिणां वधे प्रायश्चित्तं नेक्तं तत्र
 नक्ताशी स्यात् । तत्राप्रक्तावाह ॥ 45. जलचरा मत्स्यादयः । अकामतः
 सकृद्वधे चेदम् ।... 46. अस्थन्वतां सास्यां सत्त्वानां प्राणिनां कृकलासा-
 दीनाम्... 47... एकैकवधेऽप्येतदेव... 48. फलदा वृक्षाः पनसान्वा-
 दयः । गुल्मादयः पूर्वाक्ताः । पुष्पिता वीरुधो मालव्यादयः । तेषां छेदने
 ऋचो गायत्र्याः शतं जप्यम् । अकामतश्चेदम् ।...

अन्नाद्यजानां सत्त्वानां रसजानां च सर्वशः ।

फलपुष्पाङ्गवानां च घृतप्राशो विशोधनम् ॥ ४९ ॥

दृष्टजानामौषधीनां जातानां च स्वयं वने ।

दृथालम्भे तु गच्छेद्भ्रं दिनमेकं पयोव्रतः ॥ ५० ॥ ५० ॥

सुरापः सर्वकर्मवर्जितः कृणान्वर्षमश्रीयात् । १ ।
मलानां मद्यानां चान्यतमस्य प्राशने चान्द्रायणं कुर्यात्
। २ । लशुनपलाण्डुगृञ्जनैतद्गन्धिविच्वराहग्रामकुकुटवा-
नरगोमांसभक्षणे च । ३ । सर्वेष्वेतेषु द्विजानां प्रायश्चि-
त्तान्ते भूयः संस्कारं कुर्यात् । ४ । वपनमेखलादण्डभै-
क्षचर्याव्रतानि पुनःसंस्कारकर्मणि वर्जनीयानि । ५ ।
शशकशल्यकगोधाखङ्गकूर्मवर्जं पञ्चनखमांसाशने सप्त-

49. अन्नजानां C^b. See M. XI, 144.

49. अन्नमोदनादि । आद्यं मोदकादि । रसा गुडादयः ।... सर्वशः-
शब्देन जलादिजातानामपि वध एतदेव । अकामतश्चेदम् ।... 50.
दृष्टजा यवश्रीह्यादयः । वने स्वयमेवाङ्गुलजा नीवारादयः ।... LI, 1...
सर्वैः संध्यावन्दनसहितैर्यजनयाजनादिकर्मभिर्वर्जितः सन्... 2... मद्यानि
मधुकादीनि पूर्वोक्तानि दश द्वादशेति तालमैरारिष्ठानामप्युपलक्षणम् ।...
3... एतेषामिव गन्धो यस्य तत्कन्दादिदलादिः ।... इदं च ग्रामवासि-
पक्षिमाचोपलक्षणम् । सर्वाश्च च ग्रामवासिन इति योगिस्मरणात् (Y.
I, 172) ।... कामतश्चेदम् ।... 5. पुनःसंस्कारेषूपनयने क्रियमाणे वपना-
दीनि व्रतानि ब्रह्मचर्यादिधर्मा अग्रगण्यमात्यादिवर्जनादयः ।...

रात्रमुपवसेत् । ६ । गणगणिकास्तेनगायनास्त्रानि भुक्त्वा
सप्तरात्रं पयसा वर्तेत । ७ । तक्षकान्नं चर्मकर्तुश्च । ८ ।
वार्षुषिककदर्यदीक्षितबन्धनिकाभिश्चस्तषण्डानां च । ९ ।
पुंश्चलीदाभिकचिकित्सकलुब्धककूरोग्रोच्छिष्टभोजिनां
च । १० । अवीरास्त्रीसुवर्णकारसपत्नपतितानां च । ११ ।
पिशुनानृतवादिक्षतधर्मात्मरसविक्रयिणां च । १२ ।
शैलूषतन्तुवायकृतघ्नरजकानां च । १३ । कर्मकारनि-
षादरङ्गावतारिवेणशस्त्रविक्रयिणां च । १४ । अजीवि-
शौण्डिकतैलिकचैलनिर्णेजकानां च । १५ । रजस्व-
लासहोपपतिवेश्मनां च । १६ । भ्रूणघ्नावेक्षितमुदक्या-
संसृष्टं पतत्रिणावलीढं शुना संसृष्टं गवा घ्रातं १
। १७ । कामतः पदा स्पृष्टमवक्षुतम् । १८ । मत्तक्रुद्धातु-

LI, 9. °बन्धनिका° V⁴; °बद्धनिगडा° VI³ O³15N. See
Gautama XVI^L, 7. 18. कामतो यदा संसृष्टम्. O¹².

6... अकामतश्चेदम् ।... 9... बद्धो रजस्वदिनं निगडः प्रदृष्ट्वा सा-
स्यास्तीति ।... 10. कूरो दृढकोपः । उग्रो वाक्कायाभ्यामुद्वेजकः ।...
11... सपत्नः शत्रुः ।... 12. पिशुनः सूचकः ।... क्षतधर्मा विधिनिषेधा-
तीतः ।... 13... रजको वस्त्ररागकृत् ॥ 14... निषादो मत्स्याघातजीवी ।
रङ्गावतारी मङ्गादिः । वेयो वेणुच्छेदजीवी प्रतिलोमजः ।... 15. अजीवी
कुक्कुरोपघण्टतिः ।... 16. रजस्वलोदक्या तत्त्वामिकं तदर्थं पक्वं च ।
उपपतिना जारेण सह वर्तमानं वेष्म यस्यासौ सहोपपतिवेश्मा स्रग्द्वे
स्थितजारः ।... 17. भ्रूणघ्नो ब्रह्मगर्भहा तेन चावेक्षितम् ।...

राणां च । १६ । अनर्चितं वृथामांसं च । २० । पाठी-
 नरोहितराजीवसिंहतुण्डशकुलवर्जं सर्वमत्स्यमांसाशने
 चिराच्चमुपवसेत् । २१ । सर्वजलजमांसाशने च । २२ ।
 अपः सुराभाण्डस्थाः पीत्वा सप्तरात्रं शङ्खपुष्पीशृतं
 पयः पिबेत् । २३ । मद्यभाण्डस्थाश्च पञ्चरात्रम् । २४ ।
 सोमपः सुरापस्याघ्राय गन्धमुदकमग्नस्त्रिरघमर्षणं जन्ना
 घृतप्राशनमाचरेत् । २५ । खरोध्रकाकमांसाशने चान्द्रा-
 यणं कुर्यात् । २६ । प्राश्याज्ञातं सूनास्थं शुष्कमांसं च । २७ ।
 क्रव्यादमृगपक्षिमांसाशने तप्तद्वच्छम् । २८ । कलवि-
 क्रुलवचक्रवाकहंसरज्जुदालसारसदात्यूहशुकसारिकाब-
 लाकाकाककोकिलखञ्जरीटाशने चिराच्चमुपवसेत् । २९ ।

25. घृतप्राशने भवेत् C¹².

20. अर्चय गायत्र्या प्रोक्षणादिक्रिया तद्रहितम् । वृथा देवतातिथ्यर्थं
 विना साधितं मांसम् ।... 21... अकामतश्चेदम् ।... 22. जलजा नक्ष-
 त्रिशुभारादयः ।... 23... कामतश्चेदम् ।... 24... कामतश्चेदम् ।...
 25... अघमर्षणं प्राणायामोपलक्षणम् । कामतो द्विगुणम् ।... 26...
 कामतश्चेदम् ।... 27. भक्ष्याभक्ष्यत्वेनाज्ञातपशुपक्षिसंबन्धि मांसमज्ञा-
 तम् ।... न तु दुष्टसंपर्कादिदोषदूषितत्वेनाज्ञातम् ।... इदं च कामतो-
 ऽखन्ताभ्यासे... 28... क्रव्यादास्ते च ते मृगपक्षिणश्चेति । मृगा व्याघ्रा-
 दयः । पक्षिणः श्येनादयः ।... अकामतश्चेदम् ।... 29. रज्जुदालो वृद्ध-
 कुक्कुटः । सारसो लक्ष्मणः । दात्यूहः कालकरटकः काकावान्तरजातिः ।...
 कामतश्चेदमकामतो ऽभक्ष्यपक्षिप्रक्रमे (Sū. ३१)

एकशफोभयदन्ताशने च । ३० । तित्तिरिकपिञ्जल-
लावकवर्तिकामयूरवर्जं सर्वपक्षिमांसाशने चाहोरा-
चम् । ३१ । कीटाशने दिनमेकं ब्रह्मसुवर्चलां पिबेत् ।
३२ । शुनां मांसाशने च । ३३ । छत्राककवकाशने
सांतपनम् । ३४ । यवगोधूमपयोविकारं स्नेहाक्तं शुक्तं
खाण्डवं च वर्जयित्वा पर्युषितं तत्प्राश्योपवसेत् । ३५ ।
ब्रश्चनामेध्यप्रभवांस्त्रोहितांश्च वृक्षनिर्यासान् । ३६ । शालू-
कवृथाकसरसंयावपायसापूपशष्कुलीदेवान्नानि हवीषि
च । ३७ । गोऽजामहिषीवर्जं सर्वपर्यांसि च । ३८ ।
अनिर्दशाहानि तान्यपि । ३९ । स्यन्दिनीसंधिनीवि-

31. °कपिञ्जल° V¹v Ap; °कापिञ्जल° V¹⁻³ U^{1,2}.

30) एकशफा अन्नादयः । उभयतोदन्ता रोहितादयः ।... इदं च पाकी-
मतः ।... 31... अकामतश्चेदम् ।... 32. कीटाः पिपि^{३१}लादयः ।...
मतः ।... 33... अकामतश्चेदम् ।... 34... इदं चाका-
पयोविकारोऽग्नाभिच्चादिः । गेलिकादिः । गोमू^{३२}मविकारो मण्डकादिः ।
कामतः ।... 35... अमेध्य विष्ठादि । तत्प्रभवान्तगुलीपङ्गादीन् ।...
तद्भक्षणे चैकाहोपवासः । कामाकामादिव्यवस्था पूर्वैव ।... 37... हसरं
तिलैर्मुद्गैर्वा मिश्र आदनः ।... पायसं परमान्नम् । अपूपे मण्डकः । शष्कुलो
स्नेहपक्वो गोधूमविकारः । स्नेहादीति मध्यदेशभाषायाम् । देवार्थं हत-
मन्नमेतानि वृथा देवाद्यनिवेदितानि । हविर्होमार्थं हतमज्जतम् । यथा
चाशनेऽहोरात्रोपवासः । व्यवस्था च पूर्वैव ।... 38... प्रयोनिषेधात्तद्वि-
काराणां दध्यादीनामपि निषेधात्तद्भक्षणेऽपीदमेव प्रायश्चित्तम् ।... 41.
अमेध्यं विष्ठादि तद्भुजश्च गोः क्षीरं भुक्तैकाहोपवासः ।

वत्साक्षीरं च । ४० । अमेध्यभुजश्च । ४१ । दधिवर्जं
 केवलानि च शुक्तानि । ४२ । ब्रह्मचर्याश्रमी आङ्गभो-
 जने चिरात्रमुपवसेत् । ४३ । दिनमेकं चोदके वसेत् ।
 ४४ । मधुमांसाशने प्राजापत्यम् । ४५ । विडालकाक-
 नकुलाखूच्छिष्टभक्षणे ब्रह्मसुवर्चलां पिबेत् । ४६ । श्वोच्छि-
 ष्टाशने दिनमेकमुपोषितः पञ्चगव्यं पिबेत् । ४७ । पञ्च-
 नखविण्मूत्राशने सप्तरात्रम् । ४८ । आमश्राद्धाशने
 चिरात्रं पयसा वर्तेत । ४९ । ब्राह्मणः श्वद्रोच्छिष्टाशने
 सप्तरात्रम् । ५० । वैश्योच्छिष्टाशने पञ्चरात्रम् । ५१ ।
 राजन्योच्छिष्टाशने चिरात्रम् । ५२ । ब्राह्मणोच्छिष्टा-
 शने त्वेकाहम् । ५३ । राजन्यः श्वद्रोच्छिष्टाशी पञ्च-
 रात्रम् । ५४ । वैश्योच्छिष्टाशी चिरात्रम् । ५५ । वैश्यः

---

46. श्वोच्छिष्टाशने C¹ .

- 42... कालेनास्त्रीभूतानि शुक्तानि दधिव्यतिरिक्तानि शुक्लैकाहोपवासः ।...
 दधियह्यं तद्विकाराणामप्युपलक्षणम् । 43... अकामतश्चेदम् ।...
 45. ब्रह्मचारी मधुमांसाशने प्राजापत्यं कुर्यात् । आद्धे ऽआद्धे च ।...
 46... इदं चाकामतः सकृद्भक्षणे ।... 47... अकामतश्चेदम् ।... 48.
 मानुषातिरिक्तं पञ्चनखविण्मूत्राशने सप्ताहोपोषिताऽष्टमेऽङ्घ्रि पञ्चगव्यं पि-
 बेत् । कामतश्चेदम् । 49. ब्रह्मचर्यातिरिक्तस्यामश्राद्धाशने न्यह्यं पयः-
 पात्रम् । इदं चाकामतः ।...

शूद्रोच्छिष्टाशी च । ५६ । चण्डालान्नं भुक्त्वा चिरात्-
 मुपवसेत् । ५७ । सिद्धं भुक्त्वा पराकः ॥ ५८ ॥
 असंस्कृतान्पशून्मन्त्रैर्नाद्यादिप्रः कथं च न ।
 मन्त्रैस्तु संस्कृतानद्याच्छाश्वतं विधिमास्थितः ॥ ५९ ॥
 यावन्ति पशुरोमाणि तावत्कृत्वैह मारणम् ।
 वृथापशुघ्नः प्राप्नोति प्रेत्य चेह च निष्कृतिम् ॥ ६० ॥
 यन्नार्थं पशवः सृष्टाः स्वयमेव स्वयंभुवा ।
 यन्नो हि भूत्यै सर्वस्य तस्माद्यज्ञे वधोऽवधः ॥ ६१ ॥
 न तादृशं भवत्येनो मृगहन्तुर्धनार्थिनः ।
 यादृशं भवति प्रेत्य वृथामांसानि खादतः ॥ ६२ ॥
 ओषध्यः पशवो वृक्षास्तिर्यञ्चः पक्षिणस्तथा ।
 यन्नार्थं निधनं प्राप्ताः प्राप्नुवन्त्युच्छ्रितीः पुनः ॥ ६३ ॥
 मधुपर्कं च यज्ञे च पितृदैवतकर्मणि ।
 अत्रैव पशदे हिंस्या नान्यत्रेति कथं च न ॥ ६४ ॥

57. चण्डालः श्वपचः क्षत्रा सूतो वैदेहकस्तथा । मागधायोगवौ चैद-
 सप्तैते त्वाततायिन इत्येते चण्डालग्रहणो न गृह्यन्ते ।... एतच्च कामतः ।...
 58... अकामतश्चेदम् ।... 59... शाश्वतं वैदिकम् ... 60. पशुघ्न इह-
 लोके वृथा अश्रौतस्मार्तपशुयागादिमन्तरेण पशुमारणं कृत्वा पशुरोमसम-
 संस्थानि दिनानीहलोके परलोके च निष्कृतिं दुःखानुभवनरकोपभोगरूपां
 प्राप्नोति ।... 63. ओषध्यः परोडाशार्थं ब्रीहियवादयः ।... उत्कृष्टं
 गन्धर्वादियोनित्वं परलोकं पुनः पुनः प्राप्नुवन्ति ॥

वत्साक्षीरं च । ४० । अमेध्यभुजश्च । ४१ । दधिवर्जं
 कौबलानि च शुक्तानि । ४२ । ब्रह्मचर्याश्रमी आङ्गभो-
 जने चिरात्रमुपवसेत् । ४३ । दिनमेकं चोदके वसेत् ।
 ४४ । मधुमांसाशने प्राजापत्यम् । ४५ । विडालकाक-
 नकुलाखूच्छिष्टभक्षणे ब्रह्मसुवर्चलां पिबेत् । ४६ । श्वोच्छि-
 ष्टाशने दिनमेकमुपोषितः पञ्चगव्यं पिबेत् । ४७ । पञ्च-
 नखविण्मूत्राशने सप्तरात्रम् । ४८ । आमश्राद्धाशने
 चिरात्रं पयसा वर्तेत । ४९ । ब्राह्मणः शूद्रोच्छिष्टाशने
 सप्तरात्रम् । ५० । वैश्योच्छिष्टाशने पञ्चरात्रम् । ५१ ।
 राजन्योच्छिष्टाशने चिरात्रम् । ५२ । ब्राह्मणोच्छिष्टा-
 शने त्वेकाहम् । ५३ । राजन्यः शूद्रोच्छिष्टाशी पञ्च-
 रात्रम् । ५४ । वैश्योच्छिष्टाशी चिरात्रम् । ५५ । वैश्यः

46. श्वोच्छिष्टाशने C^{1,2} .

42... कालेनास्त्रीभूतानि शुक्तानि दधिव्यतिरिक्तानि भुक्तौकाहोपवासः ।...
 दधिग्रहणं तद्विकाराणामप्युपलक्षणम् । 43... अकामतश्चेदम् ।...
 45. ब्रह्मचारी मधुमांसाशने प्राजापत्यं कुर्यात् । आङ्गे ऽआङ्गे च ।...
 46... इदं चाकामतः सङ्गहस्तयो ।... 47... अकामतश्चेदम् ।... 48.
 मानुषातिरिक्तं पञ्चनखविण्मूत्राशने सप्ताहोपोषितोऽष्टमेऽङ्गि पञ्चगव्यं पि-
 बेत् । कामतश्चेदम् । 49. ब्रह्मचार्यतिरिक्तस्यामश्राद्धाशने न्यहं पयः-
 पानम् । इदं चाकामतः ।...

शूद्रोच्छिष्टाशी च । ५६ । चण्डालान्नं भुक्त्वा चिरात्-
 मुपवसेत् । ५७ । सिद्धं भुक्त्वा पराकः ॥ ५८ ॥
 असंस्कृतान्पशून्मन्त्रैर्नाद्यादिप्रः कथं च न ।
 मन्त्रैस्तु संस्कृतानद्याच्छाश्वतं विधिमास्थितः ॥ ५९ ॥
 यावन्ति पशुरोमाणि तावत्कान्वेह मारणम् ।
 दृथापशुघ्नः प्राप्नोति प्रेत्य चेह च निष्कृतिम् ॥ ६० ॥
 यन्नार्थं पशवः सृष्टाः स्वयमेव स्वयंभुवा ।
 यज्ञो हि भूत्यै सर्वस्य तस्माद्यज्ञे वधोऽवधः ॥ ६१ ॥
 न तादृशं भवत्येनेा मृगहन्तुर्धनार्थिनः ।
 यादृशं भवति प्रेत्य दृथामांसानि खादतः ॥ ६२ ॥
 ओषध्यः पशवो दृक्षास्तिर्यञ्चः पक्षिणस्तथा ।
 यन्नार्थं निधनं प्राप्ताः प्राप्नुवन्त्युच्छ्रितीः पुनः ॥ ६३ ॥
 मधुपर्के च यज्ञे च पितृद्वैवतकर्मणि ।
 अत्रैव पशवे हिंस्या नान्यचेति कथं च न ॥ ६४ ॥

57. चण्डालः श्वपचः क्षता दूतो वैदेहकस्तथा । मागधयोगवौ चैह
 सम्रैते त्वाततायिन इत्येते चण्डालग्रहणेन गृह्यन्ते ।... एतच्च कामतः ।...
 58... अकामतश्चेदम् ।... 59... शाश्वतं वैदिकम् ... 60. पशुघ्न इह-
 लोके दृथा अश्रौतस्मार्तपशुयागादिमन्तरेण पशुमारणं कृत्वा पशुरोमसम-
 संस्थानि दिग्गानीहलोके परलोके च निष्कृतिं दुःखानुभवनरक्तोपभोगरूपां
 प्राप्नोति ।... 63. ओषध्यः परोडाशार्थं ब्रीहियवादयः ।... उत्कृष्टं
 गन्धर्वादियोनित्वं परलोकं पुनः पुनः प्राप्नुवन्ति ॥

यज्ञार्थेषु पशून्दिंसन्वेदतत्त्वार्थविद्विजः ।
 आत्मानं च पशून्श्रैव गमयत्युत्तमां गतिम् ॥ ६५ ॥
 मृहे गुरावरण्ये वा निवसन्नात्मवान्द्विजः ।
 नावेदविहितां हिंसामापद्यपि समाचरेत् ॥ ६६ ॥
 या वेदविहिता हिंसा नियतास्मिंश्चराचरे ।
 अहिंसामेव तां विद्याद्वेदाद्धर्मो हि निर्बभौ ॥ ६७ ॥
 योऽहिंसकानि भूतानि हिनस्त्यात्मसुखेच्छया ।
 स जीवंश्च मृतश्चैव न क्वचित्सुखमेधते ॥ ६८ ॥
 यो बन्धनवधक्लेशान्प्राणिनां न चिकीर्षति ।
 स सर्वस्य हितप्रेप्सुः सुखमत्यन्तमश्नुते ॥ ६९ ॥
 यद्वायति यत्कुरुते रतिं बध्नाति यच्च च ।
 तदेवाप्नोत्ययत्नेन यो हिनस्ति न किं च न ॥ ७० ॥
 नाकृत्वा प्राणिनां हिंसां मांसमुत्पद्यते क्वचित् ।
 न च प्राणिवधः स्वर्ग्यस्तस्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥ ७१ ॥
 समुत्पत्तिं च मांसस्य वधबन्धौ च देहिनाम् ।
 असमीक्ष्य निवर्तेत सर्वमांसस्य भक्षणान् ॥ ७२ ॥
 न भक्षयति यो मांसं विधिं हित्वा पिशाचवत् ।
 स लोके प्रियतां याति व्याधिभिश्च न पीड्यते ॥ ७३ ॥

65. यो...वेदविहितयज्ञार्थं न तु भक्षणार्थं पशून्दिनस्ति... 69. यः
 प्राणिनां वधबन्धादिक्लेशान्न चिकीर्षति स सर्वेषामपि हितप्रेप्सुत्वादात्मन्तिक-
 सुखभाभवति । 73. पिशाचा ह्यविधिनैव मांसं भक्षयन्ति ।...

अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी ।
 संस्कर्ता चोपहर्ता च खादकश्चेति घातकाः ॥ ७४ ॥
 स्वमांसं परमांसेन यो वर्धयितुमिच्छति ।
 अनभ्यर्च्य पितृन्देवान्नततोऽन्योऽस्त्यपुण्यकृत् ॥ ७५ ॥
 वर्षे वर्षेऽश्वमेधेन यो यजेत शतं समाः ।
 मांसानि च न खादेद्यस्तस्य पुण्यफलं समम् ॥ ७६ ॥
 फलमूलाशनैर्दिव्यैर्मुन्यन्नानां च भोजनैः ।
 न तत्फलमवाप्नोति यन्मांसपरिवर्जनात् ॥ ७७ ॥
 मांसं भक्षयितामुच्यते यस्य मांसमिहाद्ग्रहम् ।
 एतन्मांसस्य मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ७८ ॥ ५१ ॥

सुवर्णस्तेयकद्राज्ञे कर्माचक्ष्णो मुसलमर्पयेत् । १ ।
 वधाच्यागाद्वा प्रयतो भवति । २ । महाव्रतं द्वादशा-
 ब्दानि वा कुर्यात् । ३ । निक्षेपापहारी च । ४ । धान्य-
 धनापहारी च कच्छमब्दम् । ५ । मनुष्यस्त्रीकृष्णे

धापीनामपहारे चान्द्रायणम् । ६ । द्रव्याणामल्पसा-
 राणां सांतपनम् । ७ । भक्ष्यभोज्यपानशय्यासनपुष्प-
 मूलफलानां पञ्चगव्यपानम् । ८ । तृणकाष्ठद्रुमशुष्कान्न-
 गुडवस्त्रचर्मामिषाणां चिराच्चमुपवसेत् । ९ । मणिमुक्ता-
 प्रबालताम्ररजतायःकांस्यानां द्वादशाहं कणानश्रीयात्
 । १० । कार्पासकीटजोर्णाद्यपहरणे चिराच्चं पयसा वर्तेत
 । ११ । द्विशफैकशफापहरणे चिराच्चमुपवसेत् । १२ । पक्षि-
 गन्धौषधिरज्जुवैदलानामपहरणे दिनमुपवसेत् । १३ ।
 दक्षैवापहृतं द्रव्यं धनिकस्याप्युपायतः ।
 प्रायश्चित्तं ततः कुर्यात्कल्मषस्यापनुत्तये ॥ १४ ॥
 यद्यत्परेभ्यस्त्वादद्यात्पुरुषस्तु निरङ्कुशः ।
 तेन तेन विहीनः स्याद्यच्च यचाभिजायते ॥ १५ ॥

LII, 8. •यान० C^{1,2}v (and M. XI, 160). 12. •शफहरणे
 C^{1,2}v.

जीवितं धर्मकामौ च धने यस्मात्प्रतिष्ठितौ ।

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन धनहिंसां विवर्जयेत् ॥ १६ ॥

प्राणिहिंसापरो यस्तु धनहिंसापरस्तथा ।

महद्दुःखमवाप्नोति धनहिंसापरस्तयोः ॥ १७ ॥ ५२ ॥

अथागम्यागमने महाव्रतविधानेनाब्दं चीरवासा
वने प्राजापत्यं कुर्यात् । १ । परदारगमने च । २ ।
गोव्रतं गोगमने च । ३ । पुंस्ययोनावाकाशेषु दिवा
गोयाने च सवासाः स्नानमाचरेत् । ४ । चण्डालीग-
मने तत्साम्यमाप्नुयात् । ५ । अज्ञानतश्चान्द्रायणद्वयं
कुर्यात् । ६ । पशवेऽगमने च प्राजापत्यम् । ७ ।
सकृद्दृष्टा स्त्री यत्पुरुषस्य परधरे तद्व्रतं कुर्यात्
। ८ ।

यः पापात्मा येन सह संयुज्यते स तस्यैव प्रायश्चित्तं कुर्यात् । १ । मृतपञ्चनखात्कूपादत्यन्तोपहताञ्चोदकं पीत्वा ब्राह्मणस्त्रिरात्रमुपवसेत् । २ । इहं राज्यः । ३ । एकाहं वैश्यः । ४ । शूद्रो नक्तम् । ५ । सर्वे चान्ते व्रतस्य पञ्चगव्यं पिबेयुः । ६ ।

पञ्चगव्यं पिबेच्छूद्रो ब्राह्मणस्तु सुरां पिबेत् ।

उभौ तौ नरकं यातो महारौरवसञ्ज्ञितम् ॥ ७ ॥

पर्वानारोग्यवर्जमृतावगच्छन्पत्नीं त्रिरात्रमुपवसेत् । ८ । कूटसाक्षी ब्रह्महत्याव्रतं चरेत् । ९ । अनुदकमूत्रपुरीषकरणे सचैलं स्नानं महाव्याहृतिहोमश्च । १० । सूर्याभ्युदितनिर्मुक्तः सद्यैः सन्तः सान्वित्यष्टशतमावर्षयेत् । ११ । श्वश्रुगण्डलविद्धराहखरवानरवायसपुंश्वली-
धिर्नरः । and M. १ । घोड़श प्राणायामान्कुर्यात्

तदाक्षेपणे च मासं पयसा वर्तेत । १४ । नास्तिको
नास्तिकवृत्तिः कृतघ्नः कूटव्यवहारी ब्राह्मणवृत्तिघ्नश्चैते
संवत्सरं भैक्षेण वर्तेरन् । १५ । परिवृत्तिः परिवेत्ता
यया च परिविद्यते दाता याजकश्च चान्द्रायणं कुर्यात्
। १६ । प्राणिभूषण्यसोमविक्रयी तप्तकच्छम् । १७ ।
आर्द्रौषधिगन्धपुष्पफलमूलचर्मवेचविदलतुषकपालकेश-
भस्मास्थिगोरसपिण्याकतिलतैलविक्रयी प्राजापत्यम् ।
१८ । श्लेष्मजतुमधूच्छिष्टशङ्खशुक्तिचपुसीसकण्णलोहै-
दुम्बरखड्गपात्रविक्रयी चान्द्रायणं कुर्यात् । १९ । रक्त-
वस्त्ररङ्गरत्नगन्धगुडमधुरसोर्णाविक्रयी चिराचमुपवसेत्
। २० । मांसलवणलाक्षाक्षीरविक्रयी चान्द्रायणं कुर्यात्

अथ रहस्यप्रामाण्यनुहातयः

१५. या च परिविद्यते C².
पतिः ॥ १६. १७. १८.
16. या च परिविद्यते V¹⁻³ C^{1v}; या च परिविद्यते
17. °लोमविक्रयी C². C^{1,2} Ap. add कुर्यात् at the end
°वेदल० C^{1,2}.

15. नान्तिकवृत्तिर्बाह्याचारोपजीवी । नान्तिकेभ्यो वृत्तिर्जीवनं यस्मेति
वा ।... कूटव्यवहारी कूटेन कपटेन तुलामानादिद्वयेन क्रयविक्रयकर्ता ।
ब्राह्मणवृत्तिघ्नो राजादिदत्तशासनाद्यपहर्ता । 16. परिविद्यत्यादयः पश्चापि
चान्द्रायणं कुर्यात् ।... 17. प्राणिना गोमनुष्यादयः ।... पुष्पं यागादिजन्यो
धर्मः ।... 18. आर्द्रमार्द्रकम् । ओषधो यवबीजादयः ।... विदलं... अर्प-
यजनादि ।... गोरसो क्षीरदध्यादिः । 19. श्लेष्माणि श्लेष्मातकफणानि ।
जतु षाक्षा । कृष्णलोहमायसम् । सौदुम्बरं ताम्रम् । खड्गपात्रं खड्ग-
शङ्खमयं पात्रं पित्ततर्पणसाध्यम् ।... 20. रक्तवस्त्रमञ्जिष्ठादिरञ्जितम् ।
रङ्गं धातुविशेषः ।... रसा गुडलवणयादित्यतिरिक्ताक्तिक्ताकटकादयः ।...

। २१ । तं च भूयश्चोपनयेत् । २२ । उद्ध्रेण खरेण
वा गत्वा नम्रः स्नात्वा सुप्ता भुक्त्वा प्राणायामचर्यं
कुर्यात् । २३ ।

जपित्वा चीणि सावित्याः सहस्राणि समाहितः ।

मासं गोष्ठे पयः पीत्वा मुच्यतेऽसत्प्रतिग्रहात् ॥ २४ ॥

अयाज्ययाजनं कृत्वा परेषामन्त्यकर्म च ।

अभिचारमहीनं च त्रिभिः कृच्छ्रैर्व्यपोहति ॥ २५ ॥

येषां द्विजानां सावित्री नानूच्येत यथाविधि ।

तांश्चारयित्वा चीन्कृच्छ्रान्यथाविध्युपनाययेत् ॥ २६ ॥

प्रायश्चित्तं चिकीर्षन्ति विकर्मस्थास्तु ये द्विजाः ।

ब्राह्मण्याच्च परित्यक्तास्तेषामप्येतदादिश्रेत् ॥ २७ ॥

यद्गर्हितेनार्जयन्ति कर्मणा ब्राह्मणा धनम् ।

तस्योत्सर्गेण शुद्धान्ति जप्येन तपसा तथा ॥ २८ ॥

वेदोदितानां नित्यानां कर्मणां समतिक्रमे ।

स्नातकव्रतलोपे च प्रायश्चित्तमभोजनम् ॥ २९ ॥

22. तं प्राण्याद्यपण्यविक्रयिणम्... 23... इदं च कामतो ऽकामतस्तु
स्नानमेव ।... 25. अयाज्या याजनानर्हाः । ते च द्विविधा जाता
श्रुद्धप्रतिलोमादयः कर्मणा पातिव्योपपातकादियुक्ताः ।... अभिचारः पर-
मरणाद्यर्थो दृष्टोपायः । श्येनयागादिः ।... 26... चीन्प्राजापत्यांश्चारयित्वा
यथाविध्युपनाययेत् ।... यत्किंचिदुपनयनाङ्गहाने ऽप्येतदेव नानूच्येत यथा-
विधीति सामान्येनाभिधानात् ।... 28. गर्हितेन शास्त्रनिधिज्ञेन क्षत्रादि-
कर्मणा... गर्हितपदोपादानाग्निधिद्वप्रतिग्रहादावप्येतदेव ज्ञेयम् ।... 29.
वेदः स्मृत्युपलक्ष्यः । तेन श्रौतस्मार्तसंध्यास्नानादिनित्यकर्मलोपे...

अवगूर्यं चरेत्कृच्छ्रमतिशङ्कं निपातने ।
 शङ्कातिशङ्कं कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितम् ॥ ३० ॥
 एनस्त्रिभिरनिर्णिक्तैर्नार्थं कंचित्समाचरेत् ।
 द्यतनिर्णेजनांश्चैतान्न जुगुप्सेत धर्मवित् ॥ ३१ ॥
 बालघ्नांश्च द्यतघ्नांश्च विशुद्धानपि धर्मतः ।
 शरणागतहन्तृंश्च स्त्रीहन्तृंश्च न संवसेत् ॥ ३२ ॥
 अशीतिर्यस्य वर्षाणि बालो वाप्यूनघोडशः ।
 प्रायश्चित्तार्थमर्हन्ति स्त्रियो रोगिण एव च ॥ ३३ ॥
 अनुक्तनिष्कृतीनां तु पापानामपनुत्तये ।
 शक्तिं चावेक्ष्य पापं च प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ॥ ३४ ॥ ५४ ॥

अथ रहस्यप्रार्थना जुहीत इत्यन्ति । १ । सवन्तीमा-
 सप्रक्षर त्वक्षरं ज्ञेयं ब्रह्मा चैव प्रजापतिः ॥ १ ॥ कालं

VI, 15, 1-3. 6. पुत्रेणामनी । V²; परुषव्रते । भासम् । C^{1,2};
 परुषव्रते । भासमच्छिद्रं v; परुषव्रते भासमक्षिद्रम् Ap. 20. चन्द्रसुद्धे
 V¹⁻³ V⁴ in mg. (इन्द्रसुद्धे Vasishtha XXVIII, 14). 27.
 य इच्छेत् ॥ C^{1,2}v Ap. See Vas. XXVIII, 15.

15. सहस्रप्रार्थना परुषः त्रिपादूर्ध्वं उदैदित्येतयोर्गीयमाने सामनी ॥
 16. आपो हि ष्टेत्यृषि गीयमानम् ॥ 18. यदिन्द्राहं यथा त्वमस्यामृषि
 गीयमानं साम ॥ 19. इदमपि तस्यामेव गीयमानं साम ॥ 20. एते
 ष्विन्द्रं त्वामेत्यस्यामृषि गीयमानम् ।... 21. नमस्ते इदं मन्यव इत्येवा-
 दग्रागुवाकालेतिरीयप्रसिद्धाः ॥ 23. ब्रह्म मेतु मां मधु मेतु मामित्याद्यनु-
 वाकत्रयं तैत्तिरीयप्रसिद्धम् ॥ 24. सोमं राजानमित्यस्यां गीयमानं साम ॥

ऽन्ते पयस्विनीं गां दद्यात् । ३ । व्रतेनाघमर्षणेन च
सुरापः पूतो भवति । ४ । गायत्रीदशसाहस्रजपेन सुव-
र्णस्तेयकृत् । ५ । चिरात्रोपोषितः पुरुषसूक्तजपहो-
माभ्यां गुरुतल्पगः । ६ ।

यथाश्वमेधः क्रतुराट्सर्वपापापनोदकः ।

तथाघमर्षणं सूक्तं सर्वपापापनोदकम् ॥ ७ ॥

प्राणायामं द्विजः कुर्यात्सर्वपापापनुत्तये ।

दह्यन्ते सर्वपापानि प्राणायामैर्द्विजस्य तु ॥ ८ ॥

सव्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।

त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥ ९ ॥

अकारं चाप्युकारं च मकारं च प्रजापतिः ।

वेदत्रयान्निरदुहङ्गुर्भुवःस्वगिद्धीति घा ॥ १० ॥

चिभ्य एव तन्नेने धलविद्धराहखरवानरवा...

8. ०यान् शुद्धान्तं जप्येन तपसा तथा ॥ २८ ॥

LVII, 8. ब्राह्मं C¹v; ब्राह्ममिति पाठे N. See M. IV, 186.
12. पञ्च -ie. from ... to LIX, 30. प्रयाति om. v.

LVII, 5. त्वङ्गाः सर्वे ऽप्यभोव्या... 6. व्यप्रतियाद्याः पूर्वोक्तास्तेभ्यः
प्रतियहाभ्यासो न कार्यः।... 7. ब्राह्मं ब्रह्मणोकार्हेम्।... 9. प्रति-
यहे सामर्थ्यं तपोविद्याचारस्तद्दानपि।... 11. ऋद्धाद्य भोरिमां भिक्षा-
मित्याह्वय पुरस्तादानीतां दुष्कृतकर्मणो यथोक्तसंध्यायकारिणो ऽपि न तु
पतितदिः प्रजापतिर्याह्वामाह ॥ 13. गुरवो माह्वपित्रादयः । भ्रत्वा
भार्यादयः । तानापद्रुतानुष्जिहीर्षुर्मोचयिषुः।... 14. एतेषु पूर्वोक्तेषु
माह्वपिह्वरथादिभ्यपि कर्तव्येषु...

सहस्रशतत्वस्त्वभ्यस्य बहिरेतत्त्रिकं द्विजः ।
महतोऽप्येनसो मासात्त्वचेवाहिर्विमुच्यते ॥ १३ ॥
एतन्नयविसंयुक्तः काले च क्रियया स्वया ।
विप्रक्षत्रियविद्जातिर्गर्हणां याति साधुषु ॥ १४ ॥
ओंकारपूर्विकास्तिस्रो महाव्याहृतयोऽव्ययाः ।
त्रिपदा चैव गायत्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखम् ॥ १५ ॥
योऽधीतेऽहन्यहन्येतां चीणि वर्षाण्यतन्द्रितः ।
स ब्रह्म परमभ्येति वायुभूतः खमूर्तिमान् ॥ १६ ॥
एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामाः परं तपः ।
साविव्यास्तु परं नान्यन्मौनात्सत्यं विशिष्यते ॥ १७ ॥
क्षरन्ति सर्ववैदिक्यो जुहोतियजतिक्रियाः ।
अक्षरं त्वक्षरं ज्ञेयं ब्रह्मा चैव प्रजापतिः ॥ १८ ॥

LVI, 15, 1. ~~सित~~ सामनी । V²; परुषव्रते । भास्म । C^{1,2}.
दयति C^{1,2}. 5. तत् om. V². 6. सर्वं सर्वेषां C^{1,2}. 8. अन्तरित-
रुक्तुपात्तं C^{1,2}. 9. प्रीतिदायं V¹⁻⁴ C^{1,2}; •दायः Nârada 3, 53.

15. गुरुषु पूर्वोक्तेष्वतीतेषु... । साधुभ्यस्त्रैवर्षिकेभ्य एव प्रतिशतश्रीयाद्
तु श्रुत्वादिभ्यः।... 16. अर्धं क्षेत्रफलं यो राज्ञे समर्पयति सोऽर्धिकः ।
अर्धसीरिख इति योगिस्वरखात् (Y. I, 66)।... दासो ऋषदासः।...
यच्च तत्राहमित्यात्मानं निवेदयेत्।... LVIII, 3. ऋतस्य पित्रादिः
पुत्रादिर्यच्छुक्तेन धनेनोर्ध्वदेहिनां पारलौकिकं पिण्डोदकदानादि करोति
तेनास्य देवत्वं संपादयति ॥ 9. पित्रपितामहादिक्रमेण यदायत्पुत्रया
प्राप्तं यच्च प्रीत्या मित्रादिभ्यो जन्म...।

विधियज्ञाज्जपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः ।

उपांशुः स्याच्छतगुणः साहस्रो मानसः स्मृतः ॥ १९ ॥

ये पाकयज्ञाश्चत्वारो विधियज्ञसमन्विताः ।

सर्वे ते अपयज्ञस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ २० ॥

अप्येनैव तु संसिद्ध्येद्ब्राह्मणो नात्र संशयः ।

कुर्यादन्यन्नवा कुर्यान्मैत्रो ब्राह्मण उच्यते ॥ २१ ॥ ५५ ॥

अथातः सर्ववेदपवित्राणि भवन्ति । १ । येषां जपैश्च
हेमैश्च द्विजातयः पापेभ्यः पूयन्ते । २ । अघमर्षणम्
। ३ । देवकृतम् । ४ । शुद्धवत्यः । ५ । तरत्समंदीयम् । ६ ।
कृष्माण्डः । ७ । पावमान्यः । ८ । दुर्गासावित्री । ९ ।
अतीषङ्गाः । १० । पदस्तीभाः । ११ । सामानि व्याहृ-

षव्रते सामनी । १५ । अम्ब्लिङ्गम् । १६ । बार्हस्पत्यम्
 । १७ । गोरुक्ताम् । १८ । आश्वसूक्ताम् । १९ । सामनी
 चन्द्रसूक्ते च । २० । शतरुद्रियम् । २१ । अथर्वशिरः
 । २२ । त्रिसुपर्णम् । २३ । महाव्रतम् । २४ । नाराय-
 णीयम् । २५ । पुरुषसूक्तं च । २६ ।

चीण्याज्यदोहानि रथन्तरं च
 अग्निव्रतं वामदेव्यं बृहच्च ।

एतानि गीतानि पुनन्ति जन्तू-

ञ्जातिस्मरत्वं लभते यदीच्छेत् ॥ २७ ॥ ५६ ॥

अथ त्याज्याः । १ । ब्राह्म्याः । २ । पतिताः । ३ ।
 त्रिपुरुषं मातृतः पितृतश्चाशुद्धाः । ४ । सर्व एवाभोज्या-
 श्चाप्रतिग्राह्याः । ५ । अप्रतिग्राह्येभ्यश्च प्रतिग्रहप्रसङ्गं वर्ज-

येत् । ६ । प्रतिग्रहेण ब्राह्मणानां ब्राह्मं तेजः प्रणश्यति । ७ । द्रव्याणां वाविज्ञाय प्रतिग्रहविधिं यः प्रतिग्रहं कुर्यात्स दात्रा सह निमज्जति । ८ । प्रतिग्रहसमर्थश्च यः प्रतिग्रहं वर्जयेत्स दातृलोकमाप्नोति । ९ । एधोद-
कमूलफलाभयामिषमधुशय्यासनगृहपुष्पदधिशाकांश्चा-
भ्युद्यतान्न निर्णुदेत् । १० ।

आहूयाभ्युद्यतां भिक्षां पुरस्तादनुचोदिताम् ।
ब्राह्म्यां प्रजापतिर्मेने अपि दुष्कृतकर्मणः ॥ ११ ॥
नाश्रन्ति पितरस्तस्य दश वर्षाणि पञ्च च ।
न च हव्यं वहत्यग्निर्यस्तामभ्यवमन्यते ॥ १२ ॥
गुरून्धृत्यानुज्जिहीर्षुरर्चिष्यन्पितृदेवताः ।
सर्वतः प्रतिगृह्णीयान्नतु तृप्येत्स्वयं ततः ॥ १३ ॥
एतेष्वपि च कार्येषु समर्थस्तत्रप्रतिग्रहे ।

नादद्यात्कलटाषण्डपतितेभ्यस्तथा द्विषः ॥ १४ ॥
पेदितानां नित्यानां कर्मणां तत्रातिक्रमेण ॥

गुरुषु त्वभ्यतीतेषु विना वा तैर्यद्दे वसन् ।
 आत्मनो वृत्तिमन्विच्छन्वृत्तीयात्साधुतः सदा ॥ १५ ॥
 अर्थिकः कुलमित्रं च दासगोपालनापिताः ।
 एते शूद्रेषु भोज्यान्ना यश्चात्मानं निवेदयेत् ॥ १६ ॥ ५७ ॥

अथ गृहाश्रमिणस्त्रिविधोऽर्थो भवति । १ । शुक्लः
 शबलोऽसितश्च । २ । शुक्लेनार्थेन यदौर्ध्वदेहिकं करो-
 ति तेनास्य देवत्वमासादयति । ३ । यच्छबलेन तन्मा-
 नुष्यम् । ४ । यत्कृष्णेन तत्तिर्यक्तम् । ५ । स्ववृच्युपार्जितं
 सर्वेषां शुक्लम् । ६ । अनन्तरवृच्युपात्तं शबलम् । ७ ।
 एकान्तरवृच्युपात्तं च कृष्णम् । ८ ।
 क्रमागतं प्रीतिदायः प्राप्तं च सह भार्यया ।
 अविश्लेषेण सर्वेषां धनं शुक्लमुदाहृतम् ॥ ९ ॥

LVIII, 2. अन्विच्छार्थः । Cl¹. 3. यदैहिकं करोति तद्देवमासा-

उत्कीचशुक्कसंप्राप्तमविक्रोयस्य विक्रयैः ।

द्वतोपकारादाप्तं च शबलं समुदाहृतम् ॥ १० ॥

पार्श्विकद्यूतचौर्याप्तप्रतिरूपकसाहसैः ।

व्याजेनोपार्जितं यच्च तत्कृष्णं समुदाहृतम् ॥ ११ ॥

यथाविधेन द्रव्येण यत्किञ्चित्कुरुते नरः ।

तथाविधमवाप्नोति स फलं प्रेत्य चेह च ॥ १२ ॥ ५८ ॥

गृह्णाश्रमी वैवाहिकाग्नौ पाकयज्ञान्कुर्यात् । १ । सायं
प्रातश्चाग्निहोत्रम् । २ । देवताभ्यो जुहुयात् । ३ ।
चन्द्रार्कसंनिकर्षविप्रकर्षयोर्दर्शपूर्णमासाभ्यां यजेत । ४ ।
प्रत्ययनं पशुना । ५ । शरङ्गीभयोश्चाग्रयणेन । ६ ।

11. चौर्याप्तं प्रतिरूपकसाहसौ C^{1,2}; चौर्यार्तिप्रतिरूपकसाहसैः
Nārada 3, 49.

त्रीह्रियवयोर्वा पाके । ७ । चैवार्धिकाभ्यधिकान्नः । ८ ।
 प्रत्यब्दं सोमेन । ९ । वित्ताभावे इष्ट्या वैश्वानर्या । १० ।
 श्रुदान्नं यागे परिहरेत् । ११ । यन्नार्थं भिक्षितमवा-
 प्तमर्थं सकलमेव वितरेत् । १२ । सायं प्रातर्वैश्वदेवं
 जुहुयात् । १३ । भिक्षां च भिक्षवे दद्यात् । १४ । अर्धि-
 तभिक्षादानेन गोदानफलमाप्नोति । १५ । भिक्षुभावे
 ग्रासमात्रं गवां दद्यात् । १६ । वह्नी वा प्रक्षिपेत् । १७ ।
 भुक्तोऽप्यन्ने विद्यमाने न भिक्षुकं प्रत्याचक्षीत । १८ ।
 काण्डनी पेषणी चुल्ली कुम्भ उपस्कर इति पञ्च सूना
 गृहस्थस्य । १९ । तन्निष्कृत्यर्थं च ब्रह्मदेवभूतपितृनर-
 यज्ञान्कुर्यात् । २० । स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञः । २१ । हेमो

LIX, 8, 9. are connected in C¹⁻³. 11 T. and C. om.
 V⁴; but 13 is marked १३; V¹⁻³ omit 11 T. See M. XI,

7. हेमन्ते त्रीह्रियाको वसन्ते यवपाकः ।... 8... तथाविधः सोमेन
 यजेत । चैवार्धिका० इति योगिस्मरणात् (Y. I, 124)... 9. अब्दसा-
 मान्यश्रवणोऽपि वसन्ते ।... 10. पशुसोमघातुर्मास्यदिपर्याप्तवित्ताभावे...
 12... न किञ्चिदपि तस्मात्स्वयमपयुञ्जीत ।... 14. सायंप्रातर्भिक्षवे संन्या-
 सिने भिक्षां... दद्यात् ।... 15. आद्यन्तयोर्भिक्षादानस्य जलदानमर्षणम् ।...
 16. संन्यासिब्रह्मचार्याद्यभावे... 18. गृहपतिभोजनानन्तरमपि पूर्व-
 शिष्टेनाग्नेन भिक्षवे न भिक्षादेयैव ।... 19... पञ्च सूनाः प्राणिहिंसा-
 स्थानानि ।... 20. तासां प्राणिहिंसानां निष्कतिर्दुरितोपशमस्तदर्थम्...
 21... क्रियाविशेषानुपादानादध्ययनमध्यापनं वा ब्रह्मयज्ञः ।... •

दैवः । २२ । पितृतर्पणं पितृभ्यः । २३ । बलिर्भोजः । २४ ।
 नृयज्ञश्चातिथिपूजनम् । २५ ।
 देवतातिथिभृत्यानां पितृणामात्मनस्तथा ।
 न निर्वपति पञ्चानामुच्छसन्न स जीवति ॥ २६ ॥
 ब्रह्मचारी यतिर्भिक्षुर्जीवन्त्येते गृहाश्रमात् ।
 तस्माद्भ्यागतानेतान्गृहस्थो नावमानयेत् ॥ २७ ॥
 गृहस्थ एव यजते गृहस्थस्तप्यते तपः ।
 ददाति च गृहस्थस्तु तस्माज्ज्येष्ठो गृहाश्रमी ॥ २८ ॥
 ऋषयः पितरो देवा भूतान्यतिथयस्तथा ।
 आशासते कुटुम्बिभ्यस्तस्माच्छ्रेष्ठो गृहाश्रमी ॥ २९ ॥
 चिबर्गसेवां सततान्नदानं
 सुरार्चनं ब्राह्मणपूजनं च ।
 स्वाध्यायसेवां पितृतर्पणं च
 कृत्वा गृही शक्रपदं प्रयाति ॥ ३० ॥ ५६ ॥

24; Y. I, 127. C^{1,2} place 24 before 23; but the reading of V¹⁻⁴ N. seems the *lectio doctior*.

26. भृत्यानां पुत्रकलत्रादीनाम् ।... 27... अभ्यागतान्भिक्षुणाकाले प्राप्तान्... 29... भूतानि आदीनि ।... 30... स्वाध्यायस्य वेदस्य सेवाभ्येवाध्यापनार्थजिज्ञासा ।...

ब्राह्मो मुहूर्ते उत्थाय मूषपुरीषोत्सर्गं कुर्यात् । १ ।
 दक्षिणाभिमुखो रात्रौ दिवा चोदकसुखः संधयोच्च । २ ।
 नाप्रच्छादितायां भूमौ । ३ । न फाल्गुहायाम् । ४ ।
 न श्यायायाम् । ५ । न चोषरे । ६ । न श्राद्धे । ७ ।
 न ससत्त्वे । ८ । न गर्ते । ९ । न वल्मीके । १० । न पश्चि
 । ११ । न रथ्यायाम् । १२ । न परायुषी । १३ । नो-
 चाने । १४ । नोद्यानोदकसमीपयोः । १५ । न भस्मनि
 । १६ । नाङ्गारे । १७ । न गोमये । १८ । न गोव्रजे
 । १९ । नाकाशे । २० । नोदके । २१ । न प्रत्यनिष्ठा-
 नलोन्धर्कस्त्रीगुरुब्राह्मणानां च । २२ । नैवानवगुण्डित-
 शिराः । २३ । लोष्टेष्टकापरिमृष्टगुदे गृहीतशिश्वो-
 त्यायाङ्गिर्द्विष्टोद्धृताभिर्गन्धलेपस्यकरं शीघ्रं कुर्यात्
 । २४ ।

LX, 17 om. v; C^{1,2} place it before 16. 23. नैवाव० C³.
 24. लोष्टेष्टकाभिः परिमृष्य गुदं C^{1,2}v.

LX, 1. रात्रौ पश्चिमो यामो ब्राह्ममुहूर्तः ।... 3. दद्यादिभिरना-
 च्छादितायां भूमौ... 5. श्याया यश्चियदद्याद्याम्... 8. सप्तानि क्लम-
 यस्तद्युक्ते देहे । 9. न्ध्वं तद्विजस्याप्युपलक्ष्यम् । वर्जयेद्गुच्छमूकानि
 चैतन्ध्वनिजानि चेति याम्नात् । 13. परकीयमत्रपुरीषादौ । 16...
 उदकं अकाशयः ।... 22. वाय्वग्निचन्द्रसूर्यस्त्रीपित्तादित्रास्रजानां प्रत्या-
 निमुञ्चने ।... 24... इदं च काष्ठद्वयोरप्युपलक्ष्यम् ।... वामकरेण
 हस्तनेत्रमङ्गारादुत्थितवासा ।... उद्धृताभिः... तेन जलान्ताः शीघ्रनिवेधः ।...

एका लिङ्गे गुदे तिस्रस्तथैकच करे दश ।
 उभयोः सप्त दातव्या मृदस्तिस्त्रस्तु पादयोः ॥ २५ ॥
 एतच्छौचं मृदस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।
 त्रिगुणं च वनस्थानां यतीनां तु चतुर्गुणम् ॥ २६ ॥ ६० ॥

अथ पालाशं दन्तधावनं नाद्यात् । १ । नैव श्लेष्मा-
 न्तकारिष्टविभीतकधवधन्वनजम् । २ । न च बन्धूक-
 निर्गुण्डीशिग्रुतिस्वतिन्दुकजम् । ३ । न च कोविदार-
 शमीपीलुपिप्पलेङ्गुदगुगुलजम् । ४ । न पारिभद्रका-
 म्बिकामोचकशाख्मलीशणजम् । ५ । न मधुरम् । ६ ।
 माम्बम् । ७ । नोर्ध्वशुष्कम् । ८ । न सुधिरम् । ९ ।
 न पूतिगन्धि । १० । न पिच्छिलम् । ११ । न दक्षिणा-
 पराभिमुखः । १२ । अद्याच्चोदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा । १३ ।
 बटासनाकखदिरकरञ्जबदरसर्जनिम्बारिमेदापामार्ग-
 मालतीककुम्भिविखानामन्यतमम् । १४ । काषायं तिक्तं
 कटुकं च ॥ १५ ॥

LXI, 9. सुधिरम् C^{1,2}.

25... एकच वामकरे... LXI, 2. श्लेष्मान्तकः श्लेष्मः ।... विभीतकः
 कलिद्रुमः ।... 4. कोविदारो युगपत्सकः ।... पीलुगुण्डकः ।... 5.
 पारिभद्रकः शणपादपः ।... 6. मधुरं मधुरसं मधुयुक्तिकादि । 7.
 बटासनाकखदिरादि । 8. ऊर्ध्वं दक्षिणाख्यायामेव शुष्कम् । 9. सुधिरं
 पिच्छिलम् । 11. कटुकम् ।

कनीन्यग्रसमस्थौल्यं सकूर्धं द्वादशाङ्गुलम् ।
 प्रातर्भूत्वा च यतवाग्भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥ १६ ॥
 प्रक्षाल्य भुक्त्वा तज्जङ्घाच्छुचौ देशे प्रयत्नतः ।
 अमावास्यां न चाश्रीयाद्दन्तकाष्ठं कदा च न ॥१७॥६१॥

अथ द्विजातीनां कनीनिकामूले प्राजापत्यं नाम
 तीर्थम् । १ । अङ्गुष्ठमूले ब्राह्मम् । २ । अङ्गुल्यग्रे दैवम्
 । ३ । तर्जनीमूले पितृम् । ४ । अनग्न्युष्णाभिरफेनि-
 लाभिर्न श्रुद्रैककरावर्जिताभिरक्षाराभिरङ्गिः शुचौ देशे
 खासीनोऽन्तर्जानुः प्राङ्मुखश्चोदङ्मुखो वा तन्मनाः
 सुमनाश्चाचामेत् । ५ । ब्राह्मणे तीर्थेन चिराचामेत्
 । ६ । द्विः प्रमृज्यात् । ७ । खान्यङ्गिर्मूर्धानं हृदयं
 स्पृशेत् । ८ ।

हृत्कण्ठतालुगाभिस्तु यथासंख्यं द्विजातयः ।

शुधोरन्स्त्री च श्रुद्रश्च सहस्स्पृष्टाभिरन्ततः ॥ ६ ॥ ६२ ॥

17...अमावास्या पूर्वमास्त्युपलक्ष्यम् ।... LXII, 5... अयेजिजाः
 येनरहितः । येनो बुद्धदयश्चयाय ।... श्रुद्रोऽनुपनीतोपलक्ष्यम् । श्रुद्र-
 चैककरश्च ताभ्यामावर्जिता या न भवन्त्यापस्ता एक एव करो यस्यासावेक-
 करः... । अक्षाराः क्षाररसरहितः ।... दक्षिणं बाहुं जानन्तराह्वयेति
 गौतमीयाहामस्यानियमः । (Gaut. I, 36)...चकारादैशान्यभिमुखः ।...
 6. ब्राह्मणैवप्राजापत्यानामन्यतमेन तीर्थेन पुण्यभागेन... आचामेत् ।...
 7. अङ्गुष्ठमूलेन मुखमिति शेषः ।... 8. खानि नाभेवर्ध्ववर्तीनि ।...

एका लिङ्गे गुदे तिस्रस्तथैकच करे दश ।

उभयोः सप्त दातव्या मृदस्तिस्त्रस्तु पादयोः ॥ २५ ॥

एतच्छौचं मृदस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।

त्रिगुणं च वनस्थानां यतीनां तु चतुर्गुणम् ॥ २६ ॥ ६० ॥

अथ पालाशं दन्तधावनं नाद्यात् । १ । नैव स्नेहान्तकारिष्टविभीतकधवधन्वनजम् । २ । न च बन्धूकनिर्गुण्डीशिश्रुतिस्त्रतिन्दुकजम् । ३ । न च कोविदारशमीपीलुपिप्पलेज्जुदगुगुलजम् । ४ । न पारिभद्रकाम्बिकामोचकशाखलीशणजम् । ५ । न मधुरम् । ६ । नान्त्रम् । ७ । नोर्ध्वशुष्कम् । ८ । न सुषिरम् । ९ । न पूतिगन्धि । १० । न पिच्छिलम् । ११ । न दक्षिणापराभिमुखः । १२ । अद्याच्चोदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा । १३ । वटासनाकार्खदिरकरञ्जबदरसर्जनिम्बारिमेदापामार्गमालतीककुम्भविस्वानामन्यतमम् । १४ । काषायं तिक्तं कटुकं च ॥ १५ ॥

LXI, 9. शुषिरम् C^{1,2}.

25... एकच वामकरे... LXI, 2. स्नेहान्तकः श्रेणुः ।... विभीतकः कश्चिन्मः ।... 4 कोविदारो युगपत्कः ।... पीणुगुण्डफणः ।... 5. पारिभद्रकः शकपादपः ।... 6. मधुरं मधुरसं मधुयष्टिकादि । 7. शिखरसमामकषादि । 8. ऊर्ध्वं वृक्षशाखायानेव शुष्कम् । 9. शुषिरं पिच्छिलम् । 11. दक्षिणम् ।

कनीन्यग्रसमस्थील्यं सकूर्चं द्वादशाङ्गुलम् ।
 प्रातर्भूत्वा च यतवाग्भक्षयेदन्तधावनम् ॥ १६ ॥
 प्रक्षाल्य भुक्त्वा तज्जङ्घाङ्गुली देशे प्रयत्नतः ।
 अमावास्यां न चाञ्जीयाहन्तकाष्ठं कदा च न ॥१७॥६१॥

अथ द्विजातीनां कनीनिकामूले प्राजापत्यं नाम
 तीर्थम् । १ । अङ्गुष्ठमूले ब्राह्मणम् । २ । अङ्गुल्यग्रे दैवम्
 । ३ । तर्जनीमूले पितृव्यम् । ४ । अनग्न्युष्णाभिरफेनि-
 लाभिर्न शूद्रैककरावर्जिताभिरक्षाराभिरङ्गिः शुची देशे
 स्वासीनोऽन्तर्जानुः प्राङ्मुखश्चोदङ्मुखो वा तन्मनाः
 सुमनाश्चाचामेत् । ५ । ब्राह्मणे तीर्थेन चिराचामेत्
 । ६ । द्विः प्रमृज्यात् । ७ । खान्यङ्गिर्मूर्धानं हृदयं
 स्पृशेत् । ८ ।

हृत्कण्ठतालुगाभिस्तु यथासंख्यं द्विजातयः ।

शुधोरन्स्त्री च शूद्रश्च सङ्कटस्पृष्टाभिरन्ततः ॥ ९ ॥ ६२ ॥

17...अमावास्या पूर्वमास्युपलक्ष्यम् ।... LXII, 5... अफेनिनाः
 फेनरहिताः । फेनो बुद्धदयद्वयाय ।... शूद्रोऽनुपनीतोपलक्ष्यम् । शूद्र-
 शैककरश्च ताभ्यामावर्जिता या न भवन्त्यापला एक एव करो यस्यासायेक-
 करः... । अक्षाराः क्षाररसरहिताः ।... दक्षिणं बाहुं जान्वन्तराह्वयेति
 गौतमीयाह्वानस्यानियमः । (Gaut. I, 36)...चकारादैशान्यभिसुखः ।...
 6. ब्राह्मणैवप्राजापत्यानामन्यतमेन तीर्थेन पुण्यभागेन... आचामेत् ।...
 7. अङ्गुष्ठमूलेन मुखमिति शेषः ।... 8. खानि नाभेवर्ध्ववर्तीनि ।...

अथ योगक्षेमार्थमीश्वरमधिगच्छेत् । १ । नैकोऽध्वानं
 प्रपद्येत । २ । नाधार्मिकैः सार्धम् । ३ । न वृषलैः । ४ ।
 न द्विषद्भिः । ५ । नातिप्रत्यूषसि । ६ । नातिसायम्
 । ७ । न संध्ययोः । ८ । [न मध्याह्ने । ९ । न संनिहित-
 पानीयम् । १० ।] नातितूर्णम् । ११ । न राचौ । १२ ।
 न संततं बालव्याधितार्तैर्वाह्नैः । १३ । न हीनाङ्गैः
 । १४ । न दोनैः । १५ । न गोभिः । १६ । नादान्तैः
 । १७ । यवसोदके वाहनानामदस्वात्मनः क्षुत्तृष्णापनो-
 दने न कुर्यात् । १८ । न चतुष्पथमधितिष्ठेत् । १९ ।
 न राचौ वृक्षमूलम् । २० । न शून्यालयं । २१ । न
 तृणम् । २२ । न पशूनां बन्धनागारम् । २३ । न केश-
 तुषकपालास्थिभस्माङ्गरान् । २४ । न कार्पासास्थि । २५ ।
 चतुष्पथं प्रदक्षिणीकुर्यात् । २६ । देवतार्चां च । २७ ।
 प्रज्ञातांश्च वनस्पतीन् । २८ । अग्निब्राह्मणगणिकापूर्णा-

LXIII, 1. अधिगच्छेत् । V⁴ (and Gautama IX, 63); उप-
 गच्छेत् । V¹⁻³ C^{1,2}v; अभिगच्छेत् । N. 9, 10 om. V⁴. 9 om.
 Ap. C^{1,2}v. 13. बालं C^{1,2}v; C^{1,2}v after 14 add न रोगिभिः ।
 यवसोदकैर्वा • all. 18. यवसोदकैर्वा • all. 25—29 om. v. 27,
 देवतां च । C^{1,2}.

LXIII, 4. वृषलाः शूद्राः ।... 13... वाहनैरन्ध्रदिभिः ॥ 15.
 हनिर्दुर्बलैः ॥ 16. गोभिर्वशीबर्दैः ॥ 22. सद्यश्चप्रदेशम् ॥

कुम्भादर्शश्च भ्रजपताकाश्रीवृक्षवर्धमाननन्द्यावतींश्च ।
 २६ । तालवृन्तचामराश्वगजाजगोदधिक्षीरमधुसिद्धार्थ-
 कांश्च । ३० । वीणाचन्दनायुधार्द्रगोमयफलपुष्पाद्रशाक-
 गेरोचनादूर्वाप्ररोहांश्च । ३१ । उष्णीषासंकारमखि-
 कनकरजतवस्त्रासनयानामिषांश्च । ३२ । धृङ्गारोद्धृतो-
 र्वरावह्नैकपशुकुमारीमीनांश्च दृष्ट्वा प्रयादिति । ३३ ।
 अथ मत्तोन्मत्तव्यङ्गान्दृष्ट्वा निवर्तेत । ३४ । वान्तवि-
 रिक्तमुण्डितजटिलवामनांश्च । ३५ । काषायिप्रव्रजित-
 मलिनांश्च । ३६ । तैलगुडशुष्कगोमयेन्धनदृणपलाश-
 भस्माङ्गारांश्च । ३७ । लवणक्लीबासवनपुंसककार्पास-
 रज्जुनिगडमुक्तकेशांश्च । ३८ । वीणाचन्दनाद्रशाकोष्णी-

31. •गोमयपुष्पशाक• C^{1,2}. 33. •रज्जुवडपशु• C^{1,2}; •रज्जु•
 from the C. 35. •मुण्डमलिनवसनजटिल• C^{1,2}. 36. काषायि•
 C^{1,2}v. 37. •दृष्ट्वाङ्गुशपलाश• C^{1,2}.

29. प्रयागे शकुनाद्याह ।... ब्राह्मणं सोष्णीधम् ।... पूर्णकुम्भं जलेन ।...
 वर्धमानः शरावकः । नन्द्यावती राजगृहविशेषः ।... 30... गौः सबत्या ।...
 32... चामिषं सरधिरं मांसम् ।... 33... उद्धृता ऊद्यमाना उर्वरा सर्व-
 सस्याद्या मूर्तिका ।... रज्जुवड एकाकी पशुर्वशीवर्दादिः ।... कुमार्यनूढा
 कन्या । सा च श्वेताम्बरा ।... मीने पक्षो मत्स्यः ।... एतान्प्रदक्षिणीकृत्य
 प्रयायात् ।... 36. काषायिष्यो हृष्यालिङ्गधारिणः । प्रव्रजितः संन्यासी ।
 मलिने भजाक्रान्तदेहः कापालिकादिः ।... 37... दृष्टं कुशदूर्वाथति-
 रिक्तम् । पलाशं पलाशादिपत्रं न ताम्बूलपर्याजि ।... 38. निगडः
 पादभद्रशुभा । मुक्ताः प्रकीर्णाः केशा यस्याः सः ।...

धार्लंकरणकुमारीस्तु प्रस्थानकालेऽभिनन्दयेदिति । ३९ ।
 देवब्राह्मणगुरुबभ्रुदीक्षितानां छायां नाक्रामेत् । ४० ।
 निष्ठूनवान्तरुधिरविण्मूत्रज्ञानोदकानि च । ४१ । न
 वत्सतन्त्रीं लङ्घयेत् । ४२ । प्रवर्षति न धावेत् । ४३ ।
 न वृथा नदीं तरेत् । ४४ । न देवताभ्यः पितृभ्यश्चोद-
 कामप्रदाय । ४५ । न बाहुभ्याम् । ४६ । न भिन्नया
 नावा । ४७ । न कूलमधितिष्ठेत् । ४८ । न कूपमवलो-
 कयेत् । ४९ । न लङ्घयेत् । ५० ।

वृद्धभारिन्टपस्नातस्त्रीरोगिवरचक्रियाम् ।
 पन्था देवो नृपस्त्वेषां मान्यः स्नातश्च भूपतेः ॥ ५१ ॥ ६३ ॥

परनिपानेषु न स्नानमाचरेत् । १ । आचरेत्यञ्च
 पिण्डानुद्धृत्यापस्तथापदि । २ । नाजीर्णे । ३ । न चातुरः
 । ४ । न नमः । ५ । न रात्रौ । ६ । राहुदर्शनवर्जम् । ७ ।

42—47 om. v. 43. पितृभ्यश्चोदकामं प्रदाय । C^{1,2}. 48. कूपम्
 V⁴. 51. तेषां V¹⁻⁴. LXIV, 2. उद्धृत्यापदि । C^{1,2}v.

40. देवो देवप्रतिमा । ब्राह्मणो बह्वसुतः । न जातिमात्रम् ।...
 मुखराध्यापकः । मन्त्रोपदेशा च । बभ्रुः कपिलवर्णो गौरन्धो वा ।... एषां
 छायां कामतो नाक्रामेन्नोक्तद्वययेदधितिष्ठेत् वा ॥ 42... वत्सग्रहणं गो-
 माधोपलक्ष्यम् ।... 51. स्नातो विद्यात्रतोभयस्नातः ।... LXIV, 2.
 अलान्तराभावे सप्त पञ्च चातुरस्त्रीणां नृपिण्डान्प्राप्तवचनं जज्ञं चोद्धृत्य
 परकायेर्वापि स्नायात् ।... 4. चातुरो ज्वराद्यभिभूतः ॥

न संधयोः । ८ । प्रातःस्नानशीलोऽरुणताम्नां प्राची-
मालोक्य स्नायात् । ९ । स्नातः शिरो नावधुनेत् । १० ।
नाङ्गभ्यस्तोयमुद्धरेत् । ११ । न तैलवत्संस्पृशेत् । १२ ।
नाग्रक्षालितं पूर्वघृतं वसनं विधृयात् । १३ । स्नातः
सोष्णीषो धौतवाससी विधृयात् । १४ । न क्लेशा-
न्यजपतितैः सह संभाषणं कुर्यात् । १५ । स्नायात्प्रस-
वणदेवखातसरोवरेषु । १६ । उद्धृताङ्गुलिष्ठमुदकं पुण्यं
स्थवरात्प्रसवत्तस्मान्नादेयं तस्मादपि साधुपरिगृहीतं
सर्वत एव गाङ्गम् । १७ । मृत्योयैः कृतमस्नापकर्षोऽप्यु
निमज्ज्योपविश्यापो हि छेति तिस्तभिर्हिरण्यवर्णा इति
चतस्तभिरिदमापः प्रवहतेति च तीर्थमभिमन्त्रयेत् । १८ ।
ततोऽप्यु निमज्जस्त्रिघमर्षणं जपेत् । १९ । तद्विष्णोः

9 T. om. V¹⁻³. °स्नानशीलो ऽरुण° V⁴; स्नानशीलो from the
C. °स्नाय्यरुणविकिरण्यस्तां प्राचीमवलोक्य C^{1,2}. 17. प्रसवणं C^{1,2}.
18. निमज्ज्यापो C^{1,2}; निमस्पृश्यापो v. प्रवहते इति चतुर्थम् V¹⁻³ C^{1,2}.

9. प्रातः स्नानशीलः स्नायात् । अनेनारुणोदयात्प्राक्स्नानं निधिजम् ।...
10. स्नानानन्तरं शिरः स्थितान्कोशान्... न कम्पयेत् ।... 11. हस्तेन
वस्त्रेण वाङ्गुशोधनं न कुर्यात् ।... 14... उष्णीषं जलापसारणाय शिरो-
वेष्टनं तेन सहितः । तन्नागाढवन्धनं शिरसि वेष्टयेत् ।...धौते स्वयमेव...
15. स्नानोत्तरं निषेधमाह ।... 17... साधुभिर्वसिष्ठादिभिः परिगृही-
तम् । नदीसंबन्धि । यथा वसिष्ठप्राची विश्वामित्रप्राचीत्यादि ।... 18...
निमज्ज्य तीर उपविश्य आपो हि छेत्याद्यष्टभिर्मेकैस्तीर्थमभिमन्त्रयेत् ।
निमज्ज्योपस्पृशेदिति पाठे निमज्जानन्तरमाचम्य तीर्थमभिमन्त्रयेत् ॥

परमं पदमिति वा । २० । द्रुपदां सावित्रीं वा । २१ ।
 युञ्जते मन इत्यनुवाकं वा । २२ । पुरुषसूक्तं वा । २३ ।
 ज्ञातश्चार्द्रवासा देवपितृतर्पणममःस्थ एव कुर्यात् । २४ ।
 परिवर्तितवासाश्चेत्तीर्थमुत्तीर्थं । २५ । अहत्वा देवपितृ-
 तर्पणं ज्ञानशार्टी न पीडयेत् । २६ । ज्ञात्वाचम्य वि-
 धिवद्दुपसृजेत् । २७ । पुरुषसूक्तेन प्रत्यक्षं पुरुषाय
 पुष्याणि दद्यात् । २८ । उदकाञ्जलिं पश्चात् । २९ । आ-
 दावेव दिव्येन तीर्थेन देवतानां कुर्यात् । ३० । तद-
 नन्तरं पितृण्ये पितृणाम् । ३१ । तच्चादौ स्ववंश्यानां
 तर्पणं कुर्यात् । ३२ । ततः संबन्धिवान्धवानाम् । ३३ ।
 ततः सुहृदाम् । ३४ । एवं नित्यस्नायी स्यात् । ३५ ।
 ज्ञातश्च पवित्राणि यथाशक्ति जपेत् । ३६ । विशेषतः

26. ज्ञानवस्त्रादि C¹.²v. 29, 30 T. om. V¹⁻⁴. 33. संब-
 न्धिनां बान्धवानाम् . V⁴.

20... अदित्यनुवर्तते ॥ 21. द्रुपदादिवेन्मुमुक्षान इति यजुर्वेद-
 प्रसिद्धा । तां वा त्रिजपेत् ।... 25. यस्तु ज्ञात्वा जले स्नातुमशक्तः शुष्कं
 वासाः परिधत्ते स तीर्थोद्दिश्यात्वात् स्यात् एव ज्ञानाङ्गं तर्पणं कुर्यात् ।...
 26. परिवर्तितवासा अपि देवपितृतर्पणात्प्राक् ज्ञानवर्जं न निष्पीडयेत् ।...
 27. बह्वनिष्पीडनात्संज्ञानविधानन्तरं द्विराचमनस्य ग्रामयितुम्... 28...
 षोडश पुष्याणि ।... 32... पितृमातृमातामहासादनन्तरं... पितृश्वभाह-
 मातृषादीन्तर्पयेत् ।... 33. संबन्धिनो भागिनेयश्चतुरश्राणादयः । बा-
 न्धवाः पैतृश्वेषेनमाह्वयेयमातृणादयः ।... 35. उदकेन विधिना प्रत्यक्षं
 ज्ञायात् ।... 36... पवित्राणि... अनियतसंख्यानि जपेत् ॥

सावित्रीम् ३७ । पुरुषसूक्तं च ३८ । नैताभ्यामधिक-
मस्ति ३९ ।

ज्ञातोऽधिकारी भवति दैवे दिव्ये च कर्मणि ।

पवित्राणां तथा जप्ये दाने च विधिबोधिते ॥ ४० ॥

अलक्ष्मीः कालकर्त्री च दुःस्वप्नं दुर्विचिन्तितम् ।

अग्नाचेलाभिषिक्तस्य नश्यंत इति धारणा ॥ ४१ ॥

याम्यं हि यातनादुःखं नित्यस्त्रायो न पश्यति ।

नित्यस्त्रानेन पूयन्ते येऽपि पापकृतो नराः ॥४२॥ ६४ ॥

अथातः सुस्नातः सुप्रक्षालितपाणिपादः स्वाचान्तौ
देवतार्चायां स्थले वा भगवन्तमनादिनिधनं वासुदेवम-
भ्यर्चयेत् १ । अश्विनोः प्राणस्तौ त इति जीवादानं दस्वा
युञ्जते मन इत्यनुवाकेनावाहनं कृत्वा जानुभ्यां पाणिभ्यां
शिरसा च नमस्कारं कुर्यात् २ । आपो हि छेति

37. सावित्रीं त्ववश्यं जपेत् । V¹⁻³ C^{1,2}; see the C. 40.
•बोधिते ॥ V⁴ N.; •नोचिते V¹⁻³; •नोदिते C^{1,2}v; बोधिते Ap.
41. ज्ञातस्य जलमात्रेण नश्यते C^{1,2}. LXV, 2. अश्विनोः प्राणस्तौत
V⁴; अश्विनौ प्राणस्तौत V¹⁻³; अश्विनैः प्राणस्तौते C^{1,2}; अश्विनोः
प्राणैः सौत v; see Kāthaka XI, 7. My reading is
conjectural. After इति V¹⁻³ C^{1,2} insert, काचकीय(कीचकीय)-
मन्त्रेणावृत्त्यजीवस्य भगवतो; see the C. जीवादिनिबोधादानं V¹⁻³.

37. पूर्वोक्तसंख्यापेक्षयाधिकसंख्या गायत्रीं जपेत् ।... 41... उद्-
तेजानुद्भूतेन वा तीर्थातीर्थसाधारणेन ।... LXV, 2... इति काचकीय-
मन्त्रेण चेष्ट्यजीवस्य भगवतो जीवा विगयिता साक्षीति स्मरणात् ।

तिस्तुभिरर्थं निवेदयेत् । ३ । हिरण्यवर्णा इति चतः-
स्तुभिः पाद्यम् । ४ । शं न आपो धन्वन्या इत्याचम-
नीयम् । ५ । इदमापः प्रवहतेति स्नानीयम् । ६ । रथे-
ष्वक्षेषु वृषभराजा इत्यनुलेपनालंकारौ । ७ । युवा सुवा-
सा इति वासः । ८ । पुष्यावतीरिति पुष्यम् । ९ । धूरसि
धूर्वेति धूपम् । १० । तेजोऽसि शुक्रमिति दीपम् । ११ ।
दधिक्रावण इति मधुपर्कम् । १२ । हिरण्यगर्भ इत्यष्टा-
भिर्नैवेद्यम् । १३ ।

चामरं व्यजनं मात्रां छन्नं पानासने तथा ।

सावित्रेणैव तत्सर्वं देवाय विनिवेदयेत् ॥ १४ ॥

एवमभ्यर्च्य च जपेत्सूक्तं वै पौरुषं ततः ।

तेनैव जुहुयादाज्यं य इच्छेच्छाश्रतं पदम् ॥ १५ ॥ ६५ ॥

5. श्रम C¹ v. धनुन्या V¹→ N. See Ath. V. I, 6, 4. 7. रथे-
स्वक्षेषु V¹→ C^{1,2} N.; *स्वक्षेषु v. See Taitt. Brāhm. II, 7,
7, 2. 10. धूर्व इति V¹→ v; धूपमिति C^{1,2}. See the C. and
Vājas. Samh. I, 8.

5. श्रम आपो धनुन्या इति कठशाखीयैकर्षा... 6. इदमापः प्रव-
हतेत्येक्यर्षा... 7. रथेस्वक्षेष्विति कठशाखीयैस्सतुर्भित्तु... 8. युवा
सुवासा इत्येक्यर्षा... 9. पुष्यावतीः प्रसूवतीरिति तैत्तिरीयर्षा पुष्यम् ॥
10. धूरसि धूर्व धूर्वन्तमिति तैत्तिरीययजुषा धूपम् ॥ 11. तेजोऽसि शुक्र-
मिति कठशाखीयैकर्षा दीपम् ॥ 12. दधिक्रावण अकारिषमित्येक्यर्षा...
13. हिरण्यगर्भः समवर्ततेत्यारभ्य यस्विदापो महिनेत्यन्ताभिरष्टाभि-
र्नैवेद्यम्... 14.... मात्रा आदर्शः ।... यानं शिविकादि । आसनं
सिंहासनादि ।... एतानि सावित्रेण गायत्र्या देवाय भगवते विनिवेदयेत् ।

न नक्तं गृहीतेनोदकेन देवपितृकर्म कुर्यात् । १ ।
 चन्दनमृगमददारुकरूपूरकुङ्कुमजातीफलवर्जमनुसेपनं न
 दद्यात् । २ । न वासो नीलीरक्तम् । ३ । न मणिसुव-
 र्णयोः प्रतिरूपमलंकरणम् । ४ । नोग्रगन्धि । ५ । ना-
 गन्धि । ६ । न कण्टकिजम् । ७ । कण्टकिजमपि शुक्लं
 सुगन्धिकं तु दद्यात् । ८ । रक्तमपि कुङ्कुमं जलजं च
 दद्यात् । ९ । न धूपार्थे जीवजातम् । १० । न घृततैलं
 विना किं च न दीपार्थे । ११ । नाभक्ष्यं नैवेद्यार्थे । १२ ।
 न भक्ष्ये अप्यजामहिषीक्षीरे । १३ । पञ्चनखमत्स्य-
 वराहमांसानि च । १४ ।

प्रयतश्च शुचिर्भूत्वा सर्वमेव निवेदयेत् ।

तन्मनाः सुमना भूत्वा त्वराक्रोधविवर्जितः ॥१५॥ ६६॥

अथाग्निं परिसमूह्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य परिषिच्य
 सर्वतः पाकादग्रमुद्धृत्य जुहुयात् । १ । वासुदेवाय संक-

LXVI, 1. गृहीतोदकेन V¹. See LXXIX, 1. 6 om. v;
 C^{1,2} place it before 5. See LXXXI, 5. 8. तु om. C^{1,2}.

LXVI, 1. उक्तोपचारद्रव्यविवेचनं घट्टघृष्टितमेन कर्तुम्... 2. दारु
 सुगन्धिर्देवदारुः ।... 4. कृत्रिममणिसुवर्णादिनिर्मितमलंकारं न द-
 द्यात् ।... 5. उग्रो भ्राणग्लानिकरो गन्धो यस्येति तत् । घृत्पूरादि ॥
 7. कण्टकिजस्योद्धृतं कण्टकारिकादि ।... 9... रक्तोत्पलम्... 10.
 प्राण्यङ्गं नखघट्टकादि धूपत्वे न देयम् ।... LXVII, 1... परिषिच्य
 परितो दर्भानभितोऽभिषिच्य ।... अग्रमष्टाचत्वारिंशद्वासापरिमितम्...

र्षणाय प्रद्युम्नायानिरुद्धाय पुरुषाय सत्यायाच्युताय
वासुदेवाय । २ । अथाग्नये^१ सोमाय^२ मिषाय^३ वरु-
णाय^४ इन्द्राय^५ इन्द्राग्निभ्याम्^६ विश्वेभ्यो देवेभ्यः^७ प्रजाप-
तये^८ अनुमत्यै^९ धन्वन्तरये^{१०} वास्तोष्पतये^{११} अग्नये
स्विष्टकृते च^{१२} । ३ । ततोऽन्नशेषेण बलिमुपहरेत् । ४ ।
तक्षोपतक्षाभ्याम् । ५ । अभितः पूर्वेणाग्निम् । ६ । अम्बा
नामासीति^१ दुला नामासीति^२ नितन्ती नामासीति^३
सुपुणीका नामासीति^४ सर्वासाम् । ७ । नन्दिनि^५ सुभगे^६
सुमङ्गलि^७ भद्रं करीति^८ सक्तिघभिप्रदक्षिणम् । ८ । स्थुणा-
यां भ्रुवायां श्रियै हिरण्यकेश्यै वनस्पतिभ्यश्च । ९ ।

LVII, 3. C^{1,2}v omit the figures in 3, 7, 8, 14. 5.
भक्षोपभक्ष्याभ्याम् । V¹⁻⁴v; भक्षोपभक्ष्याभ्याम् । C^{1,2}; भक्षमोदनादिः ।
उपभक्ष्यं प्राकादिः । N.; तक्षोपतक्षाभ्याम् Kâth. Gṛihyas.
6. पूर्वेणाग्नेः । C^{1,2}. 7. अम्बा (अवा), त्वजा, नितन्ती (नितन्ती),
क्षिप्रयिका V¹⁻⁴ C^{1,2}; अघो, सुप्रताका, अस्त्यती v. See Kâth.
Gṛihyas., and Kâthaka XL, 4; Taitt. Samh. IV, 4, 5, 1.
8. भद्रकाणीति V¹⁻⁴ C^{1,2}. सस्तिघ्नं C^{1,2}. 9. वनस्पतिभ्यः । C^{1,2};
•भ्य । v.

3. कठग्राखानुसारिण वैश्वदेवमाह ।... अग्न्यादिभ्यो द्वादश्राजतीर्जु-
षात् ।... 6. उभयस्यां दिशि अभितः अग्नेः पूर्वं प्रदक्षिणं कृत्वा प्रथमं
पूर्वेणान्तरेकोणे । (Devapâla, Kâthakagrîhyabhâshya). 7.
अम्बा नामासीति सप्त । पूर्वेणाग्निमित्यनुषण्यते (Kâth. Gṛihyas. and
Dev.). 8. अभिदक्षिणं प्रदक्षिणं यथा भवति पूर्वदक्षिणकोणादारभ्य ।
(Dev.) 9. भ्रुवा ऋहाधारधृता स्थुणा सकयंस्तम्भस्तस्यां श्रिय इति
ज्ञाभ्याम् । हिरण्यकेशीति श्रीविशेषणम् ॥

धर्माधर्मयोर्द्वारे मृत्यवे च । १० । उदधाने वरुणाय
 । ११ । विष्णवे इत्युलूखले । १२ । मरुद्भ्य इति दृषदि
 । १३ । उपरि शरणो वैश्रवणाय राज्ञे भूतेभ्यश्च । १४ ।
 इन्द्रायेन्द्रपुरुषेभ्य इति पूर्वार्धे । १५ । यमाय यमपुरु-
 षेभ्य इति दक्षिणार्धे । १६ । वरुणाय वरुणपुरुषेभ्य
 इति पश्चार्धे । १७ । सोमाय सोमपुरुषेभ्य इत्युत्तरार्धे
 । १८ । ब्रह्मणे ब्रह्मपुरुषेभ्य इति मध्ये । १९ । उर्ध्वमा-
 काशाय । २० । दिवाचरेभ्यो भूतेभ्य इति स्थण्डिले
 । २१ । नक्तंचरेभ्य इति नक्तम् । २२ । ततो दक्षिणा-
 ग्रेषु दर्भेषु पित्रे पितामहाय प्रपितामहाय मातृ-
 पितामह्यै प्रपितामह्यै स्वनामगोत्राभ्यां च पिण्डनि-
 र्वपणं कुर्यात् । २३ । पिण्डानां चानुलेपनप्रप्यधूपनैवे-
 द्यादि दद्यात् । २४ । उदककलशमुपनिधाय स्वस्थयनं
 वाचयेत् । २५ । श्रकाकश्रपचानां भुवि निर्वपेत् । २६ ।

11. उदधाने । C¹²✓.

10. धर्मादिद्वाभ्यां गृहद्वारे । धर्माधर्मयोर्मिलितयोर्देवतात्मन्धीषो-
 भीयवत् ॥ 12. विष्णवे नम इति... (Dev.) 14. शरणं गृहं
 तदुपरि अट्टालिकायां वैश्रवणायेति द्वाभ्याम् । 15. शरण इत्यनुवर्तते । ...
 22. राज्ञौ वैश्रवणे क्रियमाणे नक्तंचरेभ्य इत्येकम् । 23... चकारा-
 दक्षादिरूपसधाकाराभ्यां च पिण्डदानं कार्यम्... । 25. स्तित्वं ब्रह्मीति
 वं कांचिद्ब्राह्मणं वाचयेत् । तं ब्राह्मणाय दद्यादित्यर्थः ॥

भिक्षां च दद्यात् । २७ । अतिथिपूजने च परं फल-
 मधितिष्ठेत् । २८ । सायमतिथिं प्राप्तं प्रयत्नेनार्चयेत्
 । २९ । अनाशितमतिथिं गृहे न वासयेत् । ३० । यथा
 वर्णानां ब्राह्मणः प्रभुर्यथा स्त्रीणां भर्ता तथा गृहस्थ-
 स्यातिथिः । ३१ । तन्यूजायां स्वर्गमाप्नोति । ३२ ।
 अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात्प्रतिनिवर्तते ।
 तस्मात्सुकृतमादाय दुष्कृतं तु प्रयच्छति ॥ ३३ ॥
 एकरात्रं हि निवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः ।
 अनित्यं हि स्थितो यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥ ३४ ॥
 नैकग्रामीणमतिथिं विप्रं सांगतिकं तथा ।
 उपस्थितं गृहे विद्याङ्गार्या यचाग्नयोऽपि वा ॥ ३५ ॥
 यदि त्वतिथिधर्मेण क्षत्रियो गृहमागतः ।
 भुक्तवत्सु च विप्रेषु कामं तमपि भोजयेत् ॥ ३६ ॥
 वैश्यश्चूद्रावपि प्राप्तौ कुटुम्बेऽतिथिधर्मिणौ ।
 भोजयेत्सह भृत्यैस्तावान्दशस्यं प्रयोजयन् ॥ ३७ ॥

30—33 T. and C. om. V¹; but 34 is numbered as
 such. 34. अनित्या हि स्थितिर्यं० C^{1,2}. 36. पूजयेत् ॥ C^{1,2}v.

27. भिक्षां ग्रासमाचाम् ।... 29. सायं वैश्वदेवान्ते ।... 35. एक-
 ग्रामेभवा एकरात्रमिच्छन्तः विप्रम् ।... पूर्वपरिचयो विद्यते येनासौ
 सांगतिकः । तं च ।... 37... भृत्यैः... सह भोजनीयौ न त्वतिथिधर्म-
 चार्चनीयौ । अत्राङ्गणस्यातिथित्वाभावात् ।...

न भिन्नासनगतः । १८ । न च शयनगतः । १९ । न
 भिन्नभाजने । २० । नोत्सङ्गे । २१ । न भुवि । २२ । न
 पाणौ । २३ । स्वयं च यत्र दद्यात्तन्नाश्रीयात् । २४ ।
 न बालकान्निर्भर्त्सयेत् । २५ । नैको मृष्टम् । २६ ।
 नोद्धृतस्त्रेहम् । २७ । न दिवा धानाः । २८ । न रात्रौ
 तिलसंबन्धम् । २९ । न दधिसक्तून् । ३० । न क्रोवि-
 दारवटपिप्लशाणशकम् । ३१ । नादत्त्वा । ३२ । ना-
 हुत्वा । ३३ । नानार्द्रपादः । ३४ । नानार्द्रकरमुखश्च
 । ३५ । नोच्छिष्टश्च घृतमादद्यात् । ३६ । न चन्द्रार्कता-
 रका निरीक्षेत । ३७ । न मूर्धानं स्पृशेत् । ३८ । न
 ब्रह्म कीर्तयेत् । ३९ । प्राङ्मुखोऽश्रीयात् । ४० । दक्षि-
 णामुखो वा । ४१ । अभिपूज्यान्नम् । ४२ । सुमनाः
 स्वग्व्यनुलिप्तश्च । ४३ । न निःशेषकृत्यात् । ४४ । अन्यत्र
 दधिमधुसर्पिःपयःसक्तूपलमेदकेभ्यः । ४५ ।

26. मिष्टम् C^{1,2}. 29. तिलसंयुक्तम् C^{1,2}. 34. नार्द्रं V¹. 43.
 °लिप्तः । C^{1,2}.

23. पाणौ पाणितले ॥ 25. स्वयङ्कौ भुञ्जानान्बालकान्... 29. तिकैः
 संबन्धो यस्य तत्रात्रौ ।... 30. रात्रौ... 32. यदेवद्विजातिभ्यो न
 दद्यात्तन्न भक्षयेत्... 37. उच्छिष्टसंक्रादीन्न पश्येत् ।... 38. उच्छिष्टो
 मक्तकं न स्पृशेत् ।... 39. उच्छिष्टो वेदं नोक्षारयेत् ।... 44. परि-
 विष्टमन्नं निःशेषं नाद्यात् ।... 45. सर्पिर्घृतम् ।...

नाश्रीयाङ्गार्यया सार्धं नाकाशे न तथोत्थितः ।
 बहूनां प्रेक्षमाणानां नैकस्मिन्बहवस्तथा ॥ ४६ ॥
 श्रून्यालये बह्विष्टहे देवागारे कथं च न ।
 पिबेन्नाञ्जलिना तोयं नातिसौहित्यमाचरेत् ॥ ४७ ॥
 न तृतीयमथाश्रीयान्न चापथ्यं कथं च न ।
 नातिप्रगे नातिसायं न सायं प्रातराशितः ॥ ४८ ॥
 न भावदुष्टमश्रीयान्न भाण्डे भावदूषिते ।
 शयानः प्रौढपादश्च हृत्वा चैवावसविकाम् ॥ ४९ ॥ ६८ ॥

नाष्टमीचतुर्दशीपञ्चदशीषु स्त्रियमुपेयात् । १ । न
 आङ्गं भुक्त्वा । २ । न दत्त्वा । ३ । नोपनिमन्त्रितः आङ्गे
 । ४ । न व्रती । ५ । न दीक्षितः । ६ । न देवायतनश्मशा-

47. श्रून्यागारे C^{1,2}v. LXIX, 2. न स्नात्वा भुक्त्वा । v. 3. न
 आङ्गं दत्त्वा C^{1,2}; आङ्गं from the C. 5. न स्नात्वा । न ङ्क्त्वा । न
 व्रती । नोपेय्य भुक्त्वा वा । C^{1,2}. The last clause is from the C.

46... बहूनामिति बहुषु साभिलाषं प्रेक्षमाणेषु नाश्रीयात् । 47.
 श्रून्यं निर्जनं यदालयं षट्त्वं तत्र । वहीनां गार्हपत्यादीनां षट्हे श्राणा-
 याम् ।... 48... कालद्वयातिरिक्ते तृतीये काले नाश्रीयात् ।...
 49. यस्मिन्दृष्टे विचिकित्सा भवति तद्भावदुष्टम्...पौषूषादि... । तच्च
 जातिदुष्टादेवपलक्षकम् ।... सप्तविधम्भोज्यम् । भावेन चित्तद्वया दूषिते
 स्नेहादिभाण्डसदृशे भाण्डे दुर्भाण्डादिभोजनदुष्टे च ।... श्रयानो भूमावपि
 स्मिर्गन्धतः । श्रयनगतस्य प्रागेव निषेधात् ।... LXIX, 3. आङ्गकरवा-
 गत्सरम् ॥ ५. व्रतं आङ्गदिनपर्यन्तमेकादश्यादिकं च तद्दान् ।...

नम्रन्यालयेषु । ७। न वृक्षमूलेषु । ८। न दिवा । ९।
 न संधयोः । १०। न मलिनाम् । ११। न मलिनः
 । १२। नाभ्यक्तम् । १३। नाभ्यक्तः । १४। न रोगा-
 र्ताम् । १५। न रोगार्तः । १६।
 न हीनाङ्गीं नाधिकाङ्गीं तथैव च वयोऽधिकाम् ।
 नोपेयान्नुर्विणीं नारीं दीर्घमायुर्जिजीविषुः ॥ १७ ॥ ६६ ॥

नार्द्रपादः सुप्यात् । १। नोत्तरापरशिराः । २। न
 नम्रः । ३। नार्द्रवंशे । ४। नाकाशे । ५। न पालाशे
 शयने । ६। न पञ्चदारुक्ते । ७। न गजभग्नक्ते । ८।
 न विद्युद्गधक्ते । ९। न भिन्ने । १०। नाग्निमुष्टे । ११।
 न घटासिक्तद्रुमजे । १२। न श्मशानश्रून्यालयदेवता-

LXX, 1. स्वप्यात् । C^{1,2}v Ap. 2. नोत्तरापरवाक्शिराः । C^{1,2}.
 4. नानुवंशम् । V¹⁻⁴ Ap.; वंशो मेढी तद्वैर्धमनु N.; नार्द्रवंशम् v.
 6. पलाशशयने C^{1,2}v. 11. ०मुष्टे C^{1,2}; ०मुष्टे v.

8... बह्वचनान्द्रुमलतादियदृणम् । 11. न मलिनाङ्गवस्त्राम् ।...
 रजस्वलोपलक्षणमिदम् ।... LXX, 2... प्राग्दक्षिणयोरभ्यनुज्ञानम-
 नेन । प्राग्दक्षिणशिराः स्वप्यान्नोदक्प्रत्यक्शिराः क्वचिदिति स्मरणात् ।...
 8. गजेन भग्नस्य तरोः काष्ठेन कृते ॥ 9. विद्युता दग्धस्य तरोः काष्ठेन
 कृते ॥ 10.. न शिखिखदायामिति पैठीनसीयात् ॥ 11. विद्युत्तरो
 नाप्यग्निना दग्धे ॥ 12. घटैः आ सर्वदा सिक्तस्य तरोः काष्ठेन कृते ॥

यतनेषु । १३ । न चपलमध्ये । १४ । न नारीमध्ये
 । १५ । न धान्यगोगुरुहुताशनसुराणामुपरि । १६ ।
 नोच्छिष्टो न दिवा सुप्यात्संधयोर्न च भस्मनि ।
 देशे न चाशुचौ नार्द्रे न च पर्वतमस्तके ॥ १७ ॥ ७० ॥

अथ न कं च जावमन्येत । १ । न च हीनाधिका-
 ज्ञान्मूर्खान्धनहीनानवहसेत् । २ । न हीनान्सेवेत
 । ३ । स्वाध्यायविरोधि कर्म नाचरेत् । ४ । वयोऽनुरूपं
 वेषं कुर्यात् । ५ । श्रुतस्याभिजनस्य धनस्य देशस्य च
 । ६ । नोद्धतः । ७ । नित्यं शास्त्राद्यवेक्षी स्यात् । ८ । सति
 विभवे न जीर्णमलवद्वासाः स्यात् । ९ । न नास्तीत्य-
 भिभाषेत । १० । न निर्गन्धोग्रगन्धि रक्तं च माल्यं
 विमृश्यात् । ११ । विमृश्याज्जलजं रक्तमपि । १२ । यष्टिं च

17. स्वप्यात् C^{1,2}v. LXXI, 2. हीनाज्ञाधिका० C^{1,2}v. 5.
 वेषं V¹⁻³ C^{1,2}v.

14. चक्षो दुर्धसनी हस्तपादादिविच्छेप्ता ॥ 16... गवादिशब्देन
 तच्छाका उच्यन्ते । धान्यवत्साक्षात्तदुपरि शयनासंभवात् ।... 17. उच्छिष्ट
 ऊर्ध्वधरोच्छिष्टवान् ।... अशुचौ मूत्रविष्ठाद्युपहृते देशे ।... LXXI,
 1. कं च न समसुत्कृष्टमपकृतं वा... 4. स्वाध्यायो वेदाध्ययनाध्यापन-
 क्रियाः ।... 8. प्रास्यते धर्मो यैस्तानि स्मृतिमीमांसादीनि । आदिशब्दा-
 द्भ्रमवद्वा'रोग्यादिप्रतिपादकानि ।... 10. ऋहेन्धनाद्यभावेऽपि नास्तिशब्दं
 नोच्यते । किंतु पूर्णमिति ब्रूयात् ॥

वैखीमीम् । १३ । कमण्डलुं च सोदकम् । १४ । कार्पा-
समुपवीतम् । १५ । रौक्मे च कुण्डले । १६ । नादित्य-
मुद्यन्तमीक्षेत । १७ । नास्तं यान्तम् । १८ । न वाससा
तिरोहितम् । १९ । न चादर्शजलमध्यगतम् । २० । न
मध्याह्ने । २१ । न क्रुद्धस्य गुरोर्मुखम् । २२ । न तैसो-
दकयोः स्वां छायाम् । २३ । न मलवत्यादर्शे । २४ । न
पत्नीं भोजनसमये । २५ । न स्त्रियं नग्नम् । २६ । न
कं च न मेहमानम् । २७ । न चालानभ्रष्टकुञ्जरम्
। २८ । न च विषमस्थो वृषादियुद्धम् । २९ । नोन्नतम्
। ३० । न मत्तम् । ३१ । नामेध्यमग्नौ प्रक्षिपेत् । ३२ ।
नासृक् । ३३ । न विषम् । ३४ । अंभस्यपि । ३५ ।
नाग्निं लङ्घयेत् । ३६ । न पादौ प्रतापयेत् । ३७ । न
कुशेषु परिमृज्यात् । ३८ । न कांस्यभाजने धावयेत्
। ३९ । न पादं पादेन । ४० । न भुवमालिखेत् । ४१ ।

23. खच्छायाम् । C^{1,2}v. 30 om. C^{1,2}. 31 om. v. Ap.
quotes both Sūtras. 38. कुशैस्तेषु वा C^{1,2}.

19. वस्त्रान्तरितमपि ॥ 22... गुरुः श्रेयान् ॥ 25. स्वस्य पत्न्या
वा भोजनकाले... 27. मन्त्रपुरीषे जुर्वाणम्... 28. बन्धनच्युतं गजम् ।
चकाराद्याघ्रादीन् ॥... 29. विषमे जनसंसर्दादौ पत्न्यायनायोग्ये देशे
स्थितो वृषगजमहिषादियुद्धम् ।... 32. अमेधं स्त्रीवनादि ।... 37.
अप्राविति श्रेषः ॥ 41. काष्ठादिभिः ॥

न लोष्टमर्दी स्यात् । ४२ । न तृणच्छेदी स्यात् । ४३ ।
 न दन्तैर्नखलोमानि च्छिन्द्यात् । ४४ । द्यूतं वर्जयेत्
 । ४५ । बालातपसेवां च । ४६ । वस्त्रोपानहमाल्योपवी-
 तान्यन्यधृतानि न धारयेत् । ४७ । न शूद्राय मतिं
 दद्यात् । ४८ । नोच्छिष्टहविषी । ४९ । न तिलान्
 । ५० । न चास्योपदिग्नेद्धर्मम् । ५१ । न व्रतम् । ५२ । न
 संहताभ्यां पाणिभ्यां शिर उदरं च कण्डूयेत् । ५३ । न
 दधिसुमनसी प्रत्याचक्षीत् । ५४ । नात्मनः स्रजमपक-
 र्हेत् । ५५ । सुप्तं न प्रबोधयेत् । ५६ । न रक्तं विरागयेत्
 । ५७ । नोदक्यामभिभाषेत । ५८ । न म्लेच्छान्यजान्
 । ५९ । अग्निदेवब्राह्मणसंनिधौ दक्षिणं पाणिमुद्धरेत्
 । ६० । न परस्त्रे चरन्तीं गामाचक्षीत् । ६१ । न पिवन्तं

53. कण्डूयेत् V¹⁻³ C^{1,2} Ap. 55. अपकर्षयेत् । V¹⁻³ C^{1,2} v. 57
 om. C^{1,2} v. 60. प्रदक्षिणं C^{1,2}.

42. करेण मृत्पिण्डमर्दनशैली न स्यात् ।... 44... लोमानि
 श्लश्रादीनि ।... 46. बालातपः प्रातरातपः । संगवातप इत्यन्ये । श्रद्धा-
 तप इत्यपरे ।... 49... शूद्रोऽत्र दास्यतिरिक्तः ।... 52. व्रतं प्राय-
 क्षिप्तम् ।... 56. स्नापेक्षया विद्यादिभिरधिकं शयानं न प्रबोधयेत् ।...
 57. आत्मन्यनुरक्तं स्रजभाषणादिभिर्न विरक्तं कुर्यात् ।... 60. अग्निः
 श्रौतः स्मार्तश्च । देवो विष्णवादिप्रतिमा ।... कण्डुप्रावृतादुत्तरीयाद्दक्षिः
 कुर्यात् ।... 61. परकीये यवादिद्वेने निरूढं धान्यं मत्स्यन्तीं परस्त्रीं मां
 नाचक्षीत् ।... 62. परशब्दोऽनुषज्यते । गोहन्ये पिवन्तं वत्सम् ।...

वत्सकम् । ६२ । नोद्धतान्ग्रहर्षयेत् । ६३ । न शूद्रराज्ये
 निवसेत् । ६४ । नाधार्मिकजनाकीर्णो । ६५ । न संव-
 सेद्वैद्यहीने । ६६ । नोपसृष्टे । ६७ । न चिरं पर्वते
 । ६८ । न दृथाचेष्टां कुर्यात् । ६९ । न नृत्यगीते । ७० ।
 नास्फोटनम् । ७१ । नास्त्रीलं कीर्तयेत् । ७२ । नानृतम्
 । ७३ । नाप्रियम् । ७४ । न कं चिन्मर्मणि स्पृशेत् । ७५ ।
 नात्मानमवजानीयाद्दीर्घमायुर्जिजीविषुः । ७६ । चिरं
 संध्योपासनं कुर्यात् । ७७ । न सर्पशस्त्रैः क्रीडेत् । ७८ ।
 अनिमित्ततः खानि न स्पृशेत् । ७९ । परस्य दण्डं नो-
 द्यच्छेत् । ८० । शास्यं शासनार्थं ताडयेत् । ८१ । तं च
 वेणुदलेन रज्ज्वा वा पृष्ठे । ८२ । देवब्राह्मणशास्त्रम-
 हात्मनां परिवादं परिहरेत् । ८३ । धर्मविरुद्धौ चार्थ-

71 om. v. नास्फोटनं कार्यम् । C^{1,2}. See the C. 75. किं C^{1,2}.
 79. खानि खानि C^{1,2}. 80. नोपयच्छेत् । V¹. See M. IV, 164.
 82. तन्वा C^{1,2}; तर v; तं तु Ap.; तं शास्यमेव N.

63. उद्धतान्मार्गवर्तिनस्तदनुकूलाचरणेन नोद्धाहयेत् ॥ 67. उप-
 दृष्टो व्याध्यभिभूतः ।... 69... दृथाटनादिर्दृथाचेष्टा ॥ 71. दक्षिणांसा-
 रोपिते वामबाहौ दक्षिणपाणिना शब्दकरणमास्फोटनम् । न कार्यम् ।...
 75. मर्माणि प्राणायतनानि...वक्ष्यमाणानि (XCVI, 89) । तत्र कं
 षिदपि न स्पृशेद्वाभिहन्दात् । मर्म दुस्तरितं न प्रकाशयेदित्यन्ये ॥ 77.
 दीर्घायुष्कामः... 78. सर्पो विषधरः ।... 80. परताडनार्थम्... 81.
 शास्यं शासनार्थं शिष्यपत्रादिकम् ।... 83... महात्मनो ऋषयः...

कामौ । ८४ । लोकविद्विष्टं च धर्ममपि । ८५ । पर्वसु
 शान्तिहेमं कुर्यात् । ८६ । न तृणमपि छिन्द्यात् । ८७ ।
 अलङ्कतश्च तिष्ठेत् । ८८ । एवमाचारसेवी स्यात् । ८९ ।
 श्रुतिस्मृत्युदितं सम्यग्साधुभिश्च निषेवितम् ।
 तमाचारं निषेवेत धर्मकामो जितेन्द्रियः ॥ ९० ॥
 आचाराल्लभते चायुराचारादीप्सितां गतिम् ।
 आचाराद्धनमक्षय्यमाचाराद्धन्यलक्षणम् ॥ ९१ ॥
 सर्वलक्षणहीनोऽपि यः सदाचारवान्तरः ।
 अश्रद्धानोऽनसूयश्च शतं वर्षाणि जीवति । ९२ ॥ ७१ ॥

दमयमेन तिष्ठेत् । १ । दमश्चेन्द्रियाणां प्रकीर्तितः
 । २ । दान्तस्यायं लोकः परश्च । ३ । नादान्तस्य क्रिया
 का चित्तमृध्यति । ४ ।
 दमः पवित्रं परमं मङ्गल्यं परमं दमः ।
 दमेन सर्वमाप्नोति यत्किञ्चिन्मनसेच्छति ॥ ५ ॥

90. धर्मं V² N. ; धर्मं V¹⁻³. See M. IV, 155.

85... लोकनिन्दितम्... 87. पर्वसु... 88. खण्डनादिभि-
 रलङ्कतस्तिष्ठेत् ।... LXXII, 1. दमोऽन्तःकरणनियमः । यमे वा-
 ष्टोन्द्रियनियमः ।... 2. अन्तःकरणनियमेन चक्षुरादीन्द्रियाणामपि नियमः
 प्राप्तोऽयम् ॥ 4. ऐहिकी पारलौकिकी वा क्रिया ।...

दशार्धयुक्तेन रथेन यातो
मनोवशैनार्यपथानुवर्तिना ।
तं चेद्रथं नापहरन्ति वाजिन-
स्तथागतं नावजयन्ति शचवः ॥ ६ ॥
आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं
समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्दत् ।
तद्वत्कामा यं प्रविशन्ति सर्वे
स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥ ७ ॥ ७२ ॥

अथ आहोसुः पूर्वद्युर्ब्राह्मणानामन्वयेत् । १ । द्वितीये
ऽङ्घ्रि शुक्लपक्षस्य पूर्वाह्ने ऋष्णपक्षस्यापराह्ने विप्रान्मु-
ञ्जातान्स्वाचान्तान्यथाभूयो विद्याक्रमेण कुशोत्तरेष्वास-
नेषूपवेशयेत् । २ । द्वौ देवे प्राङ्मुखौ चींश्च पितृ उद-

LXXII, 6. याति C¹²; याते v. LXXIII, 3. पितृ V* C¹².

6. ईशार्धेन पञ्चभिरिन्द्रियलक्ष्यैर्वाजिभिर्द्युक्तेन पञ्चालक्षणेन रथेन
मनोलक्ष्यसारथिना वशीकृतेन... यो याति । तं तथा वर्तमानं शचवः
कामक्रोधादयो नावजयन्ति यदि तं रथं ते वाजिनः सारथिगानुगृहीता
नापथे प्रवर्तयन्ति ।... 7... यं प्रविशन्त्यन्तरे प्रवीयन्ते । स एव शान्तिं
तितिक्षामेति प्राप्नोति ।... नेतरः । कामकामी । काम्यन्त इति कामा
विषयास्तान्कामयितुं प्रीक्षमस्य ॥ LXXIII, 2... तैर्वाद्दत्तनादिना
सम्यक्स्वातान् ।... स्वाचान्तानिति नियमेनाचमनप्रतिनिधिनिरासः ।...
यथाभूयो यथावयोवाञ्छन्तम् ।...

सुखान् । ३ । एकैकमुभयत्र वेति । ४ । आमश्राद्धेषु
 काव्येषु च प्रथमपञ्चकेनाग्निं हुत्वा । ५ । पशुश्राद्धेषु
 मध्यमपञ्चकेन । ६ । अमावास्यासूक्तमपञ्चकेन । ७ ।
 आग्रहायण्या ऊर्ध्वं दृष्ट्वाष्टकासु च क्रमेणैव प्रथमम-
 ध्यमोत्तमपञ्चकैः । ८ । अश्वष्टकासु च । ९ । ततो
 ब्राह्मणानुज्ञातः पितृनावाहयेत् । १० । अपयन्वसुरा
 इति द्वाभ्यां तिलैर्यातुधानानां विसर्जनं कृत्वा । ११ ।
 एत पितरः सर्वांस्तानम आ मे यन्वेतद्दः पितर इत्या-
 वाहनं कृत्वा कुशतिलमिश्रेण गन्धोदकेन यास्तिष्ठन्ध-
 मृता वागिति यन्मि मातेति च पार्श्वं निर्वर्त्य निवेद्यार्घ्यं
 कृत्वा निवेद्य च कुशतिलवस्त्रपुष्पालंकारधूपदीपैर्यथा-

LXXIII, 11. अपयान्वसुरा इति आङ्गविभ्रकर्तृन्यानुधानामपसार्य
 तिलैर् V¹⁻³ C^{1,2}. See the C., from which the second
 clause has crept in.

5. कृशुश्च पाजेति (to read इयमेवेति. See Kâthaka
 XXXIX, 10, and Kâth. Grihyas.) राक्षोन्नं पञ्चदशशं सूक्तं
 काठके प्रसिद्धम् । तस्याद्येन पञ्चकेन... वैश्वदेविकपूजानन्तरं पित्रावाह-
 नात्पूर्वमेवाग्निहोमः कार्यः ।... 10. काठकीयश्राद्धप्रयोगमाह । ततो होमा-
 नन्तरं वक्ष्यमाखरीत्या यातुधानामपसार्य ब्राह्मणान्पितृनावाहयिष्य इत्यनुष्ठा-
 प्यावाहयेति तैरनुज्ञातः पितृनावाहयेत् ।... 11. उक्तहोमसमाप्त्यनन्त-
 रमपयन्विति मन्त्रद्वयेन तिलैः आङ्गविभ्रकर्तृन्यानुधानामपसार्यावाहयेत् ।
 मन्त्राकोऽनादिक्रममाह ॥

ब्रह्मणा विप्राङ्स्तमभ्यर्च्य हृतश्रुतमन्नमादायादित्वा ब्रह्मा
 वसव इति वीक्ष्यामौ करवाणीत्युक्त्वा तत्र विप्रैः कुर्वी-
 त्युक्ते आश्रुतिचयं दद्यात् । १२ । ये मामकाः पितॄर
 रतहः पितरोऽयं यज्ञ इति च हविरनुमन्त्रणं हत्वा
 यद्योपपन्नेषु पात्रेषु विशेषाद्भ्रजतमयेष्वन्नं नमो विश्वेभ्यो
 देवेभ्य इत्यन्नमादौ प्राक्शुखयोर्निवेदयेत् । १३ । पित्रे
 पितामहाय प्रपितामहाय च नामगोत्राभ्यामुदशुखेषु
 । १४ । तददत्सु ब्राह्मणेषु यन्मो प्रकामाद्देवैराचैर्यदः

12. The Mantras in this and the following Sūtras appear to have been corrupted already in Nanda-pandita's time, and have been corrected with the aid of the Kāth. Gṛihyas. निवेद्य चानुक्षेपनं V⁴; नि० चा० कृत्वा V¹⁻³ C^{1,2}v. The clause चा० कृ० is not commented on by N., and not found in the Kāth. Gṛihyas. हृतश्रुतमन्नम् V¹⁻³; हृतश्रुतमन्नम् C^{1,2}; हृत०-आदाय om. v. उक्त C^{1,2}; उक्त V¹.

12. उक्तप्रतीक्षेन मन्त्रेणावाहनमुक्तप्रतीक्षाभ्यां मन्त्रान्यां प्राथमासादना-
 दिभिरर्थं संपाद्य निवेद्य गन्धा-(कुशा० ?)दिदीपान्तैर्यथोक्तप्रकारेण प्रथया
 देवपितृब्राह्मणान्संपूज्य ऋहीतमन्नमादित्येति मन्त्रेणावेक्ष्य पृष्टोत्तरे जन्मे...
 सोमाय पित्रमते स्वधा नमो यमायाङ्गिरसे स्वधा नमो ऽप्रये कथवाहनाय
 स्वधा नम इति मन्त्रत्रयेणाऽऽतिचयं जुहुयात् । 13. ये मामकाः... इति
 त्रिभिर्मन्त्रैरनुमन्त्र्य यद्यामिजितेषु सौवर्गेषु देवै राजतेषु पित्रे वा नम इति
 मन्त्रेण वैश्वदेविकयोर्ब्राह्मणयोः प्रथमं निवेदयेत् । तद्योपपत्तिना कार्यम् ।...
 14... ततश्चासुक्कशर्मणे ऽस्मत्पित्रे ऽसुकगोत्राय वसुस्थायेदमन्नं स्वधा नम
 इति वाक्प्रये(गोब्राह्मं निवेदयेत् ।... 15. तन्निवेदितमन्नमदत्सु भुञ्जानेषु
 ब्राह्मणेषु देवपितृब्राह्मणेषु...

क्रव्यादिति जपेत् । १५ । इतिहासपुराणधर्मशास्त्राखि-
 चेति । १६ । उच्छिष्टसंनिधौ दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु पृथिवी-
 दर्भिरक्षतेत्येकं पिण्डं पित्रे निदध्यात् । १७ । अन्त-
 रीक्षं दर्भिरक्षतेति द्वितीयं पितामहाय । १८ । चौर्दर्वि-
 रक्षतेति तृतीयं प्रपितामहाय । १९ । येऽत्र पितरः
 प्रेता इति वासो देयम् । २० । वीरान्नः पितरो धत्त
 इत्यन्नम् । २१ । अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमाह-
 षयध्वमिति दर्भमूले करावघर्षणम् । २२ । ऊर्जं वहन्ती-
 रित्यग्नेन सोदकेन प्रदक्षिणं पिण्डानां विकिरणं कृत्वा
 अर्घ्यपुष्पधूपालेपनान्नादिभक्ष्यभोज्यानि निवेदयेत् । २३*
 उदकपात्रं मधुघृततिलैः संयुक्तं च । २४ । भुक्तवत्सु
 ब्राह्मणेषु तृप्तिमागतेषु मा मे श्लेष्टेत्यन्नं सतृणमभ्युक्ष्या-
 न्नविकिरमुच्छिष्टाग्रतः कृत्वा तृप्ता भवन्तः संपन्नमिति
 पृश्नोदङ्मुखेष्वचमनमादौ दत्त्वा ततः प्राङ्मुखेषु दत्त्वा

22. कारघर्षणं C^{1,2}. 23. विकिरणं सेचनं ... च निवेदयेत् । C^{1,2}
 24. उदकपात्रं च C^{1,2}.

20... पिण्डोपरि वस्त्रं दद्यात् ॥ 22... पिण्डाधःस्थितदर्भमूले कर-
 सेपावघर्षणं कुर्यात् ॥ 23... सोदकेन पिण्डशेषेण... विकिरणं सेचनं
 छात्रार्घ्यादीन्पञ्च भोज्यान्नाग्निवेदयेत् ॥ 24... अकारादन्ननाभ्यङ्गनादी-
 नि ।... - 25... आङ्घ्रिघ्नमन्नं सतृणं कुशसहितं जलेनाभ्युक्ष्य वस्त्रान्नस्य

ततश्च सुप्रोक्षितमिति आङ्गदेशं संप्रोक्ष्य दर्भपाणिः सर्वं
कुर्यात् । २५ । ततः प्राङ्मुखायतो यन्मे राम इति प्रद-
क्षिण्यं कृत्वा प्रत्येत्य च यथाशक्ति दक्षिणाभिः समभ्य-
र्च्याभिरमन्तु भवन्त इत्युक्त्वा तैरुक्तोऽभिरताः स्म इति
देवाश्च पितरश्चेत्यभिजपेत् । २६ । अश्वय्योदकं च नाम-
गोचाभ्यां दत्त्वा विश्वे देवाः प्रीयन्तामिति प्राङ्मुखेभ्य-
स्ततः प्राञ्जलिरिदं तन्मनाः सुमना याचेत । २७ ।

दातारो नोऽभिवर्धन्तां वेदाः संततिरेव च ।

अङ्गा च नो मा व्यगमदहृ देयं च नोऽस्त्विति ॥ २८ ॥

तथास्त्विति ब्रूयुः । २९ ।

अङ्गं च नो बहु भवेदतिथींश्च लभेमहि ।

याचितारश्च नः सन्तु मा च याचिष्म कं च न ॥ ३० ॥

इत्येताभ्यामाशिषः प्रतिगृह्य । ३१ ।

प्राङ्मुखोऽष्टायतो विकिरणं कृत्वा... आङ्गदेशं प्रोक्षेत् । इदं च सर्वं
दर्भपाणिना कार्यम् ॥ २६. रामः काकः (Dev., Kāthakagrīhya-
bhāshya)... २७. यद्दत्तसन्नोदकादि तदक्षय्यमस्त्विति दैवे पिब्ये च
नामगोचाभ्यामुदकं दत्त्वा विश्वे देवाः प्रीयन्तामिति दैवे चोदकं दत्त्वा...
आशिषी याचेत । ता यवाह ॥ २८. नो ऽस्माकं कुले दातारो दानशीलाः
पुत्रावा वेदाध्ययनाध्यापनाविच्छेदेन वर्धन्तां संततिश्च पुत्रपौत्रपरंपरा
वर्धन्ताम् ।... देयं चाग्नयानायस्माकं कुले वज्जलमस्त्विति याचेत ॥ २९.
ते च याचितास्तथास्त्विति प्रतिब्रूयुः ॥ ३१. इत्युक्त्वाभ्यां... मन्नाभ्यामुक्त्वा
आशिषस्तथास्त्विति प्रतिवचनेन प्रतिगृह्य विप्रान्विसर्जयेत् ॥

वाजे वाज इति ततो ब्राह्मणांश्च विसर्जयेत् ।

पूरयित्वा यन्नान्यायमनुव्रज्याभिवाद्य च ॥ ३२ ॥ ७३ ॥

अष्टकासु दैवपूर्वं शाकमांसापूपैः श्राद्धं कृत्वा त्वन्व-
ष्टकास्वष्टकावदङ्गि दैवपूर्वमेवं कृत्वा माचे पितामहौ
प्रपितामहौ च पूर्ववद्ब्राह्मणान्भोजयित्वा दक्षिणाभि-
त्याभ्यर्चानुव्रज्य विसर्जयेत् । १ । ततः कर्षूः कुर्यात्
। २ । तन्मूले प्रागुदगन्धुपसमाधानं कृत्वा पिण्डनिर्वप-
णम् । ३ । कर्षूचयमूले पुरुषाणां कर्षूचयमूले स्त्रीणाम्
। ४ । पुरुषकर्षूचयं सान्नेनोदकेन पूरयेत् । ५ । स्त्रीक-
र्षूचयं सान्नेन पयसा । ६ । दध्ना मांसेन पयसा प्रत्येकं
कर्षूचयम् । ७ । पूरयित्वा जपेदैतद्भवद्भ्यो भवतीभ्योऽस्तु
अविद्वियम् । ८ ॥ ७४ ॥

पृष्ठे

पितरि जीवति यः श्राद्धं कुर्यात्स येषां पिता कुर्या-

LXXIV, 1. कृत्वा om. C^{1,2}. कृत्वान्वष्टकावदङ्गि कृत्वा दैवपूर्वं
माचे v. 8. एतद्भवद्भ्यो om. C^{1,2}v. See the Kāth. Grihyas.

32... आ सीमान्तमनुव्रज्य... LXXIV, 1... यथाक्रमं शाक-
मांसापूपैः ।... यथोक्तविधिना श्राद्धं कृत्वा परेद्युरन्वष्टकास्वष्टकावद्यस्या-
मष्टकायां वेन पक्षकेन हेमस्तेनैवान्वष्टकास्वष्टकापि हेमः ।... 8. एवं नवापि
कर्षूचयमूलेषु पूरयित्वा एतद्भवद्भ्य इत्यादि मन्त्रं जपेत् ॥

लोषां कुर्यात् । १ । पितरि पितामहे च जीवति शेषां
 पितामहः । २ । पितरि पितामहे प्रपितामहे च जीव-
 ति नैव कुर्यात् । ३ । यस्य पिता प्रेतः स्यात्स पित्रे पिण्डं
 निधाय पितामहात्परं दद्यात् । ४ । यस्य पिता
 पितामहश्च प्रेतौ स्यातां स ताभ्यां पिण्डौ दत्त्वा पिता-
 महपितामहाय दद्यात् । ५ । यस्य पितामहः प्रेतः
 स्यात्स तस्मै पिण्डं निधाय प्रपितामहात्परं दद्यात् । ६ ।

मातामहानामप्येवं श्राद्धं कुर्याद्विचक्षणः ।

मन्त्रोद्देशेण यथान्यायं शेषाणां मन्त्रवर्जितम् ॥ ७ ॥ ७५ ॥

LXXV, 2. C^{1,2} add कुर्यात्लोषां पिता कुर्यात् । From the C.
 3. त्रिषु जीवत्सु नैव कुर्यात् । C^{1,2}. From the C. 4. प्रपितामहात्
 C^{1,2}. पूर्व for परं v. 5, 6 om. v. 6. यस्य पिण्डं om. V¹⁻².
 स्यात् om. V⁴. After 6, C^{1,2} add the following Sūtra, यस्य
 पिता प्रपितामहश्च प्रेतौ स्यातां स पित्रे पिण्डं निधाय पितामहात्परं
 दद्यात् । See Sūtra 4.

LXXV, 3... पित्रादिषु त्रिषु जीवत्सु श्राद्धमेव न कुर्यात् । 4.
 मृतपितृको जीवत्पितामहकश्च पित्रपिण्डं दत्त्वा प्रपितामहद्वयपितामहाभ्यां
 पिण्डं दद्यात् ।... 6. यो जीवत्पित्रप्रपितामहकः स पितामहपिण्डं दत्त्वा
 द्वयप्रपितामहतृणोः पिण्डं दद्यात् ।... 7... तत्र मातामहे जीवति
 तत्पितृणामेव ।... यथान्यायं प्रथमान्ते प्रथमान्तं द्वितीयान्ते द्वितीयान्त-
 मित्यादि प्रकारेण मातामहशब्दस्योद्देशेन कार्यम् ।... शेषाणां पित्रव्यमा-
 तुकस्यान्नादीनां श्राद्धमन्त्रकमेव पित्रपदव्यन्मन्त्ररहितमेव कुर्यात् ।...

अमावास्यास्तिस्रोऽष्टकास्तिस्रोऽम्बष्टका माघी प्रौष्ठ-
पद्यूर्ध्वं कृष्णचयोदशी व्रीहियवपाकौ चेति । १ ।
एतांस्तु आङ्गकालान्धै नित्यानाह प्रजापतिः ।
आङ्गमेतेष्वकुर्वाणो नरकं प्रतिपद्यते ॥ २ ॥ ७६ ॥

आदित्यसंक्रमणम् । १ । विषुवद्वयम् । २ । विशेषे-
णायनद्वयम् । ३ । व्यतीपातः । ४ । जन्मर्क्षम् । ५ । अभ्यु-
दयश्च । ६ ।

एतांस्तु आङ्गकालान्धै काम्यानाह प्रजापतिः ।
आङ्गमेतेषु यदन्नं तदानन्त्याय कल्पयते ॥ ७ ॥
संधाराव्योर्न कर्तव्यं आङ्गं खलु विचक्षणैः ।
तयोरपि च कर्तव्यं यदि स्याद्राहुदर्शनम् ॥ ८ ॥
राहुदर्शनदत्तं हि आङ्गमाचन्द्रतारकम् ।
गुणवत्सर्वकामीयं पितृणामुपतिष्ठते ॥ ९ ॥ ७७ ॥ ✓

सततमादित्येऽङ्गि आङ्गं कुर्वन्नारोग्यमाप्नोति । १ ।
सौभाग्यं चान्द्रे । २ । समरविजयं कौजे । ३ । सर्वान्का-

LXXXVI, 1... व्रीहियाकः शरत् । यवपाको वसन्तः ।...
LXXXVII, 5. आत्मनः पुत्रस्य भार्यायाश्च जन्मनष्टत्रम् ।... 6.
अभ्युदयः पुत्रजन्मादिः ।... 6... तत्र कृतं आङ्गं पितृणां यावच्चन्द्रतार-
कावस्थानमुपतिष्ठते कर्तुं च सर्वगुणातिशयवत्सर्वकामसाधनं भवतीति ।
LXXXVIII, 1. आदित्यवारे आङ्गं सार्वकालिकारोग्यहेतुः । 2. चन्द्र-
वारे सौभाग्यं जनप्रियत्वम् ।

मान्बोधे । ४ । विद्यामभीष्टां जीवे । ५ । धनं शौक्रे । ६ ।
जीवितं शनैश्चरे । ७ । स्वर्गं कृत्तिकासु । ८ । अपत्यं
रोहिणीषु । ९ । ब्रह्मवर्षस्यं सौम्ये । १० । कर्मसिद्धिं
रौद्रे । ११ । भुवं पुनर्वसौ । १२ । पुष्टिं पुष्ये । १३ ।
श्रियं सर्पे । १४ । सर्वान्कामान्पैत्ये । १५ । सौभाग्यं
भास्वरे । १६ । धनमार्यमणे । १७ । ज्ञातिश्रेष्ठं हस्ते
। १८ । रूपवतः सुतांस्त्वाङ्गे । १९ । वाणिज्यसिद्धिं स्वाती
। २० । कनकं विशाखासु । २१ । मित्राणि मैत्रे । २२ ।
राज्यं शाक्रे । २३ । कृषिं मूले । २४ । समुद्रयानसिद्धि-
माप्ये । २५ । सर्वान्कामान्वैश्वदेवे । २६ । श्रेष्ठमभि-
जिति । २७ । सर्वान्कामाञ्छ्रवणे । २८ । लवणं वासवे
। २९ । आरोग्यं वारुणे । ३० । कुप्यद्रव्यमाजे । ३१ ।
गृहमाहिर्बुधे । ३२ । गाः पौष्णे । ३३ । तुरङ्गमा-
श्विने । ३४ । जीवितं याम्ये । ३५ । गृहं सुरूपाः स्त्रियः
प्रतिपदि । ३६ । कन्यां वरदां द्वितीयायाम् । ३७ ।

LXXVIII, 5. जीवे C^{1,2}v. 10. ब्रह्मवर्षः v. 14. सर्पे C^{1,2}.
15. पैत्रे C^{1,2}. 25—53 om. v.

10. सौम्यं ऋगशिरः । तस्मिन्ब्रह्मवर्षस्यं ब्रह्मतेजः । शोको वा ॥ 11.
कर्मकामैहिकानां सिद्धिः फलप्राप्तिः । शौर्यं वा । रौद्रमात्री ॥ 14. सार्व-
माङ्गेष्वस्तत्र शोभाम्... 18. ज्ञातिषु सपियेषु ज्ञातिश्रेष्ठत्वम् ॥ 29...
लवणं लवणक्रियासिद्धिः ।... 37. वरदामभीष्टप्रदाम् । कन्यां जीमातुं च ॥

सर्वान्कामान्तृतीयायाम् । ३८ । पशूँश्चतुर्थ्याम् । ३९ ।
 सुरूपांस्तुतान् पञ्चम्याम् । ४० । द्यूतविजयं षष्ठ्याम्
 । ४१ । वृषिं सप्तम्याम् । ४२ । वाणिज्यमष्टम्याम् । ४३ ।
 पशून्नावम्याम् । ४४ । वाजिनो दशम्याम् । ४५ । ब्रह्म-
 वर्चस्विनः पुत्रानेकादश्याम् । ४६ । कनकरजतं द्वाद-
 श्याम् । ४७ । सौभाग्यं त्रयोदश्याम् । ४८ । सर्वका-
 मान्पञ्चदश्याम् । ४९ । शस्त्रहतानां श्राद्धकर्मणि चतु-
 र्दशी शस्ता । ५० । अपि पितृगीते गाथे भवतः । ५१ ।
 अपि जायेत सोऽस्माकं कुले कश्चिन्नरोत्तमः ।
 प्राष्टक्काले ऽसिते पक्षे त्रयोदश्यां समाहितः ॥ ५२ ॥
 मधुत्कटेन यः श्राद्धं पायसेन समाचरेत् ।
 कार्तिकं सकलं मासं प्राक्छाये कुञ्जरस्य च ॥ ५३ ॥ ७८ ॥

अथ न नक्तं गृहीतेनोदकेन श्राद्धं कुर्यात् । १ ।

40, 41 T. and C. om. VI³. 40. अथं पञ्चम्याम् । C¹².
LXXIX, 1—12 om. v.

42. वृषिं वृषिकलम् । 43. वाणिज्यं क्रयविक्रयकलम् ॥ 53...
कार्तिकं सकलं मासं... यः श्राद्धं दद्यात् । सोऽप्यस्मत्कुले जायेतेति
कालान्तरमपि पित्रभीष्टमुक्तम् ।... प्राचि छाया प्राक्छायं ।... प्राक्छाया
वापरार्हं भवति । तथापि पितरो मधुपायसेन श्राद्धमिच्छन्ति ।...

कुशाभावे कुशस्थाने काशान्दूर्वां वा दद्यात् । २ । वासो-
 र्थे कार्पासोत्थं सूत्रम् । ३ । दशां विवर्जयेद्यद्यहत्-
 वस्त्रजा स्यात् । ४ । उग्रगन्धीन्यगन्धीनि कण्टकिजानि
 रक्तानि च पुष्पाणि । ५ । शुक्लानि सुगन्धीनि कण्टकि-
 जान्यपि जलजानि रक्तान्यपि दद्यात् । ६ । वसां मेदं च
 दीपार्थे न दद्यात् । ७ । घृतं तैलं वा दद्यात् । ८ । जीवजं
 सर्वधूपार्थे न दद्यात् । ९ । मधुघृतसंयुक्तं गुग्गुलुं दद्यात्
 । १० । चन्दनकुङ्कुमकर्पूरागुरूपद्मकान्यनुलेपनार्थे । ११ ।
 न प्रत्यक्षलवणं दद्यात् । १२ । हस्ते न च घृतव्यञ्जना-
 दि । १३ । तैजसानि पात्राणि दद्यात् । १४ । विशेषतो
 राजतानि । १५ । खड्गकुतपठष्णाजिनतिलसिद्धार्थका-
 क्षतानि च पवित्राणि रक्षोघ्नानि च निदद्यात् । १६ ।

3 वासो I C¹². 5 कण्टकितानि VI⁻¹; कण्टकिजातानि C¹²;
 कण्टकिजानि Ap. See 6, and LXVI, 7, 8. Arrangement of
 the following sections in v: LXXX, 2—14; LXXXI,
 3—15; LXXIX, 13—42; LXXX, 1 (excepting प्रीयन्ते);
 LXXX, 1, 15—LXXXI, 23 (LXXXI, 3—15 being
 repeated). 16. चेति दद्यात् । C¹².

LXXIX, 3. वासोऽभावे तत्कार्ये कार्पाससंभवं सूत्रं देयम् ।... 9.
 जीवजं नखघट्टद्वादि ।... 13...आदिशब्दाद्धिपायसादि च । हस्ते न देयं
 किंतु दर्शादिना ।... 16...पार्श्वराजतताम्रपात्राणि... एतानि पवित्राणि ।
 रक्षोघ्नानि वक्ष्यमाख्यान ।...

पिप्पलीमुकुन्दकभृस्तृणशिशुसर्षपसुरसासर्जकसुवर्चलकू-
 ष्माण्डालावुवार्ताकुपालकोषोषोदकीतण्डुलीयककुसुम्भ-
 पिण्डालुकमहिषीक्षीराणि वर्जयेत् । १७ । राजमाषम-
 स्त्रपर्युषितकृतलवणानि च । १८ । कोपं परिहरेत्
 । १९ । नाश्रु पातयेत् । २० । न त्वरां कुर्यात् । २१ ।
 घृतादिदाने तैजसानि पात्राणि खड्गपात्राणि फल्गुपात्रा-
 णि च प्रशस्तानि । २२ । अत्र च श्लोको भवति । २३ ।
 सौवर्णराजताभ्यां च खड्गेनौदुम्बरेण च ।
 दत्तमश्रय्यतां याति फल्गुपात्रेण चाप्यथ ॥ २४ ॥ ७६ ॥

तिलैर्ब्रीहियवैर्माषैरङ्गिर्मूलफलैः शकैः श्यामाकैः
 प्रियङ्गुभिर्नीवारैर्मुद्गैर्गोधूमैश्च मासं प्रीयन्ते । १ । द्वौ
 मासौ मत्स्यमासेन । २ । चीन्हारिणेन । ३ । चतुरश्रौ-
 रभ्रेण । ४ । पञ्च शकुनेन । ५ । षट्छागेन । ६ । सप्त
 रौरवेण । ७ । अष्टौ पार्षतेन । ८ । नव गावयेन । ९ ।
 दश माहिषेण । १० । एकादश तूपरेणाजेन । ११ ।

17. ०पालकोषोपटको० C^{1,2}. 24. खड्गेनौ० C^{1,2}. LXXX, 11.
 एकादश कौर्मेण । C^{1,2}.

18...कृतं कृत्रिमं लवणम् ।...22. आदिशब्दाद्यङ्गनदधिपायसादि ।...
 24. सौदुम्बरं साम्भम् ।... LXXX, 1. मत्स्याः सिंहतुण्डकादयः ।...
 5. शङ्कुनः पक्षी जावातिरिक्तादिर्भक्ष्यः ॥

संब्रूत्सरं गव्येन पयसा तद्विकारैर्वा । १२ । अथ पितृ-
गीता गाथा भवति । १३ ।

कालशाकं महाशक्कं मांसं वार्धीणसस्य च ।

विषाणवर्ज्या ये खज्जास्तांस्तु भक्षामहे सदा ॥ १४ ॥ ८० ॥

नाम्नमासनमारोपयेत् । १ । न पदा स्पृशेत् । २ ।
नावक्षुतं कुर्यात् । ३ । तिलैः सर्षपैर्वा यातुधानान्विस-
र्जयेत् । ४ । संवृते न आङ्गं कुर्यात् । ५ । न रजस्वलां
पश्येत् । ६ । न श्वानम् । ७ । न विड्वराहम् । ८ । न
ग्रामकुक्कुटम् । ९ । प्रयत्नाच्छ्राद्धमजस्य दर्शयेत् । १० ।
अश्रीयुर्ब्राह्मणाश्च वाग्यताः । ११ । न वेष्टितशिरसः
। १२ । न सोपानत्काः । १३ । न पीठोपहितपादाः । १४ ।
न हीनाङ्गाधिकाङ्गाः आङ्गं पश्येयुः । १५ । न शूद्राः
। १६ । न पतिताः । १७ । तत्कालं ब्राह्मणं ब्राह्मणानु-

14. वार्धीणसस्य V¹⁻⁴ C^{1,2} N. See, however, M, III, 271 ;
Y. I, 259 ; Apast. II, 17, 3 ; Gaut. XV, 15. खज्जा आस्ये
तांस्तु भुञ्जहे ॥ V¹⁻¹ N. LXXXI, 3 —22 om. V¹⁻³ C^{1,2} ;
but 23 is marked २३ in V¹⁻³, just as it is in V⁴. 13.
सोपानत्काः V⁴ ; सापान v.

LXXXI, 6. कर्ता भोक्ता चोदक्यां न पश्येत् । .. 18. आङ्गकाद्ये
समागतं ब्राह्मणं संन्यासिनं वा नियुक्ताच्चेदनुमन्वेयुस्तदा तमपि भोजयेत् ॥

मतेन वा भिक्षुकं भोजयेत् । १८ । हविर्गुणान्न ब्राह्मणा
 ब्रूयुर्दात्रा पृष्टाः । १९ ।
 यावदुष्णं भवत्यन्नं यावद्भुञ्जन्ति वाग्यताः ।
 तावदन्नन्ति पितरो यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥ २० ॥
 सार्ववर्णिकमन्नाद्यं संनीयास्त्राय वारिणा ।
 समुत्सृजद्भुक्तवतामग्रतो विकिरन्भुवि ॥ २१ ॥
 असंस्कृतप्रमीतानां त्यागिनां कुलयोषिताम् ।
 उच्छिष्टं भागधेयं स्थाद्भेषु विकिरश्च यः ॥ २२ ॥
 उच्छिष्टं भूमिगतमजिह्वास्याशठस्य च ।
 दासवर्गस्य तत्पितृभ्यो भागधेयं प्रचक्षते ॥ २३ ॥ ८१ ॥

दैवे कर्मणि ब्राह्मणं न परीक्षेत । १ । प्रयत्नात्पितृभ्यो
 परीक्षेत । २ । हीनाधिकाङ्गान्विवर्जयेत् । ३ । विकर्म-

18. पूजयेत् । V¹. 22. रोगिणां कुलयोषिताम् । V¹v. See N.'s
 gloss, which seems to be an erroneous interpretation
 of the reading त्यागिनां कुलयोषिताम्, which is found M.
 III, 245.

21. सार्ववर्णिकं सर्वजातीयमन्नमाद्यशब्दाच्छाकादिकमप्यादाय जलेना-
 ज्ञाय भुक्तवतामये भुवि न पात्रे विकिरन्नपितृभ्योऽन्वेन पातयेत् ॥ 22. वि-
 किरदेवता आह ।... योज्यमुक्तो विकिरो यच्च भोजनावशिष्टं विप्राणां
 तद्भुज्यमनुपमीतानां कुलस्त्राणां च त्यक्तानां भागधेयम् ।... LXXXII,
 4. अतिस्कृतिविरुद्धं कर्म विकर्म ।...

स्थांश्च । ४ । वैडालव्रतिकान् । ५ । वृथालिङ्गिनः । ६ ।
 नक्षत्रजीविनः । ७ । देवलकांश्च । ८ । चिकित्सकान्
 । ९ । अनूढापुत्रान् । १० । तन्युत्रान् । ११ । बहुया-
 जिनः । १२ । ग्रामयाजिनः । १३ । शूद्रयाजिनः । १४ ।
 अयाज्ययाजिनः । १५ । व्रात्यान् । १६ । तद्याजिनः
 । १७ । पर्वकारान् । १८ । सूचकान् । १९ । धृतकाध्या-
 पकान् । २० । धृतकाध्यापितान् । २१ । शूद्रान्मुष्टान्
 । २२ । पतितसंसर्गान् । २३ । अनधीयानान् । २४ ।
 संध्योपासनभ्रष्टान् । २५ । राजसेवकान् । २६ । नग्नान्
 । २७ । पित्रा विवदमानान् । २८ । पितृमातृगुर्वभि-
 स्वाध्यायत्यागिनश्चेति । २९ ।

ब्राह्मणापसदा ह्येते कथिताः पङ्क्तिदृषकाः ।

एतान्विवर्जयेद्यत्नाच्छ्राद्धकर्मणि पण्डितः ॥ ३० ॥ ८२ ॥

LXXXII, 25. संध्योपासनाननुस्थान् । C^{1,2}. 28 om C^{1,2};
 T. and C. om V¹⁻²; विवदमानानपि । v. 30. विवर्जयेच्छेषा-
 ष्चाद्धं C^{1,2}; विवर्जयेद्यापि आद्धं v.

6. वृथा शास्त्रातिक्रमेण लिङ्गं मन्थास्याद्याश्रमचिह्नं येषां ते ।... 15.
 अयाज्याः पतितादयः ।... 16. संस्कारहोनान् ॥ 22. निरन्तरं शूद्रान्-
 भोजिनः ॥ 24. येऽधीतमपि वेदं प्रत्यक्षं नाधीदन्ते तान् ॥ 30. ब्राह्म-
 णेभ्योऽपसदा नहिष्कृता अत एव पङ्क्तिदृषकाः कथिताः पूर्ववर्षिभिः ।...

अत्र पङ्क्तिपावनाः । १ । त्रिणाचिकेतः । २ ।
 पञ्चाम्निः । ३ । ज्येष्ठसामगः । ४ । वेदपारगः । ५ ।
 वेदाङ्गस्याप्येकस्य पारगः । ६ । पुराणेतिहासव्याकरण-
 पारगः । ७ । धर्मशास्त्रस्याप्येकस्य पारगः । ८ । तीर्थ-
 पूतः । ९ । यज्ञपूतः । १० । तपःपूतः । ११ । सत्यपूतः
 । १२ । मन्त्रपूतः । १३ । गायत्रीजपनिरतः । १४ ।
 ब्रह्मदेयानुसंतानः । १५ । त्रिसुपर्णः । १६ । जामाता
 । १७ । दौहित्रश्चेति पात्रम् । १८ । विशेषेण च योगिनः
 । १९ । अत्र पितृगीता गाथा भवति । २० ।
 अपि स स्थात्कुलेऽस्माकं भोजयेद्यस्तु योगिनम् ।
 विप्रं श्राद्धं प्रयत्नेन येन तृप्यामहे वयम् ॥ २१ ॥ ८३ ॥

न श्लेच्छविषये श्राद्धं कुर्यात् । १ । न गच्छेन्म्लेच्छ-
 विषयम् । २ ।

LXXXIII, 18. पात्रम् om. C^{1,2}; दाता । v. Ap. has पात्रम्.
 19—21, and LXXXIV, excepting a few fragments,
 om. v. 21. अये C^{1,2}.

LXXXIII, 2. त्रिर्नाचिकेतं चयनं ह्यतवानसौ त्रिणाचिकेतः ।
 त्रिणाचिकेतसंज्ञं यजुर्वेदभागं तद्ब्रतपूर्वकमधीतेऽसौ वा ॥ 14. मन्त्रैर्विष्णु-
 दिदैवतैर्नित्यं जपैः पूतः ।... 15. ब्रह्मदेयं वेदाध्यापनं (०ध्ययनं V¹⁻³)
 तद्ब्रह्मज्ञितः संतानः परंपरा यस्येति । त्रिपुराधाध्यापकेति यावत् । 16.
 त्रिसुपर्णं यजुर्भागविशेषमधीतेऽसौ । तथा त्रिः सुपर्णं त्रितिं ह्यतवानसौ
 वा ॥ LXXXIV, 1. ब्रह्ममाश्रये श्लेच्छदेशे... 2. तीर्थयात्रा
 विना श्लेच्छदेशं न गच्छेत् ।

परनिपानेष्वपः प्रीत्वा तत्साम्यमुपगच्छतीति । ३ ।

चातुर्वर्ण्यव्यवस्थानं यस्मिन्देष्टे न विद्यते ।

स स्नेच्छदेशो विज्ञेय आर्यावर्तस्ततः परः ॥ ४ ॥ ८४ ॥

अथ पुष्करेष्ठस्यं श्राद्धम् । १ । जप्यहोमतपांसि
च । २ । पुष्करे स्नानमात्रात्सर्वपापेभ्यः पूतो भवति । ३ ।
एवमेव गयाशीर्षे । ४ । वटे । ५ । अमरकण्टकपर्वते । ६ ।
वराहपर्वते । ७ । यत्र कचन नर्मदातीरे । ८ । यमु-
नातीरे । ९ । गङ्गायां विशेषतः । १० । कुशावर्ते । ११ ।
बिन्दुके । १२ । नीलपर्वते । १३ । कनखले । १४ ।
कुजाम्बे । १५ । भृगुतुङ्गे । १६ । केदारो । १७ । महा-

LXXXV, 1. पुष्करेष्ठे श्राद्धम् । C^{1.2}; पुष्करेष्ठे यच्छ्राद्धम् । v.
4. गयाशीर्षे and 5 om. v. 5. अक्षयवटे C^{1.2}. From the C.
12. विन्धुके C^{1.2}v. See the C. 15. कुजाम्बे । C^{1.2}.

3. परे चातुर्वर्ण्यबहिष्कृता स्नेच्छान्तेषां निपाने जलाशये स्नात्वा पीत्वा
तत्साम्यं प्राप्नोति ।... साम्यं च यावच्छीवाभ्यासविषयम् । सङ्गतं... आप-
स्तम्बेनोक्तं ज्ञेयम् ।... LXXXV, 5... अक्षयवटे ॥ 7. वराहकारे
पर्वतविशेषे ॥ 11. कुशावर्तस्थम्बकगिरिस्थो गोदावरीप्रभवः ॥ 12.
बिन्दुको दक्षिणदेशस्थतीर्थविशेषः । विन्धुक इति पाठोऽपि तत्रैव सः ॥
14. कनखलमुत्तरपर्वतस्थं त्र्यम्बकस्थं च ॥ 15. कुजाम्बुस्थलदेशस्थं स्तोत्रं
गङ्गादास्यं वा ॥ 16. भृगुतुङ्गोऽमरकण्टकसमीपस्थो विन्धुपादः ॥ 17.
केदार उत्तरपर्वतस्थः ॥

ख्ये । १८ । नडन्तिकायाम् । १९ । सुगन्धायाम् । २० ।
 शाकम्भर्याम् । २१ । फल्गुतीर्थे । २२ । महागङ्गायाम्
 । २३ । त्रिहलिकाग्रामे । २४ । कुमारधारायाम् । २५ ।
 प्रभाते । २६ । यत्र कचन सरस्वत्यां विशेषतः । २७ ।
 गङ्गाद्वारे प्रयागे च गङ्गासागरसंगमे ।
 सततं नैमिषारण्ये वाराणस्यां विशेषतः ॥ २८ ॥

अगस्त्याश्रमे । २९ । कण्वाश्रमे । ३० । कौशिक्याम्
 । ३१ । सरयूतीरे । ३२ । शोणस्य ज्योतिषायाश्च संगमे
 । ३३ । श्रीपर्वते । ३४ । कालोदके । ३५ । उत्तरमा-
 नसे । ३६ । बडवायाम् । ३७ । मतङ्गवाप्याम् । ३८ ।

24. त्रिहलिकाश्रमे C^{1,2}. See the C. 28 is divided into
 five Sūtras by N.; but the Mitāksharâ quotes it as a
 S'loka.

18. महालयः पर्वतविशेषः ॥ 19. नडन्तिका [नडन्तिका] नद्यभियु-
 क्तेभ्यो ज्ञेया ॥ 20. सुगन्धा नदी सौगन्धिकनगसमीपस्था ॥ 22. फल्गु-
 तीर्थं गयास्थम् ॥ 24. त्रिहलिकाग्रामः शालग्रामः । तदुल्लिकाश्रम इति
 वा पाठः ॥ 25. काश्मीरदेशे कौश्वपर्वते कुमारशक्तिप्रहारेण जलधारा
 निर्गतास्ति सा कुमारधारा तस्याम् । दक्षिणसमुद्र इषुपातक्षेत्रे वा ॥ 26.
 चारकासमीपे प्रभासतीर्थम् ॥ 29. अगस्त्याश्रमः पुष्करसमीपे सरस्वती-
 तीरे ।... दक्षिणदेशे स्वामिस्थाने वा ॥ 30. कण्वाश्रमो माणिनीतीरे ॥
 33...तयोः संगमो विन्ध्यमध्ये । शोणव्योतीरघयोरिति पाठेऽपि तत्रैव ॥
 34. श्रीपर्वतो दक्षिणदेशस्थः श्रीशैलो मल्लिकार्जुनस्थानम् ॥ 35. कालो-
 दकं यामुनक्तीर्थविशेषः ।... 36. उत्तरमानसं केदारोत्तरपर्वतस्थम् ॥ 37.
 बडवा तीर्थविशेषो दक्षिणदेशस्थः ॥ 38. मतङ्गवापी गयादक्षिणभागस्था ॥

सप्तार्धे । ३९ । विष्णुपदे । ४० । स्वर्गमार्गपदे । ४१ ।
 गोदावर्याम् । ४२ । गोमत्याम् । ४३ । वेचवत्याम् । ४४ ।
 विपाशायाम् । ४५ । वितस्तायाम् । ४६ । शतद्रुतीरे । ४७ ।
 चन्द्रभागायाम् । ४८ । ईरावत्याम् । ४९ । सिन्धो-
 स्तीरे । ५० । दक्षिणे पञ्चनदे । ५१ । औसजे । ५२ ।
 एवमादिष्वथान्येषु तीर्थेषु । ५३ । सरिद्धरासु । ५४ ।
 सर्वेष्वपि स्वभावेषु । ५५ । पुलिनेषु । ५६ । प्रसवणेषु
 । ५७ । पर्वतेषु । ५८ । निकुञ्जेषु । ५९ । वनेषु । ६० ।
 उपवनेषु । ६१ । गोमयेनोपलितेषु गृहेषु । ६२ । मनो-
 ज्ञेषु । ६३ । अत्र च पितृगीता गाथा भवन्ति । ६४ ।
 कुलेऽस्माकं स जन्तुः स्याद्यो नो दद्याज्जलाञ्जलीन् ।
 नदीषु बहुतोयासु शीतलासु विशेषतः ॥ ६५ ॥
 अपि जायेत सोऽस्माकं कुले कश्चिन्नरोत्तमः ।
 गयाशीर्षे वटे आङ्गं यो नः कुर्यात्समाहितः ॥ ६६ ॥

52. औसजे V¹⁻⁴ N. ; औसजे C¹⁻²v. 62. गोमयलिनेषु C¹⁻².

39. सप्तार्धं सप्तर्षितीर्थम् ॥ 40. विष्णुपदं गयामध्यस्थितम् ॥ 41.
 स्वर्गमार्गो रथमार्ग इति पदप्रशङ्गा... 51. कृष्णावेद्यातुङ्गभद्राकोणानां
 पद्मानां नदीनां समाहारदेशे ॥ 52. औसजं श्रृंगारकं दक्षिणदेशस्थं
 तीर्थम् ॥ 53. स्वभावा रघुनाथश्रीकृष्णादीनां जन्मस्थानानि तेष्वपि सर्वेषु ॥
 54. निकुञ्जा रुन्दावनवर्तीनि । भगवत्कीडास्थानानि कताऽऽद्यानि ॥ 63.
 मनोहासुजलीचलरादयः ॥ 65... शीतला हिमवत्प्रभवाः ।...

एष्टव्या बह्वयः पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ।
यजेत वाश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥ ६७ ॥ ८५ ॥

अथ वृषोत्सर्गः । १ । कार्त्तिक्यामाश्वयुज्यां वा । २ ।
तत्रादावेव वृषभं परीक्षेत । ३ । जीवद्वत्सायाः पय-
स्विन्द्याः पुत्रम् । ४ । सर्वलक्षणोपेतम् । ५ । नीलम् । ६ ।
लोहितं वा मुखपुच्छपादशृङ्गशुक्लम् । ७ । यूथस्याच्छा-
दकम् । ८ । ततो गवां मध्ये सुसमिद्धमग्निं परिस्तोर्यं
पौष्णं चरुं पयसा अपयित्वा पूषा गा अन्वते न इह
रतिरिति च हुत्वा वृषमयस्कारस्त्वङ्कयेत् । ९ । एक-
स्मिन्पार्श्वे चक्रेणापरस्मिन्पार्श्वे श्रूलेन । १० । अङ्कितं
च हिरण्यवर्णा इति चतसृभिः शं नो देवीरिति च
स्नापयेत् । ११ । स्नातमलंकृतं स्नातालंकृताभिश्चतसृभि-
र्वत्सतरीभिः सार्धमानीय रुद्रान्पुरुषहृक्तं कृष्णारुडीश्च

LXXXVI, 9. रतिर् all; रडिर् Ap. and Kâth. Grihyas.
11. देवीति V¹⁻⁴ C¹⁻²v; देवीरिति N. Ap. See Rigv. X, 9, 4.

67. बह्वयां पुत्राणां मध्ये एकैनापि गयाश्वदकरणे पिष्टसुक्तिर्भवति...
LXXXVI, 5... अक्षयान्यङ्गानि तैः सर्वैर्युक्तम् ।... 9... गवां मध्ये
गोष्ठ इति देशविधिः ।... आऊतिहयं ऊत्वा... 10. दक्षिणबाहौ
चक्रेण दामस्तिजि द्विश्रुलेन... 12... यद्वाग्मस्ते यद्म मन्यव इत्येका-
दशानुवाकान् ।...

जपेत् । १२ । पिता वत्सानामिति वृषभस्य दक्षिणे
कर्णे पठेत् । १३ । इमं च । १४ ।

वृषो हि भगवान्धर्मश्चतुष्पादः प्रकीर्तितः ।

वृणोमि तमहं भक्त्या स मे रक्षतु सर्वतः ॥ १५ ॥

एतं युवानं पतिं वो ददामि

तेन क्रीडन्तीश्वरत प्रियेण ।

मा ह्यस्मिहि प्रजया मा तनूभि-

र्मा रधाम द्विषते सोम राजन् ॥ १६ ॥

वृषं वत्सतरीयुक्तमैशान्यां कारयेद्दिशि ।

हेतुर्वस्त्रयुगं दद्यात्सुवर्णं कांस्यमेव च ॥ १७ ॥

अयस्कारस्य दातव्यं वेतनं मनसेषितम् ।

13. वत्सेति V¹⁻⁴ C^{1,2}v Ap.; पिता वत्सेति काठकीयो मन्त्रः N. See Kâth XIII, 9; Kâth. Gṛihyas., etc. 16. ददाम्य० and चरय V¹⁻⁴ C^{1,2}v Ap. The Kâth. Gṛihyas. has the same readings; but the Atharva and Taittiriya (III, 3, 9, 1) Samhitâs [see also the Gṛihyasûtras of Pâraskara (III, 9, 6) and Sâṅkhâyana (III, 11, 14)] have ददामि तेन and चरत महामाह C^{1,2}.

16... हे राजन्... वयं प्रजया संतत्या तनूभिस्तुष्टरीरेषु मा ह्यस्मिहि मा ह्यसक्ता भवेम द्विषते शत्रवे च मा रधाम मा वष्या भवेम ॥ (हे सोम राजन्वयं प्रजया पुत्रादिकया मा ह्यस्मिहि प्रजया मून्या मा भूम... तथा तनूभिः शरारैर्मा ह्यस्मिहि दीर्घायुषः स्वामे-त्वर्यः ।... Devapâla).

भोजनं बहुसर्पिष्कं ब्राह्मणांश्चात्र भोजयेत् ॥ १८ ॥

उत्सृष्टो वृषभो यस्मिन्पिबत्यथ जलाशये ।

जलाशयं तत्सकलं पितृस्तस्योपतिष्ठति ॥ १९ ॥

शृङ्गेणोल्लिखते भूमिं यत्र क्वचन दर्पितः ।

पितृणामन्नपानं तत्रभूतमुपतिष्ठति ॥ २० ॥ ८६ ॥

अथ वैशाखां पौर्णमास्यां कृष्णशुक्लगाजिनं सुवर्णशृङ्गं
रौप्यखुरं मौक्तिकलाङ्गूलभूषितं कृत्वा आविके च वस्त्रे
प्रसारयेत् । १ । ततस्त्रिलैः प्रच्छादयेत् । २ । सुवर्णना-
भिं च कुर्यात् । ३ । अहतेन वासोयुगेन प्रच्छादयेत्
। ४ । सर्वगन्धरत्नैश्चालंकृतं कुर्यात् । ५ । चतसृषु दिक्षु
चत्वारि तैजसानि पात्राणि क्षीरदधिमधुघृतपूर्णानि नि-
धायाहिताग्रये ब्राह्मणायालंकृताय वासोयुगेन प्रच्छा-

20. अधितिष्ठति ॥ V¹; उपतिष्ठति ॥ V¹⁻³ C^{1,2}v Ap. N. has
तिष्ठति in V¹; उपतिष्ठति in V¹⁻³. LXXXVII, 1. सशृङ्गं
सखुरं V¹ 4; but see the C. वस्त्रे च C^{1,2}; च om. v.
6. तैजसपात्राणि C^{1,2}v.

18. शृङ्गयितुः... वेतनं प्रभूतघृतभोजनं च दद्यात् । एतत्कर्मसाहु-
खाय श्रीग्राह्याभोजयेत् ।... 19. तस्योत्सृष्टः पितृमुपतिष्ठति...
LXXXVII, 1... दशसोर्बाणिकहेमघटितशृङ्गद्वयं पञ्चपलरौप्य-
घटितचतुःखुरम् ।... 3. ...सुवर्णनाभिं नेत्रे च कुर्यात्प्रलसमन्विते । इति
स्वाध्यात् ॥ 6. पूर्वादिचतुर्दिक्षु तैजसानि तान्मरौप्यकांक्षसौवर्णानि...
पात्राणि... क्रमेण क्षीरादिभिश्चतुर्भिः पूर्णानि निधायाभिहोत्रिण्ये विप्राय

दिताय दद्यात् । ई । अच च गाथा भवन्ति । ७ ।
यस्तु कृष्णाजिनं दद्यात्सखुरं शृङ्गसंयुतम् ।
तिलैः प्रच्छाद्य वासोभिः सर्वरत्नैरलंकृतम् ॥ ८ ॥
ससमुद्रगुहा तेन सशैलवनकानना ।
चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नाच संशयः ॥ ९ ॥
कृष्णाजिने तिलान्कृत्वा हिरण्यं मधुसर्पिषी ।
ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतम् ॥ १० ॥ ८७ ॥

अथ प्रसूयमाना गौः पृथिवी भवति । १ । तामलं-
कृतां ब्राह्मणाय दत्त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति । २ ।
अच गाथा भवति । ३ ।
सवत्सारोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति श्रद्धधानः समाहितः ॥ ४ ॥ ८८ ॥

मासः कार्त्तिकोऽग्निदैवत्यः । १ । अग्निश्च सर्वदेवानां
मुखम् । २ । तस्मात्तु कार्त्तिकं मासं बहिःस्त्रायी गाय-
त्रीजपनिरतः सक्तदेव हविष्याशी संवत्सरकृतात्पापा-
न्यूतो भवति । ३ ।

LXXXIX, 3. V⁴ inserts जितेन्द्रियो after बहिःस्त्रायी; but
this word must have crept in from 4.

वस्त्रयुग्मेनाच्छादितायोदकपूर्वं च पुच्छे दद्यात् ।... ७... चतुस्रदधिबेना-
वकथिता एष्वी... LXXXVIII, 4. सवत्साया गोर्यावन्ति रोमाश्चि
तत्समसंख्यानि युगानि...

कार्तिकं सकलं मासं नित्यस्नायी जितेन्द्रियः ।

जपन्विष्यभुगदान्तः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४ ॥ ८६ ॥

मार्गशीर्षशुक्लपञ्चदश्यां मृगशिरसा युक्तायां चूर्णितलवणस्य सुवर्णनाभं प्रस्थमेकं चन्द्रोदये ब्राह्मणाय प्रदापयेत् । १ । अनेन कर्मणा रूपसौभाग्यवानभिजायते । २ । पीषी चेत्पुष्ययुक्ता स्यात्तस्यां गौरसर्षपकल्कोद्धर्तितशरीरो गव्यघृतपूर्णकुम्भेनाभिषिक्तः सर्वौषधिभिः सर्वगन्धैः सर्वबीजैश्च स्नातो घृतेन भगवन्तं वासुदेवं स्नापयित्वा गन्धपूष्यधूपदीपनैवेद्यादिभिश्चाभ्यर्च्य वैष्णवैः शक्रीवार्हस्पत्यैश्च मन्त्रैः पावके हुत्वा ससुवर्णेन घृतेन ब्राह्मणान्स्वस्ति वाचयेत् । ३ । वासोयुगं कर्त्तुं दद्यात् । ४ ।

4. दाता C^{1,2}. XC, 1. मृगशिरःसंयुक्तायां C^{1,2}v. 3. पावकं V¹⁻⁴ Ap.; अग्नौ N.

LXXXIX, 2. अग्निसुखा वै देवा इति ॥ 4... नित्यमविच्छेदेनाखण्डोदये स्नानशीलो बाह्येन्द्रियजयी गायत्रीं जपन्... XC, 1... पिष्टस्य लवणस्य प्रस्थं घृतेन सुवर्णः घोडशमाषो नाभौ मध्ये यस्य तं चन्द्रोदयकाले विप्राय विधिना दद्यात् ॥ 3... गोघृतेन कुम्भपरिमितेनाभिषिक्तः सर्वौषधैः... चकाराञ्जलैश्च स्नातः... वैष्णवैरिदं विष्णुर्विष्णुम इत्यादिभिः । शक्रीस्नातारमिन्द्रमित्यादिभिः । वार्हस्पत्यैर्वैष्णवैश्च स्नातः इत्यादिभिश्चकारात्स्वष्टकान्मन्त्रेण चाग्नौ हुत्वा ससुवर्णं घृतं त्रिभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दद्यात्ते च स्वस्तीति प्रतिगृह्णीयुः ॥ 4. होमकर्त्तुं...

अग्नेन कर्मणा पुष्यते । ५ । माघी मघायुता चेत्तस्यां
 तिलैः श्राद्धं कृत्वा पूतो भवति । ६ । फाल्गुनी फाल्गुनी-
 युता चेत्यात्तस्यां ब्राह्मणाय सुसंस्कृतं स्वास्तीर्णं शयनं
 निवेद्य भार्यां मनोश्च रूपावतीं द्रविणवतीं प्राप्नोति
 । ७ । नार्यपि भर्तारम् । ८ । चैत्री चित्रायुता चेत्तस्यां
 चित्रवस्त्रप्रदानेन सौभाग्यमाप्नोति । ९ । वैशाखी वि-
 शाखायुता चेत्तस्यां ब्राह्मणसप्तकं द्यौद्रयुक्तैस्तिलैः
 संतर्प्य धर्मराजानं प्रीणयित्वा पापेभ्यः पूतो भवति । १० ।
 ज्यैष्ठी ज्येष्ठायुता चेत्यात्तस्यां छत्रोपानहप्रदानेन गवा-
 धिपत्यं प्राप्नोति । ११ । आषाढ्यामषाढायुक्तायामन्न-
 पानदानेन तद्देवाक्षय्यमाप्नोति । १२ । श्रावण्यां श्रव-
 णयुक्तायां जलधेनुं सान्नां वासोयुगाच्छादितां दत्त्वा
 स्वर्गमाप्नोति । १३ । प्रौष्ठपद्यां प्रौष्ठपद्युक्तायां गोदानेन
 सर्वपापविनिर्मुक्तो भवति । १४ । आश्वयुज्यामश्विनी-
 गते चन्द्रमसि घृतपूर्णं भाजनं सुवर्णयुतं विप्राय दत्त्वा

6. भवति पूतः । V⁴. 7. फाल्गुनी-स्यात् om. V⁴. 23 स—XCIV,
 8. चर्म is wanting in v, two leaves having been lost.
 11. चेतस्यां C^{1,2}.

8. नार्यपि चेदुक्तविधिना शय्यां ददाति तद्देवाक्तगुणविशिष्टं भर्तारं
 प्राप्नोति । 10. वैशाख्यां विशाखायोगे सप्त विप्रान्धर्मराजप्रीतये मधु-
 मिश्रांस्त्रिणाभोजयित्वा पापेभ्यो मुच्यते । 11... गोमाश्रवति ।

दीप्ताग्निर्भवति । १५ । कार्तिकी कृत्तिकायुता चेत्या-
 त्तस्यां सितमुष्णामन्धवर्णं वा शशाङ्कोदये सर्वसस्य-
 रत्नगन्धोपेतं दीपमध्ये ब्राह्मणाय दत्त्वा कान्तारभयं
 न पश्यति । १६ । वैशाखशुक्लतृतीयायामुपोषितोऽश्व-
 तैर्वासुदेवमभ्यर्च्य तानेव हुत्वा दत्त्वा च सर्वापापेभ्यः
 पूतो भवति । १७ । यच्च तस्मिन्नहनि प्रयच्छति तद्-
 क्षय्यमानोति । १८ । पौष्यां समतीतायां कृष्णपक्षद्वादश्यां
 सोपवासस्तिलैः स्नातस्तिषोदकं दत्त्वा तिलैर्वासुदेव-
 मभ्यर्च्य तानेव हुत्वा दत्त्वा भुक्त्वा च पापेभ्यः पूतो
 भवति । १९ । माघ्यां समतीतायां कृष्णद्वादश्यां सोप-
 वासः श्रवणं प्राप्य वासुदेवाग्रतो महावर्तिद्वयेन दीप-
 द्वयं दद्यात् । २० । दक्षिणपार्श्वे महारजनरक्तेन समग्रेण
 वाससा घृततुलामष्टाधिकां दत्त्वा । २१ । वामपार्श्वे
 तिलतैलतुलां साष्टां दत्त्वा श्वेतेन समग्रेण वाससा । २२ ।

16. ०भयं नश्यति C^{1,2}. 23. एतत्काला कृतकालो यस्मिन्... स
 तत्रोष्णलो C^{1,2}.

17... यवैर्भगवन्तं संपूज्य यवानेव वासुदेवद्वादश्याक्षरेयाष्टोत्तरसहस्रं
 घृतं वा ऊत्वा ब्राह्मणाय च दत्त्वाप्तोभ्यः पापेभ्यो मुच्यते । 18. यच्च
 सुवर्णरजतादि तद्दिने दद्यात्तदक्षय्यं भवति ।... 19... तिलैः स्नात्वा
 तिलैः पिष्टुमसंतर्षयित्वा... 20... देवाये वक्ष्यमाणलक्षवर्तिद्वयेन दीपद्वयं
 काला भगवते दद्यात् । 21... सदशेन वाससा... अष्टोत्तरशतपल-
 परिमितवृताज्ञावितेनैकं दीपयेत् ।

एतत्सृष्ट्वा यस्मिन्ब्राह्मेऽभिजायते यस्मिन्देवे यस्मिन्ब्रह्मे
 तपोज्ज्वलो भवति । २३ । आश्विनं सकलं मासं ब्रा-
 ह्मणेभ्यः प्रत्यहं घृतं प्रदायाश्विनौ प्रीणयित्वा रूप-
 भाग्भवति । २४ । तस्मिन्नेव मासि प्रत्यहं गोरसै-
 ब्राह्मणान्भोजयित्वा राज्यभाग्भवति । २५ । प्रतिमासं
 रेवतीयुते चन्द्रमसि मधुघृतयुतं रेवतीप्रीत्यै परमाह्वं
 ब्राह्मणान्भोजयित्वा रेवतीं प्रीणयित्वा रूपस्य भागी
 भवति । २६ । माघे मासेऽग्निं प्रत्यहं तिलैर्हुत्वा सघृतं
 कुस्माघं ब्राह्मणान्भोजयित्वा दीप्ताग्निर्भवति । २७ ।
 सर्वा चतुर्दशीं नदीजले स्नात्वा धर्मराजानं पूजयित्वा
 सर्वपापेभ्यः पूतो भवति । २८ ।
 यदीच्छेद्विपुलान्भोगांश्चन्द्रसूर्यग्रहोपगान् ।
 प्रातःस्नायी भवेन्नित्यं द्वौ मासौ माघफाल्गुनौ ॥२९॥६०॥

अथ कूपकर्तुस्तत्प्रवृत्ते पानीये दुष्कृतस्यार्धं विन-
 श्यति । १ । तडागकृन्नित्यतप्तो वारुणं शोकमश्नुते । २ ।

24. प्रदद्याद० C¹. 26. रूपभाग्भवति । C¹.

25... दग्धिदुग्धादिभिर्गोषैर्विप्रचयं संभोज्य राज्यमाप्नोति । 27.
 जीन्विप्रान्संभोज्य दीप्तौदर्याग्निर्भवति ॥ XCI, 2... नित्यं पिपासादग्नि-
 तो वदन्शोकं प्राप्नोति ।

जलप्रदः सदा तृप्तो भवति । ३ । वृक्षारोपयितुं
 वृक्षाः परलोके पुत्रा भवन्ति । ४ । वृक्षप्रदे वृक्षप्रद-
 मैर्देवान्प्रीणयति । ५ । फलैश्चातिथीन् । ६ । द्वायया
 चाभ्यागतान् । ७ । देवे वर्षत्युदकेन पितृन् । ८ । सेतु-
 क्तस्वर्गमाप्नोति । ९ । देवायतनकारी यस्य देवस्या-
 यतनं करोति तस्यैव लोकमाप्नोति । १० । सुधासिक्तं
 कृत्वा यशसा विराजते । ११ । विचित्रं कृत्वा गन्धर्व-
 लोकमाप्नोति । १२ । पुष्यप्रदानेन श्रीमान्भवति । १३ ।
 अनुलेपनप्रदानेन कीर्तिमान्भवति । १४ । दीपप्रदानेन
 चक्षुष्मान्सर्वबोज्वलश्च । १५ । अन्नप्रदानेन बलवान्
 । १६ । देवनिर्माल्यापनयनाज्ञोदानफलमाप्नोति । १७ ।
 देवयष्टमार्जनात्तदुपलेपनाद्वाह्मणोच्छिष्टमार्जनात्पाद-
 शौचादवकल्पपरिचरणाच्च । १८ ।

XCI, 10. यस्य देवायतनं C^{1,2}. 16. C^{1,2} add another Sūtra
 here, धूपप्रदानेनोर्ध्वं गच्छति । 18. देवायतनं C^{1,2}. पादादिशौचा-
 दकल्पपरिचरणाच्च । C^{1,2}; °कल्पपरिचरणात् । V¹. See the C.

3. ऋषिताय जलदाता स्वर्गे युगशतं विद्वणो भवेत् ।... 11. अन्य-
 क्ततमपि देवायतनं सुधयानुशिष्य यशस्वी भवति ॥ 12. यो देवायतनं
 नीजपोतादिभिश्चित्रयति सः... 18... तस्यैव गोमयादिनोपलेपनादिप्रो-
 च्छिष्टपात्रं प्रक्षाल्य तत्स्थलानुलेपनात्तस्यैव पादधावनादस्त्रास्थे सुश्रूषा-
 ऋदवाच्च प्रक्षेपं गोदानफलमाप्नोति ॥

कूपारामतडागेषु देवतायतनेषु च ।

पुनःसंस्कारकर्ता च लभते मौलिकं फलम् ॥ १८ ॥ ८१ ॥

सर्वदानाधिकमभयप्रदानम् । १ । तत्प्रदानेनाभी-
 क्षितं लोकमाप्नोति । २ । भूमिप्रदानेन च । ३ ।
 गोचर्ममात्रामपि भुवं प्रदाय सर्वपापेभ्यः पूतो भवति
 । ४ । गोप्रदानेन स्वर्गलोकमाप्नोति । ५ । दशधेनुप्रदो
 गोलोकान् । ६ । शतधेनुप्रदो ब्रह्मलोकान् । ७ । सुव-
 र्णशृङ्गीं रौप्यसुरीं मुक्तालाङ्गूलां कांस्योपदोष्टां वस्त्रो-
 त्तरीयां दक्षा धेनुरोमसंख्यानि वर्षाणि स्वर्गलोकमा-
 प्नोति । ८ । विशेपतः कपिलाम् । ९ । दान्तं धुरंधरं
 दक्षा दशधेनुप्रदो भवति । १० । अश्वदः सूर्यसालोक्य-
 माप्नोति । ११ । वासोदश्वन्द्रसालोक्यम् । १२ । सुवर्ण-
 दानेनाग्निसालोक्यम् । १३ । रूप्यदानेन रूपम् । १४ ।
 तैजसानां पात्राणां प्रदानेन पात्रीभवति सर्वकामा-

XCH, 5. पात्रं भवेत् C¹.

19. कूपारदीनामुपहतानां यथावत्करणं पुनःसंस्कारः । तत्कर्ता मौलि-
 कमायकर्तुरेव फलं लभते ।... XCH, 1. चौरव्याघ्रादिभ्यो भीताना-
 मभयदानम्... 7... नानाविधान्ब्रह्मलोकानामप्राप्तिः।... 10... दश-
 धेनुदानफलमाप्नोति ।... 10. सुवर्णरूप्यादिपात्रदानेन धनपुत्रादिकामा-
 नां पात्रं भवति ।...

नाम् । १५ । घृतमधुनैलप्रदानेनारोग्यम् । १६ । औ-
 षधप्रदानेन च । १७ । लवणप्रदानेन च लावण्यम् । १८ ।
 धान्यप्रदानेन तृप्तिम् । १९ । सस्यप्रदानेन च । २० ।
 अन्नदः सर्वम् । २१ । धान्यप्रदानेन सौभाग्यम् । २२ ।
 तिलप्रदः प्रजामिष्टाम् । २३ । इन्धनप्रदानेन दीप्ता-
 ग्निर्भवति । २४ । संग्रामे च सर्वजयमाप्नोति । २५ ।
 आसनप्रदानेन स्थानम् । २६ । शय्याप्रदानेन भार्याम्
 । २७ । उपानत्प्रदानेनाश्वतरीयुक्तं रथम् । २८ । छत्र-
 प्रदानेन स्वर्गम् । २९ । तालवृन्तचामरप्रदानेनाध्व-
 सुखिन्वम् । ३० । वास्तुप्रदानेन नगराधिपत्यम् । ३१ ।
 यद्यदिष्टतमं लोके यच्चास्ति दयितं गृहे ।
 तत्तद्गुणवते देयं तदेवाप्त्यभिच्छता ॥ ३२ ॥ ६२ ॥

16 om. C^{1,2}. After 22, C^{1,2} insert the following clause, which is really a quotation occurring in the C., अन्नोर्षि-
 तानामन्वेषां दानात्स्वर्गमवाप्नुयादिति । 25 om. V¹⁻³ C^{1,2}; but
 26 is marked २६ in V¹ 3.

17. औषधं रसज्ञायादि ।... 19. धान्यं वार्षिकं श्यामाकादि ।...
 20. सस्यानि चैमन्तिकवासन्तिकानि... 22. यान्यनुक्तानि धान्यानि
 कुण्ठत्यकोद्गमयडूकादीनि ।... 26... राष्ट्रस्थानमाप्नोति । 27...
 पूर्वोक्तविधिना शय्यां दत्तोक्तलक्षणां भार्यां विन्देत् ।... 30... ते दत्त्वा
 मार्गं सुखी भवति ।... 31. वास्तु गृहं तद्वत्त्वा नगरप्रभुत्वमाप्नोति ।...
 32. यद्यस्य लोके प्रियं गृहेष्वस्य पुत्रदारादीनां वा यदभीष्टं तत्तदेवाप्त्य-
 भिदं मे ऽस्त्विति कामनया पात्रभूताय विप्राय देयम् ।

अब्राह्मणे दानं तत्सममेव पारलौकिकम् । १ । द्वि-
गुणं ब्राह्मणब्रुवे । २ । सहस्रगुणं प्राधीते । ३ । अनन्तं
वेदपारगे । ४ । पुरोहितस्वात्मन एव पात्रम् । ५ ।
स्वसा दुहितृजामातरश्च । ६ ।

न वार्यपि प्रयच्छेत वैडालव्रतिके द्विजे ।
न बकव्रतिके विप्रे नावेद्विदि धर्मवित् ॥ ७ ॥
धर्मध्वजी सदा लुब्धच्छादिका लोकादात्मिकः ।
वैडालव्रतिको ज्ञेयो द्विस्रः सर्वाभिसंधिकः ॥ ८ ॥
अधोदृष्टिर्नैकैतिकः स्वार्थसाधनतत्परः ।
शठो मिथ्या विनीतश्च बकव्रतपरो द्विजः ॥ ९ ॥
ये बकव्रतिनो लोके ये च मार्जारलिङ्गिनः ।
ते पतन्त्यन्धतामिसे तेन पापेन कर्मणा ॥ १० ॥
न धर्मस्थापदेशेन पापं कृत्वा व्रतं चरेत् ।
व्रतेन पापं प्रच्छाद्य कुर्वन्स्त्रीशूद्रदम्भनम् ॥ ११ ॥

XCIH, 6. दुहिता जामातरश्च पात्रम् । C³. 7. पापे all.
See M. IV, 192. 9. नैकैतिकः V¹ (T. and C.)

XCIH, 1... तस्मिन्वावहृत्तं तावदेव परलोक उपतिष्ठते ।... 3.
प्रकृष्टमधीतं यस्य यस्माद्वासौ प्राधीतः ।... 5. आत्मपुरोहित एव पात्रं
न परपुरोहितः ।... 6. स्वसादयोऽपि स्वस्यैव पात्रं न परस्य... 8...
द्विस्रो निर्दयः । सर्वभोग्धा सर्वाभिसंधिकश्च ।... 9... निष्कृतिः पर-
घोडनं तद्यस्यासौ तत्परो नैकैतिकः । यथा क. चंचित्परपीडनेन स्वार्थसाधने
निरतः ।... 11. यः पापं कृत्वा तन्निमित्तं प्रायश्चित्तं धर्मापदेशेन धर्मस्था-
पनेन करोति न प्रायश्चित्तपदेशेन स तेन व्रतेन प्रायश्चित्तेन...

प्रेत्येह चेदृशो विप्रो गर्ह्यते ब्रह्मवादिभिः ।
 छद्मनाचरितं यच्च व्रतं रक्षांसि गच्छति ॥ १२ ॥
 अलिङ्गी लिङ्गिवेषेण यो वृत्तिमुपजीवति ।
 स लिङ्गिनां हरत्येनस्तिर्यग्योनौ प्रजायते ॥ १३ ॥
 न दानं यशसे दद्यान्न भयान्नोपकारिणे ।
 न नृत्यगीतशीलेभ्यो धर्मार्थमिति निश्चितम् ॥१४॥६३॥

गृही बलीपलितदर्शने वनाश्रयो भवेत् । १। अपत्यस्य
 चापत्यदर्शने वा । २। पुत्रेषु भार्यां निश्चिष्य तयानुग-
 म्यमानो वा । ३। तत्राप्यग्नीनुपचरेत् । ४। अफाल-
 क्कष्टेन पञ्च यज्ञान्नं हापयेत् । ५। स्वाध्यायं च न
 जह्यात् । ६। ब्रह्मचर्यं पालयेत् । ७। चर्मचीरवासाः
 स्यात् । ८। जटाश्रमश्रुलोमनखांश्च विभ्रयात् । ९। त्रि-
 षवणस्नायी स्यात् । १०। कपोतवृत्तिर्मासनिचयः

12. गृह्यते C^{1,2}. चच्च द्वै C^{1,2}; See M. IV, 199. 13. वेग्रेन
 C^{1,2}. See M. IV, 200. XCIV, 2. दर्शनेन. C^{1,2} XCV om. v.

13. न विद्यन्ते शिखासूत्रादीनि चैवर्णिकलिङ्गानि यस्यासावलिङ्गी ।...
 दर्शितं जीवनेोपायमुपजीवति... 14. यशसे यशःकारिणे स्तावकाय ।
 भयान्नोपकारिणे शत्रवे उपकारिणे मित्राय वृत्त्यर्थं नर्तनगानपरेभ्यश्च धर्म-
 साधनं न दद्यात् ... XCIV, 9. जटाः शिरसि । श्रमश्च मुखे । शोमान्नि
 कपोपस्ययोः । नखान्दक्षपादयोः ।... विभ्रयात् ।

संवत्सरनिचयो वा । ११ । संवत्सरनिचयः पूर्वनिश्चित-
माश्वयुज्यां जज्ञात् । १२ ।

ग्रामादाहृत्य वाश्रीयादष्टौ ग्रासान्वने वसन् ।

पुटेनैव पलाशेन पाणिना शकलेन वा ॥ १३ ॥ ६४ ॥

वानप्रस्थस्तपसा शरीरं शोपयेत् । १ । ग्रीष्मे पञ्च-
तपाः स्यात् । २ । आकाशशायी प्रावृषि । ३ । आर्द्र-
वासा हेमन्ते । ४ । नक्ताशी स्यात् । ५ । एकान्तर-
द्धान्तरव्यन्तराशी वा स्यात् । ६ । पुष्याशी । ७ । फल्गाशी
। ८ । शाकाशी । ९ । पर्णाशी । १० । मूलाशी । ११ ।
यवान्नं पक्षान्तयोर्वा सहदश्रीयात् । १२ । चान्द्राय-
णैर्वा वर्तेत । १३ । अश्वकुट्टः । १४ । दन्तोत्सूखलिको
वा । १५ ।

तपोमूलमिदं सर्वं दैवमानुषकं जगत् ।

तपोमध्यं तपोऽन्तं च तपसा च तथा धृतम् ॥ १६ ॥

XCV, 16. देवमानुषजं V¹⁻³; दैवमानुजं C^{1,2}; दैविकस्य मानुषस्य
वा जगतः N. See M. XI, 235. वृतम् ॥ C^{1,2}.

13... पुटं पर्णद्रोणः । पलाशमस्यूतमेव पर्णम् । पाणिः पाणितण्डुलम् ।
शकलं घटादिकपालं तेन वाश्रीयात् ॥ XLV, 5. दिवाहृतस्यापि नक्त-
मेव भोजनशीलः स्यात् ।... 6. एकं हे त्रीणि वा दिनान्यन्तरा त्यक्त्वा नक्तं
सुप्नोत ।... 17. यद्दुस्वरं दुर्ज्ञेयं... यत्संक्रान्तियतमपि बज्जतरान्तराय षड्भ-
त्वात्प्राप्तमशक्यं यथासमानदेशकालतया दूरं यच्च दुःकृतिसाध्यतया दुष्करं
तत्सर्वमपि तपसा साध्यते यतस्तपःफलस्यातिज्ञमानर्हं न भवति ।...

यद्दुश्चरं यद्दुरापं यद्दूरं यच्च दुष्करम् ।
सर्वं तत्तपसा साध्यं तपो हि दुरतिक्रमम् ॥ १७॥ ६५ ॥

अथ त्रिष्ठाश्रमेषु पक्वकषायः प्राजापत्यामिष्टिं कृत्वा
सर्वं वेदं दक्षिणां दत्त्वा प्रब्रज्याश्रमी स्यात् । १ । आ-
त्मन्यग्नीनारोप्य भिक्षार्थं ग्राममियात् । २ । सप्तागा-
रिकं भैक्षमादद्यात् । ३ । अलाभे न व्यथेत । ४ । न
भिक्षुकं भिक्षेत । ५ । भुक्तवति जने अतीते पात्रसंपाते
भैक्षमादद्यात् । ६ । मृन्मये दासपात्रेऽलाबुपात्रे वा
। ७ । तेषां च तस्याद्भिः शुद्धिः स्यात् । ८ । अभि-
पूजितलाभादुद्विजेत । ९ । श्रान्यागारनिकेतनः स्यात्
। १० । वृक्षमूलनिकेतनो वा । ११ । न ग्रामे द्वितीयां
रात्रिमावसेत् । १२ । कैपीनाच्छादनमात्रमेव वसन-
मादद्यात् । १३ । दृष्टिपूतं न्यसेत्पादम् । १४ । वस्त्र-
पूतं जलमादद्यात् । १५ । सत्यपूतं वदेत् । १६ । मनः-
पूतमाचरेत् । १७ । मरणं नाभिकामयेत जीवितं च

XCVI, 5. भिक्षेत् । V¹⁻⁴.

XCVI, 1...सर्वं वेदं सर्वं धनम्... 2. भिक्षार्थमेव ग्रामं प्रविष्टे-
न्नान्यथा ॥ 4. सप्तानामपि मध्ये यत्र गृहे भिक्षा न लभ्यते तत्र...
6... अथशिशुदत्तं वाचते ।... 12. वर्षाभ्योऽन्यत्र ग्राम एकरात्रं
वसेत्... 15. वस्त्रेण पावितं जलं न गृह्णीयात्... 17. वैकल्पिके सांश-
धिके वा मुञ्जादौ यत्र मनःप्रसादस्तदाचरेत् ॥ 18...चिरं जीवेय... इति ॥

। १८ । अतिवादांस्तितिश्चेत् । १९ । न कं च नाव-
मन्येत । २० । निराशीः स्यात् । २१ । निर्नमस्कारः । २२ ।
वास्यैकं तक्षतो बाहुं चन्दनेनैकमुक्षतः ।

नाकल्याणं न कल्याणं तयोरपि च चिन्तयेत् ॥ २३ ॥
प्राणायामधारणाध्याननित्यः स्यात् । २४ । संसार-
स्यानित्यतां पश्येत् । २५ । शरीरस्याशुचिभावम् । २६ ।
जरया रूपविपर्ययम् । २७ । शरीरमानसागन्तुकव्या-
धिभिश्चोपतापम् । २८ । सहजैश्च । २९ । नित्यान्यकारे
गर्भे वसतिम् । ३० । मूत्रपुरीषमध्ये च । ३१ । शीतो-
ष्णादुःखानुभवनम् । ३२ । योनिस्कटनिर्गमनाम्नहृद्दुः-
खानुभवनम् । ३३ । बाल्ये मोहं गुरुपरवश्यताम् । ३४ ।
अध्ययनादनेकक्लेशम् । ३५ । यौवने च विषयाप्राप्ता-
वमार्गे तद्वाप्तौ विषयसेवनान्तरके पतनम् । ३६ ।

36. तदप्राप्तौ V¹:

21. नमस्कृतो ऽप्याश्रिषं न प्रयुञ्जीत किंतु नारायणस्मरणं कुर्यात् । मनो
नारायणायेति गृहस्थः प्रणमेद्यतिम् । ब्रह्मनाारायणेत्येवं यतयो ह्यभिवादितौ
इति । भिन्नार्थमाश्रिषो न प्रयुञ्जीतेत्यन्ते ।... 22. नमस्कृतो न नमस्कुर्या-
त्किंतु नारायणं स्मरेदित्युक्तम् । भिन्नार्थं प्रणतिं न कुर्यादित्यन्ते ॥ 27...
विपर्ययो बलीपक्षिताद्यभिभवस्तं च पश्येदिति सर्वत्र संबन्धनीयम् ॥ 28.
शरीरा व्याधयोऽर्शस्त्रीहादयः । मानसा मनोविक्षेपादयः । आगन्तुका
वातपित्तोद्रेकादयः ।... 32. तत्र गर्भाशये माहृभुक्तपीतशीतोष्णात्प्रपानादि-
जन्यं शीतोष्णानुभवदुःखं च ॥ 34... गुरुणा माापित्रादीनाम् ।...
35. तत उपनीतस्य वेदाध्ययने गुरुशुश्रूषाध्ययनावधानाद्यनेकक्लेशम् ॥
36. तारुण्ये पुनः स्वकचन्दनवनितादिप्राप्तावनश्रुविषयाप्राप्तावनेकक्लेशम् ।
तेषामेव विषयाणां निषेधातिक्रमेण प्राप्तानां स्वने नरकपतं च ।...

अप्रियैर्वसतिं प्रियैश्च विप्रयोगम् । ३७ । नरके च
 सुमहद्दुःखम् । ३८ । संसारसंस्तृता तिर्यग्योनिषु च
 । ३९ । एवमस्मिन्सततयायिनि संसारे न किञ्चित्सुखम्
 । ४० । यदपि किञ्चिद्दुःखापेक्षया सुखसंज्ञं तदप्यनित्यम्
 । ४१ । तत्सेवाशक्तावलाभेन वा महद्दुःखम् । ४२ ।
 शरीरं चेदं सप्तधाधुकं पश्येत् । ४३ । वसारुधिरमांस-
 मेदोऽस्थिमज्जाशुक्रात्मकम् । ४४ । चर्मावनञ्चम् । ४५ ।
 दुर्गन्धि च । ४६ । मलायतनम् । ४७ । सुखशतैरपि
 दृतं विकारि । ४८ । प्रयत्नाद्भूतमपि विनाशि । ४९ ।
 कामक्रोधलोभमोहमदमात्सर्यस्थानम् । ५० । पृथिव्यप्ते-
 जावाय्वाकाशात्मकम् । ५१ । अस्थिशिराधमनिस्त्रायु-
 युतम् । ५२ । रजस्वलम् । ५३ । घटत्वचम् । ५४ । अस्यां
 चिभिः शतैः षष्ठ्यधिकैर्धैर्यमाणम् । ५५ । तेषां विभागः
 । ५६ । सृष्ट्यैः सह चतुःषष्टिर्दशनाः । ५७ । विंशतिर्नखाः

40. सुखम् om. C^{1,2}. 48. दृत्तं C^{1,2}. 54. घट् त्वक्पेशि C^{1,2};
 om. v.

37... प्रियैः पुत्रकलत्रादिभिश्च वियोगः ॥ 41... यत्किञ्चिद्दुःखा-
 भावापेक्षया सुखत्वेन व्यवह्रियते... 42. तेषां वैषयिकसुखानां रोगादिना
 विषयसेवाशक्तौ शक्तावपि दारिद्र्येण विषयालाभे वा महदेव दुःखम् ॥
 48. पानभोजनादिजन्यैः सुखशतैर्युक्तमपि पानभोजनादिभिरेव विकारि ।
 तत्तद्बलबुभावेन स्नेहाजीर्णादिदुःखशतानुकुलमित्यर्थः ॥ 49. रसायनादि-
 प्रयत्नैश्चिरदृष्टमपि... 57. सृष्ट्याश्चि दन्तमूलभूतान्यस्थीनि स्यान्नास्थानि
 वाचिंशत्तावन्त एव तदुत्पन्ना दन्तास्तेः सह...

। ५८ । पाणिपादशलाकाश्च । ५९ । षष्टिरङ्गुलीनां पर्वाणि
। ६० । द्वे पाष्णयोः । ६१ । चतुष्टयं गुरुफेषु । ६२ ।
चत्वार्यरत्नयोः । ६३ । चत्वारि जङ्घयोः । ६४ । द्वे द्वे
जानुकपोलयोः । ६५ । जर्वसयोः । ६६ । अक्षतालू-
षकश्रोणिफलकेषु । ६७ । भगास्थेयकम् । ६८ । पृष्ठास्थि
पञ्चचत्वारिंशद्भागम् । ६९ । पञ्चदशास्थीनि ग्रीवा । ७० ।
जञ्चेकम् । ७१ । तथा हनुः । ७२ । तन्मूले च द्वे
। ७३ । द्वे ललाटाक्षिगण्डे । ७४ । नासा घनास्थिका
। ७५ । अर्बुदैः स्थालकैश्च सार्धं द्वासप्ततिः पार्श्वकाः
। ७६ । उरः सप्तदश । ७७ । द्वौ शङ्खकौ । ७८ ।
चत्वारि कपालानि शिरसश्चेति । ७९ । शरीरेऽस्मि-
न्सप्त शिराशतानि । ८० । नव स्यायुशतानि । ८१ ।
धमनीशते द्वे । ८२ । पञ्च पेशोशतानि । ८३ । क्षुद्र-

66. द्वे द्वे । C^{1,2}; om. v. 71. जान्चेकं । C^{1,2}. 76. स्थानकेषु
C^{1,2}v.

59. करपादयोः पृष्ठे शलाकाकाराख्यङ्गुलिमूलभूतानि विंशतिरेवास्थीनि ॥
60. प्रत्येकं विंशत्यङ्गुलीनां त्रीणि त्रीणि पर्वाण्योर्वं षष्टिः पर्वास्थीनि ॥
67. अक्षः कर्णनेत्रयोर्मध्यभवः शङ्खाधोभागः ।... 75. नासा नासिका
सा च घनसंज्ञैकास्थिमती ॥ 76. पार्श्वका वक्रयः ।... तासां वक्षसि
संध्यस्थीन्बुदान्बुभयतो दश दशति विंशतिः ।... तासामेव पृष्ठतः संध्य-
स्थीनि स्थालका उभयतस्त्रयोदश त्रयोदशति षड्विंशतिः ।... 80... शि-
राणां वातपित्तादिवाहिनोनाम्... 82. धमन्यः प्राणवाहिन्यो नाद्यक्षासां
द्वे शते ॥ 83. नास्त्राभ्यन्तराणां मांसपेशीनां पञ्च शतानि ॥

धमनीनामेकौनचिंश्लक्ष्णाणि नव शतानि षट्पञ्चा-
 शङ्गमन्यः। ८४। लक्षत्रयं भ्रमश्रुकेशकूपानाम्। ८५।
 सप्तोत्तरं मर्मशतम्। ८६। संधिशते द्वे। ८७। चतुः-
 पञ्चाशद्रोमकोन्यः सप्तषष्टिश्च लक्ष्णाणि। ८८। नाभिरोजो
 गुदं शुकं शोणितं शङ्खकौ मूर्धा कण्ठो हृदयं चेति
 प्राणायतनानि। ८९। बाहुद्वयं जङ्गाद्वयं मध्यं शोर्षमिति
 षडङ्गानि। ९०। वसा वपा अवहननं नाभिः क्लोमा
 यकृत्स्नीहा शूद्रान्त्रं वृक्कौ बस्तिः पुरीषाधानमामा-
 शयो हृदयं स्थूलान्त्रं गुदमुदरं गुदकोष्ठम्। ९१। कनी-
 निके अक्षिकूटे शष्कुली कर्णौ कर्णपत्रकौ गरुडौ भुवौ

91. क्लोम V¹⁻⁴v; क्लोमो C^{1,2}v; क्लोमा N. यकृत् om. V⁴.
 वृक्कौ C^{1,2}.

84. स्थूलधमनीनां शाखाः क्षुद्रधमन्यन्तासामपि प्रशाखा धमन्यः।...
 85. मुखस्थानि रोमाणि भ्रमश्रूणि। शिरोजाः केशाः। कूपा रोमकूपाः
 स्नेहस्त्रवणे सुधिराणि।... 86. मर्माणि मृत्युक्षेशहेतुस्थानानि।...
 88... रोम्यां सूक्ष्मतरा भागाः।... 89... तत्स्वरूपसुक्तं स्मृत्यन्तरे।
 हृदि तिष्ठति यच्छुद्धमीषद्भक्तं सपीतकम्। योजः शरीरे संख्यातं
 तन्नाशान्नाशमश्नुतीति। शेषं प्रसिद्धम्।... 91. अन्तराख्याह।...
 क्लोमा मांसपिण्डो यकृत्क्लासखण्डस्तौ च दक्षिणकुक्षिस्थौ। शीहा मांस-
 पिण्डो ऽवहननं च सत्यकुक्षिस्थौ।... वृक्कौ हृदयसमीपस्थौ मांस-
 पिण्डौ।... पुरीषाधानं मलाशयः।... स्थूलान्त्रं दीर्घान्त्रम्।... गुद-
 कोष्ठं बाह्याद्गुदवलयान्तर्गुदवलये द्वे। एकत्वं जात्यभिप्रायेण। एष
 आन्तरो विस्तारः। अङ्गान्तराख्याह॥

शङ्खकौ दन्तवेष्टावोष्ठौ ककुन्दरे वंक्षणी वृषणी वृक्षौ
 श्लेष्मसंघातकौ स्तनौ उपजिह्वा स्फिजौ बाहू जङ्घे ऊरू
 पिण्डके तालूदरं बस्तिशीर्षौ चिवुकं गलशुण्डिके अ-
 टुश्चेत्यस्मिन्शरीरे स्थानानि । ६२ । शब्दस्पर्शरूपरस-
 गन्धाश्च विषयाः । ६३ । नासिकालोचनत्वग्जिह्वाश्रो-
 त्रमिति बुद्धीन्द्रियाणि । ६४ । हस्तौ पादौ पायूपस्थं
 जिह्वेति कर्मेन्द्रियाणि । ६५ । मनो बुद्धिरात्मा चाव्य-
 क्तमितीन्द्रियातीताः । ६६ ।

इदं शरीरं वसुधे श्लेचमित्यभिधीयते ।

एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः श्लेचज्ञमिति तद्विदः ॥ ६७ ॥

श्लेचज्ञमपि मां विद्धि सर्वश्लेचेषु भाविनि ।

श्लेचश्लेचज्ञविज्ञानं ज्ञेयं नित्यं मुमुक्षुणा ॥ ६८ ॥ ६९ ॥

92. अटु० C¹²; अवट्ट v. शरीरके V¹⁻¹ C¹²v. 98. क्षेत्रं
 क्षेत्रज्ञं V² C¹²v. See Bhag. Gitā XIII, 2 (क्षेत्रक्षेत्रज्ञयो-
 र्ज्ञानम्).

92... अतिक्रुटे पद्मगणे । नेत्रनासासंधी इत्यन्ये । शङ्खली कर्ण-
 शङ्खुली ।... वृक्षौ पूर्वाक्तावेव श्लेष्मसंघातप्रवृद्धौ । स्तनाविति स्त्रीगामुच्यते ।
 इदमित्येव व्याख्येयमन्यथा बाह्याङ्गाभिधानप्रस्ताव अन्तरंगयोरङ्कयोः पुन-
 रभिधानमसंगतं स्यात् ।... ऊरू जानपरिभागौ । पिण्डके जङ्घोर्वामांसौ
 भागौ । ... बस्तिशीर्षौ बस्तेर्भूत्राशयस्य शीर्षावुपरि स्थितौ नलौ ।... अटु-
 र्घाटा । ... अस्मिन्शरीरे प्राणस्थानानि ।... 96... इन्द्रियागोचरत्वा-
 न्मृत्युनुमानादिगम्याः । 97... तद्यो यच्छीतुं त्वत्तुं च जानाति तमात्मान-
 मात्मविदे योगिनः क्षेत्रज्ञमित्याहुः ।... 98... सर्वेषु जरायुजायन्त-
 खेदजोद्भिज्जेषु क्षेत्रेषु मामेव क्षेत्रज्ञं जानीहि ।...

जरुस्थोत्तानचरणः सव्ये करे करमितरं न्यस्य तासु-
 स्थाचलजिह्वो दन्तैर्दन्तानसंस्पृशन्खं नासिकाग्रं पश्य-
 न्दिशश्चानवलोकयन्विभीः प्रशान्तात्मा चतुर्विंशत्या त-
 स्वैर्व्यतीतं चिन्तयेत् । १ । नित्यमतीन्द्रियमगुणं शब्द-
 स्पर्शरूपरसगन्धातीतं सर्वज्ञमतिस्थूलं । २ । सर्वगमति-
 सूक्ष्मं । ३ । सर्वतःपाणिपादं सर्वतोऽक्षिशिरोमुखं सर्व-
 तःसर्वेन्द्रियशक्तिम् । ४ । एवं ध्यायेत् । ५ । ध्याननिर-
 तस्य च संवत्सरेण योगाविर्भावो भवति । ६ । अथ
 निराकारे लक्षबन्धं कर्तुं न शक्नोति तदा पृथिव्यप्तेजो-
 वाय्वाकाशमनोबुद्ध्यात्माव्यक्तपुरुषाणां पूर्वं पूर्वं ध्यात्वा
 तच्च लब्धलक्षस्तत्परित्यज्यापरमपरं ध्यायेत् । ७ । एवं
 पुरुषध्यानमारभेत । ८ । अत्राप्यसमर्थः स्वहृदयपद्म-

XCH, 7. तच्चलक्षस्तत्परित्यज्य V¹⁻³; तच्चलक्षस्तत्परित्यज्य C^{1,2};
 लब्धलक्षस्थं परित्यजेत् v; लब्धलक्षस्तत्परित्यज्य Ap.

XCVII, 1... तथोत्ताने सव्ये करे दक्षिणकरमुत्तानं न्यस्य... ।
 पूर्वापरादिदिशश्च... अनवलोकयन् ।... 2. एतानि विशेषणानि पुरु-
 षस्य व्यतिरेकिहेतुतया तच्चभेदप्रतिपादकानि ।... 3. सर्वगं व्यापकमति-
 सूक्ष्मं निराकारम् ।... 4. सर्वतः सर्वस्मिन्नपि प्रदेशे पाणिपादाक्षि-
 शिरोमुखैर्व्याप्तं तथा सर्वतः सर्वेष्वपि शब्दादिषु विषयेषु सर्वेषां चक्षुरा-
 दीन्द्रियाणां शक्तिर्यदृशसामर्थ्यं यस्य तादृशमयमर्थः ।... 7. यदा निरा-
 कारे ब्रह्मणि लक्षयाह्ये बन्धमन्तःकरणस्थैर्यं कर्तुं न शक्नोति तदा पृथि-
 व्यादिपुरुषान्मानां दशानां मध्ये पूर्वस्मिन्पूर्वस्मिन्स्थानपरिपाकेनान्तःकरण-
 स्थैर्यविषयतामानोते तत्तत्परिहारेणापरमपरं अन्तःकरणस्थैर्यविषयतामान-
 येत् ।... बुद्धिर्विज्ञानात्मकं महत्तत्त्वम् । आत्माहंकारः । अथर्त्नं प्रधानम् ।...

स्यावाङ्मुखस्य मध्ये दीपवत्युरुषं ध्यायेत् । ९ । तत्राप्य-
समर्थो भगवन्तं वासुदेवं किरीटिनं कुण्डलिनमङ्गदिनं
श्रीवत्साङ्गं वनमालाविभूषितोरस्कं सौम्यरूपं चतुर्भुजं
शङ्खचक्रगदापद्मधरं चरणमध्यगतम्भुवं ध्यायेत् । १० ।
यद्भ्यायति तदाप्नोति ध्यानगुह्यम् । ११ । तस्मात्सर्वमेव
क्षरं त्यक्त्वा अक्षरमेव ध्यायेत् । १२ । न च पुरुषं
विना किञ्चिदप्यक्षरमस्ति । १३ । तं प्राप्य मुक्तो
भवति । १४ ।

पुरमाक्रम्य सकलं श्रेते यस्मान्महाप्रभुः ।
तस्मान्पुरुष इत्येवं प्रोच्यते तत्त्वचिन्तकैः ॥ १५ ॥
प्राग्राचापररात्रेषु योगी नित्यमतन्द्रितः ।
ध्यायेत पुरुषं विष्णुं निर्गुणं पञ्चविंशकम् ॥ १६ ॥
तत्त्वात्मानमगम्यं च सर्वतत्त्वविवर्जितम् ।

17. अग्रक्तं V¹⁻⁴ v N.; असक्तं C¹². See the C.

8. तत्र पृथिव्यादिध्यानक्रमेणात्मध्यानेऽप्यसमर्थः... 10. तत्र क्षेप-
ध्यानेऽप्यसमर्थो भगवन्तं... स्मितकलितवदनतापिभाषितसौम्यरूपम्...
चरणाकमलयागाराधनतत्परवसुंधरं श्रीधरं ध्यायेत् ॥ 11.. त्यक्तदेहस्य
तस्यायुष्यमेव भवतीति ध्यानानां निगूढं तत्त्वम् ।... 14. तं...पुरुषं प्राप्य
ध्यानयोगेनाभिल्लत्वेन प्रतिपद्य... 15. सकलं स्यावरजङ्गमात्मकं पुरं
भूतयाममन्तर्यामिस्त्रिनाक्रम्याभिव्याप्य महाप्रभुः परमात्मा यस्माच्छ्रेतेऽधिति-
ष्ठति तस्मादात्मतत्त्वचिन्तकैरध्यात्मविद्भिरसौ पुरुष इत्युच्यते ॥ 17...अगम्यं
चक्षुरादिप्रमाणागम्यम् । सर्वैः पूर्वोक्तैः प्रकृत्यादितत्त्वविवर्जितं प्रकृतिविकृति-

असक्तं सर्वधृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥ १७ ॥

बहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च ।

सूक्ष्मत्वात्तद्विज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत् ॥ १८ ॥

अविभक्तं च भूतेन-विभक्तमिव च स्थितम् ।

भूतभव्यभवद्रूपं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥ १९ ॥

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।

ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य धिष्ठितम् ॥ २० ॥

इति श्लेषं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ।

मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ २१ ॥ ६७ ॥

भावेन ।... असक्तमिति पाठे प्रकृत्यादावासक्तिरहितम् । सर्वं भूतादियामं विभर्तीति सर्वभृत् ।... निर्गुणं गुणैः कृत्वादिभिः शून्यं गुणानां सत्त्वादि-कार्याणां ज्ञानसुखादीनां भोक्तृ साक्षिभूतम् ।... 18. भूतानां प्राणिनां बहिरभोग्यरूपेणान्तर्भोक्तृरूपेण च स्थितम् । अचरं वृक्षाश्रुणादिरूपम् । चरं जलपवनादिरूपम् । सूक्ष्मत्वादप्रकारत्वाज्जिज्ञासाया अप्यगोचरम् । दूरस्थं बुद्ध्याद्यविषयम् ।... अन्तिके हृत्पद्ममध्ये स्थितम् ।... 19. भूतरामेया-विभक्तमात्यन्तिकभेदरहितं कार्याणां प्रतिभासिकभेदेन च भिन्नमिवाव-भासरानम् । भूतमतीतकालं भयं भविष्यत्कालं भवद्वर्तमानकालं तेषां समाहारो भूतभव्यभवत्तद्रूपं जगतो ग्रसिष्णु संहारकं प्रभविष्णुत्पादकं चेति विज्ञेयम् । 20. ज्योतिषां चन्द्रसूर्यादीनां परप्रकाशकानामपि ज्योतिः प्रकाशकम् ।... अत एव तमसोऽज्ञानात्परं तन्निवृत्तौ प्रकाश-मानम् ।... ज्ञानं ज्ञानरूपं चिद्रूपत्वात् । तदेव च घटपटाद्याकारेण ज्ञेयम् । ज्ञानगम्यं ज्ञायते तेनेति ज्ञानं योगस्तेन गम्यत इति ।... धिष्ठितं व्यवस्थितम्... ह्यान्दसोऽलोपात् ।... 21... ज्ञानं ज्ञायते तेनेति श्रुत्यन्या ज्ञानसाधनं योगः । ज्ञेयं... ब्रह्म ध्येयम् । एतच्च सर्वं मदुक्तं विश्लेषेण ज्ञात्वा मद्भक्तो मद्भावायोपपद्यते योग्यो भवतीति ॥

इत्येवमुक्त्वा वसुमती जानुभ्यां शिरसा च नमस्कारं
 कृत्वोवाच । १ । भगवंत्त्वत्समीपे सततमेवं चत्वारि
 महाभूतानि कृतालयान्याकाशः शङ्करूपी वायुश्चक्र-
 रूपी तेजश्च गदारूप्यम्भोऽम्भोरुहरूपि अहमप्यनेनैव
 रूपेण भगवत्पादमध्ये परिवर्तिनी भवितुमिच्छामि
 । २ । इत्येवमुक्तो भगवांस्तथेत्युवाच । ३ । वसुधापि
 लब्धकामा तथा चक्रे । ४ । देवदेवं च तुष्टाव । ५ । ओं
 नमस्ते । ६ । देवदेव । ७ । वासुदेव । ८ । आदिदेव
 । ९ । कामदेव । १० । कामपाल । ११ । महीपाल
 । १२ । अनादिमध्यनिधन । १३ । प्रजापते । १४ ।
 सुप्रजापते । १५ । महाप्रजापते । १६ । ऊर्जस्पते

XCVIII, 1. The older part of v ends with त्वत् Two leaves are added at the end, in large modern characters ; they contain a mere repetition of the last page of the old MS. up to the end of XCVII. 11 om. C^{1,2}.

XCVIII, 2. पञ्चानामपि महाभूतानां भगवदेकाधारतायामविशेषा-
 दाकाशादीनां चतुर्णां शङ्खादिचतुष्टयरूपेण भगवत्त्वस्थानसिद्धौ समैव
 किमिति वैजान्त्यामिति तत्परिहाराय मयापि त्वय्येवावस्थेयमिति प्रार्थना ॥
 4...पूर्वकामा एषिथ्यपि तथैवावस्थितिष्ठत् ॥ 9. देवानामादिबत्पत्तिस्था-
 नम्... 10. कामैरभिजावैः कृष्टिस्थितिसंहारकैर्दीयतीति कामदेवः ।
 धर्मादिचतुष्टयं वाञ्छन्निः काम्यत इति कामः स चासौ देवश्चेति वा ॥
 14. प्रजानां देवासुरमनुष्यादीनां पतिरन्तर्यामी ॥

। १७। वाचस्यते । १८। जगत्यते । १९। दिवस्यते
। २०। वनस्यते । २१। पयस्यते । २२। पृथिवीपते
। २३। सलिलपते । २४। दिवपते । २५। महत्यते
। २६। मरुत्यते । २७। लक्ष्मीपते । २८। ब्रह्मरूप
। २९। ब्राह्मणप्रिय । ३०। सर्वग । ३१। अचिन्त्य
। ३२। ज्ञानगम्य । ३३। पुरुहूत । ३४। पुरुष्टुत । ३५।
ब्रह्मण्य । ३६। ब्रह्मप्रिय । ३७। ब्रह्मकायिक । ३८।
महाकायिक । ३९। महाराजिक । ४०। चतुर्महा-
राजिक । ४१। भास्वर । ४२। महाभास्वर । ४३।
सप्त । ४४। महाभाग । ४५। स्वर । ४६। तुषित
। ४७। महातुषित । ४८। प्रतर्दन । ४९। परिनि-
र्मित । ५०। अपरिनिर्मित । ५१। वशवर्तिन् । ५२।

19. जगतां... चलनादिप्रियाहेतुः ॥ 21... पतिः प्ररोहकः ॥ 22.
प्रयसो वाचादिजीवनहेतोः लन्यस्य पतिः प्रवर्तकः ॥ 23. पृथिव्याः पतिः
बीजप्ररोहणशक्तिः ॥ 25. दिशां दिग्भागानां पतिः प्रागादिब्यवहारहेतुः ॥
26. महतो महत्तत्त्वस्य... 28. शक्त्याः पतिः प्रदाता ॥ 29. ब्रह्मा
निर्वचनीयं रूपं यस्य ॥ 30. ब्राह्मणा वेदविदः प्रिया दयिता यस्य ।...
ब्राह्मणानां वा प्रियः ॥ 34. पुरुभिर्वैश्वदेवैश्चेष्टितं व्याहृतः ॥ 35. पुरु-
भिर्वैश्वदेवैः स्तुतः ॥ 37. वेदानां प्रियः । वेदाः प्रिया यस्येति वा ॥ 39.
अपरिच्छिन्नमर्तिः ॥ 44... सप्तभक्तिकं साम... यद्वा सप्त लोका ऊर्ध्वमधश्च
यस्येत्यर्थादित्वाद् ॥ 47... तुषितो भक्तसमर्पितैः कर्मभिः ॥ 48.
कर्मशक्तिरेकेणापि नित्यतुष्टः ॥ 49. प्रणये सर्वलोकान्प्रकर्षेण तर्दति
दृशन्तीति वा ॥ 50. परितः प्रपञ्चाकारेण निर्मितः ॥ 51. अज्ञानिनः ॥
52. भक्तानां वशे वर्तितुं शीलमस्य ॥

यज्ञ । ५३ । महायज्ञ । ५४ । यज्ञयोग । ५५ । यज्ञ-
गम्य । ५६ । यज्ञनिधन । ५७ । अजित । ५८ । वैकुण्ठ
। ५९ । अपार । ६० । पर । ६१ । पुराण । ६२ । सेख्य
। ६३ । प्रजाधर । ६४ । चिचशिखण्डधर । ६५ । यज्ञ-
भागहर । ६६ । पुरोडाशहर । ६७ । विश्वेश्वर । ६८ ।
विश्वधर । ६९ । शुचिश्रवः । ७० । अच्युतार्चन । ७१ ।
घृतार्चिः । ७२ । खण्डपरशो । ७३ । पद्मनाभ । ७४ ।
पद्मधर । ७५ । पद्मधाराधर । ७६ । हृषीकेश । ७७ ।
एकशृङ्ग । ७८ । महावराह । ७९ । द्रुहिण । ८० ।
अच्युत । ८१ । अनन्त । ८२ । पुरुष । ८३ । महापु-
रुष । ८४ । कपिल । ८५ । सांख्याचार्य । ८६ । विष्व-
क्त्सेन । ८७ । धर्म । ८८ । धर्मद । ८९ । पर्माङ्ग । ९० ।
धर्मवसुप्रद । ९१ । वरप्रद । ९२ । विष्णो । ९३ ।
जिष्णो । ९४ । सहिष्णो । ९५ । कृष्ण । ९६ । पुण्ड-

68. विष्णक् C^{1,2}.

53. यज्ञो वे विष्णुरिति श्रुतेः।... 54. महान्यज्ञो यस्य देवा यज्ञ-
मतन्वतेत्यादि श्रुतिप्रसिद्धम् । 57. यज्ञानां निधनं समान्निध्यं किञ्चन-
र्षभेन ।... 61. मनोबुद्धीन्द्रियातीतः।... 63. सेखेभ्यो देवेभ्यो हितः।...
70. शुची श्रुत्याकर्षणशीले अवसी यस्येति । शुचीनि अवांसि नामानि
यस्येति वा । 72. घृतेनार्चिल्लेभ्यो यस्य । 75. पद्मं करे धरतीति ।
80. ब्रह्मवसुदेभ्यो धार्मिकेभ्यो ऽधार्मिकेभ्यो वेति द्रुहिणः। 84. महानपदि-
च्छिन्नः पुरुषः । 85. कपिलो वर्णवो नामतश्च महाशुनिः ।...

रीकाश्च । ६७ । नारायण । ६८ । परायण । ६९ ।
 जगत्परायण । १०० । नमो नम इति । १०१ ।
 स्तुत्वा त्वेवं प्रसन्नेन मनसा पृथिवी तदा ।
 उवाच संमुखं देवीं लब्धकामा वसुंधरा ॥ १०२ ॥ ६८ ॥

दृष्ट्वा श्रियं देवदेवस्य विष्णो-
 र्यहीतपादां तपसा ज्वलन्तीम् ।
 सुतप्तजाम्बूनदचारुवर्णां
 पप्रच्छ देवीं वसुधा प्रहृष्टा ॥ १ ॥
 उन्निद्रकोकनदचारुकरे वरेण्ये
 उन्निद्रकोकनदनाभिगृहीतपादे ।
 उन्निद्रकोकनदसद्मसदास्थितिते
 उन्निद्रकोकनदमध्यसमानवर्णे ॥ २ ॥
 नीलाञ्जनेत्रे तपनीयवर्णे
 शुक्लाम्बरे रत्नविभूषिताङ्गि ।

102. देवं C^{1,2}. XCIX, 2. °नाभि all.

102... एवं घसवत्प्रधायोपदेष्टारं महागुरुं भगवन्तं घसुनत्थैव
 नामभिः स्तुत्वा भगवतीं लक्ष्मीं संमुखं यथा भवति तथा वक्ष्यमायमुवाच ॥
 XCIX, 1. प्रवीकृतसुवर्णवर्णाम्... 2... उन्निद्रं... रत्नोत्पत्तं तेन तद-
 चारु करतलं युस्याः। (the next clause corrupted) तादृश एव
 तस्मिन्नेव सद्मनि सदा निवसं स्थितिमिते प्राप्ते ।...

चन्द्रानने सूर्यसमानभासे
 महाप्रभावे जगतः प्रधाने ॥ ३ ॥
 त्वमेव निद्रा जगतः प्रधाना
 लक्ष्मीर्धृतिः श्रीर्विरतिर्जया च ।
 कान्तिः प्रभा कीर्तिरथो विभूतिः
 सरस्वती वागथ पावनी च ॥ ४ ॥
 स्वधा तितिष्ठा वसुधा प्रतिष्ठा
 स्थितिः सुदीक्षा च तथा सुनीतिः ।
 ख्यातिर्विशाला च तथानसूया
 स्वाहा च मेधा च तथैव बुद्धिः ॥ ५ ॥
 आक्रम्य सर्वां तु यथा चिकोकीं
 तिष्ठत्ययं देववरोऽसिताक्षि ।

6. ऽसिताक्षि U¹³.

3... जगतो विन्धस्य प्रधाना प्रथमोद्देश्या प्रसवित्री प्रकृतिर्वेति ॥ 4.
 जगतः चतुर्विधं पुरुषार्थेषु प्रधाना मुखोद्देश्या...मुक्तिः समुत्तिर्वा ।... विर-
 तिर्मुमुक्षया विषयसुखेषु वैराग्यम् ।... कान्तिः *स्त्रीपुरुषादिशरीरेषु सुन्द-
 रता । प्रभा सूर्यचन्द्रमसोर्दीप्तिः ।... विभूतिर्धनधान्यादिसमृद्धिः । सरस्वती
 विदुषामर्थकल्पनाशक्तिः ।... पावनी प्रायश्चित्तादेः पापनाशनशक्तिरूपमेव ॥
 5. स्वधा पिठलमिः ।... वसुधा धनधारणशक्तिः ।... स्थितिः स्थानशक्तिः ।
 सुदीक्षा यज्ञाधिकारसिद्धिः । सुनीतिः सामाद्युपायसिद्धिः । ख्यातिर्विशाला
 सार्वजनिकी प्रसिद्धिः ।... स्वाहा देवलयमिः ।... 6. यथा त्रैलोक्यापयो
 भगवांस्तथा तच्छक्तेस्तवापि त्रैलोक्यापयत्वं सिद्धमेव शक्तिशक्तिमत्तार-

तथा स्थिता त्वं वरदे तथापि
 पृच्छाम्यहं ते वसतिं विभूत्याः ॥ ६ ॥
 इत्येवमुक्त्वा वसुधां बभाषे
 लक्ष्मीस्तदा देववराग्रतस्था ।
 सदा स्थिताहं मधुसूदनस्य
 देवस्य पार्श्वे तपनीयवर्णे ॥ ७ ॥
 अस्याज्ञया यं मनसा स्मरामि
 श्रिया युतं तं प्रवदन्ति सन्तः ।
 संस्मारणे चाप्यथ यत्र चाहं
 स्थिता सदा तच्छृणु लोकधात्रि ॥ ८ ॥
 वसाम्यथार्के च निशाकरे च
 तारागणाढ्ये गगने विभेधे ।
 मेधे तथा लम्बपयोधरे च
 शक्रायुधाढ्ये च तडित्प्रकाशे ॥ ९ ॥

7. उक्ता V⁴ N.; उक्तां C^{1,2}.

विनाभावादभेदाद्देति यद्यपि तथापि तव विभूतेर्वसतिं निवासस्थानमहं
 पृच्छामि ॥ 8. एवं संभावयेत्यस्य भगवतो निदेशेन यमेवाहं मनसा
 स्मरामि तमेव सन्तः श्रीमन्तं प्रवदन्ति ।... संस्मारणच्छेतोर्भगवन्निदेशे च
 सति यत्राहं तिष्ठामि तदपि हे लोकधात्रि प्रदुष्य ॥ 9. वासस्थाना-
 न्याह ।... निर्मेधे गगने । अलम्बं पतनोन्मुखं ययः पानोयं धरतीति तादृशे
 शक्रधनुर्भूषिते स्फुरद्विद्युति मेधे चाहं वसामि । चकारास्तथाशब्दश्च प्रत्येकं
 वासस्थानतामिधानाय ॥

तथा सुवर्णे विमले च रूप्ये
 रत्नेषु वस्त्रेषु मलेषु भूमे ।
 प्रासादमालासु च पाण्डुरासु
 देवालयेषु ध्वजभूषितेषु ॥ १० ॥
 सद्यः कृते चाप्यथ गोमये च
 मत्ते गजेन्द्रे तुरगे प्रहृष्टे ।
 वृषे तथा दर्पसमन्विते च
 विप्रे तथैवाध्ययनप्रपन्ने ॥ ११ ॥
 सिंहासने चामलके च बिल्बे
 छत्ते च शङ्खे च तथैव पद्मे ।
 दीप्ते हुताग्ने विमले च खड्गे
 आदर्शबिम्बे च तथा स्थिताहम् ॥ १२ ॥
 पूर्णादिकुम्भेषु सचामरेषु
 सतालवृन्तेषु विभूषितेषु ।

10. प्रयादमालासु V¹. 11. T. and C. om. V¹.

10. हे भूमे निर्मलयोः सुवर्णरजतयोरमलयोर्वस्त्ररत्नयोश्च सुधाध्व-
 लितासु प्रासादपरंपरासु ध्वजभूषितेषु देवालयेषु चाहं तिष्ठामि ॥ 12...
 चामलके धात्रीवृत्ते ।... शङ्खे वाद्ये ।... निर्धोतमले खड्गे तादृश आदर्शे
 चाहं तिष्ठामि ॥ 13... चामरं बालव्यजनं तालवृन्तं व्यजनं ताभ्यां
 सहितेषु विभूषितेषु विचित्रेषु प्रदेशेषु । सः सित्यं चाप वासाभिप्रायेण
 न वैशिष्ट्याभिप्रायेण शङ्खनाभायां केवलयोरेव प्राशस्त्यश्रवणात् । (See

मङ्गारपात्रेषु मनोहरेषु
 मृदि स्थिताहं च नवोद्धृतायाम् ॥ १३ ॥
 क्षीरे तथा सर्पिषि शादले च
 क्षौद्रे तथा दधि पुरंध्रिगात्रे ।
 देहे कुमार्याश्च तथा सुराणां
 तपस्विनां यज्ञहुतां च देहे ॥ १४ ॥
 शरे च संग्रामविनिर्गते च
 स्थितौ मृते स्वर्गसदःप्रयाते ।
 वेदध्वनौ चाप्यथ शङ्खशब्दे
 स्वाहास्वधायामथ वाद्यशब्दे ॥ १५ ॥
 राजाभिषेके च तथा विवाहे
 यज्ञे वरे स्नातशिरस्यथापि ।
 पुष्पेषु शुक्लेषु च पर्वतेषु
 फलेषु रम्येषु सरिद्धरासु ॥ १६ ॥

14. यज्ञभृताश्च C^{1,2}. 15. स्थितामृते V¹⁻⁴ C^{1,2}. See the C.

LXIII, 30.) मङ्गारः कनकालुका पात्राणि स्थितादीनि तेषु मनो-
 हरेषु... 14. दधिक्षीरसर्पिःक्षौद्रेषु ।... शादले चरिते ह्ये ।... सुराः
 देवप्रतिमाः । यज्ञे जुहोतीति यज्ञहृतो ऋत्विजः ।... एतेषां देहे तिष्ठामि ॥
 15. शरे चकाराजनुषि च संग्रामं जित्वा विनिर्गते पुरुषे संग्रामभूमावेव
 मृते पतिते शवभूते ऽपि स्वर्गसभां प्रयाते जीवे च... 16... वरे विवा-
 हाद्यते ।... शिरसा स्नातः स्नातशिरास्तस्मिन् । श्वेतपुष्पेषु... रम्येषु प्रदेशेषु
 सुल्लिखितेषु सरिद्धरासु महानदीषु चाहं स्थिता ॥

सरःसु पूर्वेषु तथा जलेषु
 सशाहलायां भुवि पद्मखण्डे ।
 वने च वत्से च शिशौ प्रहृष्टे
 साधौ नरे धर्मपरायणे च ॥ १७ ॥
 आचारसेविन्यथ शास्त्रनित्ये
 विनीतवेषे च तथा सुवेषे ।
 सुशुद्धदान्ते मलवर्जिते च
 मृष्टाशने चातिथिपूजके च ॥ १८ ॥
 स्वदारतुष्टे निरते च धर्मे
 धर्मोत्कटे चात्यशनादिमुक्ते ।
 सदा सपुण्ये ससुगन्धिगात्रे
 सुगन्धलिप्ते च विभूषिते च ॥ १९ ॥

18. ०वे C^{1.2} (bis). सुशुद्धे C^{1.2}. मिष्टा० C^{1.2}. 19. च सुगन्धि० C^{1.2}.

17. सजलपूर्वेषु सरःसु निर्मलेषु जलेषु च रतटणाच्छलायां भुवि
 पद्मखण्डे... फलपुष्पवति वने वत्से ऽभिनवजाते शिशौ स्नानधये प्रहृष्टे
 र्जिते... 18... सुशुद्धो जितबाह्येन्द्रियो दान्तो जितमनस्काः । मल-
 वर्जितो निष्पापो मृष्टाशनः शुद्धान्नभोक्ता ।... 19. स्वदारैस्त्वैव तुष्टः
 परदारविमुखः । धर्मे निरतो धर्मैकनिष्ठः ।... अत्यशनात्त्रिचतुर्वारभोज-

सत्ये स्थिते भूतहिते निविष्टे
 क्षमान्विते क्रोधविवर्जिते च ।
 स्वकार्यदक्षे परकार्यदक्षे
 कल्याणचित्ते च सदा विनीते ॥ २० ॥
 नारीषु नित्यं सुविभूषितासु
 पतिव्रतासु प्रियवादिनीषु ।
 अमुक्तहस्तासु सुतान्वितासु
 सुगुप्तभाण्डासु बलिप्रियासु ॥ २१ ॥
 संमृष्टवेश्मासु जितेन्द्रियासु
 कलिव्यपेतासु पथिस्थितासु ।
 धर्मव्यपेक्षासु दयान्वितासु
 स्थिता सदाहं मधुसूदने तु ॥ २२ ॥

22. कलिव्यपेतासुविशेषासु V¹⁻³; °सु विशेषासु C^{1,2}.

नाप्रहितः । सर्वदा पुष्पर्युक्तः । सुगन्धि गात्रं येषां तैः सहितः । स्वयं
 च सुगन्धगिणः । विभूषितः कटककुण्डलादिभिस्तस्मिंश्च ॥ 20. सत्य
 वक्त्रदि ।... निविष्टो ऋहत्याः... 21. नागाविधभूषणभूषितासु ना-
 रीषु... 22. संमृष्टानि मार्जनलेपनादिभिः संस्तृतानि वेष्मानि वाभि-
 ल्याः ।... कलहपरामुखो नित्यरूपसभावाः । धर्मे विशिष्टापेक्षा
 यासां ताः ।...

निमेषमात्रं च विनाकृताहं

न जातु तिष्ठे पुरुषोत्तमेन ॥ २३ ॥ ६६ ॥

धर्मशास्त्रमिदं श्रेष्ठं स्वयं देवेन भाषितम् ।

ये द्विजा धारयिष्यन्ति तेषां स्वर्गे गतिः परा ॥ १ ॥

इदं पवित्रं मङ्गल्यं स्वर्गमायुष्यमेव च ।

ज्ञानं चैव यशस्यं च धनसौभाग्यवर्धनम् ॥ २ ॥

अध्येतव्यं धारणीयं श्राव्यं श्रोतव्यमेव च ।

श्राद्धेषु श्रावणीयं च भूतिकामैर्नरैः सदा ॥ ३ ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे शततमोऽध्यायः ॥

॥ समाप्ता चेर्यं श्रीविष्णुस्मृतिः ॥

23 om. C^{1,2}. After the comment on C, 3, V¹⁻³ add the following: इदानीं तस्यैव नित्यकाम्यत्वमाह । य इदं पठते नित्यं भूतिकामो नरः सदा । यो नरस्त्वेवर्गिकः पुमान्न स्त्री इदं शास्त्रं पठते स सदा भूतिभिः काव्यते । इदं रहस्यं परमं कथितं वसुधे तव । मया प्रसङ्गेन जगद्धितार्थम् । सौभाग्यमेतत्परमं पवित्रम् (रहस्यम् V¹⁻³ C^{1,2}) । दुःखप्रनाशं बह्वपुण्ययुक्तम् । शिवालयं शाश्वतधर्मशास्त्रम् ॥ The clause इदं etc. is found in C^{1,2} as well ; but there can be no doubt that this entire passage is a modern addition. See the translation.

C, 1. ये द्विजास्त्रैवर्गिकाः स्वयमन्यैर्वा धारयिष्यन्ति ।... 3. V¹ C^{1,2} end with the above clause, but V¹⁻³ add a comment on the latter part of it, which is followed by a strongly corrupted Appendix, consisting mainly of an उत्तराचरितम्, which is designated as the 101. chapter.

अथ श्रीविष्णुस्मृत्यनुक्रमणिका ॥

प्रकरणम् ।	पृष्ठाङ्कः ।	प्रकरणम् ।	पृष्ठाङ्कः ।
अथ प्रथमाध्याय उपोद्घात-		विंशे शोकापनोदकवाक्यानि	५३
प्रकरणम्	१	एकविंश व्याद्याः क्रियाः ..	५६
द्वितीयाध्याये वर्णाश्रमधर्माः	१०	द्वाविंश व्याशौचनिर्णयः ..	६१
तृतीयाध्याये राजधर्माः ..	११	त्रयोविंशे द्रव्यशुद्धिः	६८
चतुर्थे ऽर्थदण्डः	१७	चतुर्विंशे विवाहनिरूपणम् ..	७४
पञ्चमे ऽष्टादशपदेषु दण्डः ..	१७	पञ्चविंशे स्त्रीधर्माः	७६
षष्ठे ऽधर्मार्थादिविचारः ..	२६	षड्विंशे सवर्णासवर्णस्त्रीधर्माः	७७
सप्तमे लेख्यम्	३२	सप्तविंशे गर्भाधानादिसंस्काराः	७८
अष्टमे साक्षिणः	३३	अष्टाविंशे ब्रह्मचारिधर्माः ..	८०
नवमे समयक्रिया	३६	एकोनविंशे आचार्यलक्षणम्	८४
दशमे धटदिव्यम्	३८	त्रिंशे अध्ययनधर्माः	८५
एकादशे ऽग्निदिव्यम्	३९	एकत्रिंशे अतिगुरुलक्षणम् ..	८८
द्वादशे उदकदिव्यम्	४१	द्वात्रिंशे गुरुधर्मातिदेशविषयाः	८९
त्रयोदशे विषदिव्यम्	४१	त्रयस्त्रिंशे प्रायश्चित्तोपोद्घातः	९१
चतुर्दशे देवोदकदिव्यम् ..	४२	चतुस्त्रिंशे ऽतिपातकस्वरूपम्	९१
पञ्चदशे द्वादश पुत्राः	४३	पञ्चत्रिंशे मष्टापातकस्वरूपम्	९२
षोडशे विविधोत्पत्तिः	४५	षट्त्रिंशे ऽनुपातकस्वरूपम्	९२
सप्तदशे धनविभागः	४६	सप्तत्रिंशे उपपातकविभागः	९३
अष्टादशे नानाजातिभागः ..	४८	अष्टात्रिंशे जातिभ्रंशकरवि-	
एकोनविंशे निर्हरणम् ..	५१	भागः	९५

प्रकरणम् ।	पृष्ठाङ्कः ।	प्रकरणम् ।	पृष्ठाङ्कः ।
एकौनघत्वारिंशे संकीर्णकरण- विभागः	६६	एकौनघत्तितमे ऋष्टाश्रमधर्माः	१३४
चत्वारिंशे ऽपात्रीकरणविभागः	६६	घत्तितम आङ्गिकम्	१३७
एकचत्वारिंशे मलावर्हाविभागः	६६	एकघत्तितमे दन्तधावनम् ..	१३८
द्वाचत्वारिंशे प्रकीर्णकप्राय- श्चित्तम्	६७	द्वाघत्तितम आचमनम् ..	१३९
त्रयश्चत्वारिंशे नरककथनम्	६७	त्रयःघत्तितमे ऽध्वकालकार्याणि	१४०
चतुश्चत्वारिंशे दुर्योनिकथनम्	१००	चतुःघत्तितमे स्नानविधिः ..	१४२
पञ्चचत्वारिंशे रोगविशेषकथनम्	१०२	पञ्चघत्तितमे विष्णुपूजनम् ..	१४५
षट्चत्वारिंशे लक्ष्णाणि ..	१०४	षट्घत्तितम उत्तोपचारद्रव्य- विवेचनम्	१४७
सप्तचत्वारिंशे चान्द्रायणलक्षणम्	१०६	सप्तघत्तितमे वैश्वदेवम् ..	१४७
अष्टाचत्वारिंशे यावकव्रतम्	१०७	अष्टाघत्तितमे भोजनविधि- निघेधः	१५२
एकौनपञ्चाशत्तमे वैष्णवव्रतानि	१०९	एकौनसप्ततितमे स्त्रीसंगमे निघेधः	१५४
पञ्चाशत्तमे ब्रह्महत्याप्रायश्चित्तम्	१११	सप्ततितमे शयननिघेधः ..	१५५
एकपञ्चाशत्तमे सुरापानप्राय- श्चित्तम्	११४	एकसप्ततितमे स्नातकधर्माः	१५६
द्वापञ्चाशत्तमे सुवर्गस्तेयप्राय- श्चित्तम्	१२१	द्वासप्ततितमे दमयमौ	१६०
त्रयःपञ्चाशत्तमे गुरुतल्पप्राय- श्चित्तम्	१२२	त्रयःसप्ततितमे आद्रप्रस्तावः	१६१
चतुःपञ्चाशत्तमे संसर्गप्रायश्चित्तम्	१२४	चतुःसप्ततितमे ऽष्टकाश्राद्धम्	१६६
पञ्चपञ्चाशत्तमे रश्म्यप्रायश्चित्तम्	१२७	पञ्चसप्ततितमे देवतानिर्ययः ..	१६६
षट्पञ्चाशत्तमे सूक्तादीनि ..	१३०	षट्सप्ततितमे नित्यश्राद्धकालाः	१६८
सप्तपञ्चाशत्तमे ऽननुतापित्यागः	१३१	सप्तसप्ततितमे नैमित्तिकश्राद्ध- कालाः	१६८
अष्टापञ्चाशत्तमे ऽर्थविवेकः ..	१३३	अष्टासप्ततितमे काम्यश्राद्ध- कालाः	१६८

प्रकरणम् ।	पृष्ठ सं. ।	प्रकरणम् ।	पृष्ठ सं. ।
यकोनाश्रीतितमे आङ्गोपकार-		नवतितमे प्रकीर्णकदानानि..	१८४
शानि	१७१	यकनवतितमे क्रूपारामतडागा-	
श्रीतितमे प्रकविश्लेषेण प्रति-		दिदानम्	१८७
विश्लेषः	१७२	दानवतितमे ऽभयादिदानम्..	१८८
श्रीतितमे आङ्गभोजनधर्माः	१७३	त्रयोनवतितमे पात्रविश्लेषक	
श्रीतितमे आङ्गानर्थाः ..	१७४	फलविश्लेषः.. .. .	१८९
श्रीतितमे पङ्क्तिपावनाः ..	१७६	चतुर्नवतितमे वानप्रस्थधर्माः	१९२
चतुश्श्रीतितमे आङ्गे वर्णदेशाः	१७६	पञ्चनवतितमे ऽवशिष्टा वान-	
पञ्चाश्रीतितमे आङ्गार्हदेशाः	१७७	प्रस्थधर्माः	१९३
षडश्रीतितमे वृषोत्सर्गः ..	१८०	षष्ठ्यवतितमे संन्यासिधर्माः ..	१९४
सप्ताश्रीतितमे कृष्याजिनदानम्	१८२	सप्तनवतितमे ज्ञानोपायाः ..	२००
अष्टाश्रीतितमे उभयतोमुखी-		अष्टानवतितमे विष्णुकृतिः ..	२०३
दानम्	१८३	यकोनशततमे कश्मोक्तुतिः ..	२०६
यकोननवतितमे कार्तिकखानम्	१८३	शततमे शतश्राद्धाध्ययनफलम्	२१३

INDEX TO THE VEDIC MANTRAS

quoted in the *Vishnu-smṛiti*.

This Index does not include short sacrificial formulas and invocations, and those Mantras which are quoted by their names only, such as e. g. the Purushasūkta. The last word or two words in most of the Pratikās have been supplied from the Commentaries of Nanda-pāṇḍita and Devapāla (Kāṭhakaḡrihya-bhāshya), and from the Saṃhitās, Brāhmaṇas, and Sūtras. See the references in the translation.

अथ पितरो मादयध्वं ७३, २२.

अन्तरीक्षं दर्विरक्षता ७३, १८.

अन्नं च नो बळ भवेद् ७३, ३०.

अपयन्वसुरा ७३, ११.

अमृता वागमृता ७३, १२.

अम्बा नामासि ६७, ७.

अयं यज्ञः परमे ७३, १३.

अग्निनेः प्राणस्तौ ते ६५, २.

अहोरात्रैः समधिकैर् ७३, १५.

आदित्या ब्रह्मा वसवो ७३, १२.

आपो हि ह मयोभुवस् ६७, १८; ६५, ३.

आ मे यन्तु पितरो ७३, १२.

इदमापः प्रवहत ६७, १८; ६५, ६.

इह रतिरिह रमध्वम् ८६, ६.

ऊर्जां बहन्तीरमृतं ७३, २३.

एतं युवानं प्रति ८६, १६.

एतस्ते तत ये च २१, १०.

एतद्भवद्भ्यो भवतीभ्यो ७७, ८.

एतद्दः पितरो ७३, १२ १३.

एत पितरो मनोजवैर् ७३, १२.

तद्विष्णोः परमं पदं ६७, २०.

तेजो ऽसि अक्रममृतम् ६५, ११.

दधिक्राव्यो अकारिषम् ६५, १२.

दातारो नः प्रवर्धन्तां ७३, २८.

देवाश्च पितरश्चेतत् ७३, २६.

द्यौरदर्विरक्षता ७३, १६.

धूरसि धूर्व धूर्वन्तं ६५, १०.

पिता वत्सानां पतिर् ८६, १३.

पुनर्मांमैत्विन्द्रियम् २८, ५१.

पृथ्वावतीः प्रसूवतीः ६५, ६.

पृषा गा अन्वेतु नः ८६, ६.

एषिषी दर्विरक्षता ७३, १७.

मक्षा देवानां पदवीः ७८, ६.

मा मे क्षेष्ठा बळ मे ७३, २५.

यद्दः क्रव्याद् ७३, १५.

यन्मे प्रक्षामादद्यवा ७३, १५.
 यन्मे माता प्रज्जलोभ ७३, १२.
 यन्मे रामः प्रज्जुनिः ७३, २६.
 वाप्सिहन्ति या धावन्ति ७३, १२.
 युद्धते मग उत युद्धते ६४, २२;
 ६५, २.
 युवा रुवासाः परिवीत ६५, ८.
 ये ऽुच पितरः प्रेता ७३, २०.
 ये देवा मनोजाता ४८, ८.
 ये मामकाः पितरः ७३, १३.
 रथेभ्यस्तेषु हृषभराजा ६५, ७.
 वाजे वाजे ऽवत वाजिनो ७३, ३२.
 विन्धे देवाः प्रीयन्ताम् ७३, २७.

वीरान्नः पितरो धत्त ७३, २१.
 शं न आपो धन्वन्त्या ६५, ५.
 शं नो देवीरभिरुच्य ८६, ११. "
 संहजतु त्वा एधिवी २१, १४.
 समानी व आकूतिः ७१, १४. ?
 सर्वास्तानम आवह ७३, १२.
 सुप्रोक्षितम् ७३, २५.
 ज्ञाताः [श्वानाः] प्रीता [पीता] भवत
 ४८, १०.
 हिरण्यगर्भः समवर्तता ६५, १२.
 हिरण्यवर्णाः शुचयः ६४, १५; ८६,
 ११.

AN ALPHABETICAL LIST

Of those terms in the Vishnu-smṛiti which appear to be important for the purposes of Sanskrit Lexikography.*

अंशयाहिन १५, ३६.	अधःखात २१, ४.	अपरिनिर्मित ६८, ५१.
अंशुपट्ट २३, २१.	अध्वरगुह १, १६.	अपाल ५, १४१.
अकुटिल २७, २४.	अनगन्युष्ण ६२, ५.	अप्रच्छादित ६०, ३.
अक्रायन्त ५, १२६.	अनभिगमन २५, १०.	अप्रतिकर्मक्रिया २५, ६.
अक्षय्योदक २१, ४; ७३,	अनभिधावन्त ५, ७४.	अपोनिल ६२, ५.
	२७. अनभिरति २५, ७.	अल्लिङ्ग ५६, १६.
अक्षार ६२, ५.	अनवगुण्डितशिरस् ६०,	अभागहारिन् १५, ३२.
अक्षिपूट ६६, ६२.		२३.
अगन्धि (अगन्धिन्) ६६,	अनवस्थान २५, ११.	अभिगामिन् १७, ४.
६; ७६, ५.	अनागस् ४८, १०.	अभिज्ञव ४४, १६.
अगस्त्याश्रम ८५, २६.	अनाद्य १६, ५.	अमांसाशन १६, १५.
अग्रौकरण २१, १३.	अनादिनिधन ६५, १.	अमुक्त ६८, ३.
अग्रितुण्ड ४३, ३४.	अनादिमध्यनिधन ६८, १३.	अमुक्ताहस्तता २५, ५.
अग्रतस्थ ६६, ७.	अनाद्यन्तात् २०, २१.	अमृत ४८, १०.
अङ्ग १, ४.	अनाद्यन्तसुख ६८, ३५.	अमेध्यभुञ्ज ५१, ४१.
अशुतार्घन ६८, ७१.	अनाङ्गपाद ६८, ३४.	अम्बुजीविन् ६, २६.
अतिकापिल २४, १५.	अनाङ्गहार्य १, ३, ७४. २.	अयोग्य ५, ११६.
अतिक्रमण ५, १८; ५,		अरागद्वेषिन् १२, ३.
१६२	अनिच्छु ६, २८.	अर्थदूषण ३, ५२.
अतिक्रूरन्दु १२, ४.	अनिर्दिष्ट ८, ४; २८, २०.	अर्थहर १५, ४०.
अतिगुह ३१, १.	अनिर्माष्य ५, १८२.	अर्थहर १८, ३२.
अतिपूर्वम् ६१, ११.	अनुहरण १६, १६.	अधिक ५७, १६.
अतिश्रुतम् ११, ६.	अनौरस २२, ४३.	अनुद ६६, ७६.
अतिमनोरम १, २६.	अन्योन्यापतितत्वाग्नि ५,	अवग्रर्धयितर ५, ३२.
अतिविलम्बितम् ११, ६.		अवहनन ६६, ६१.
अत्रिगोत्रा ३६, १.	११३.	अविशोधन ११, ६.
	अपथदायिन् ५, ६१.	अनात्य ४८, २२.

* See the Preface.

आशक्तभट्टक ५, १८.
 आसांदिग् ८, १, ५.
 आसमर्थ ६, २३, २५.
 आस्तन्यता २५, १२.
 आनीघ्रयितर् ५, २३.
 आक्षेपक ५०, १०.
 आगन्तुक ६६, २८.
 आष्वादन ८६, ८.
 आदित्य ७८, १.
 आदिदेव १, १०; ६८, ६.
 आद्यधार ३, ५३.
 आधीकृत ५, १२२.
 आनाभिमघ्न १२, ३.
 आप्त ५८, १०.
 आयसी ०३, ३८.
 आर्ष ५०, १८.
 आर्षी २०, ३१.
 आस्फोटन ७१, ७१.
 इन्द्रप्रयाग ३०, ६.
 इन्द्रभुव ३०, २६.
 उग्रगन्धि (उग्रगन्धिन्)
 ६६, ५;
 ७१, ११; ७६, ५.
 उज्जिहीर्षु ५०, १३.
 उत्तरमानस ८५, ३६.
 उत्तरापरधिरस् ७०, २.
 उदककृष्ण ०६, १०.
 उद्गरयितर ५, ६०.
 उभयतःशिक्ष १०, ३.
 उष्णीष ६०, १०.
 ऊर्जस्वति ६८, १०.

ऊर्ध्वमुष्क ६१, ८.
 ऋताहृष्ट ०८, १०.
 एककार ५, ०८, ७७;
 ६२, ५.
 एकह्यन्तरव्यन्तराग्निन्
 ६५, ६.
 एकवत् २१, २.
 एकव्यूह. १, ६१.
 एकग्रह ६८, ७८.
 ओसज (?) ८५, ५२.
 कायटकिज ६६, ७, ८;
 ७६, ५, ६.
 कण्ठाश्रम ८५, ३०.
 कनखल ८५, १०.
 कामदेव ६८, १०.
 कामपाल ६८, ११.
 कायायिन् ६३, ३६.
 कुण्डाग्निन् ०५, २०.
 कुन्दास ८५, १५.
 कुमारधारा ८५, २५.
 कुशावतं ८५, ११.
 कुशीलवता ३०, ३२.
 कूटव्यवहारिन् ५०, १५.
 कूटागार ०३, ००.
 कृतलवक २८, ११; ७६,
 १८.
 कृष्णलोह ५०, १६.
 केदार ८, १०.
 कौज ७८, ३.
 कोमन् ६६, ६१.
 क्षत्रधमनी ६६, ८०.

खड्गपरसु ६८, ७३.
 गर्भं २७, १.
 गावय ८०, ६.
 गृहकारिन् ००, ३६.
 गोसूक्त ५६, १८.
 गोनिहार ०८, १६.
 घना ६६, ७५.
 घातित्व १६, ११.
 घृतार्षित् ६८, ७२.
 चन्द्रसूक्त ५६, २०.
 चान्द्र ६८, २.
 चित्रशिखण्डधर ६८, ६५.
 चीविवाक् ००, २०.
 जगत्कारककारक १, ६१.
 जगत्परायण ६८, १००.
 जलचर ०१, १; ००, ६.
 जातमृत २२, २६.
 जात्यपहारिन् ५, ६६.
 जैव ७८, ५.
 तत्परता २५, ८.
 तधावादिन् ५, ३०.
 तारिक ५, १३१.
 तीर्थ २३, ६१.
 तुलाधार १०, ८, ६.
 तुषित ६८, ००.
 त्रिसुपर्य ८३, १६.
 त्रिदलिकायाम ८५, २०.
 दक्षिणापराभिमुख ६१,
 १२.
 दण्डवत् २८, ५.
 दिक्पति ६८, ०५.

दीन ६३, १५.	निर्वापक ४५, २१.	बहुसर्पिष्क ८६, १८.
दुर्गासावित्री ५६, ८.	निःशेषकृत ६८, ४४.	बालातप ७१, ४६.
दुर्विचिन्तित ४८, १८.	न्यङ्गता ५, ३३.	बिन्दुक ८५, १२.
दुष्, वि २४, ४१.	पच् ४३, २३.	बौध ७८, ४.
दुष्ट १२, २.	पञ्चक ७३, ५.	ब्रह्मदेयानुसंताम ८३, १५.
देव १, १, ४८, ५१, २.	पद्मधाराधर ८८, ७६.	ब्रह्मप्रिय ८८, ३७.
८, ३३ १४, २; ७१, ६०.	पयस्पति ८८, २२.	ब्रह्मरूप ८८, २८.
देवकृत ५६, ४.	पर्याकृष्ट ४६, २३.	ब्रह्मवर्चस्य ७८, १०.
देवमानुषज (v. l.) ८५,	परिनिर्मित ८८, ५०.	ब्रह्मायु २०, १६.
१६.	पात्र २१, १४, १७.	ब्राह्मणप्रिय ८८, ३०.
देवारिबलसूदन १, ४८.	पार्श्विक ५८, ११.	ब्राह्मी २४, २८.
दैवी २४, ३०.	पिण्डिक ८६, ८२.	भगास्य ४५, २४.
द्रुपदा सावित्री ६४, २१.	पुर ८७, १५.	भर् १०, ४.
द्रुष्टि ८८, ८०.	पुरोधत ५६, १५.	भागापहारिन् १८, ३४.
द्वादश ४, ८.	पुरोडाशहर ८८ ६७.	भारुड ५६, १३.
द्विजत्व २८, ३८.	पुष्योपगम ५, ५३.	भृगुतुङ्ग ८५, १६.
धमनी ८६, ८४.	एभिर्गर्भ १, ५८.	मञ्जा २२, ८२.
धर्मयोनि १, ५४.	प्रचार १८, ४४.	मतकृवापी ८५, ३८.
धर्मवसुप्रद ८८, ८१.	प्रजाधर ८८, ६४.	मधुकौटससूदन १, ५४.
धर्माङ्ग १, ५४; ८८, ८०.	प्रज्वालन २३, ४५.	मध्यम ३, ३८.
धर्माधर्मज्ञ १, ५४.	प्रतर्दन ८८, ४८.	मनोज्ञ ८५, ६३.
धुर ६५, १०.	प्रतिरूपक ५८, ११.	मन्त्र १, ५३.
धृताचिन् १, ५८.	प्रतिरूपविक्रयिन् ५, १२४.	मन्त्रवह १, ५३.
नम्र ६४, ५; ६८, १५;	प्रभविष्णु ८७, १८.	मलिन ६३, ३६.
८२, २७.	प्रभास ८५, २६.	महत्पति ८८, २६.
नडन्तिका ८५, १८.	प्रविधान २०, ४६.	महाफल १, ६.
नागवन ३, १६.	प्राजापत्य २४, ३२.	महाबलपराक्रम १, ५०.
नालिकण्डलि ५४, १५.	फलोपगम ५, ५५.	महाभास्वर ८८, ४३.
निखेय ५, २५.	बन्धनिक ५१, ८.	महालय ८५, ५८.
निराग्निस् ८६, २१.	बलिप्रिय ८८, २१.	महावर्ति ८०, २०.
निर्मायकारक १, ५५.	बलिशीर्ष ८६, ८२.	महाव्रत ५६, २४.

मात्मा ६५, १७.	वसुधा ६६, ५.	श्रीफलक ७६, १६.
मासिकार्थ २१, १६.	वातगुल्मिन् ७५, २७.	श्लेषन् ५७, १६.
मिश्रचौर ७५, १०.	वाष्पद ७७, ३०.	श्वजीविन् ५१, १५.
मूलक ७६, १५.	विकर ५, ८१.	सकूर्च ६१, १६.
मृगबोमिक २३, २७.	विजिह्व ५, २३.	सदृत ६०, २०.
मृतजात २२, २६.	विमांस ५, ७६.	संकरसंकर १६, ७.
मृताह २१, ११.	विमेघ ६६, ६.	संकरीकरण ३३, ७; ३६,
मृष्टाग्निन् ७५, २७.	विराग्य ७१, ५७.	१, २; ७३, २८; ७७, ७.
यज्ञगम्य ६८, ५६.	विश्वधर ६८, ६६.	सांख्याचार्य ६८, ८५.
यज्ञनिधन ६८, ५७.	विषत्व १३, ६.	सचामर ६६, १३.
यज्ञमूर्ति १, ५२.	विषमत्व १३, ६.	सततयाग्निन् २०, २२.
यज्ञयोग ६८, ५५.	विष्णुपद ८५, ७०.	सताकण्ठ ६६, १३.
यज्ञऊत् ६६, १७.	वृक ६६, ६२.	सदीपक ६७, ७६.
यज्ञ कचनोत्पादित १५,	वृथालिङ्गिन् ८२, ६.	संधिनी ५१, ७०.
२७.	वेणु ५१, १७.	समुच्च ६, २६.
यथाभ्यस ७३, २.	वेदान्तसादिन् ५७, १३.	सपुष्प ६६, १६.
युक्ति ७, १२.	वैकुण्ठ ६८, ५६.	समन् ६८, ७७.
योनि २, १३.	व्याधता १६, ६.	सप्तश्रीर्ष १, ५६.
रज्जुदाल ५१, २६.	योमन् १, ५७.	सप्तागारिक ६६, ३.
रम्य ६६, १६.	प्राख्यता ३७, १६.	सप्तार्ष ८५, ३६.
राजसाक्षिक ७, २, ३.	शङ्खचक्रगदाधर १, ५०.	सम १, २७.
राम ७३, २६.	श्रद्धाका ६६, ५६.	समय ६, २३; ६, १;
रूपसौभाग्यवन्त् ६०, २.	श्रीतक ७६, १२.	११, ६.
लक्ष्मीपति ६८, २८.	श्रीर्ष ६, २०, २२.	समानप्रतचारित्व २५, १.
लेख्य १. ७, ७. २. ६८,	श्रीलफलक २८, २८.	समानार्षप्रवर २७, ६.
६३.	शुचिअवस् ६८, ७०.	सर्वतःसर्वेन्द्रियशक्ति ६७,
वट ७३, ३८.	शुक्ल १७, १८.	सर्वहर १८, २८. [७.
वट ८५, ५, ६६.	शुष्क २३, १६.	सर्वभयप्रद १, ५५.
वडवा ८५, ३७.	श्रौक ७८, ६.	सलिलार्णवप्रायक १, ५२.
वराहपर्वत ८५, ७.	शुश्रु २३, ५३; ६६, ८५.	सशाहल ६६, १७.
वशवर्तिन् ६८, ५२.	श्रीपर्वत ८५, ३७.	समुगन्धिगात्र ६६, १६.

संख्येयं ६०, ५३.	सदीक्षा ६६, ५.	स्पष्टता २७, १.
सहोपपत्तिबोधनम् ५१, १६.	सदुप्यार १, ५१.	सौव ३५, ५.
सागम ५, १८.	सुप्रक्षालित २१, १.	स्वधा ६६, ५.
सांगतिक ६७, ३५.	सुप्रजापति ६८, १५.	स्वभाव ८, ५५.
साधुपरिष्कृत ६४, १७.	सुप्रोक्षित ७३, २५.	स्वर ६८, ४६.
साम् ७४, ५, ६; ६०, १३.	सुवर्णनाम ६०, १.	स्वर्गमार्गपद ८, ४२.
सुगन्धा ८, २०.	सुवर्णनाभि ८७, ३.	स्वलिखित ६, २६.
सुगन्धिक ६६, ८.	सुसंखतोपस्कारता २५, ४.	स्वच्छ ७, १३.
सुगुप्तभाष्य ६६, २१.	सुसम १, २६.	स्वाचान्त २१, १, १६; ६५, १; ७३, २.
सुगुप्तभाष्यता २५, ६.	सुसूच्यमेव १, ५७.	स्वाहा ६६, ५.
सुचिञ्जित १०, ६.	स्वल्प ६६, ५७.	हरित ५, ८.
सुतप्त ६६, १.	स्थालक ६६, ७६.	